

ISSN 1392-0502

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS

METRAŠTIS
XXX

VILNIUS, 2007

REDAKCINĖ KOLEGIJA:

LKMA akad. prof. habil. dr. VANDA ARAMAVIČIŪTĖ (Vilniaus universitetas, *edukologija*)

Prof. habil. dr. GRZEGORZ BŁASZCZYK
(Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań, Lenkija, *istorija*)

LKMA akad. doc. dr. vysk. JONAS BORUTA SJ

(Vilniaus universitetas, *istorija*) – redakcinės kolegijos pirmininkas

Prof. habil. dr. DANUTĖ GAILIENĖ (Vilniaus universitetas, *psichologija*)

LKMA akad. dr. KĘSTUTIS GIRNIUS (Vilniaus universitetas, *filosofija*)

Dr. LIUDAS JOVAIŠA (Vilniaus universitetas, *istorija*)

Dr. kun. ALGIRDAS JUREVIČIUS (Vytauto Didžiojo universitetas, *teologija*)

LKMA akad. prof. habil. dr. SOFIJA KANOPKAITĖ (*biochemija*)

Dr. GEDIMINAS KAROBLIS (Vytauto Didžiojo universitetas, *filosofija*)

Prof. dr. kun. TADEUSZ KRAHEL (*Wyższe Seminarium Duchowne w Białymstoku, Lenkija, istorija*)

Dr. RASA MAŽEIKA (Archives of Canada, Toronto, Kanada, *istorija*)

LKMA akad. prof. habil. dr. IRENA REGINA MERKIENĖ (Lietuvos istorijos institutas, *etnologija*)

Doc. dr. kun. ARVYDAS RAMONAS (Klaipėdos universitetas, *teologija*)

Doc. dr. kun. PETRAS SMILGYS (Vytauto Didžiojo universitetas, *Kanonų teisė*)

Doc. dr. ARŪNAS STREIKUS (Vilniaus universitetas, *istorija*)

LKMA akad. doc. dr. PAULIUS V. SUBAČIUS (Vilniaus universitetas, *literatūrologija*)

LKMA akad. prof. habil. dr. ANTANAS TYLA (Lietuvos istorijos institutas, *istorija*)

LKMA akad. prof. habil. dr. GIEDRIUS UŽDAVINYS (Vilniaus universitetas, *medicina*)

Prof. dr. ANDRIUS VALEVIČIUS (L'Université de Sherbrooke, Kanada, *filosofija*)

LKMA akad. prof. habil. dr. ZIGMAS ZINKEVIČIUS (*lingvistika*)

ALGIMANTAS KATILIUS (atsakingasis sekretorius)

*Metraščio leidimą parėmė
„Popiežiaus Leono XIII literatūros fondas“*

Pilies g. 8, Vilnius, LT 01123
contacts@lkma.lt
www.lkma.lt

© LKMA, 2007

ISSN 1392-0502

PRATARMĖ

2008 metų pradžioje skaitytoją pasieks „LKMA Metraščio“ tomai 30 ir 30B (pastarasis jau kaip LKMA humanitarinių tyrimų instituto „Bažnyčios istorijos studijų“ leidinio pirmasis numeris), parengti pagal 2007 m. viduryje LKMA Centro valdybos priimtą LKMA leidinių pertvarkymo planą ir apimantys LKMA narių mokslininkų darbus. Šiame 30-ame Metraščio tome spausdinami tie straipsniai, kurie neatitiko „Bažnyčios istorijos studijų“ pirmajam tomui parinktų temų – žvilgsnio į 1927 m. Lietuvos Respublikos ir Šventojo Sosto Konkordatą bei į 1987 m., t. y. dar nelaisvės metais, šventą Lietuvos krikšto 600-ųjų metų jubiliejų.

Teologijos daktaro kunigo Algirdo Jurevičiaus straipsnyje „Jėzus ir Kumrano bendrija“ svarstoma jau nuo ankstyvųjų pokario metų teologų ir istorikų plačiai ir įvairia-pusiškai nagrinėta tema. Ji tebėra aktuali ir šiandien, ypač kai krikščionybės ištakoms pagrįsti (arba tiksliau – jų pažinimui sudrumsti) skaitytojams pateikiami pseudomoksliniai leidiniai, kaip „Da Vinčio kodas“ ir panašūs.

Idomus dr. Dariaus Barono straipsnis apie lietuvių ir totorių santykius Mindaugo laikais, pateikiantis, kaip šiam autoriui būdinga, naujas netikėtas išvalgas į ankstesnėje istoriografijoje įsitvirtinusių požiūrį į karaliaus Mindaugo žūties aplinkybes.

XVI–XVIII a. jėzuitų katechetinės kultūros įvykiams aptarti skirtas habil. dr. prof. Eugenijos Ulčinėitės straipsnis „Jėzuitai ir provincijos kultūra“.

Dr. Dalius Viliūnas ir Algimantas Katilius savąsias publikacijas skiria Lietuvos provincijoje XVIII–XIX a. apaštalavusios marijonų vienuolijos švietėjiškai, kultūrinei ir visuomeninei veiklai įvertinti.

Į vis tebeaktualią antisemitizmo apraiškų prieškario laikų nepriklausomoje Lietuvoje temą atsiliepia nuolatinis LKMA metraščio autorius habil. dr. prof. V. Pruskus.

Bioetikos ir šeimos problemas mūsų dienų sekuliarizuotoje Vakarų visuomenėje nagrinėja Aurimas Stulpinas, Irena Mačiūnienė ir habil. dr. prof. Leonas Laimutis Mačiūnas.

Tradiciiniame Metraščio skyriuje „Publikacijos“ „atitaisome skolą“ bene vienam iš seniausių LKMA narių – Lietuvos medikų patriarchui dr. Juozui Meškauskui, kuris savo žemiškojo gyvenimo pradžios šimtmetį paminėjo dar 2004 metais. Manome, kad su VDU Medicinos fakulteto dekanu ateitininko karo metu nueitu gyvenimo keliu svarbu susipažinti ne tik ateitininkams, bet ir mūsų krašto medicinos bei sveikatos apsaugos raidos tyrinėtojams.

Taigi, kad ir mažesnės apimties LKMA Metraščio tomas bus naudingas tiems, kurie nešališkai, be išankstinio ideologinio nusistatymo, bando ir bandys nagrinėti mūsų visuomenės praeities ir dabarties problemas.

Redakcinė kolegija

FOREWORD

In early 2008 readers will receive LCAS Annals volumes 30 and 30B (the latter is the first volume of the new journal of the LCAS Humanities Research Institute "Studies in Church History"). They were prepared according to the plan for reorganizing LCAS publications approved by the LCAS Executive Board in the middle of 2008 and are the works of LCAS scholars presented to the LCAS publications editorial board for approval. The articles published in volume 30 are those which do not deal with the chosen topics of the first volume of "Studies in Church History" – the Concordat Between the Holy See and the Republic of Lithuania in 1927 and the celebrations of the 600th anniversary of the Baptism of Lithuania (more accurately perhaps of Lithuanians-aukštaičiai (highlanders) in 1987.

The article of Rev. dr. of theology Algirdas Jurevičius "Jesus and the Qumran Society" takes a deeper look at a topic that has been analyzed broadly and from many viewpoints by theologians and historians after World War II. It remains relevant also today, especially when the sources of Christianity are presented (or more accurately misrepresented and made sinister) to the "broad" reading public with pseudo scientific publications such as the "DaVinci Code".

The article by dr. Darius Baronas about the relations of the Tatars and Lithuanians in the reign of Mindaugas, as is characteristic for this author, creates interest by presenting new unexpected insights into the standard view affirmed in previous historiography about the circumstances of the murder of King Mindaugas.

Habil. dr. prof. Eugenija Ulčinaitė in the article "Jesuits and Culture in the Provinces" discusses the catechetical and cultural work of the Jesuits in the 16–18th centuries.

Also in their distinct publications dr. Dalius Viliūnas and Algimantas Katilius evaluate the educational, cultural and social activities of the Marian Order in the provinces of Lithuania in the 18-19th c.

A frequent author in the LCAS Annals, habil. dr. prof. Valdas Pruskus, looks at the still relevant topic of the expressions of anti-Semitism in pre-war independent Lithuania.

Aurimas Stulpinas and habil. dr. prof. Leonas Laimutis Mačiūnas with Irena Mačiūnienė analyze the problems of bioethics and the family in our current secularized Western society.

In the traditional Annals "Publications" section we "correct a previous debt" to one of the oldest LCAS members – the patriarch of Lithuania's medicine scholars dr. Juozas Meškauskas, who commemorated his 100th birthday in 2004. We think that it is important to acquaint with the biography of the dean of the Medicine Faculty of the Vytautas the Great University during the war and member of the "Ateitis" Federation not only members of the "Ateitis" Federation but also investigators of the development of medicine and health care in our land.

Therefore, the volume of the LCAS Annals although with a smaller scope will be useful to those who objectively without preconceived ideological commitment try and will try to analyze the past and current problems of our society.

Editorial board

T U R I N Y S

<i>Pratarmė</i>	3
<i>Foreword</i>	4
Moksliniai straipsniai.....	7
ALGIRDAS JUREVIČIUS	
Jėzus ir Kumrano bendrija: mokymo panašumai ir skirtumai	9
Jesus und Qumrangemeinschaft: Ähnlichkeiten und Unterschiede der Glaubenshaltungen	26
DARIUS BARONAS	
Miškų lietuvių ir stepių totorių susidūrimas Mindaugo laikais	27
The Clash of forest Lithuanians and Steppe tatars during the Reign of Mindaugas.....	41
EUGENIJA ULČINAITĖ	
Jėzuitai ir provincijos kultūra (Kai kurie jėzuitų veiklos aspektai puoselėjant lietuvių kalbą ir kultūrą XVI–XVIII a.).....	43
Jesuits and culture in the provinces (Some aspects of the activities of the Jesuits fostering the Lithuanian language and culture in the 16th–18th c.).....	56
DALIUS VILIŪNAS	
Užmirštieji Apšvietos epochos pedagogikos ir mokyklų siluetai: Bajoro ugdymas XVIII a. pabaigoje–XIX a. pradžioje Marijampolės marijonų mokykloje	59
Forgotten silhouettes of pedagogy and Schools in the era of Enlightenment: The upbringing of nobles at the Marian school in Marijampolė at the end of the 18th – beginning of the 19th centuries.....	94
ALGIMANTAS KATILIUS	
Marijonų vienuolynai 1863 m. sukilime ir jų uždarymas.....	97
The Marian Monasteries in the 1863 Uprising and their Closure	128
VALDAS PRUSKUS	
Intelektualų katalikų požiūris į rasių teoriją ir valstybę tarpukario Lietuvoje.....	129
The Attitude of catholic Intellectuals to the Theory of Races and the State in interwar Lithuania	143
AURIMAS STULPINAS	
Žmogaus terapinio klonavimo etika	145
The Ethics of human therapeutic Cloning	154

Publikacijos.....	155
Prof. Juozo Meškausko gyvenimo kelias (<i>Audronė V. Škiudaitė</i>)	157
JUOZAS MEŠKAUSKAS	
Prelato Mykolo Krupavičiaus jaunystė	165
MŪSŲ JUBILIATAI	181
NEKROLOGAI	183
Kunigas istorikas Rapolas Krasauskas (1915–2007)	183
Antanas Juozas Mažiulis (1914–2007)	188
KRONIKA	191
LEONAS LAIMUTIS MAČIŪNAS, IRENA MAČIŪNIENĖ	
Iššūkiai Lietuvos šeimos institucijai globalizacijos eroje	191
The challenges to the family institution in the globalization era in lithuania ...	206
PASAULINĖS GYDYTOJŲ KATALIKŲ FEDERACIJOS (FIAMC) EUROPOS ASOCIACIJŲ (FEAMC) VALDYBOS POSĖDIS HEISENE (OLANDIJA) (<i>Leonas Laimutis Mačiūnas</i>)	208
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ	211
Atmena autoriams	219

Moksliniai straipsniai

ALGIRDAS JUREVIČIUS

JĖZUS IR KUMRANO BENDRIJA:
MOKYMO PANAŠUMAI IR SKIRTUMAI*

Vos pasklidus žiniai apie Kumrano uolose aptiktus radinius, pigios sensacijos besivaikantys tyrėjai užsidegė karštu entuziazmu nustatyti naują krikščionybės kilmę. Kadangi atradimai Kumrano olose vyko kone dešimtmetį (1947–1956 m.), o tekstų rekonstrukcija iš atskirų skiaučių – fragmentų užtruko net keletą dešimtmečių, pradėta skleisti gandus, esą atrasti tekstai gali iš esmės kitaip nušviesti krikščionybės kilmę, o galbūt netgi atskleisti natūralią kokybinę minties evoliuciją nuo esenizmo iki krikščionybės. Keletą dešimtmečių užtrukusi Kumrano tekstų rekonstrukcija bei tų tekstų paskelbimas tik sustiprino įtarumą, kuris peraugo į atvirą puolimą prieš Bažnyčią – esą Vatikanas slepia Kumrano tekstus. Anot puolėjų, susipažinus su Kumrano ritiniais galėtų pasirodyti, kad Kristaus pasaulėvaizdis ir mokymas nėra paties Kristaus sukurtas, bet kyla iš bendros to meto minties raidos¹.

Ypač daug nepagrįstų spėlionių sukėlė vadinamosios *ketvirtosios grotos* atradimas 1952 m. Čia aptikta apie 584 fragmentiniai tekstai. Jų perskaitymas užtruko itin ilgai. Tekstus buvo planuojama paskelbti 1960–1975 m., tačiau dėl nestabilios politinės Artimųjų Rytų situacijos bei prastos rastų ritinių kokybės ir fragmentiškumo šis darbas užtruko net iki 1992 metų². Tai sukėlė įtarimų, esą ritiniai neskelbiami „konspiraciniais“ sumetimais. Pasigirdo aiškinimų, kad tai esąs Vatikano „sąmokslas“, kurio tikslas – išsaugoti slapta informaciją apie Jėzų. Tačiau Vatikanas neturėjo nieko bendra su Kumrano ritinių leidimu – tai buvo ir tebėra Izraelio archeo-

* Straipsnis parengtas pagal pranešimą, skaitytą 2007 m. spalio 27 d. „Tarptautinėje mokslinėje konferencijoje, skirtoje Kumrano rankraščių atradimo 60-mečiui paminėti“.

¹ Plg. Майкл Бейджент, Ричард Ли, *Свитки Мертвого моря*, Москва, 2005, p. 213–215.

² Plg. A. Joseph Fitzmyer, *101 pytań o Qumran*, Kraków, 1997, p. 163–168.

logijos valdybos reikalas³. Ilga rastų ritinių tylą davė dingstį gausioms vos ne fantastinėms publikacijoms apie Kristaus ir Kumrano bendrijos ryšį. Bene pirmą kartą apie Kristaus „studijas“ Kumrane prabilta 1955 m. žurnale „The Illustrated London News“, kur buvo paskelbtas straipsnis intriguojančiu pavadinimu: „Where Christ Himself May Have Studied: An Essene Monastery at Khirbet Qumran“⁴. Verta atkreipti dėmesį, kad tai buvo padaryta tuomet, kai dar tęsėsi kasinėjimai Kumrane, nekalbant jau apie tai, kad rasti rankraščiai dar nebuvo rekonstruoti (kiek tai galėjo būti įmanoma) bei perskaityti.

Tad bandykime pažvelgti į spėjamą Jėzaus ir Kumrano bendrijos ryšį. Mūsų svarstymą paskatino ir popiežius Benediktas XVI, savo knygoje „Jėzus iš Nazareto“ pasakęs tokią mintį: „Gali būti, kad šiai bendruomenei buvo artimas Jonas Krikštytojas, o gal ir Jėzus bei jo šeima“⁵.

1. Kumrano bendrijos ir krikščionybės chronologinio sambūvio apžvalga. Pradėdami nagrinėti galimą Kumrano bendrijos ir krikščionybės ryšį, pirmiausia pažvelkime į istorinės koegzistencijos aplinkybes. Bendrija, įsikūrusi Kumrane maždaug III–II a. pr. Kr., apie 31 m. pr. Kr. išgyveno didelį žemės drebėjimą, sugriovusį visą gyvenvietę. Praėjo beveik trys dešimtmečiai, kol Kumranas vėl tapo gyvenamas⁶. Netrukus kumraniečiai patyrė dar vieną smūgį, galutinai nutraukusį bendrijos egzistavimą: Jeruzalės užimti traukiantys romėnai 68 m. sunaikino esenų bendrijos Kumrane centrą. Dalis romėnų karių įkūrė Kumrane savo stovyklą, kontroliuojančią Negyvosios jūros vakarinę pakrantę. Archeologai rado Kumrane monetų, kaldintų 72–73 m. po Kristaus, todėl spėjama, kad romėnai valdė Kumraną iki Masados tvirtovės užėmimo (74 m.), nes Masada buvo maždaug 45 kilometrus nutolusi nuo Kumrano⁷. Chronologiškai žvelgiant, Kumrano bendrijos gyvavimo ir ankstyvosios krikščionybės bendras gy-

³ Plg. Alexander Schick, „Kumrano ritinių paslaptis“, in: *Prizmė*, 1997/4, p. 41.

⁴ Plg. Harding G. Lankester, „Where Christ Himself May Have Studied: An Essene Monastery at Khirbet Qumran“, in: *The Illustrated London News*, 3 September 1955, p. 379–381.

⁵ Plg. Joseph Ratzinger (Benediktas XVI), *Jėzus iš Nazareto*, I t.: Nuo Krikšto Jordane iki Atsimainymo, Kaunas, 2007, p. 30.

⁶ Plg. Gerhard Kroll, *Jėzaus pėdomis*, Vilnius, 1997, p. 163.

⁷ Plg. *op. cit.*, p. 160.

venimas buvo labai trumpas. Kalbant apie kumraniečių bei krikščionių raštus, jų chronologinis sambūvis truko labai trumpai. Naujojo Testamento knygos buvo rašytos *graikiškai* maždaug 50–110 metais, o Kumrano raštija buvo rašyta *aramėjiškai* bei *hebrajiškai* ir datuojama nuo II a. prieš Kristų iki maždaug 68 m. po Kristaus⁸. Nors ir dėl labai trumpos chronologinio sambūvio fazės lieka įmanoma Kumrano bendrijos ir krikščionybės santykio galimybė, tačiau tiesioginis kontaktas ar kokia nors įtaka nėra įrodyta.

2. Kumrano pasaulėžiūra ir Kristus. Negyvosios jūros pakrančių olose rasti tekstai leidžia atkurti Kumrano bendrijos teologiją; jos pagrindines gijas netrukus aptarsime, lygindami jas su Kristaus skelbiamu mokslu. Mus ypač domina Jėzaus Kristaus mokymo ir Kumrano raštijos panašumai bei skirtumai. Su jais susipažinę, galėsime daryti išvadas apie Kristaus ryšį su Kumrano bendrija.

2.1. Bendrija ir nebendrija. Kumrano bendrijos religiniai lūkesčiai klasifikavo ją kaip *Heilsgemeinschaft* (vok.), t. y. kaip *išganyimo ieškančių* bendruomenę⁹. Bendrijos nariai plėtojo gyvenimo būdą, kurį galėtume pavadinti iš krikščioniškos terpės kylančia sąvoka – *vita communis*: jie turėjo bendrą nuosavybę, bendrai dirbo ir meldėsi. Jie savitai suvokė Izaijo knygos mintį: „Per dykumą tieskite Viešpačiui kelią! Tyruose ištiesinkite mūsų Dievui vieškelį!“ (Iz 40, 3), todėl iškeliavo į dykumą tiesti kelio ateisiančiai Dievo karalystei. Jų religinė savimonė buvo eschatologinė, persmelkusi visą jų galvoseną ir gyvenseną. Taip jie save suvokė kaip tikrasis Izraelio likutis, paankstintai švenčiantis Dievo pažadus¹⁰. Kumraniečiai brandino mintį apie Naująją sandorą ir netgi savo bendriją vadino *Naujosios sandoros bendrija*¹¹, turinčia griežtai laikytis Toros, kultinio bei etinio švarumo ir nepaliaujamai šlovinti Dievą. Bendrijos nariai tikėjo, kad Dievas sudarė su jais specialią sandorą, kurios pagrindu jie nutraukė ryšius su kitais žydais, juos įvardydami kaip *tamsos vaikus*¹².

⁸ Plg. *op. cit.*, p. 118.

⁹ Plg. *op. cit.*, p. 49

¹⁰ Plg. Antanas Rubšys, *Raktas į Naująjį Testamentą*, d. 1, Vilnius, 1997, p. 95–96.

¹¹ Plg. 1 QS 1, 16–20; Gerhard Kroll, *op. cit.*, p. 167; S. Arvid Kapelrud, „Der Bund in den Qumran-Schriften“, in: Siegfried Wagner (Hg.), *Bibel und Qumran*, Leipzig, 1968, p. 139.

¹² Plg. 1 QS 1, 16–18; Joseph A. Fitzmyer, *op. cit.*, p. 58.

Bendrija, įsitikinusi savo išrinktumu bei išskirtinumu, užsisklendė savo kiaušte: atsiribojo nuo Jeruzalės šventyklos kulto bei oficialiojo tos epochos judaizmo, tačiau *Šventyklos ritinys* leidžia manyti, kad bendrija palaikė ryšius su šventyklos kunigais¹³. Esenų judėjimo pradžia siejama su kai kurių kunigų opozicija Makabiejų laikų šventyklos politikai, paskatinusia šalintis Jeruzalės šventyklos kulto¹⁴. Bendrija save vadino Mozės Įstatymo vykdytoja, atsiskirdama nuo neteisių žmonių ir gyvuodama kartu su Sandorai ištikimais kunigais bei pasauliečiais¹⁵. Nusisukę nuo Jeruzalės šventyklos, jie siekė įkūnyti *tikrąjį Izraelį* – Izraelio likutį.

Iš bendrijos narių buvo reikalaujama vengti kontaktų ne tik su pagonimis, bet ir su kitais žydais – nebendrijos nariais. Norint tapti bendrijos nariu, reikėjo atlikti dvejų metų noviciatą, kurio metu kandidatas mokėsi ir buvo tiriamas. Naujieji nariai buvo prisaikdinami neišduoti bendrijos paslapčių. Priesaiką lydėjo išpūdingas prakeikimų ir palaiminimų sąrašas, kuriuo naujokai išpėjami ir supažindinami su paklusnumo ir nepaklusnumo padariniais¹⁶. Tarpant bendrijos nariu, asmeninė nuosavybė buvo perduodama bendram išdui. Anot kumraniečių, piktasis (jis vadinamas *Belial* [*be nieko*]) Izraeliui paspendė tris tinklus, kuriuose Izraelis įsipainiojo: netyrumą, neteislingai įgytą nuosavybę ir šventyklos taršą.¹⁷

Kraštutinės kumraniečių pažiūros nelabai ką turi bendro su Kristaus laikysena. Žvelgdami į Evangelijas matome, kad Jėzus nesišalino šventyklos. Pirmoji jo pažintis su šventykla prasidėjo dar kūdikystėje (*Lk* 2, 22–24), o „jo gimdytojai kasmet eidavo į Jeruzalę švęsti Velykų“ (*Lk* 2, 41). – Tai rodo, kad piligrimystės į Jeruzalę patirtis ir pagarba šventyklai Jėzų lydėjo nuo pat kūdikystės. Visai tad nenuostabu, kad savo viešosios veiklos metus Jėzus laikosi šio požiūrio: jis lanko šventyklą¹⁸, dalyvauja šventyklos pašventinimo iškilmėse (plg. *Jn* 10, 22ff), kurias 165 m. pr. Kr.

¹³ Plg. 11 QTemple; Майкл Бейджент, Ричард Ли, *op. cit.*, p. 235.

¹⁴ Plg. Gerhard Kroll, *op. cit.*, p. 167.

¹⁵ Plg. 1 QS 5, 1–3, in: A. Joseph Fitzmyer, *op. cit.*, p. 55.

¹⁶ Plg. Antanas Rubšys, *op. cit.*, p. 98; S. Arvid Kapelrud, „Der Bund in den Qumran-Schriften“, in: Siegfried Wagner (Hg.), *op. cit.*, p. 138–139.

¹⁷ Plg. Hubert Jedin (Hg.), *Handbuch der Kirchengeschichte*, Bd. 1: Von der Urgemeinde zur frühchristlichen Großkirche, Freiburg im Breisgau, 1985, p. 77–78; Antanas Rubšys, *op. cit.*, p. 97.

¹⁸ Evangelistas Jonas aprašo tris Jėzaus keliones į šventyklą.

įvedė Judas Makabiejus¹⁹, o nuo raupsų pagydytąjį siunčia pasirodyti kunigui ir paaukoti Mozės įsakytą atnašą (*Mk 1, 44*).

Jėzaus mokymas – visiška priešingybė esenų mokymui, kuri „būtų galima apibūdinti kaip asketišką, įstatymišką, rituališką ir uždara“²⁰. Kumraniečiai teikė ypatingą reikšmę atsiskyrimui nuo sugedusio pasaulio, o Jėzus visai be jokių skrupulų bendrauja su muitininkais ir nusidėjėliais, pabrėždamas, kad atėjo šaukti ne teisiųjų, bet nusidėjėlių (*Mt 9, 13*).

2.2. Mesijo laukimas. Jėzaus laikų judaizmui buvo būdingas mesijo laukimas, neaplenkęs ir Kumrano²¹. Pranašaujamo mesijo paslaptینگumas neleido judaizmui susidaryti bendros nuomonės apie mesiją: remiantis *Dan 7, 13–14*, buvo laukiama pergalingo mesijo, gaunančio iš Dievo visą valdžią, o remiantis *Zch 9, 9*, – mesijas savo veiklą turėtų pradėti nusižeminęs ir romus. Ilgainiui buvo tikimasi dviejų mesijų – Dovydo sūnaus ir Juozapo (Efraimo) sūnaus, kurie vienas po kito turėtų pasirodyti eschatologiniais laikais. Buvo manoma, kad Juozapo sūnus kris kovoje prieš Izraelio priešus, o Dovydo sūnus ves tautą į eschatologinę pergalę²². Jėzaus laikais šis įsitikinimas virto į Elijo, kaip mesijo pirmtako, laukimą²³.

Kumrano bendrija sukonkretino mesijo laukimą – laukdama dviejų mesijų: kunigiškojo ir politinio. Kunigiškasis mesijas turėtų kilti tiesiogiai iš Aarono giminės, o politinis mesijas – iš Dovydo giminės²⁴. Būdinga tai, jog kunigiškasis mesijas užima aukštesnę vietą ir yra labiau gerbiamas negu politinis mesijas²⁵. Mesijų funkcijos ir nuopelnai eschatologiniame „šviesos vaikų“ susidūrimo su „tamsos vaikais“ lieka iki galo neatskleisti²⁶.

Evangelijų Kristus gina savo mesijiškumą nuo politinių inspiracijų

¹⁹ Plg. Gerhard Kroll, *op. cit.*, p. 167.

²⁰ Plg. Alexander Schick, *op. cit.*, p. 42.

²¹ Apie mesijus kalba *Bendrijos regula*, datuojama 100–75 m. pr. Kr.

²² Plg. H. Arnulf Baumann, (Hg.), *Was jeder vom Judentum wissen muß*, Gütersloh, 1983, p. 121.

²³ Plg. *Mt 11, 14; 17, 10; Mk 6, 15; 9, 11* ir kt.; Joseph Ratzinger (Benediktas XVI), *op. cit.*, p. 268.

²⁴ Plg. Майкл Бейджент, Ричард Ли, *op. cit.*, p. 230.

²⁵ Plg. Antanas Rubšys, *op. cit.*, p. 100.

²⁶ Plg. Jedin Hubert (Hg.), *op. cit.*, p. 78; E. P. Sanders, *Istorinis Jėzaus asmuo*, Kaunas, 1999, p. 245.

ir jokiū būdu nesiekia uzurpuoti Aaronu kunigystės pareigų. Nors Kristus ir kilęs iš Dovydo giminės, tačiau atsiriboja nuo politinių intrigu, o jo kunigystė nesiejama su Aaronu, bet lyginama su Melkizedeko kunigyste²⁷. Tad kildinti Jėzaus mesijiškuo sampratą iš Kumrano būtu nusikaltimas tiesai.

Nors Kumrano raštijoje vartojami titulai *Dievo Sūnus*, *Viešpats* (gr. *Kyrios*) ir *Žmogaus Sūnus*,²⁸ tačiau šie titulai dar nieko nepasako, nes jie taip pat gausiai buvo vartojami tiek ST, tiek tuometiniame judaizme. Verta atkreipti dėmesį į tai, jog *Dievo sūnaus* ar *Dievo sūnų* titulai nėra suteikiami jokiam Kumrano bendrijos nariui. Šių titulų vartojimui dar trūksta to kokybinio naujumo, kuriuo jie buvo praturtinti krikščionybėje.²⁹ Naujajame Testamente Jėzus tituluojamas *Dievo Sūnumi* (*Mk 1, 1.11* ir kt.) bei *Mesiju* (*Mt 1, 16* ir kt.), t. y. titulais, turinčiais savo kilmės šaknis Senajame Testamente. Pažymėtina, kad mesijinių lūkesčių palaikomas judaizmas niekad netaikė Mesijui *Dievo Sūnaus* titulo, kuris Naujajame Testamente pirmiausia vartojamas *Sūnaus* ir *Tėvo* (Dievo!) santykiškumui pažymėti, todėl neturi priešistorės³⁰. Evangelijos ne tik taiko šį titulą Jėzui, bet ir neslepia „prastos“ (to meto samprata) Jėzaus kilmės: gelbėtojas ateina „ne iš Jeruzalės ir Judėjos, bet iš vietovės, laikytos jau pusiau pagoniška: tai, kas daugelio akyse liudija Jėzaus mesijinės misijos nenaudai, būtent Jo kilmė iš Nazareto, iš Galilėjos, iš tikrųjų įrodo Jo dieviškąją kilmę“³¹.

2.3. Pasaulėvaizdžio skirtumai. Gilinantis į Kumrano raštiją, dėmesį patraukia dualistinis požiūris į pasaulį. Dievas esą davė žmogui dvi dvasias: *tiesos dvasią* ir *neteisumo dvasią*. Iš šviesos šaltinio kyla tiesa, o iš tamsos – neteisumas. Tamsos angelas valdo visus tamsos vaikus ir klaidina šviesos vaikus, o tiesos angelas – pagelbsti šviesos vaikams³². Kadangi *Belial* jokiū būdu nevaizduojamas toks galingas blogiui, kaip Dievas gė-

²⁷ Plg. *Pr 14, 17–20*; *Žyd 7, 15–19*; Joseph Ratzinger (Benediktas XVI), *op. cit.*, p. 303.

²⁸ Titulas *žmogaus sūnus* (*ben `adam*) reiškė apskritai žmogišką būtybę.

²⁹ Plg. A. Joseph Fitzmyer, *op. cit.*, p. 130.

³⁰ Plg. Walter Grundmann, „Die Frage nach der Gottessohnschaft des Messias im Lichte von Qumran“, in: Siegfried Wagner (Hg.), *Bibel und Qumran*, p. 86, 88; Joseph Ratzinger (Benediktas XVI), *op. cit.*, p. 292, 295, 298.

³¹ Plg. Joseph Ratzinger (Benediktas XVI), *op. cit.*, p. 70.

³² Plg. 1 QS 3, 15–4, 26.

riui, esenų dualizmas nebuvo metafizinis, bet eschatologinis³³. Karo ritinys kalba apie lemiamą mūšį tarp *šviesos vaikų* ir *tamsos vaikų*³⁴.

Tiesa, kai kurias tariamai dualistines raiškos formas randame ir Evangelijoje pagal Joną, pvz. šviesa – tamsa (*Jn* 1, 4–5 ir kt.), tačiau tai etinis bei eschatologinis dualizmas, kylantis iš žmonių pasirinkimo, o Kumrano raštija dualizmą kildina iš paties Dievo, sukūrusį šviesos ir tamsos dvasias³⁵. Nors Jėzus vadina savo mokinius *šviesos vaikais* (*Jn* 12, 36), tačiau jam tamsa nėra lygiavertis pradas, bet veikiau neišvengiamai žlunganti tikrovė: „Šviesa spindi tamsoje, ir tamsa jos neužgožė“ (*Jn* 1, 5). Naujajame Testamente niekur nerandame žodžių *tamsos vaikai*, bet tik Judas Iskarijotas pavadinamas *pražūties sūnumi* (*Jn* 17, 12) po to, kai įvykdė išdavystę. Taip atsikratoma dvejetainio požiūrio ir žvelgiama į pasaulį be dualistinės įtampos, nes pats „Dievas taip pamilo pasaulį, jog atidavė savo viengimį sūnų“ (*Jn* 3, 16). Grįžtant dar prie šviesos temos, būtina atkreipti dėmesį į *Corpus Ioanneum*, kuriame *šviesa* nėra abstraktus gerumo koncentratas ar dvasinė kokybė, bet Jonas *šviesą* susiejo tik su Jėzaus asmeniu. Šia prasme kalbama apie labai šviesų (bendrąją prasme) žmogų – Joną Krikštytoją, kuris „pats nebuvo šviesa, bet turėjo liudyti apie šviesą, kuri apšviečia kiekvieną žmogų, ir ji atėjo į šį pasaulį“ (*Jn* 1, 7–9). Taigi Kumrano raštija suteikia daugiau informacijos apie NT atsiradimo aplinką ir parodo, kaip žmogiškieji NT autoriai, pasinaudodami tai aplinkai žinomais pasisakymais, konstruoja iš esmės naujas pasaulėžiūrines struktūras.

2.4. Teisumo ilgesys. Kumrano bendrijos kūrimosi ištakose aptinkamas paslaptinę *Teisumo mokytojas*, kurio vardo niekur nerandame paminėta³⁶. *Teisumo mokytojo* sankirta su „nedoruojū“ kunigu („nedorasis“ kunigas buvo vienas iš Makabiejų) privertė esenus atsiskirti nuo religinio bei visuomeninio gyvenimo³⁷. Kadangi tauta laukė tokio pranašo kaip Mozė, naujai iškilsiančiam pranašui buvo taikomas šis ma-

³³ Plg. Antanas Rubšys, *op. cit.*, p. 99.

³⁴ Plg. 1 QM 1; Майкл Бейджент, Ричард Ли, *op. cit.*, p. 231.

³⁵ Plg. 1QS 3, 25.

³⁶ Plg. Gerhard Kroll, *op. cit.*, p. 167.

³⁷ Plg. 1 QpHab 8, 8; Hans Seidel, „Erwägungen zur Frage des geistigen Ursprungsortes der Erweckungsbewegung von Qumran“, in: Siegfried Wagner (Hg.), *Bibel und Qumran*, p. 190–191.

tmuo³⁸. Kumraniečiai buvo įsitikinę, kad *Teisumo mokytojui* Dievas apreiškęs tikrą Mozės Įstatymo bei Pranašų aiškinimą. Taip jis ėmė skelbti naują Dievo valia įkvėptą Įstatymo interpretaciją, garsėjančią radikalumu: visi, gyvenantys pagal Įstatymą ne jų dvasia, buvo laikomi atmestais³⁹. Taip kumraniečiai save suvokė esant teisėtai kunigiška ir vienintele bendrija, gavusia iš Dievo norminį Įstatymo aiškinimą⁴⁰. *Teisumo mokytojo* ir Mozės paralelių negalime nepastebėti Kumrano raštijoje. Jau paties *Teisumo mokytojo* atsiradimas ir nauja Toros interpretacija sukėlė judaizmo skilimą. Nenuostabu, kad *Teisumo mokytojo* mirtį kumraniečiai suprato kaip Mozės mirtį prieš įžengiant į Pažado žemę: *Teisumo mokytojo* mirtis turėjo būti įžengimo į *eschatoną* ženklas (kaip po Mozės mirties įvyko įžengimas į Pažado žemę)⁴¹. Praėjus 40 metų po *Teisumo mokytojo* mirties (mirė apie 140 m. pr. Kr.), vis dar buvo laukiama eschatologinės laikų pabaigos⁴². Nors pabaiga neatėjo, bet eschatologinės nuotaikos išliko ir buvo toliau palaikomos.

Nuo pat ritinių atradimo imta spėlioti, kas buvo *Teisumo mokytojas*. Dėl šio titulo ir Jėzaus asmens sąsajos kilo nemažas sąmyšis: XX a. 6-ajame dešimtmetyje, kai Kumrano tekstai dar nebuvo iki galo perskaityti, paskleidžiama klaidinga informacija apie *Teisumo mokytoją* kaip Jėzaus prototipą: esą *Teisumo mokytojas* kentėjo, buvo nukryžiuotas, o jo kūnas saugomas iki teismo dienos.⁴³ Geriau susipažinus su Kumrano raštija, nerandama jokių užsiminimų apie *Teisumo mokytojo* kančią ir nukryžiavimą, todėl jį vadinti Kristaus prototipu būtų nesusipratimas⁴⁴. Peršasi išvada, jog kai kurie mokslininkai, jausdamiesi esą intelektualiai silpni perskaityti rastus raštus bei jų fragmentus, ėmėsi interpretacijos, pasitelkdami savo vaizduotę ir stokodami sau dėmesio, ėmė daryti sensacingiausius

³⁸ Plg. Joseph Ratzinger (Benediktas XVI), *op. cit.*, p. 23–25, 231.

³⁹ Plg. Jedin Hubert (Hg.), *op. cit.*, p. 78.

⁴⁰ Plg. Antanas Rubšys, *op. cit.*, p. 93–94.

⁴¹ Plg. M. O. Wise, „Рукописи Мертвого Моря“, in: B. Green Joel, McKnight Scot, *Иисус и Евангелия*, Москва, 2003, p. 552.

⁴² Plg. CD 20, 15.

⁴³ Vienas pirmųjų šią klaidinančią nuomonę 1950 m. paskelbė prancūzų mokslininkas A. Dupont-Sommer, komentuodamas Habakuko knygos rankraštį (1QpHab). Ji buvo išspausdinta „Le Monde“ (1950, gegužės 28–29 d.).

⁴⁴ Plg. Antanas Rubšys, *op. cit.*, p. 101; A. Joseph Fitzmyer, *op. cit.*, p. 189.

pranešimus. Anot jėzuito Josepho A. Fitzmyerio, jei *Teisumo mokytojas* Kumrane ir galėjo mokyti to, kas turėtų kokių nors paralelių su Jėzaus mokymu, tai jokiū būdu negriauna tikėjimo Jėzumi⁴⁵. Iš Evangelijos pastebime, kad Jėzaus mokyme gausu aliuzijų į judaizmo tikėjimo aruodą bei to meto visuomenėje sklindančias idėjas, kuriomis pasinaudojęs Jis duoda joms naują prasmę. Nors kumraniečiai ir pripažino dvasiniu savo vadovu *Teisumo mokytoją*, tačiau jokiū būdu nepripažino jam dievystės statuso⁴⁶. Evangelijose (ypač pagal Matą) pristatomos Mozės ir Jėzaus paralelės, tačiau Jėzus aiškina Įstatymą ne kaip *naujasis Mozė*, bet tik kaip Įstatymo leidėjas, pats Dievas⁴⁷.

2.5. Apeiginiai apsiplovimai. Esenų raštija ir Kumrane rastos vandens talpyklos liudija, kad apeiginiai apsiplovimai ir krikštijimaisi buvo svarbūs esenų gyvenime⁴⁸. Apeiginių apsiplovimų dažnumas turėjęs garantuoti vidinį švarumą, tačiau jo neužtikrino, tai buvo tik vilties judesys. „Jis lieka „vandeniu“, kaip lieka „vandeniu“ ir visa žmogaus veikla Dievo akyse. Apeiginio apsiplovimo galiausiai niekada nepakanka, norint įgalinti žmogų bendrystei su Dievu, padaryti tikrai „švarų“ Dievo atžvilgiu“⁴⁹.

Jėzaus mokyme svarbiausią vietą užima Dievo karalystės skelbimas ir raginimas atsiversti, kuris pradžioje nebuvo susietas su kokiais nors būtiniais ritualais. Ne ritualas nuplauna ar atverčia, bet tai yra Dievo darbas, kuris po atsivertimo užantspauduojamas regimu ženkle – krikštu. Krikštas kaip vienkartinis įvykis iš esmės skiriasi nuo daugkartinių „krikštų“, kurių gausa galėjo džiaugtis kumraniečiai.⁵⁰ Krikščionims krikštas buvo neužtarnauto išganymo veiksnus ženklas, o kumraniečiams – ritualinio švarumo ir atgailos simbolis⁵¹.

2.6. Ritualinis valgymas. Jėzaus laikų judaizme buvo giliai įsišakni-

⁴⁵ Plg. A. Joseph Fitzmyer, *op. cit.*, p. 194.

⁴⁶ Plg. Майкл Бейджент, Ричард Ли, *op. cit.*, p. 217.

⁴⁷ Plg. Joseph Ratzinger (Benediktas XVI), *op. cit.*, p. 111, 262, 266–267; M. O. Wise, *op. cit.*, p. 552.

⁴⁸ Plg. Antanas Rubšys, *op. cit.*, p. 99.

⁴⁹ Joseph Ratzinger (Benediktas XVI), *op. cit.*, p. 222.

⁵⁰ Plg. Pietri Luce (Hg.), *Die Geschichte des Christentums*, Bd. 1: Die Zeit des Anfangs (bis 250), Freiburg im Breisgau, 2003, p. 20.

⁵¹ Plg. G. Cornfeld, G. J. Botterweck, *Die Bibel und ihre Welt*, Gladbach, 1988, p. 1190.

jusi ritualinio valgymo tradicija, jos viršūnė – Paschos šventimas, todėl nenuostabu, kad ir Kumrano bendrijoje tai buvo praktikuojama. Bendrijos valgymo rituale galėjo dalyvauti tik iniciaciją praėję bendrijos nariai – vyrai. Bendrai būdavo valgomi pietūs ir vakarienė⁵². Galbūt tai buvo perimta iš šventyklos, kurioje aukų atnašavimą atlikę kunigai sėsdavo kartu prie bendro stalo. Kumraniečiai laikėsi nuostatos prie stalo nekviesti aklų bei luošų. Visai priešingos nuotaikos vyrauja Evangelijoje: čia gausu pasakojimų, kaip Jėzus eina pas ligonius ir visuomenės atstumtuosius (*Lk* 5, 27–37), o tai – neįtikėtinas dalykas tyrumo siekiantiems esenams⁵³.

Bendrijos regulos priede yra aprašytas valgymo ritualas, skirtas visam Izraelio susirinkimui eschatologinėmis dienomis. Puotoje dalyvaus eschatologinės kovos laimėtojai. Valgymo metu jaučiama Mesijo prezencija, nes kumraniečiai manė, jog ateityje abu mesijai prisijungs prie puotos su likusiais išrinktaisiais⁵⁴. Mesijas – kunigas valgymo apeigose turi aukštesnę statusą, negu mesijas karalius⁵⁵. *Bendrijos regula* netgi nurodo, kaip kas turi sėdėti, garbingiausioje vietoje – mesijas kunigas⁵⁶.

Kumrano ritinių tyrėjai mėgsta cituoti daug kitų ištraukų, tarsi įrodančių, kad puotavimas – tai pastovus ateisiančio naujojo amžiaus simbolis. Tačiau pokylio su mesijais svarba *Bendrijos reguloje* nėra tokia aiški, kaip mano daugelis mokslininkų⁵⁷. Tad galime pagrįstai suabejoti, ar kumraniečiai valgymo ritualą laikė būsimo idealaus meto nuoroda arba simboliu⁵⁸.

Kumrano bendrija Paschos vakarienę rengdavo pagal saulės kalendorių, o kiti žydai – pagal mėnulio kalendorių. Susipažinus su Paschos vakarienės eiga Kumrane laiminant duoną ir vyną, krinta į akis panašumas į Kristaus Paskutinę vakarienę: valgymo metu kunigas (kunigiškasis mesijas?) pirmiausia laimina duoną bei vyną ir pirmas tai ragauja⁵⁹. Evan-

⁵² Plg. *op. cit.*, p. 1189.

⁵³ Plg. 1 QSa 2, 5–7; Alexander Schick, *op. cit.*, p. 42.

⁵⁴ Plg. Antanas Rubšys, *op. cit.*, p. 100–101.

⁵⁵ Plg. A. Joseph Fitzmyer, *op. cit.*, p. 84.

⁵⁶ Plg. 1 QSa 2, 11–22.

⁵⁷ Plg. 1 QS 6.

⁵⁸ Plg. E. P. Sanders, *op. cit.*, p. 309.

⁵⁹ Plg. 1 QSa 2, 11–22.

gelijų Paskutinės vakarienės aprašymuose aptinkame mįslingų dalykų: anot sinoptikų, Paskutinė vakarienė sutapo su Pascha, o anot evangelisto Jono (*Jn* 13, 1; 18, 28), ši buvus dieną prieš Paschą. Tokį neatitikimą galėtume paaiškinti prielaida, kad galbūt Kristus valgė Paschą pagal saulės kalendorių (kaip ir Kumrane)⁶⁰, tačiau tai jokiū būdu klausimo neišsprendžia, nes sinoptikai tvirtina, kad Paskutinė vakarienė buvo Paschos vakarienė, pagal mėnulio kalendorių⁶¹.

Kumranietiško Paschos šventimo jokiū būdu negalime tapatinti su Paskutine vakariene⁶², nes Kumrano bendrijos ritualinio valgymo tradicija nesiskyrė nuo to meto kitose religijose randamos sampratos: valgymas leidžia įžengti į vidinį ryšį su dievybe. Krikščionybė nepalaiko šios sampratos, bet skelbia naują prasmę: pats Dievas pasiaukuoja dėl žmonių ir per valgymą leidžia dalyvauti jo gyvenime⁶³. Nors kai kurios formuluotės ir papročiai turi išorinio panašumo, tačiau esminiai skirtumai dar akivaizdesni. Mėginimas vesti paralelę tarp Paskutinės vakarienės ir Kumrano Paschos prieina akligatvį, nes Paskutinė vakarienė Kristaus dėka įgijo tokį vidinį dvasinį potencialą, kurio neturėjo nei oficialiosios žydų, nei Kumrano Paschos apeigos.

2.7. Skyrybų klausimas. Visiems Jėzaus klausytojams įstrigo griežti Jo žodžiai, draudžiantys skyrybas. Skelbdamas santuokos neišardomumą, Jėzus apeliavo į sukūrimo tvarką – Dievo valią nuo pat pradžios. Žmonija turi siekti ikinuopolinės būsenos, nes skyrybos rodo nuodėmės gajumą ir žmogaus silpnumą⁶⁴. Iš Kumrano tekstų matome, kad skyrybų draudimo praktika, nurodant į sukūrimo tvarką, buvo sava ir kumraniečiams⁶⁵.

Šis sutapimas negali būti Jėzaus mokymo ir Kumrano doktrinos giminiskumo įrodymas, nes Jėzaus laikais judėjai diskutuodavo dėl teisės atleisti žmoną ir vesti kitą. Žinomos dviejų rabinų – Hilelio ir Šamajo pozicijos; kiekviena iš jų turėjo savų sekėjų. Tad kumraniečių ir Jėzaus pozicijos

⁶⁰ Plg. Майкл Бейджент, Ричард Ли, *op. cit.*, p. 223–224.

⁶¹ Plačiau apie tai: Algirdas Jurevičius, *Duona ir vynas*, Vilnius, 2002, p. 29–32.

⁶² Plg. E. P. Sanders, *op. cit.*, p. 192.

⁶³ Plg. G. Cornfeld, G. J. Botterweck, *op. cit.*, p. 1190.

⁶⁴ Plg. *Mk* 10, 2–12; *Lk* 16, 18; *Mt* 5, 31–32; 19, 3–9.

⁶⁵ Plg. CD 4, 12–5, 14; 11QTemple 57, 17–19.

skyrybų klausimu sutapimas, palaikant Šamajo poziciją⁶⁶, galėjo būti ir visiškai atsitiktinis dalykas, nedarant iš to jokių tolesnių išvadų.

2.8. Eschatologija. Kumrano bendrijos nariai buvo persismelkę eschatologine dvasia. Eschatologinė kumraniečių viltis – Dievo karalystė labiau rėmėsi žemišku triumfu, kurio buvo tikimasi sulaukti pergalėje prieš romėnus⁶⁷. Patyrus triuškinantį pralaimėjimą bei išsisklaidžius bendrijai, žlugo ir eschatologinės viltys⁶⁸. Eschatologinė galvosena būdinga ir Jėzui bei žemiškiesiems Naujojo Testamento autoriams. Apie ateinančią Dievo karalystę Jėzus nekalbėjo taip smulkmeniškai ir nepaliko tokių detalių bei išsamių apibūdinimų kaip daugelis eschatologinių Kumrano tekstų (pvz., *Karo ritinys*, *Šventyklos ritinys*), kuriuose aprašyti ginklai, vėliavos ir idealios šventyklos architektūrinės detalės. Kitaip negu kumraniečiai, Jėzus nemąstė karinio stebuklo sąvokomis, tikėdamasis, kad atkurtosios Izraelio giminės pergalingai grumsis su pagonių kariaunomis⁶⁹.

Ankstyvoji Bažnyčia taip pat buvo gundoma turėti greitai pasiekiamą ir žemišką eschatologinę perspektyvą, tačiau NT autoriai eschatologiją suprato kaip jau įvykusį atpirkimą bei kaip galutinį išganymo apreiškimą paruzijos metu. Taip tad krikščionybė turėjo tvirtą ir, skirtingai nuo kumraniečių, su politinėmis pervartomis nesusietą eschatologinį lūkestį, stumiantį ją tolyn į plačiuosius istorijos vandenis.

3. Jėzaus polemika su kumraniečiais. Palyginę svarbesnius Jėzaus ir Kumrano bendrijos mokymo akcentus, radome juose žymiai daugiau skirtumų negu sąlyčio taškų. Tačiau Jėzus buvo savo meto žmogus, girdėjęs apie kumraniečius, o gal su jais ir vienaip ar kitaip susidūręs. Deja, apie tai neturėdami jokių duomenų, galime tik klausti: kodėl evangelijose niekur neminimi esenai? Juk Jėzus dažnai diskutuodavo su fariziejais, sadukiejais ir Rašto aiškintojais, tačiau niekur neminimi kumraniečiai – esenai. Galbūt taip yra dėl to, kad kumraniečiai turėjo savitą požiūrį į kitaip mąstančius ir nebuvo linkę į viešas diskusijas su „sugedusiu“ pasauliu. Drįstu teigti, kad jei Jėzus būtų buvęs vienas iš jų, jie būtų siekę susigrą-

⁶⁶ Plg. Walter Grundmann, *Das Evangelium nach Matthäus*, Berlin, 1968, p. 162.

⁶⁷ Plg. G. Cornfeld, G. J. Botterweck, *op. cit.*, p. 1189.

⁶⁸ Plg. Antanas Rubšys, *op. cit.*, p. 102–103.

⁶⁹ Plg. E. P. Sanders, *op. cit.*, p. 191–192.

žinti „sūnų palaidūną“, ieškodami viešos arba privačios polemikos su juo. Tačiau to nerandame.

Kita evangelijų tylos apie esenus priežastis galėjo būti savotiškas mandagumo faktorius, nes chronologiškai pirmoji Evangelija pagal Morkų „buvo parašyta šiek tiek prieš ar šiek tiek po 70 metų“⁷⁰. Tad turime pagrįdą manyti, kad kanoninės Evangelijos buvo rašomos žinant apie Kumrano bendriją ištikusią krizę. Mandagumo faktoriumi čia galėtume įvardyti visuotinai paplitusį įsitikinimą, kad *gulinčio nemuša*: suniokotas Kumrano bendrijos centras pradėtam užrašyti Kristaus mokslui – krikščionybei jau niekuo negalėjo nei padėti, nei pakenkti.

3.1. Įspėjimas dėl mesijų tyruose. Neradę esenų pėdsakų Naujojo Testamento eilutėse, leiskimės į evangelijų skaitymą tarp eilučių ir bandykime save paklausti: ar Jėzus skelbdamas savo mokymą bei polemikoje naudojo kumraniečių idėjų sandraupą? Anonimiškumo skraistę praskleidus, iš kai kurių Jėzaus pasisakymų galime spėti, kad jis vis dėlto pateikia duoda užuominų apie esenų egzistavimą: „Atsiras netikrų mesijų ir netikrų pranašų, ir jie darys didelių ženklų bei stebuklų, bandydami suklaidinti, jei tai įmanoma, net išrinktuosius ... Tad jeigu jums sakytų: `Štai jis tyruose!`, – neikite“ (Mt 24, 24–26). Kam taikomi įspėjantys Jėzaus žodžiai apie klaidingus mesijus tyruose? Ar šiuos Jėzaus žodžius evangelistas adresuoja tyruose net dviejų mesijų laukiantiems kumraniečiams, ar dar kam nors kitam?

3.2. Meilė prieš nemeilę. Kalno pamoksle Jėzus skelbia visa apimančią meilę: „Jūs esate girdėję, jog buvo pasakyta: *Mylėk savo artimą* ir nekėsk priešo. O aš jums sakau: mylėkite savo priešus ir melskitės už savo persekiotojus“ (Mt 5, 43). Nors Senasis Testamentas įsakė mylėti savo artimą, kurį suprato kaip tautietį, tačiau Senajame Testamente nėra įsakymo, reikalaujančio nekėsti savo priešo. Tad iš kur Jėzaus klausytojai buvo girdėję apie neapykantą priešams? Šiai Jėzaus polemikai suprasti šviesos duoda Kumranas: *Bendrijos regula* ragina mylėti visus šviesos vaikus ir įsako nekėsti visų tamsos vaikų⁷¹. *Belial* sekėjai buvo tapatinami ne vien su žydu

⁷⁰ Antanas Rubšys, Įvadas į Evangeliją pagal Matą, in: *Naujasis Testamentas*, Vilnius, 2006, p. 31.

⁷¹ Plg. 1 QS 1, 9–11.

tautos priešais, bet ir su neištikimais žydais, nepriklausančiais Kumrano likučiu. Prisijungimas prie bendrijos buvo akivaizdus įrodymas, kad esama Dievo pusėje⁷². Taip kumraniečiai skelbė partikuliarinį išganymą, netolerantišką kitaminčiams⁷³. *Karo ritinyje* kalbama netgi apie politinio bei karo lauko priešų neapykantą, kuris tuo pat metu tampa ir Dievo priešū⁷⁴. Jiems buvo negailima įtūžį ir neapykantą kurstančių posakių. Vėlyvesnė kumraniečių apokaliptinė literatūra (pvz., *Nojaus knyga*, *Naujosios Jeruzalės knyga*) rodo kiek sušvelnėjusį požiūrį į kitaip manančius, tačiau priešiškuo nepanaikina⁷⁵. Jėzaus žodžiai apie meilę priešams buvo išsakyti polemikoje su klausytojais, tarp kurių tikriausiai buvo ir esenizmo šalininkų. Maloningas Jėzaus požiūris į kitataučius bei kitaminčius atveria išganymo galimybę visiems, o ne vienai kuriai uždarai grupei.

3.3. Gelbėti žmogų ir galviją! Skelbdamas Evangeliją Jėzus sulaukdavo priekaištų už šabo nesilaikymą. Nors priekaištaudavo dažniausiai fariziejai, tačiau kai kuriose užuominose galime rasti ir kumranietišku pėdsakų. Kumrano tekstai rodo bendriją praktikavus net fariziejiskąjį ritualizmą viršijantį gyvenimo būdą. *Damasko dokumentas* skelbia, kad, jei šabo dieną galviją įkrinta į šulinį arba duobę, tai per šabą jo nevalia ištraukti⁷⁶. Nuo šios griežtos įstatymų interpretacijos nukentėdavo net ir žmogus. Kad neišniekintų šventadienio, į nelaime patekusio žmogaus nebuvo leidžiama iškelti – jam galėjo būti tik virvė nuleista⁷⁷. Visiškai kitaip elgėsi Jėzus! Ir esenai turėjo niurzgėti prieš Jėzaus tvirtinimą, kad „Šabas padarytas žmogui, ne žmogus šabui“ (*Mk 2, 27*). Šabo dieną esenai draudė darbą, susijusį su pagalba žmogui bei su negalavimų gydymu⁷⁸. Per šabą pagydes žmogų su padžiūvusiu ranka (plg. *Mk 3, 1–6*), Jėzus tikriausiai užsitraukė ir esenų pyktį. Žvelgdamas į šabo įstatymą Jėzus pirmiausia žvelgė ne į išorinių ceremonijų svarbą, bet į vidinį

⁷² Plg. Antanas Rubšys, *op. cit.*, p. 99–100.

⁷³ Plg. Gerhard Kroll, *op. cit.*, p. 167.

⁷⁴ Plg. 1QM; Georg Molin, „Matthäus 5,43 und das Schrifttum von Qumran“, in: Siegfried Wagner (Hg.), *op. cit.*, p. 150.

⁷⁵ Plg. Hubert Jedin (Hg), *op. cit.*, p. 78–79.

⁷⁶ Plg. CD 11, 13–14.16.

⁷⁷ Plg. Alexander Schick, *op. cit.*, p. 42.

⁷⁸ Plg. CD 11, 16–17; 4 Q 251, 5–7; E. P. Sanders., *op. cit.*, p. 214.

nusistatymą ir meilę žmogui bei kūrinijai. Jis tiesiog atmetė kazuistinę dialektiką⁷⁹.

3.4. Eunuchinis ir celibatinis gyvenimas. Kumrano bendrija iš šono atrodė tarsi vienuolynas, nes ją sudarė glaudus kunigų, levitų ir pasauliečių grupių junginys, kuriame tačiau vyravo kunigai⁸⁰. Pati *Bendrijos regula* nemini susituokusiųjų, tačiau jos priede minimos moterys ir vaikai, kuriuos verta sušaukti ir supažindinti su Sandoros įsakymais⁸¹. *Damas-ko dokumentas* pamini ir sutuoktinius (šeima, vaikai). Taigi panašu, kad Kumrano bendrijoje viena šalia kitos gyvavo tiek *eunuchinio*, tiek šeimyninio gyvenimo formos. Šią mintį patvirtina archeologų duomenys, aptikti kasinėjant bendrijos narių kapus: vienuose jų rasti tik vyrų skeletai, o kituose – vyrų, moterų ir vaikų⁸². Kokių mastu buvo paplitęs eunuchinis gyvenimas Kumrane, nėra žinoma. Pagrįstai spėjama, kad vadovaujančių bendrijos narių būriui priklausė eunuchinį gyvenimo būdą praktikuojantys nariai, o susituokusieji gyveno artimiausiose gyvenvietėse⁸³.

Paskelbdamas celibatinio gyvenimo vertę, Jėzus užsimena apie eunuchus: „Nes yra eunuchų, kuriuos tokius padarė žmonės. Ir yra eunuchų, kurie patys save tokius padarė dėl dangaus karalystės“ (*Mt 9, 12*). Ką Jėzus turėjo mintyje, kalbėdamas apie eunuchus, kuriuos tokius padarė žmonės? Galbūt Jėzus tai taiko Kumrano bendrijos nariams, pasiryžusiems nekurti šeimos? Tai svarstydamas sąmoningai nevartoju sąvokos *celibatinis gyvenimas*, nes ši sąvoka aiškiai išreiškia dėl dangaus karalystės motyvuotą atsisakymą kurti šeimą. Kumraniečių eunuchinio gyvenimo motyvai nėra visai aiškūs. Panašu, kad juos eunuchiniam gyvenimui motyvavo eschatologiniai lūkesčiai bei bendrijos uždarumas. Svarbu, kad eunuchinis gyvenimas judaizme nebuvo visiškai nežinomas, todėl Jėzaus kvietimo į eunuchinį gyvenimą naujumą rodo ne pats faktas, bet aiškiai išreikšta jo motyvacija.

Išvados. Kumrano tekstuose esama daugialypio sąlyčio su krikščio-

⁷⁹ Plg. Карл Адам, *Иисус Христос*, Брюссель, 1991, p. 97.

⁸⁰ Plg. Antanas Rubšys, *op. cit.*, p. 96; E. P. Sanders, *op. cit.*, p. 58.

⁸¹ Plg. 1 QSa 1, 4–5.

⁸² Plg. A. Joseph Fitzmyer, *op. cit.*, p. 76–77.

⁸³ Plg. Hubert Jedin (Hg.), *op. cit.*, p. 78.

niškąja žinia, tačiau, nepaisant tam tikro artumo, esama esminių skirtumų. Ar Jėzus buvo Kumrane? – šis klausimas keliamas įvairiais lygmenimis, tačiau, nesant pakankamai faktų tai įrodyti arba paneigti, atsiveria kelias įvairioms interpretacijoms. Prieš ieškodami atsakymo į šį klausimą, pamėginkime išsiaiškinti, ką reiškia klausime pavartotas žodis *buvo*. Jį galima suprasti labai įvairiai:

- Jėzus praėjo pro tą vietovę (negalima to nei įrodyti, nei paneigti);
- Jėzus buvo trumpam aplankęs Kumrano bendriją (negalima to nei įrodyti, nei paneigti);
- Jėzus tam tikrą laiką gyveno ir mokėsi Kumrano bendrijoje (ne faktų, bet fantazijos vaisius);
- Jėzus buvo Kumrano bendrijos narys (akivaizdūs mokymo skirtumai atmeta šią hipotezę).

Palyginus Kumrano tekstus su Naujuoju Testamentu, tampa aišku, kad Jėzus niekuomet nebuvo šios bendrijos narys, o Kumrano esenų pažiūros jo ne tik kad nežavėjo, bet davė progos nors ir anonimiškai su jomis polemizuoti. Iš Evangelijos pažįstame Jėzų kaip tikrą Dievą ir tikrą žmogų ta prasme, kad jis gyveno konkrečioje sociokultūrinėje aplinkoje, kalbėjo konkrečia kalba, kurios stilius bei žodynas niekuo nesiskyrė nuo kitų jo amžininkų. Kadangi Jėzaus skelbiamuose mokymuose aptinkame sąsają su tuomete kultūra, būtų tikrai keista, jeigu jo žodžiuose niekur nebūtų randama bent „trupinėlių“ iš Kumrano bendrijos žodyno. Nors eseniškos pažiūros tiesiogiai neveikė Jėzaus gyvenimo ir veiklos⁸⁴, tačiau ir labai silpnų paralelių radimas tarp NT ir Kumrano raštijos labiau įkultūrina išganymo dramą, kurios centre – Jėzus iš Nazareto.

O kodėl kartais siekiama Jėzų „kildinti“ iš Kumrano? Ar tik ne todėl, kad būtų paneigta jo kilmė iš *Dievo*? Žvelgdamas į kokybiškai naują Jėzaus doktriną, Gerhardas Krollis nurodo esminį skirtumą tarp Jėzaus ir Kumrano: „kad ir kiek daug surastume Jėzaus ir Kumrano bendrijos narių mąstymo panašumo ir giminingumo, šioje bendrijoje nėra Jėzaus Kristaus asmens“⁸⁵. Po ilgesnio svarstymo prie šios išvados priartėja ir J. Ratzingeris (Benediktas XVI), aptardamas Evangelijoje minimų asmenų (Marijos ir Juozapo, Simeono ir Onos, Zacharijo ir Elžbietos...) dvasingumą: „jie skiriasi nuo fariziejų ir sadukiejų, taip pat, nepaisant tam tikro dvasinio artumo,

⁸⁴ Plg. E. P. Sanders, *op. cit.*, p. 58.

⁸⁵ Plg. Gerhard Kroll, *op. cit.*, p. 167.

ir nuo Kumrano bendrijos; būtent juose prasideda Naujasis Testamentas, suvokiantis savo visišką vienovę su vis grynesniu Izraelio tikėjimu“⁸⁶.

LITERATŪRA

- Baumann, H. Arnulf (Hg.), *Was jeder vom Judentum wissen muß*, Gütersloh, 1983.
- Cornfeld G., Botterweck G. J., *Die Bibel und ihre Welt*, Gladbach, 1988.
- Fitzmyer A. Joseph, *101 pytań o Qumran*, Kraków, 1997.
- Grundmann Walter, *Das Evangelium nach Matthäus*, Berlin, 1968.
- Grundmann Walter, „Die Frage nach der Gottessohnschaft des Messias im Lichte von Qumran“, in: Wagner Siegfried (Hg.), *Bibel und Qumran*, Leipzig, 1968.
- Harding G. Lankester, „Where Christ Himself May Have Studied: An Essene Monastery at Khirbet Qumran“, in: *The Illustrated London News*, 3 September 1955.
- Jedin Hubert (Hg.), *Handbuch der Kirchengeschichte*, Bd. 1: Von der Urgemeinde zur frühchristlichen Großkirche, Freiburg im Breisgau, 1985.
- Jurevičius Algirdas, *Duona ir vynos*, Vilnius, 2002.
- Kapelrud S. Arvid, „Der Bund in den Qumran-Schriften“, in: Wagner Siegfried (Hg.), *Bibel und Qumran*, Leipzig, 1968.
- Kroll Gerhard, *Jėzaus pėdomis*, Vilnius, 1997.
- Luce Pietri (Hg.), *Die Geschichte des Christentums*, Bd. 1: Die Zeit des Anfangs (bis 250), Freiburg im Breisgau, 2003.
- Molin Georg, „Matthäus 5, 43 und das Schrifttum von Qumran“, in: Wagner Siegfried (Hg.), *Bibel und Qumran*, Leipzig, 1968.
- Ratzinger Joseph (Benediktas XVI), *Jėzus iš Nazareto*, I t.: Nuo Krikšto Jordane iki Atsimainymo, Kaunas, 2007.
- Rubšys Antanas, „Įvadas į Evangeliją pagal Matą“, in: *Naujasis Testamentas*, Vilnius, 2006.
- Rubšys Antanas, *Raktas į Naujajį Testamentą*, 1 d., Vilnius, 1997.
- Sanders E. P., *Istorinis Jėzaus asmuo*, Kaunas, 1999.
- Schick Alexander, „Kumrano ritinių paslaptis“, in: *Prizmė*, 1997/4.
- Seidel Hans, „Erwägungen zur Frage des geistigen Ursprungsortes der Erweckungsbewegung von Qumran“, in: Wagner Siegfried (Hg.), *Bibel und Qumran*, Leipzig, 1968.
- Wise M. O., „Рукописи Мертвого моря“, in: Joel B. Green, Scot McKnight, *Иисус и Евангелия*, Москва, 2003.
- Адам Карл, *Иисус Христос*, Брюссель, 1991.
- Бейджент Майкл, Ли Ричард, *Свитки Мертвого моря*, Москва, 2005.

⁸⁶ Plg. Joseph Ratzinger (Benediktas XVI), *op. cit.*, p. 79.

JESUS UND QUMRANGEMEINSCHAFT: ÄHNLICHKEITEN UND UNTERSCHIEDE DER GLAUBENSHALTUNGEN*

Algirdas Jurevičius

Zusammenfassung

Aufgrund der historisch – kritischen sowie vergleichbaren Methode wird die Hypothese über eventuelle Beziehung zwischen Christus und Qumran analysiert. Obwohl werden einige ähnliche Glaubenshaltungen bemerkt, sind auch deutliche Unterschiede und Gegensätze von Qumran und christlichem Glauben festgestellt worden. Dadurch ist es unmöglich die Entstehung der christlichen Botschaft in Qumran zu sehen. Besondere Aufmerksamkeit wird der hypothetischen und anonymen Polemik zwischen Jesus und Qumran-Essener geschenkt. Abschließend wird zu der Einsicht gekommen, dass mit Jesus Christus inhaltlich und qualitativ neue Epoche in der Weltgeschichte beginnt.

* Dieser Artikel geht zurück auf einen Vortrag, der auf der internationalen wissenschaftlichen Konferenz zum Thema „60 Jahre nach der Entdeckung von Qumranfunde“ gehalten wurde.

ALGIRDAS JUREVIČIUS – kunigas, teologijos mokslų daktaras, Kaišiadorių vyskupo generalvikaras, Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminarijos dėstytojas. Pagrindinės tyrinėjimų kryptys: diakonato teologija, pastoracijos teologija, patristika.

Adresas: Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminarija, Kalvarijų g. 325, Vilnius LT-08420.

El. paštas: *algirdas_jurevicius@yahoo.de*

DARIUS BARONAS

MIŠKŲ LIETUVIŲ IR STEPIŲ TOTORIŲ SUSIDŪRIMAS MINDAUGO LAIKAIS*

Įvadas. Visuotinėje Europos ir Azijos tautų istorijoje svarbią vietą užima stepių klajoklių įsiveržimai į jų sėslių kaimynų žemes. Sėsliai ir klajokliškai gyvenusių visuomenių kaimynystė dažnai įgydavo tarpusavio grumtynių dėl „vietos po saule“ pavidalą. Stepės užima nepaprastai didelę erdvę, prasidedančią Mandžiūrijoje ir besibaigiančią Kaspijos ir Juodosios jūrų stepėmis, kurių toliausiai į vakarus nutįsęs plotas laikomas Vengrijos lyguma. Tūkstančius kilometrų besidriekiančios stepės buvo puikus koridorius, kuriuo nuo žilos senovės klajoklių gentys traukdavo vakarų kryptimi. Prisimintini hunai, avarai, vengrai, kadaise drebinę, tiesioginę ir perkeltinę prasme, Vakarų ir Vidurio Europos kraštus. Pastebėta, kad dideli klajoklių genčių įsiveržimai iš Vidurinės Azijos platybių būdavo periodiški. Paskutinis ir savo mastais pranokęs visus ankstesnius Azijos klajoklių įsiveržimus buvo mongolų-totorių užkariavimai XIII a., jie padėjo susikurti didžiausiai istoriniais laikais žinomai žemyninei imperijai.

Pasaulinėje istoriografijoje mongolų užkariavimai ir po jų vykę procesai seniai tiriama. Nelengvai sprendžiama iki pat šių dienų lingvistinė problema, nes šaltiniai apima daugybę kalbų; čia svarbiausios yra kinų ir persų kalbos, po jų eina lotynų, graikų, rusų, gruzinų, armėnų, arabų, sirų, tibetiečių, korėjiečių ir net pačių mongolų kalbos. Be to, šių rytietišku (orientalinių) šaltinių publikavimas, reikalaujantis specifinės lingvistinės ir istorinės kompetencijos, vyksta lėtai, tik maža jų dalis išversta į žinomas Vakarų kalbas¹.

* Straipsnio rengimą rėmė Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas; projektas: „Politinės, etninės ir konfesinės konfrontacijos XIII–XV a. Lietuvoje“ (2006 m.).

¹ Peter Jackson, „The Mongol Empire, 1986–1999. The State of Research“, *Journal of Medieval History*, vol. 26, No. 2 (2000), p. 189–210.

Matydami, kad Vakarų ir Vidurio Europos, Šiaurės Amerikos ir Rusijos istoriografijoje vyksta aktyvūs „mongolų klausimo“ tyrimai, turime konstatuoti, kad mūsų istoriografijoje ši problematika jau kokias tris dešimtis metų trypčioja vietoje. 1975 m. pasirodžiusi Romo Batūros monografija ir toliau lieka nepralenkta ir kol kas vienintelis šios srities veikalas². Savo metą gerai reprezentuojantis pavadinimas – *Lietuva tautų kovoje prieš Aukso ordą* – rodo tuo metu privalomą koncepciją apie „pažangių“ ir „reakcingų“ istorinių jėgų tarpusavio kovą. Nepaisant privalomos ar savanoriškos duoklės sovietiniam marksizmui, šiame veikale galima aptikti vertingų pastebėjimų, svarbių išvadų, gana plačią bibliografiją. Tenka tik apgaildestauti, kad tokio pobūdžio tyrimai nei sovietinėje, nei nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje toliau nebuvo plačiau tęsiami. Šiuo straipsniu nepretenduojame į šios spragos užpildymą, tenorime atkreipti dėmesį į lietuvių ir totorių kontaktų svarbą ir pateikti keletą pastebėjimų apie pirmuosius lietuvių ir totorių kontaktus, kurie, mūsų manymu, istoriografijoje nėra pakankamai akcentuoti³.

Pirmieji kontaktai tarp miškų lietuvių ir stepių totorių. 1206 m. mongolų genčių kuriltajus (susirinkimas) kahanu (didžiuoju chanu) išrinko Temudžiną; jis, pasivadinęs Čingischanu, padėjo pagrindus mongolų imperijai, pradėdamas Kinijos ir Vidurinės Azijos užkariavimus. Dar Čingischano valdymo metais (1206–1227) totorių pulkai, persekiodami sprunkančius kumanus (polovcus), gainiodamiesi Chorezmo chaną, nusiaubė Gruziją, perėję Kaukazo kalnus sumušė alanus, o pakeliui dar nugalėjo jungtines kumanų ir rusų kunigaikščių pajėgas Kalkos mūšyje (1223-05-31). Po šių ir kitų žygių Čingischano valdos nusidriekė nuo Mandžiūrijos rytuose iki Kaspijos jūros vakaruose ir nuo Sibiro miškų šiaurėje iki Hindikušo

² Romas Batūra, *Lietuva tautų kovoje prieš Aukso ordą*: Nuo Batu antplūdžio iki mūšio prie Mėlynųjų Vandenų, Vilnius: Mintis, 1975.

³ Sąvoką „totorius“ šiame straipsnyje vartoju pragmatiškai, nepretenduodamas į etninio turinio apibrėžtumą, laikydamasis dar viduramžiais kinų ir musulmonų autorių pradėtos tradicijos „totoriumi“ vadinti visus ne tiurkų kilmės klajoklius (žr.: Peter Jackson, *The Mongols and the West, 1221–1410*, Harlow, New York: Pearson/Longman, 2005, p. 36). Mongolų imperija buvo daugiatautė ir jos kariuomenė taip pat buvo daugiatautė, todėl abstrakčiai vartojant „totorių“ sąvoką turėti kilti mažiausiai keblumų. Literatūroje įsigalėjusi praktika sąvoką „mongolas“ vartoti etnine prasme, o sąvoką „totorius“ – kai kalbama apie valstybinius-organizacinius darinius ir pan. (žr.: Stefan Krakowski, *Polska w walce z najazdami tatarskimi w XIII wieku*, Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1956, p. 19).

pietuose⁴. Pakartotinis totorių žygis vakarų kryptimi prasidėjo 1236 m. Galutiniam vakarų stepių pajungimui nominaliai vadovavo Čingischano anūkas Batijus (Džučio sūnus), jam talkino kiti jo artimi giminaičiai, o faktinis vadovavimas didžiąja dalimi buvo sutelktas patyrusio karvedžio Subedėjaus rankose. 1236–1237 m. buvo nusiaubta Pavolgio Bulgarija, pajungti baškirai, iki 1239 m. visiškai palaužtas kumanų pasipriešinimas. Totorių būriai nusiaubė Šiaurės Kaukazą, o 1238–1240 m. nusiaubė Rusios žemes ir, po Kijevo užėmimo peržiemoję Haličo ir Volynės žemėse, kitais metais keliomis kolonomis pasileido į Lenkiją ir Vengriją, iš kur per Balkanus 1242 m. grįžo į Pavolgio stepes. Grįžęs iš šio žygio Batijus įkūrė chanatą, jam mokslinėje literatūroje prigijo Aukso ordos pavadinimas. Reikia pasakyti, kad pavadinimas „Aukso orda“ yra vėlyvos kilmės, atsiradęs XVII a., todėl kai kurie tyrėjai linkę nebevertoti šio tradiciškai prigijusio pavadinimo; siūloma šią valstybę vadinti Kipčiakų chanatu, nes toks, greta Džučio uluso, buvęs šios valstybės savivardis⁵.

Pirmieji gandai apie Čingischano užkariavimus Vakarų krikščionis pasiekė penktojo Kryžiaus žygio metu, Egipte, kai jie klaidingai buvo palaikyti krikščionių armija, vedama karaliaus Dovydo. Jau 1223 m. vakarus iš Gruzijos pasiekė tikresnės žinios apie naujai pasirodžiusius užkariautojus. XIII a. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje žinios apie naujus užkariavimus jau sklido⁶. Galime manyti, kad lietuvius pirmosios žinios apie totorius galėjo pasiekti netrukus po rusų patirto pralaimėjimo Kalkos mūšyje. Reikia turėti omeny, kad lietuvių kariaunos jau buvo įpratusios sukiotis rusų žemėse ir turėdavo progos gauti reikiamos informacijos. Kronikininkas Henrikas Latvis, baigęs rašyti savo kroniką apie 1227 m., pamini Kalkos mūšį ir Rusioje pakitusį politinį klimatą⁷. Tokie pokyčiai negalėjo likti lietuvių nepastebėti.

⁴ Peter Jackson, *The Mongols and the West...*, p. 34–39.

⁵ Donald Ostrowski, *Muscovy and the Mongols. Cross-Cultural Influences on the Steppe Frontier, 1304–1589*, Cambridge university press, 1998, p. xiii.

⁶ Peter Jackson, *The Mongols and the West...*, p. 59–60.

⁷ Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum, Hannoverae: impensis bibliopolii aulici hahniani, 1874, t. 23: *Henrici Chronicon Lyvoniae*, ed. Wilhelmus Arndt, p. 316: „Et pervenit verbum per universam Rusciam, ut pugnarent cum Tartaris, et exiverunt reges de tota Ruscia contra Tartaros, et non valuerunt pugnare cum eis, et fugerunt coram eis.“ Reikia pasakyti, kad Henrikas Latvis buvo gerai informuotas apie totorių veiksmus ir tai neabejotinai rodo šios informacijos plitimą Livonijoje. Be to, jį reikia laikyti vienu pirmųjų Vakarų autorių, kuris pradėjo vartoti vėliau tipišką tapusį totorių pavadinimą „Tartari“.

Pirmieji lietuvių ir totorių tiesioginiai kontaktai, galėjo įvykti 1237–1240 m., kai totoriai grobė rusų žemes. Šio laikotarpio galimiems lietuvių susidūrimams su totoriais nemažą dėmesį skyrė R. Batūra, tęsdamas anksčiau autorių, veikiančių romantinės istoriografijos, tradiciją. Pasikliaudamas, nors ir su išlygomis, XVI a. Lietuvos metraščių legendomis, jis pats linkęs tikėti spėjimu apie jose slypintį tiesos grūdą, todėl neatsitiktinai ir spėlioja apie „Lietuvos kovos su Batu kariuomene galimybę“⁸. Spėjimų, paremtų spėjimais, rezultatas toks, kad kur kas tikroviškesnis šaltinių perteikiamas vaizdas iškraipomas neatpažįstamai.

Nemažai duomenų, paimtų iš vienalaikių šaltinių, rodo ne tai, kad lietuviai bandė kovoti su totoriais, bet tai, kad jie stengėsi pasinaudoti totorių laimėjimais prieš Rusiją. Totorių „pogromo“ sukeltas šokas ir įprasto gyvenimo sutrikdymas sudarė itin palankias sąlygas, kuriomis lietuvių kariaunos galėjo plėtoti „grobio surinkimo“ verslą. Jau 1239 m. vienam (vardas nežinomas) lietuvių kunigaikščiui pavyko kuriam laikui įsitvirtinti Smolenske. Iš ten jį netrukus išstūmė Vladimiro didysis kunigaikštis Jaroslavas Vsevolodovičius⁹. Apie 1240 m. į Naugardo žemes įsiveržę lietuviai, vokiečiai ir estai pagrobė visus gyvulius ir valstiečiai neturėjo su kuo žemės arti¹⁰. 1241 m. Voluinės kunigaikščiui Vasilkui teko stiprinti savo žemės apsaugą nuo lietuvių¹¹. Kadangi iki pat 1243–1244 m. vis dar galiojo 1219 m. sudaryta sutartis tarp lietuvių ir Haličo–Voluinės kunigaikščių¹², o 1245 m. Mindaugas dar buvo Danieliaus Haličiečio sąjungininkas¹³, tikėtina, kad lietuviai, kurių saugojosi Vasilka, buvo sa-

Nenorėtume sutikti su prof. Peteriu Jacksonu, kuris pirmuoju šį terminą vartojusiu Vakarų autoriumi laiko Kviličiną iš Spoleto (Quilichinus of Spoleto, 1236 m.). Plg. Peter Jackson, *The Mongols and the West...*, p. 59. Mūsų supratimu, Henrikas Latvis buvo ne ką prastesnis „vakarietis“ nei Kviličinas.

⁸ Romas Batūra, *op. cit.*, p. 116.

⁹ *Полное собрание русских летописей* (toliau – ПСРЛ), Санкт-Петербург: в типографии Эдуарда Праца, 1846, т. 1: *Лаврентьевская летопись*, p. 200–201.

¹⁰ *Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов*, Москва, Ленинград: Издательство Академии Наук СССР, 1950, p. 295.

¹¹ ПСРЛ, Санкт-Петербург: в типографии Эдуарда Праца, 1843, т. 2: *Ипатьевская летопись*, p. 180.

¹² Mariusz Bartnicki, *Polityka zagraniczna księcia Daniela Halickiego w latach 1217–1264*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2005, p. 159–160.

¹³ ПСРЛ, т. 2: *Ипатьевская летопись*, p. 183.

varankiškai veikusios lietuvių kariaunos, kurios nebuvo Mindaugui pavaldžios. Bene geriausiai tokių „laisvų“ kariaunų veikimo faktą perteikia popiežiaus pasiuntinys pranciškonas Jonas di Pian di Carpine, 1245 m. per Rusiją vykęs pas totorius: „Vis dėlto mums visą laiką grėsė mirtinas pavojus dėl lietuvių, kurie dažnai rengdavo kiek galima slaptus išpuolius į Rusios žemę, ir daugiausia į tas vietas, kuriomis turėjome vykti. Kadangi didžioji Rusios gyventojų dalis buvo išžudyta totorių arba pateko į nelaisvę, todėl negalėjo rimtai jiems [t. y. lietuviams] priešintis“¹⁴. Šie žodžiai nusako po totorių nusiaubimo Rusijoje susidariusią naują situaciją, kurią lietuvių kariaunos panaudojo plėsdamos savo grobiamuosius žygius. Tie žygiai, pasak Jono di Pian di Carpini'o vyko nuo Lenkijos iki totorių žemės¹⁵. Svarbu pasakyti, kad Jonas di Pian di Carpini, teisindamasis totorių vadui Korencui dėl savo turimų dovanų menkumo, kaip vieną iš dviejų priežasčių nurodė ir keliuose lietuvių keltą pavojų¹⁶. Ipatijaus metraštyje Mindaugui priskiriami žodžiai, pasakyti Tautvilui, Gedvydui ir Vykintui, išsiųstiems į Rusiją: „kas ką paims – tą valdys“¹⁷ liudija tą patį reiškinį. Visa tai rodo, kad apie lietuvių priešinimąsi totoriams rusų žemėse negali būti jokios kalbos. Tokia kova būtų beprasmiška turint omeny tai, kad a) to meto totorių kariuomenė buvo efektyviai veikusi karo mašina, kuri vykdė ofenzyvą, ir jai priešinosi tik tos tautos, kurios nesutikdavo pasiduoti ir gindavo savo kraštą nuo totorių užpuolimo; b) lietuviai neturėjo priežasties Batijaus antpuolio į Rytų ir Vidurio Europą metu ieškoti progos susidurti su totoriais ir jiems, kaip rodo šaltiniai, aprašantys to meto ir kiek vėlesnius įvykius, rūpėjo pasinaudoti po totorių žygių susidariusiomis naujomis galimybėmis plėsti savo grobiamuosius žygius. Visai kas kita, kad totoriams galėjo rūpėti lietuviai, o kartu su jais ir Pabaltijo užkariavimo planai. Šiuo atveju susidūrimo ieškotojo vaidmuo tektų tik totoriams.

¹⁴ *Mindaugo knyga: Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių, parengė ir į lietuvių kalbą išvertė Darius Antanavičius, Darius Baronas, Artūras Dubonis, Rimvydas Petrauskas, Vilnius: LII leidykla, 2005, p. 57 (iš Jono di Pian di Carpin'io, OFM, veikalų „Mongolų istorija“).*

¹⁵ *Джовани дель Пано Карпини, История Монгалов, in: Гильом де Рубрук, Путешествие в восточные страны, Москва: Государственное издательство географической литературы, 1957, p. 69.*

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Mindaugo knyga...*, p. 110.

Ar totoriams rūpėjo Lietuva 1238–1242 m.? Teoriškai imant, totoriams Lietuva turėjo rūpėti, nes jiems rūpėjo pasaulinis viešpatavimas. Kita vertus, jie pačios Lietuvos nežinojo, kol nepasiekė rusų žemių. Be to, kaimyninės Vidurio ir Vakarų Europos šalys, tokios kaip Lenkija ar Vengrija ir kt., jiems rūpėjo kur kas labiau nei Lietuva, panašiai kaip kad Kinijos užkariavimas jiems buvo daug svarbiau, nei tolimos Europos pajungimas savo valdžiai. Teoriškai imant, Rusią siaubiantys totorių būriai galėjo užklupti „klajojančias“ lietuvių kariaunas, bet apie tokius „kontaktus“ nieko konkretaus negalima pasakyti. Kita vertus, totorių žygiai nepaprastai išplėtė jų geografinį akiratį. Nors, kaip žinoma, jų kariuomenė nepasiekė paties Naugardo, bet esama duomenų, rodančių, jog tam tikri totorių daliniai žygio į Rusios šiaurę metu galėjo nueiti net iki Karelijos ir galbūt pasiekė Baltijos jūrą¹⁸. 1241–1242 m. įvykęs Vengrijos nuniokojimas amžininkams padarė didelį įspūdį. Kilo būtinybė geriau pažinti staiga atsiradusį grėsmingą priešą. Šalia diplomatinių ir misionieriškų tikslų pranciškonas Jonas di Pian di Carpini turėjo ir žvalgybinę užduotį. Būnant Karakorume jam pavyko sužinoti, kad didysis chanas Güyügas puoselėjo planus dar kartą pasiųsti dvi armijas, turėjusias užpulti Lenkiją ir Vengriją. Sakoma, kad jis pats prasitaręs apie norą pasiųsti savo kariuomenę į Livoniją ir Prūsiją¹⁹. Šie duomenys aiškiai rodo, kad totorių „globaliniai“ planai lietė ir Lietuvos teritoriją. Žinios apie Livoniją ir Prūsiją galėjusios Karakorumą pasiekti įvairiais būdais: per belaisvius, per pačių totorių žvalgybą. Stefanas Krakowskis bei kiti autoriai spėja, kad 1240–1241 m., ruošdamiesi didžiajam puolimui prieš Lenkiją, totoriai galėję pasiųsti žvalgomąją ekspediciją ir link Lietuvos²⁰. Tačiau viena aišku, kad totoriams Lenkija rūpėjo kur kas labiau nei Lietuva, Prūsija ar Livonija, o Lenkijos užpuolimas savo ruožtu buvo tik pagalbinis įgyvendinant „didįjį tikslą“ – Vengrijos karalystės užkariavimą. Negalima

¹⁸ Peter Jackson, *The Mongols and the West...*, p. 40 su nuoroda į: P. Aalto, „Swells of the Mongol-storm around the Baltic“, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, No. 36 (1982), p. 5–15.

¹⁹ Джовани дель Плано Карпини, *История монгалов...*, p. 60.

²⁰ Płg. Stefan Krakowski, *op. cit.*, p. 129–130. Vis dėlto reikia pasakyti, kad ir šiuo atveju Krakowskis apsidraudžia, parodydamas, jog remiasi ankstesniais autoriais, kurie savo ruožtu nekritiškai rėmėsi XVI–XVII a. šaltiniais. Mums pati mintis apie galimą žvalgybinę ekspediciją atrodo tikėtina tik todėl, kad totoriai prieš užpuldami paprastai pasirūpindavo iširti šių kraštų padėtį; 1240–1241 m. jie stovyklavo gana arti lietuvių žemių, be to, po kelerių metų žinios apie Prūsiją ir Livoniją jau buvo pasiekusios Karakorumą.

pasakyti, kiek tikslios yra Jono di Pian di Carpin'io žinios iš chano Güyügo aplinkos, bet remiantis jomis tenka daryti išvadą, kad totoriai nelaiškė Lietuvos dideliu priešininku, prieš kurį vertėtų pasiųsti armiją. Güyügo akimis žiūrint, atrodo, kad totoriai įsivaizdavo, jog Prūsiją ar Livoniją jie gali pasiekti pakeliui nesutikdami didesnio pasipriešinimo.

Mindaugo iššūkis ir Burundajaus smūgis. Netikėtą totorių 1242 m. pasitraukimą į Pavolgio stepes paskatino ne tik juos pasiekusios žinios apie kahano Ugedėjaus mirtį (1242-12-11) ir su tuo iškilusi įpėdinio rinkimo problema, bet ir tai, kad savo žygiais totoriai tiek išekvojo nusiaubtų šalių ganyklų rezervus, jog nebegalėjo ilgiau išlaikyti savo žirgų. Po totorių pasitraukimo Europoje imta karštligiškai ieškoti būdų, kaip būtų galima užkirsti kelią panašiai nelaimei. Popiežius Inocentas IV (1243–1254) tuo tikslu ne tik rūpinosi užmegzti diplomatinius kontaktus su totoriais, bet ir sukurti tarpinių valstybių juostą, skiriančią krikščioniškosios Europos branduolį nuo tiesiogiai totoriams pavaldžių sričių²¹. Dabar Mindaugo Lietuvos iškilimas turėjo būti priimtinas popiežiui tiek, kiek jis buvo palankus ir pačiam pirmajam bei paskutiniam karališka karūna karūnuotam Lietuvos valdovui. Bendras krikščioniškas interesas turėtų paaiškinti ir ne visai tipiską Livonijos krašto magistro Andriejaus Štiriečio palankumą ir asistavimą Mindaugui tiek šiam tampant krikščioniu, tiek karaliumi. 1251 ir 1253 m. Mindaugo ryšiai su Romos Kurija jau gerai iširti – pakanka nurodyti Juozapo Stakausko ar Edvardo Gudavičiaus veikalus²². Reikia priminti, kad to meto Rytų Europoje Mindaugas nebuvo vienintelis valdovas, veikęs provakarietiška kryptimi. Kurį laiką šia kryptimi veikė ir Haličo–Voluinės valdovas Danielius, priėmęs popiežiaus karūną tais pačiais kaip ir Mindaugas metais. Jam rūpėjo išsivaduoti nuo priklausomybės totoriams, kurią jis buvo priverstas pripažinti dar 1245 m. 1254 m. nusistovėjus taikingiems santykiams tarp Mindaugo ir Danieliaus, o Europoje vykstant prevenciniam judėjimui prieš galimą totorių pakartotinį antpuolį, jie tapo natūraliais sąjungininkais, nors ir trumpam.

Istorinėje literatūroje paprastai kalbama apie pastangas suorganizuoti Kryžiaus žygį prieš totorius, tačiau, kiek žinoma, Mindaugo ir Danieliaus

²¹ Peter Jackson, *The Mongols and the West...*, p. 95.

²² Juozas Stakauskas, *Lietuva ir Vakarų Europa XIII a.*, Vilnius: Aidai, 2004 (I-as leidimas, Kaunas: Šviesa, 1934); Edvardas Gudavičius, *Mindaugas*, Vilnius: Žara, 1998, ypač p. 215–240.

bendradarbiavimo faktas šiame kontekste apeinamas tylomis. Mokslinėje literatūroje gerai žinomas lietuvių ir rusėnų 1255 m. žygis į Vozviagli tiesiog paliekamas nuošaly už kryžiaus žygių judėjimo. Vis dėlto turint omeny, kad šis žygis buvo surengtas prieš totorius ir jį vykdė popiežiaus valdžią pripažinusių valdovų krikščionių pajėgos, šią operaciją pagrįstai galima traktuoti kaip konkrečią tuo metu organizuoto kryžiaus žygio prieš totorius apraišką. Aktyvias to meto pastangas suorganizuoti kryžiaus žygi prieš totorius rodo popiežių Inocento IV ir Aleksandro IV (1254–1261) bulės, išleistos XIII a. 6-ajame dešimtmetyje. Bandymui tokiu aspektu pažvelgti į žygi link Vozviaglio neturėtų prieštarauti ir Ipatijaus metraščio pasakojimas, kuris lietuvių kariuomenę vaizduoja kaip visiškai pagonišką, nes: a) toks vaizdavimo būdas rodo būdingą metraščio autoriaus tendenciją – Mindaugas vaizduojamas kaip blogas krikščionis, kaip tikras pagonis; b) ta pati tendencija Ipatijaus metraščio autorių verčia slėpti krikščionišką Mindaugo Lietuvos veidą ir iškelti jos pagoniškąją pusę²³. Mokslinėje literatūroje nėra vienos nuomonės, kas buvo šio jungtinio žygio iniciatorius – Mindaugas ar Danielius Haličietis? Nesigilinant į šio klausimo peripetijas, kuriose ryškėja tiek skirtingi, tiek bendri abiejų valdovų interesai, verta pacituoti Ipatijaus metraštyje Mindaugui priskiriamus žodžius, kuriais jis per pasiuntinius prabyla į Danielių: „atsiųsiu tau Romaną ir naugardukiečius, kad žygiuotų prie Vozviaglio, o iš ten ir į Kijevą“²⁴. Šie žodžiai, atsižvelgiant į jų kontekstą, atspindi visai kitokią koncepciją nei žodžiai „kas ką paims – tą valdys“. Šių koncepcijų skirtumo esmė ta, kad nuo konfrontacijos su totoriais vengimo pereita prie konfrontacijos su jais ieškojimo. Skirtinga politinė kryptis rodo pasikeitusią Lietuvos politiką. Šį pasikeitimą turime teisę priskirti Mindaugo imlumui tuo metu krikščionių aplinkoje sklidusioms kryžiaus žygio prieš totorius idėjoms. Istorinėje literatūroje jau pasakyta, kad Lietuvos vyskupas Kristijonas išmokęs Mindaugą tikėjimo

²³ Plačiau apie tai: Darius Baronas, „Karalius krikščionis Mindaugas popiežių akimis“ (spausdinama – „Aidų“ leidyklos užstrigusiam leidinyje, kuriame turėtų būti paskelbta 2003 m. liepos 5 d. Vilniaus arkivyskupijos kurijoje surengtos konferencijos „Karalius Mindaugas – krikščionis“ medžiaga. Taip pat žr. straipsnį: D. Baronas, „Katalikiška ir stačiatikiška Lietuva XIII a.“, kuris įteiktas tarptautinės mokslinės konferencijos „Lietuvos valstybės susikūrimas: palyginimas europiniame kontekste“ (Vilnius, Lietuvos istorijos institutas 2003.09.04–06) leidiniui. Autorius pasilieka teisę susirasti kitą leidėją, kuris pajėgtų sparčiau išleisti cituojamus straipsnius).

²⁴ *Mindaugo knyga*, p. 113.

tiesų²⁵. Bendras karaliaus neofito Mindaugo ir vyskupo Kristijono vaizdas atskleidžia Europai įprastą naujakrikšto valdovo ir jį tikėjimo bei politikos tiesų mokančio vyskupo vaizdą²⁶. Tad neatsitiktinai vyskupą Kristijoną baudžiamasis totorių žygis tiesiog meste išmetė iš Lietuvos.

Nors žygis į Vozviaglią dėl kilusių tarpusavio nesutarimų ir neturėjo jokių pozityvių rezultatų, vis dėlto jis neliko totorių nepastebėtas. Prieš smogdamas Lenkijai, Aukso ordos chanas Berkė pasiuntė karvedį Burundajų, kuris privertė Haličo–Voluinės kariuomenę dalyvauti puolime prieš Lietuvą 1258–1259 m. žiemos žygyje²⁷. Jungtinė totorių ir rusėnų kariuomenė, nesutikusi pasipriešinimo, nusiaubė Lietuvą ir Nalšios žemę²⁸. Šis gana gilias į Lietuvos teritoriją įsirežęs totorių žygis literatūroje ne kartą nagrinėtas, tačiau susidaro įspūdis, jog tyrėjai linkę neįžvelgti ilgalaikių šio žygio padarinių net ir tada, kai jis laikomas bene vienu baisiausių XIII a. žygiu, palietusių Lietuvą²⁹. Tai rodo žodžiai: „Lietuvos karalystė patyrė didžiulius nuostolius, bet atsilaikė“³⁰. Netenka abejoti, kad šiuose žodžiuose esama nemažai tiesos, nes Lietuva iš tiesų neišnyko, o totoriai joje neišvedė baskakų valdymo sistemos ir pan. Tačiau tam tikri duomenys leidžia laikyti Burundajaus žygį lūžiu Mindaugo Lietuvos gyvenime. Vienalaikiai šaltiniai Burundajaus kariuomenės nusiaubtos Lietuvos padėtį apibūdina ypač „stipriais“ žodžiais. Naugardo metraštininkas rašo: „Tą pačią žiemą totoriai užkariavo visą Lietuvos žemę, o pačius [lietuvius] išžudė“³¹. Popiežius Aleksandras IV Brandenburgo markgrafą informuoja, kad totoriai Lietuvą jau beveik sugriovė³². Visa tai skatina atidžiau pažvelgti į tas po-

²⁵ Edvardas Gudavičius, *op. cit.*, p. 247.

²⁶ Plg. Richard Fletcher, *The Barbarian Conversion: from Paganism to Christianity*, New York: FontanaPress, 1998, p. 124.

²⁷ ПСРЛ, т. 2: *Ипатьевская летопись*, p. 197. Taip pat žr. Edvardas Gudavičius, *op. cit.*, p. 256–262.

²⁸ ПСРЛ, т. 2: *Ипатьевская летопись*, p. 197.

²⁹ Edvardas Gudavičius, *op. cit.*, p. 262.

³⁰ *Ibid.* Ypač gerą pavyzdį, rodantį, kokius padarinius galėjo turėti totorių invazija, teikia XIII a. Vengrijos atvejis (žr. Nora Berend, *At the Gate of Christendom. Jews, Muslims and 'Pagans' in Medieval Hungary*, Cambridge university press, 2001, p. 163–166 ir t.).

³¹ *Mindaugo knyga*, p. 131.

³² *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch* (toliau – LUB), hersg. von Friedrich Georg von Bunge, Reval, 1853: Kluge und Ströhm, Bd. 1 (1093–1300), Nr. 354, st. 453: „...quod

piežių Inocento IV ir Aleksandro IV bules, kur gerai jaučiama kintanti Rytų Pabaltijo situacija, kuriai įtaką darė „totorių žiauri kaimynystė“.

Jau popiežius Inocentas IV 1254-05-09 paragino Livonijos, Estijos ir Prūsijos dvasininkiją skelbti kryžiaus žygį prieš totorius ir jų bendrininkus (*complices*)³³. Tokią iniciatyvą reikia sieti su Romos Kuriją pasiekusiomis žiniomis apie padidėjusį totorių aktyvumą vakarų kryptimi po to, kai didžiuoju chanu buvo išrinktas Möngke (1251–1259)³⁴. Kiek vėliau, nuo pat 1256 m., prasideda serija popiežiaus Aleksandro IV bulių, kuriomis kviečiamas ir koordinuojamas kryžiaus žygis prieš pagonis (suprask, prūsus, lietuvius, jotvingius ir t. t.) ar totorius³⁵. Mums svarbu pabrėžti, kad šis judėjimas buvo kreipiamas prieš pagonis apskritai, nedarant skirtumo tarp totorių ir baltų genčių, nes Vakarų požiūriu tiek vieni, tiek kiti priklausė tai pačiai stovyklai. Padėtį po totorių puolimų prieš Lietuvą 1258–1259 m. žiemą ir galbūt netgi totorių puolimo prieš Lenkiją metu (1259–1260 m. žiemą) fiksuoja 1260 m. popiežiaus Aleksandro IV bulės. Ypatingo dėmesio verta 1260 m. sausio 25 d. bulė; čia popiežius ima į savo globą visas Vokiečių ordino valdas, kurios jam yra dovanotos Rusioje arba yra teritorijose, užimtose totorių³⁶. Tai, kad šios saugumo garantijos lietuviams ir Mindaugo dovanotas žemes, rodo tos pačios dienos Aleksandro IV bulė, kuria Vokiečių ordinui patvirtinamos Lietuvos karaliaus ir Lietuvos vyskupo dovanotos valdos³⁷. Svarbu tai, kad pirmojoje minėtoje bulėje neminima Lietuva. Iš bulės teksto susidaro įspūdis, kad anksčiau Lietuvos karaliui suteiktos Šv. Petro globos garantijos nustojo galios ir buvo tiesiog perkeltos Vokiečių ordinui. Atsižvelgiant į tai, kad 1260-01-25 bulėje

saepedictis fratribus, quos et continua paganorum affligit crudelitas ac exterret etiam crudelis vicinitas Tartarorum, qui contiguam praefatae Prusciae Lettoviam iam pro maiori parte destruxisse noscuntur...“.

³³ *Ibid.*, Nr. 268, st. 350.

³⁴ Peter Jackson, *The Mongols and the West...*, p. 104–105.

³⁵ LUB, Bd. 1, Nr. 293, st. 381–382 (1256-09-16); Nr. 311, st. 398–399 (1257-08-07); Nr. 314, st. 401–403 (1257-08-08); Nr. 323, st. 412–413 (1258-05-11); Nr. 326, st. 413 (1258-05-11); Nr. 328, st. 414–416 (1258-07-15).

³⁶ *Ibid.*, Nr. 345, st. 440–441. Greičiausiai tam, kad išvengtų kokių nors galimų interpretacinių dviprasmybių, Vokiečių ordinas išsyrūpino panašaus turinio bulę, kurios galia popiežius savo globon ima tas žemes, kurias Vokiečių ordinui pavyks paveržti iš pagonių (*ibid.*, Nr. 346, st. 441–442 (1260-01-25)).

³⁷ *Ibid.*, Nr. 347, st. 442–443 (1260-01-25).

(Nr. 345) neminima Lietuva, ir į tai, kad jos potvarkiai neabejotinai galiojo ir Lietuvos teritorijai, galima daryti išvadą, jog po Burundajaus žygio Lietuvos karalystė buvo ištrinta iš politinio žemėlapiu, o jos statusas, Romos Kurijos akimis, nukrito iki Rusios, tai yra totoriams pavaldžios žemės, rango. Vėlesnės bulės vėlgi buvo nukreiptos ir prieš pagonis, ir prieš totorius; šias akcijas taip pat reikia traktuoti kaip nesitaikstymą su naujai susidariusia padėtimi. Iki tiesioginės konfrontacijos tarp kryžininkų ir totorių nebuvo prieita ne tik dėl komplikacijų, susidariusių po Durbės mūšio (1260-07-13) ir 1260 m. prasidėjusio Didžiojo prūsų sukilimo, bet ir todėl, kad 1261 m. pradžioje totoriai išsidangino atgal į savo stepes. Popiežiaus Aleksandro IV 1261 m. balandžio 8 d. bulė fiksuoja po totorių pasitraukimo pagerėjusią krikščionių situaciją³⁸.

Reikia pasakyti, kad krikščioniškosios Lietuvos žlugimo įspūdis, susidaręs Romos Kurijai po Burundajaus puolimo, tik iš dalies rodo keblią Mindaugo padėtį tuo metu. Šiaip ar taip, Burundajaus smūgis nelikvidavo Mindaugo valdžios vienu ypu. Vis dėlto šis žygis sukėlė tokius procesus, kurie per palyginti trumpą laiką privedė prie Mindaugo nužudymo; šį nužudymą suvokiame kaip paskutinį krikščioniškosios Lietuvos karalystės laidotuvių varpo dūžį. Žlugimo pradžia buvo vyskupo Kristijono išstūmimas iš Lietuvos, rodantis, kad besikurianti Lietuvos bažnytinė organizacija Burundajaus antpuolio metu buvo iš pagrindų sudrebin-ta. Burundajaus žygio sukeltos bangos labai greitai leido į priekį išeiti propagoniškos krypties adeptams Lietuvoje, tarp kurių ėmė pirmauti Mindaugo seserėnas Treniota. Žemaičių ir Treniotos aljansas privertė Mindaugą atsimesti nuo sąjungos su Vokiečių ordinu ir burtis į sąjungą su Aleksandru Nevskiu, kuris tarp rusų kunigaikščių pasižymėjo kaip bene klusniausias totorių valdinys³⁹. 1261–1262 m. Mindaugo ir Aleksandro Nevskio puolimus prieš Livoniją galima traktuoti kaip totorių puolimų prieš katalikiškos Europos šalis tęsinį⁴⁰.

³⁸ *Ibid.*, Nr. 360, st. 458: „... quod Tartari omnino de regionibus ipsis abierint, nullusque timor vel dubietas a fidelibus regionum ipsarum de illorum incursibus habeatur.“

³⁹ Plg. Джон Феннел, *Кризис средневековой Руси 1200–1304*, Москва: Прогресс, 1989, p. 149–150; Robert O. Crumme, *The Formation of Muscovy 1304–1613*, London: Longman, 1987, p. 30.

⁴⁰ Plg. Henryk Paszkiewicz, *Początki Rusi, z rękopisu przygotował Krzysztof Stopka*, Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 1996, p. 341.

Burundajaus žygio metu Mindaugą dar palaikė Mindaugo sūnus Vaišvilkas ir sūnėnas Tautvilas⁴¹. Tačiau neilgai trukus Vaišvilką matome visiškai perėjęs į Mindaugo priešo Danieliaus Haličiečio pusę⁴². Dar Henrykas Paszkiewiczius rašė, kad Ipatijaus metraštyje paminėti Vaišvilko ir Mindaugo nesutarimai priskirtini paskutiniams valdymo metams⁴³. Literatūroje laikomasi nuomonės, kad Vaišvilkas stačiatikių vienuoliu bus tapęs dar apie 1256–1257 m., o jo aktyvus dalyvavimas Mindaugo pusėje Burundajaus antpuolio metu aiškinamas jo pasitraukimu (laikinu) iš vienuolyno⁴⁴. Mūsų nuomone, toks įvykių datavimas nėra pakankamai pagrįstas. Apie Vaišvilko įstojimą į stačiatikių vienuolyną kalbama Ipatijaus metraščio pasakojime apie Vaišvilką. Šis pasakojimas, būdamas pusiau hagiografinio pobūdžio, nepateikia nuoseklios chronologinės įvykių sekos. Labiau kronikinio pobūdžio žinia, kad dar ir Burundajaus antpuolio metu Vaišvilkas veikė kaip pasaulietis, rodo, jog tuo metu jis *dar* nebuvo vienuolis. Mūsų nuomone, vienuoliu jis tapo netrukus *po* Burundajaus puolimo, kai galutinai perėjo į Danieliaus Haličiečio pusę. Toks Vaišvilko biografijos chronologijos patikslinimas leidžia apsieiti be dirbtinai sukurtos hipotezės apie laikiną Vaišvilko pasitraukimą iš vienuolyno; apie tai Ipatijaus metraštyje nėra jokios užuominos.

Vaišvilkiui skyrėme didesnę dėmesį todėl, kad jis svarbus parodant tirpstančias Mindaugo sąjungininkų gretas. Tai, kad 1258–1259 m. žiemą Tautvilas dar laikėsi Mindaugo pusėje, o vėliau jau buvo susimokęs su Treniota, rodo, kad tam tikru momentu *po* Burundajaus puolimo jis perėjo į Mindaugo opozicijos gretas. Pasikeitimus parodo ir Eustachijus Konstantinovičiaus, bėglio iš Riazanės, gyvenimo peripetijos: dar 1262 m. buvusį Mindaugo karvedį 1264 m. nužudė jo sūnus Vaišvilkas kerštaudamas savo ir savo tėvo priešams⁴⁵.

⁴¹ ПСРЛ, т. 2: *Ипатьевская летопись*, p. 197.

⁴² *Ibid.*, p. 201. Reikia pasakyti, kad šio pasakojimo chronologija nėra aiški.

⁴³ Henryk Paszkiewicz, *Jagiellonowie a Moskwa*, t. 1: *Litwa a Moskwa w XIII i XIV wieku*, Warszawa: Fundusz Kultury Narodowej, 1933, p. 96.

⁴⁴ Михайло Грушевський, „Хронологія подій Галицько–Волинської літописи“, *Записки Наукового товариства імені Шевченка*, Львів, 1901, т. 41, p. 43. Edvardas Gudavičius, *op. cit.*, p. 258–259. Taip pat plg. Tetjana Vilkul, „Haličo–Voluinės metraštis apie kunigaikščio Vaišelgos vienuolystę“, *Naujasis Židinys-Aidai*, Nr. 6 (2004), p. 263–267.

⁴⁵ ПСРЛ, т. 2: *Ипатьевская летопись*, p. 200; 202.

Reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad naujuose darbuose, skirtuose Vakarų ir Mongolų santykiams, neapeinama ir su Lietuva susijusi problematika. Jacksonas, komentuodamas Burundajaus žygį ir vėliau popiežių bulėse pasirodančias žinias apie lietuvius kaip totorių sąjungininkus, daro išvadą, jog XIII a. 7-ojo dešimtmečio pradžioje Lietuva, matyt, buvo patekusi į priklausomybę nuo totorių⁴⁶. Kaip ir Romos Kurijos požiūris, šių dienų mokslininko išvada turi tam tikrą pagrindą. Literatūroje jau seniai pasakyta, kad totorių puolimuose prieš Lenkiją dalyvavo ir jotvingiai, ir kitos baltų gentys. Bandymai neigti lietuvių dalyvavimą puolimuose prieš Lenkiją mažai įtikinami, nes jie paremti ne tiek nuodugnia šaltinių ir nešališka bendros politinės situacijos analize, kiek padiktuoti teorijos apie „tautų kovą“ prieš totorius⁴⁷. Krokuvos kapitulos analai praneša, kad 1259 m. totorių žygyje prieš Lenkiją, be pačių totorių, dalyvavo ir lietuviai su rusėnais bei kitų genčių atstovai⁴⁸. Didžiosios Lenkijos kronika totorių gretose mini prūsus, rusėnus ir kumanus⁴⁹. Tik pastarąją žinią komentuodamas Krakowski manė, kad sąvoka „prūsai“ apima kokius nors jotvingių ir lietuvių būrius, priverstus dalyvauti totorių kariuomenės žygyje⁵⁰. Šiuo autoriumi remdamasis ir matydamas nuomonių įvairovę Grzegorz Błaszczykas padarė išvadą, kad visa tai esą hipotezės⁵¹. Tiek Krokuvos kapitulos analų žinutė, tiek Burundajaus žygio į Lietuvą sėkmė rodo, jog tam tikri lietuvių daliniai tikrai dalyvavo totorių surengtame puolime prieš Lenkiją. Reikia turėti omenyje, jog totoriai nuo pat pirmųjų savo užkariavimų praktikavo svetimų genčių karių įtraukimą į savo kariuomenės gretas⁵². Nei lietuviai, nei jotvingiai čia negalėjo būti išimtis, juo labiau, kai žinome, kad Voluinės

⁴⁶ Peter Jackson, *The Mongols and the West...*, p. 202.

⁴⁷ Žr. Romas Batūra, *op. cit.*, p. 144–147.

⁴⁸ *Monumenta Poloniae Historica*, ed. August Bielowski, Lwów, 1872, t. 2: *Rocznik kapitulny krakowski*, p. 806: „Tartari subiugatis Bersabenis, Litwanis, Ruthenis et aliis gentibus, Sandomirz castrum capiunt, et multis Christianis occisis, alios abducunt.“

⁴⁹ *Ibid.*, t. 2: *Kronika Godysława Paska*, p. 585: „...intraverunt Tartari cum Pruthenis, Ruthenis, Comanis et aliis gentibus terram Sandomiriensem...“.

⁵⁰ Stefan Krakowski, *op. cit.*, p. 185.

⁵¹ Grzegorz Błaszczyk, *Dzieje stosunków Polsko-Litewskich od czasów najdawniejszych do współczesności*, Poznań: Wydawnictwo naukowe uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1998, t. 1: *Trudne początki*, p. 41.

⁵² Stefan Krakowski, *op. cit.*, p. 33.

kunigaikštis Vasilkas lietuvių belaisvius pristatė Burundajui⁵³. Tad Krakowskio spėjimas, paremtas vien dedukcija ir Didžiosios Lenkijos kronika, yra visai teisingas. Dar būtų galima abejoti ir dėl būtino prievartinio jotvingių ir lietuvių dalyvavimo totorių kariuomenėje. Ipatijaus metraštis, aprašydamas Burundajaus kariuomenės buvimą jotvingių krašte, nekalba apie kokius nors siaubimus ar apie jotvingių priešinimąsi⁵⁴. Manome, kad neatsitiktinai. Jotvingiai buvo gentis, neturėjusi jokių galimybių priešintis totorių kariuomenei. Ne mažiau svarbu ir tai, kad jotvingiai gyveno savo priešų – lenkų, Ordino, lietuvių ir rusėnų – apsuptyje, todėl totoriai jiems buvo tiesiog natūralus sąjungininkas. Taip jotvingių kraštas totoriams, puolantiems Lenkiją, padėjo kaip placdarmas, parūpinęs įvairiopų išteklių (pvz., karių ir pašaro totorių žirgams).

Turint omeny totorių priešišumą lotyniškosios Europos jėgoms, reikia manyti, kad dalis lietuvių (ir jotvingių), kuriuos spaudė kryžiaus žygių judėjimas, buvo suinteresuoti stoti į vieną gretą su totoriais. Minėtas tyrimas rodo, kad ir prieš Mindaugą veikusiai opozicijai tokie sumetimai buvo parankūs ir vertingi⁵⁵. Tad ir popiežiaus Urbono IV (1261–1264) 1264 m. birželio 4 d. bulės žinios apie rusėnus ir lietuvius, sudariusius „prakeiktą“ sąjungą su totoriais, ne iš piršto laužtos⁵⁶. Ne mažiau svarbu ir tai, kad Mindaugas iki paskutiniųjų stengėsi išvengti šliaužiančios priklausomybės nuo totorių. Tai geriausiai matyti iš jo keršto žygių prieš Haličo–Voluinės kunigaikščius už tai, kad šie kartu su totoriais nusiaubė Lietuvą⁵⁷. Simboliška, kad Mindaugas buvo nužudytas kaip tik tuo metu, kai jo ka-

⁵³ ПСРЛ, т. 2: *Ипатьевская летопись*, p. 197.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 197–198.

⁵⁵ Reikėtų priminti, kad dar XIII a. vidaus karo metu Tautvilas sėkmingai bendradarbiavo su kumanais, kovodamas su Mindaugu Žemaitijoje (*ibid.*, p. 188). Kumanai laikomi stepių kariavimo būdo profesionalais (plačiau apie juos žr.: Nora Berend, *op. cit.*, p. 142–143), tad galima manyti, kad tuomet tarp kai kurių lietuvių ir kumanų užsimezgę ryšiai ir vėliau nebuvo nutraukti.

⁵⁶ *Preußisches Urkundenbuch. Politische Abtheilung*, hrsg. von August Seraphim, Königsberg: Hartungsche Verlagsdruckerei, 1909, Bd. 1, Hft. 2, Nr. 222, p. 166: „Accepimus enim, quod Rutheni scismatici et Litwani ac alii habitantes in eorum confinibus, qui deum non colunt, sed blasphemant potius nomen eius, una cum Tartharis eorum complicitibus, quibus sunt federe dampnato coniuncti, Poloniam hostiliter frequenter invadunt eis nemine resistente.“

⁵⁷ ПСРЛ, т. 2: *Ипатьевская летопись*, p. 200.

riuomenė vyko į karo žygi prieš tų kunigaikščių sąjungininką Briansko kunigaikštį Romaną⁵⁸.

Galima įvairiai aiškinti, kodėl totoriai atsisakė mėginimų Lietuvoje įvesti okupacinį režimą, kaip buvo padarę Rusioje. Pakaks pasakyti, jog jie iš esmės galėjo pasitenkinti tuo, kad krikščioniškoji Lietuvos karalystė buvo sužlugdyta. Jau nuo 1264 m. Lietuvoje įsitvirtino toks politinis režimas, kuris tapo kryžiaus žygių taikiniu ir, norom nenorom, tapo skydu, dengusiu totorių valdas⁵⁹. Tik po Lietuvos krikšto politinis klimatas Lietuvoje pakito tiek, kad Lietuvos valdovai, visų pirma Jogaila ir Vytautas, tapo imlūs kryžiaus žygio idėjoms. Pagoniškosios Lietuvos laikai pasižymėjo intensyviais kontaktais su Aukso orda, tiek priešiškais, tiek draugiškais. Šie ryšiai vis dar nėra pakankamai ištirti, tačiau naujausi tyrimai vis labiau neigia „tautų kovos“ prieš totorius paradigmą ir legendą apie lietuvių vykdytą rusėnų žemių vadavimą iš totorių valdžios. Tyrimai, rodantys Lietuvos ir Aukso ordos kondominiumą Rusios žemėse iki pat 1362 m., turi tvirtą pagrindą⁶⁰.

THE CLASH OF FOREST LITHUANIANS AND STEPPE TATARS DURING THE REIGN OF MINDAUGAS*

Darius Baronas

Summary

The article analyzes the first contacts between Lithuanians and Tatars in the reign of Mindaugas (about 1240–1263). In the investigation of this question there appeared two main areas requiring a new rethinking of “old-known” matters: a) it became clear that the Lithuanians did not participate in the „battle of nations“ against the Golden Horde, as declared by historian Romas Batūra, up to now the author of the only monograph on the topic; b) it seems that the role of the Tatars in the last years of the reign of King Mindaugas was somewhat more significant than is usually expressed in historiography works. In investigating the situation which developed in Rus after the invasion of the Tatars in 1238–1240, it became

⁵⁸ *Ibid.*, p. 201–202.

⁵⁹ Žr. išn. 49.

⁶⁰ Žr. Feliksas M. Šabuldo, „Lietuvos ir Ordos kondominiumas Ukrainos žemėse XIV a.“, *Lietuvos istorijos metraštis*, 2004, Nr. 2, Vilnius, 2005, p. 5–26.

clear that Lithuanian troops attempted to take advantage of the arising chaos in Rus by expanding their plundering campaigns. Such behavior by the Lithuanians indicates that they were not seeking an opportunity to fight the Tatars, but behaved in the same way as the Germans and Swedes, who at that time also tried to expand their political influence in Rus. During the research it became clear that the Tatars without any doubt had gathered information about the Lithuanians and that the Lithuanian lands were not the main target of Tatar aggression. A significant change in Lithuanian relations with the Tatars can be tied to the policies carried out by Lithuania's King Mindaugas (from 1253) in which one can see the idea of the Crusade against the Tatars advocated by Catholic Europe. Mindaugas accepted this idea as was appropriate for a ward of the Holy See. The anti-Tatar position of Mindaugas, the best expression of which was the campaign with Daniel of Halich in 1255 against the castle of Vozviagel, prompted the invasion of the Tatar warrior Burundai into Lithuania in the winter of 1258–1259. In our opinion, this invasion so shook the foundations of the rule of Mindaugas that it began the process of the collapse of the Catholic state which ended with the murder of the king in 1263. It is essential to note that in the late 1250s and early 1260s some Lithuanians (and Yotvingians) had surrendered to Tatar rule and participated in their attack against Poland. The proximity of the Tatar world to the lands of the Baltic tribes in the 13th c. shows that already at that time contacts between the the Tatars and Balts had developed the fruits of which became much clearer in the next, i.e. the 14th, century.

* The preparation of this article was supported in 2006 by the project "Political, Ethnic and Confessional Confrontations in 13–15th c. Lithuania" of the Lithuanian State Science and Studies Fund.

DARIUS BARONAS – humanitarinių mokslų daktaras, Lietuvos istorijos instituto Archeografijos skyriaus mokslo darbuotojas. Pagrindinės tyrinėjimų kryptys: Lietuvos christianizacija XIII–XVIII a., Europos viduramžių ir Rusios istorija, šaltinotyros klausimai.

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius LT-01108.

El. paštas: *baronas@istorija.lt*

EUGENIJA ULČINAITĖ

JĖZUITAI IR PROVINCIJOS KULTŪRA
(Kai kurie jėzuitų veiklos aspektai puoselėjant
lietuvių kalbą ir kultūrą XVI–XVIII a.)*

Rengdamiesi įkurti Vilniuje katalikišką kolegiją, pirmą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, jėzuitai suvokė ypatingą savo vaidmenį šiame krašte: 1) kovoti su protestantiškosios reformacijos plitimu, pasitelkiant mokslą ir studijas ir 2) stiprinti katalikybės pozicijas Lietuvoje bei gretimuose kraštuose, steigiant misijas ir aiškinant paprastiems žmonėms svarbiausias katalikų tikėjimo tiesas jų gimtąja kalba. Jau 1564 m. rugpjūčio 18 d. čekų jėzuitas Baltazaras Hostounsky (1535–1600), dalyvavęs delegacijoje pas karalių Žygimantą Augustą dėl jėzuitų kolegijos Vilniuje įkūrimo, pranešė Jėzaus Draugijos generolui Diegui (Jokūbui) Laynezui: „Karalius turėtų įsteigti kolegiją didžiausiame Lietuvos mieste Vilniuje. <...> Tada atsidarytų kelias į Kiniją per Maskvos ir totorių žemes. Šis kelias būtų trumpesnis ir saugesnis už jūros kelius“¹.

Jėzuitų kolegijos Vilniuje įsteigimą pagreitino aktyvi Vilniaus vyskupo Valerijono Protasevičiaus pozicija, jo derybos su Varmijos vyskupu Stanislovu Hozijumi, Lenkijos primu Janu Przerębskiu, popiežiaus nuncijumi Giovanni Francesco Commendone. Šių derybų rezultatas buvo minėto čekų jėzuito Hostounsky vizitas į Lietuvą. 1569 m. spalio 6 d., susipažinęs su realia situacija, Hostounsky į Romą rašė: „Visoje šiaurėje už Vilniaus nėra tokio miesto, kuris prilygtų Vilniui savo garsu ir kuriame taip patogų būtų gyventi žmonėms. Nuo jo netoli Maskva, Totorija, Švedija. Taip pat čia niekur nėra universiteto, net garsesnės mokyklos, nei daktarų, nei magistrų, kurie galėtų mokyti. Vilniuje, Lietuvoje ir jos kaimynystėje gyvena

* Straipsnis skaitytas LKMA XIX suvažiavime 2003 m. Šiaulių universitete.

¹ Jan Korewa, *Z dziejów diecezji Warmińskiej w XVI wieku*, Poznań, 1965, p. 11; Cf. Paulius Rabikauskas, „Pastangos įsteigti Vilniaus universitetą (1565–1570)“, in: Paulius Rabikauskas, *Vilniaus Akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Aidai, 2002, p. 7–12.

įvairių tautybių žmonės, kuriuos jėzuitai galėtų mokyti ir jų kultūrą kelti. Todėl geriau čia reikėtų steigti universitetą, o ne paprastą mokyklą“².

Jėzuitų viceprovinciolas Francisco Sunyer, papildydamas Hostounsky pranešimą, atskleidė tolesnius Jėzaus Draugijos tikslus: „Reikia taip pat neužmiršti, kad čia mums plačiai atsiveria durys į Maskvą, o iš jos per Totoriją galėsime pasiekti ir Kiniją. Be to, reikia neužmiršti Švedijos ir Livonijos: į šias šalis taip pat bus galima patekti, ir reikia prašyti Dievą, kad savo maloningąją akį atkreiptų į tas tautas“³.

Taigi humanitarinis švietimas ir misijinė veikla laikomi prioritetiniais jėzuitų veiklos tikslais. Tolesnė įvykių eiga tai patvirtino. 1570 m. spalio 15 d. pradėjo veikti Vilniaus jėzuitų kolegija. 1579 m. spalio 30 d. popiežius Grigalius XIII savo bule patvirtino Vilniaus akademijos, t. y. universiteto, įkūrimą (*Academia et Universitas Vilnensis Societatis Jesu*). Profesorius Paulius Rabikauskas yra išvalgiai pasakęs, kad „reikia skirti du dalykus: jėzuitų Vilniuje įkurdinimą ir universiteto įsteigimą“⁴. Kovai su Reformacija jėzuitams Lietuvoje būtų pakakę ir kolegijos (taip buvo daugelyje Europos kraštų), tuo tarpu universiteto Vilniuje įsteigimą lėmė vietinių didikų ir Bažnyčios hierarchų pastangos turėti Lietuvoje aukštąją mokyklą, prilygstančią Vakarų Europos universitetams. Šias pastangas galėjo skatinti ir noras sudaryti konkurenciją Krokuvos universitetui.

Organizuodami Vakarų Europoje savą mokymo sistemą, jėzuitai pasirinko formalų humanistinį metodą, kurį sudarė visų pirma klasikinių kalbų – lotynų, graikų, iš dalies hebrajų – studijos, skirtos mąstymo įgūdžių bei kūrybinių gebėjimų ugdymui⁵. Tipinį jėzuitų mokyklos, vadinamos kolegija, modelį sudarė vadinamosios humanitarinės studijos (*studia humaniora*), t. y. gramatikos, poetikos ir retorikos klasės. Per 5–7 metus (studijų trukmė įvairiais laikotarpiais keitėsi)⁶ studentai susipažindavo

² Stanisław Bednarski, „Geneza Akademii Wileńskiej“, in: *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i wskrzeszenia uniwersytetu Wileńskiego*, t. 1, Wilno, 1929, p. 12.

³ *Ibid.*, p. 12–13.

⁴ Paulius Rabikauskas, „Lietuviškumo apraiškos Vilniaus Akademijoje“, in: Paulius Rabikauskas, *Vilniaus Akademija ir Lietuvos jėzuitai*, sp. 248.

⁵ Bronisław Natoński, „Szkołnictwo jezuickie w dobie kontrreformacji“, in: *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce*, Kraków, 1994, p. 35.

⁶ Cf. Ludwik Piechnik, SJ, *Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. 2: *Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655*, Rzym, 1983, p. 70–74.

su svarbiausiais antikos autorių kūriniiais, mokėsi juos analizuoti, imituoti ir jų pagrindu savarankiškai kurti kalbas, sveikinimus, dedikacijas, epigramas, epitafijas, panegirikas ir kitų žanrų kūrinius. Humanitarinių studijų žinios praversdavo aukštesnėje universitetinėje pakopoje, studijuojant filosofiją ir teologiją.

Universali humanitarinių studijų programa, tipiniai vadovėliai, aukštas dėstymo lygis leido senojo Vilniaus universiteto profesoriams bei studentams lygiavertiškai dalyvauti Vakarų Europos moksliniame, intelektualiniame gyvenime. Tai patvirtina Vilniaus universiteto profesorių Martyno Smigleckio (*Martinus Smiglecius, Marcin Smiglecki, 1562/64–1618*) „Logikos“ (*Logica Martini Smigleccii Societatis Jesu, I ed. Ingolstadtii 1618*), Žygimanto Liauksmino (*Sigismundus Lauxmin, 1596–1670*) „Retorikos“ (*Praxis oratoria sive praecepta artis rhetoricae, I ed. Braunsbergae, 1648*), Alberto Kojalavičiaus-Vijūko (*Wojciech Kojalowicz Wiuk, 1609–1677*) „Lietuvos istorijos“ (*Historiae Lituaniae pars prior. Dantisci, 1650; pars altera. Antverpiae, 1669*), Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus (*Maciej Kazimierz Sarbiewski, 1595–1640*) „Lyrikos“ (*Lyricorum libri quatuor, I ed. Coloniae 1625*) populiarumas Vakarų Europoje, daugkartiniai jų veikalų leidimai⁷.

Taigi Vilniaus universitetas XVI–XVIII a. buvo neabejotinai reikšmingiausias LDK intelektualinio gyvenimo centras, per lotynų kalbą, Antikos ir Biblijos studijas įjungęs Lietuvą į krikščioniškąją Europos pasaulį.

Tačiau yra ir kitas senojo Vilniaus universiteto (akademijos) veiklos aspektas. Tai jo indėlis puoselėjant lietuvių kalbą, įtvirtinant ją viešajame gyvenime, leidžiant pirmąsias lietuviškas knygas.

1569 m. į Vilnių atvykę pirmieji jėzuitai labai greitai suvokė būtinybę mokėti vietinę – lietuvių kalbą. Visų pirma jos reikėjo tam, kad būtų galima platinti liaudyje katalikų tikėjimą, nes, kaip praneša savo ataskaitose patys jėzuitai ir popiežiaus legatai, tikėjimo būklė Lietuvoje esanti gana bloga: dauguma kaimo parapijų klebonų ir kunigų nemoka lietuviškai, klesti stambeldytės kultas bei apeigos⁸. Vietinės kalbos vartojimui pastoracijoje pritarė vienas aktyviausių jėzuitų kolegijos Vilniuje steigimo realizatorių,

⁷ Cf. Ludwik Piechnik SJ, „Związki kulturalne dawnej Akademii Wileńskiej z Zachodem w latach 1570–1773“, in: *Z dziejów szkolnictwa jezuickiego w Polsce. Wybór artykułów*, Kraków, 1994, p. 115–130.

⁸ Stanisław Bednarski, „Geneza Akademiji Wileńskiej“, in: *Księga pamiątkowa <...> uniwersytetu Wileńskiego*, p. 3.

jėzuitų kunigas čekas Baltazaras Hostounsky (*Hostovinus*). 1569 m. gruodžio 10 d. laiške iš Vilniaus jis rašo: „Išsilavinę žmonės ir didikai vartoja lenkų kalbą, svetimtaučiai – vokiečių kalbą, valstiečiai – lietuvių kalbą, tad pagal jų kalbas reikia, kad būtų sakomi pamokslai. Tačiau lietuviškai reikės mokytis čia, vietoje, nes kitur tos kalbos išmokti negalima“⁹. Todėl nenuostabu, kad pirmiausia lietuvių kalbą išmoko ir ją vartojo pastoraciniame bei moksliniame darbe į Vilnių atvykę kitataučiai jėzuitai. Tai – teologijos profesorius portugalas Emanuelis (de) Vega (1553–1638), vokietis Petras Krimeris (miręs 1602), dirbęs lietuvių ir latvių pamokslininku, ispanas Antonijus Arijas (miręs 1591), mozūras Stanislovas Javoras (1627–1691), kuris „atkaklaus darbo dėka išmoko lietuvių kalbą, nors ir kaip ji buvo sunki“ (*linguam Lituanicam quamuis sat difficilem improbo labore addicit*)¹⁰, latvis Tomas Berentas (mirė 1683 II 25 Vilniuje), filosofijos ir teologijos profesorius, mokėjęs lenkų, vokiečių, lietuvių, latvių, estų, italų, prancūzų, graikų, hebrajų kalbas¹¹, mozūras Albertas Tilkovskis (1625–1695), matematikos profesorius, greta daugelio kitų kalbų mokėjęs ir lietuvių¹².

Tačiau jau nuo 1570 m. jėzuitų kataloguose nurodomi jėzuitai lietuviai. Pirmiausia tai vadinamieji „broliai pagalbininkai“ (*fratres coadiutores*): 1) Paulius Vaicekavičius (*Wicechowic, Woyciechowic*), gimęs apie 1547, į J. D. priimtas 1570.VIII.26, siuvėjas; 2) Stanislovas Svirys (*Swirzyc, Swircz*), gimęs apie 1550, į J. D. priimtas 1571.VI.12, virėjas; 3) Grigalius Jurgevičius (*Jurgiewicz*), gimęs apie 1544 m., į J. D. priimtas 1571 IX 18, kailių dirbėjas (*scit parare corea*)¹³.

Apie 1580 m. atsirado pirmieji lietuviai pamokslininkai. Tai – Vilniaus miestiečiai: Adomas, Jokūbo sūnus (*Jokubaitis, Jokubowicz*, apie 1554 m. Vilniuje – 1616.VI.19 Polocke), ir Jonas, Grigaliaus sūnus (*Ioannes Gregorii*,

⁹ Paulius Rabikauskas, „Pirmieji jėzuitai Vilniuje ir pirmieji lietuviai jėzuitai“, in: Paulius Rabikauskas, *Vilniaus akademija ir Lietuvoos jėzuitai*, p. 99.

¹⁰ Joannes Poszakowski, *De viris illustribus Provinciae Lithuaniae*, VUB, RS (Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyrius), f. 83–47 (Mikrofilmas iš Krokuvos jėzuitų archyvo).

¹¹ ARSI (Archivum Romanum Societatis Iesu), *Necrologi*, Lith. 61, t. 2, f. 550. Krokuvos jėzuitų archyvas.

¹² ARSI, *Necrologi*, Lith. 62, t. 4, f. 158–165.

¹³ Paulius Rabikauskas, „Pirmieji jėzuitai Vilniuje ir pirmieji lietuviai jėzuitai“, in: *op. cit.*, p. 118.

Grigoraitis, Gregorowicz, apie 1551 m. Vilniuje – 1589.IX.30 Vilniuje), kurie sakė lietuviškus pamokslus Vilniaus akademijai priklausiusioje Šv. Jono bažnyčioje¹⁴.

1587 m. Vilniuje jau buvo 8 vietiniai jėzuitai lietuviai, o 1594–1600 m. pastoviai nurodomi 5–7 lietuvių pamokslininkai, Vilniaus gatvėse ir aikštėse aiškinę gyventojams krikščioniškojo tikėjimo pagrindus, dirbę misionieriais. Tarp jų minėtini: Jonas Kumelis (*Cumelis*, 1553–1585.V.17 Vilniuje), Jokūbas Laviškis (*Lawiszki, Lawinski, Lavinius*, 1557–1598.IV.27 Vilniuje), apie kurį jėzuitų kataloguose sakoma: „garsėjo nepaprasta lietuviška iškalba“ (*in Lithuanico idiomate rarae facundiae*, ARSI, Pol. 50, fol. 165 r.), Laurynas Manikevičius (*Manikowicz, Manicovius*), apie 1559 Kaune – apie 1607–1608 Vilniuje), dėjęs daug pastangų, kad nepasiturintys lietuviai jaunuoliai galėtų studijuoti popiežiaus seminarijoje Vilniuje (ARSI, Germ. 174, fol. 108 r.–v.)¹⁵.

Lietuviškai mokančių kunigų ir profesorių tolygiai daugėjo. Paulius Rabikauskas, išsamiai peržiūrėjęs Lietuvos jėzuitų provincijos katalogus Romoje (ARSI, Lith. 7, 8, 11 ir 13), nurodo, jog 1625 m. pavasarį iš 21 Vilniaus akademijoje dirbusių kunigų jėzuitų (čia įskaitomi profesoriai, pastoracinį ir administracinį darbą dirbantys ir tebestudijuojantys kunigai) 8 buvo *lituani*, 3 *samogitae*, taigi 52,5% bendro skaičiaus.

1633 m. jau buvo 31 kunigas, iš jų 11 buvo *lituani*, 2 *samogitae*, t. y. 42%.

1655 m., prieš pat rusų ir kazokų įsiveržimą į Vilnių, nurodyti 43 jėzuitai kunigai, iš jų 21 *lituanus*, 4 *samogitae*, t. y. 58% visų dirbančių kunigų. Rektoriumi tuo metu taip pat dirbo lietuvis Albertas Kojalavičius (Wawrzyniec Koiłowicz)¹⁶.

Trumpuosiuose jėzuitų kataloguose (*Catalogi breves*) nuo 1610 iki 1637 m. yra nurodyti 38 asmenys, pamokslininkai, sakę pamokslus lietuvių kalba (*concionator Lituanicus*) Vilniuje Šv. Jono bažnyčioje¹⁷. Tarp jų yra

¹⁴ *Žymūs Lietuvos jėzuitai (Iš Lietuvos jėzuitų istorijos, sąs. III)*, Valkenburgas, 1935, LNB RS (Lietuvos nacionalinė biblioteka, Rankraščių skyrius, f. 47–305, p. 45; Paulius Rabikauskas, „Pirmieji jėzuitai Vilniuje ir pirmieji lietuviai jėzuitai“, in: *op. cit.*, p. 121.

¹⁵ Paulius Rabikauskas, *op. cit.*, p. 258.

¹⁶ Paulius Rabikauskas, „Lietuviškumo apraiškos Vilniaus Akademijoje“, in: *op. cit.*, p. 255–256.

¹⁷ Šio straipsnio autorė remiasi ARSI (Archivum Romanum Societatis Jesu) Lith. 6, Lith. 56, Lith. 57 katalogų fotokopijomis, kurios saugomos Krokuvos jėzuitų archyve. Nuo 1737 m. lietuvių pamokslininkas Šv. Jono bažnyčioje nebenurodomas.

ne vienas lietuvių raštijos kūrėjas, knygų lietuvių kalba autorius, giesmių ir maldų vertėjas į lietuvių kalbą.

Pirmiausia čia minėtinas Konstantinas Sirvydas (Szyrwid, Syrwid, apie 1579–1631.VIII.23 Vilniuje), filosofijos ir teologijos profesorius, 1611–1623 m. (su pertraukomis) lietuvis pamokslininkas Šv. Jono bažnyčioje, išleidęs „Trijų kalbų žodyną“ (*Dictionarium trium linguarum, in usum studiosae iuventutis*, I ed. apie 1620, vėliau: 1631, 1642, 1677, 1713), skirtą gramatikos, poetikos ir retorikos klasių studentams, kad lenkiškiems ir lotyniškiems žodžiams rastų ir lietuviškus atitikmenis (*vobis intra grammaticos cancellos desudantibus et ad politiozem literaturam aspirantibus*)¹⁸. Tai vienintelis spausdintas lietuvių kalbos žodynas iki XIX a. pabaigos.

K. Sirvydas išleido ir savo sakytų lietuviškų pamokslų rinkinį kartu su vertimu į lenkų kalbą: *Punkty Kazań od Adwentu aż do Postu Litewskim językiem z wytłumaczeniem na Polskie przez Księdza Konstantego Szyrwida* (Wilno, druk. Akad. S.I., 1629; t. 2, 1644). Kaip rodo pavadinimas, buvo spausdintas ne visas pamokslas, bet tik jo pagrindinės mintys – „punktai“. Lotyniškoje pratarinėje Sirvydas pabrėžė, kad šia knyga norėjęs padėti lietuvių kalbos nemokantiems pamokslininkams, kuriuos ragina tos kalbos mokytis. Savo pamokslais Sirvydas stengėsi duoti gražios, vaizdingos kalbos pavyzdį, pateikti gyvosios liaudies kalbos posakių, o kartu parodyti, kad lietuvių kalba galima sukurti antikines retorines konstrukcijas, pasiekti retorinio įtaigumo.

Artimas K.Sirvydo bendradarbis buvo Jonas Jaknavičius (Jachnowicz, Jaknowicz, 1589–1668.IV.11 Vilniuje), filosofijos ir teologijos profesorius, 1627 m. paskirtas pamokslininku Šv. Jono bažnyčioje ir, atrodo, prisidėjęs prie K.Sirvydo pamokslų bei kitų jo veikalų parengimo. Yra dirbęs popiežiaus seminarijos (*alumnatus papalis, seminarium pontificum*) regentu, Kražių, Smolensko, Vilniaus kolegijų rektoriumi. 1637 m. išleido knygą *Ewangelię polskie i litewskie tak niedzielne iako y wszystkich swiąt*, kurios XVII–XIX a. išėjo daugiau nei 40 leidimų. J. Jaknavičiui priskiriama ir daugiau lietuviškų knygų, giesmių ir maldų vertimų, nors jų autorystė ir nėra įrodyta¹⁹.

¹⁸ *Dictionarium trium linguarum ... auctore Constantino Szyrwid, SJ*, Vilnae, typis Academiae S.J., 1642: Ad studiosam iuventutem.

¹⁹ Konstancija Čepienė, Irena Petrauskienė, *Vilniaus Akademijos spaustuovės leidiniai (1576–1805)*. *Bibliografija*, Vilnius, 1979, p. 73–74; Karol Estreicher, *Bibliografia Polska. Stulecia XV–XVIII*, t. 18, Kraków, 1901, p. 370.

Lietuvis jėzuitas Pranciškus Šrubauskis (Szrubowski, 1620–1680.VI.27 Kražiuose) išleido lietuvių kalba giesmyną (*Balsas širdies pas Wieszpati Diewą...* Wilniuje, 1679) ir pamokslų rinkinį (*Pamokslas krikscioniszkas trumpai iszgulditas ...* Wilniuje, apie 1679).

Lietuviškų mokyklinių dramų ir pamokslų yra parašęs Gabrielius Šimkevičius (Szymkiewicz, 1644.V.13–1709.I.10 Vilniuje). Kai kurios dramos buvo vaidintos Kražių kolegijoje²⁰.

Reikia pažymėti, jog Jėzaus Draugijos vyresnybė dėjo daug pastangų, kad į akademinį bei pastoracinį darbą įtrauktų tuos žmones, kuriems lietuvių kalba buvo gimtoji, taip pat kad išmokytų lietuvių kalbos kitataučius. Tuo tikslu Vilniaus akademijoje buvo įsteigtos vadinamosios „akademijos“ (*academiae*) – užklasinio mokymo būreliai mokytis lietuvių, latvių ir estų kalbų. Tai naujovė, nenumatyta *Ratio studiorum* (1599) nuostatuose, tačiau, atrodo, įvesta reaguojant į laiko poreikius. Pirmą kartą apie tai sužinome iš Lietuvos provincijos vizitatoriaus Jono Argento (Joannes Argentus, Giovanni Argenti, 1561–1626) 1614 m. gegužės 5 d. memorialo, adresuoto kolegijų vyresniesiems. Jame sakoma: „Kadangi būtinos yra lietuvių, latvių ir estų kalbos, tai, jei atsiras kas nors, kas tas kalbas gerai moka, reikia įsteigti kokias nors tų kalbų pratybas“ (*Et quia tantopere necessaria est lingua Lituanica, Lotavica et Aestonica, si quando est aliquis, qui bene linguas illas teneat, aliquid exercitium instituat*)²¹. Generolo Mucijaus Vitelesco (*Mutius Vitelleschi*) 1621 m. sausio 2 d. memoriale apie lietuvių, latvių ir estų būrelius jau kalbama kaip apie veikiančius, pripažįstamas jų naudingumas, patariama tęsti bei skatinti jų veiklą: *Academias illas linguarum Livonicae, Estonicae et Lithuanicae a R. V. institutas, spero valde utiles futuras ad Dei gloriam cum salute multarum animarum procuranda. Quamobrem Reverentia Vestra pergat illas excitare et fovēre*²². Vilniaus akademijos vizitatoriai Mikalojus Lancicijus (*Nicolaus Lancicius*), Merkelis Šmelingas (*Melchior Schmelling*), Paulius Bohenas (*Paulus Bochen*), Adalbertas Boguševičius (*Adalbertus Bohuszewicz*) savo

²⁰ Jurgis Lebedys, *Senoji lietuvių literatūra*, Vilnius, 1977, p. 140–144.

²¹ *Liber ordinationum*, VUB, RS, f 3–2382, 15. Plg. Eugenija Ulčīnaitė, „Necessaria est lingua Lituanica: Apie lietuvių kalbą Vilniaus universitete XVI a.“, *Kultūros barai*, 1978, Nr. 7, p. 54–57.

²² Ludwik Piechnik, SJ, *Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655*, Rzym, 1983, p. 212.

memorialuose ragina, kad „kunigai ir klierikai, mokantys lietuvių kalbą, refektorijuje pamokslus sakytų ne lenkiškai, bet lietuviškai“ (*Qui Lithuanicam linguam callent, in refectorio non Polonice, sed Lithuanice concionentur, tam magistri, quam scholastici*)²³.

Pažymėtinas Grigaliaus Šilo (*Gregorius Schill*) memorialas, kuriame sakoma: „Skundžiamasi kai kuriais [klierikais], kurie gėdijasi savo gimtosios kalbos ir refektorijuje labiau nori kalbėti lenkiškai negu gimtąja kalba. Juos reikia raginti vartoti savo tautos kalbą, kad tiek lietuviai, tiek žemaičiai, vokiečiai ar latviai gimtąja kalba sakytų jei ne visą pamokslą, tai bent jo dalį“ (*Querela est contra quosdam, quos maternae suae pudet linguae. Quare polonico quam nativo idiomate in refectorio dicere malunt. Monendi hi pro conservando usu linguae gentis suae, ut si non totas conciones, autem partem aliquam idiomate patrio dicant, sive illi sint Lituani, sive Samogitae, sive Germani, sive Livones*)²⁴.

Jėzaus Draugija dėjo daug pastangų organizuodama Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje misijinę veiklą ir plėsdama kolegijų tinklą.

Misijų pradžia Žemaitijoje laikomi 1576 metai, kai čia atvyko naujasis vyskupas Merkelis Giedraitis (*Melchior Giedroyc, Gedrotius*, apie 1536–1609). Jo pastangomis į Žemaitiją atvyko ir pastoracinį darbą dirbo jėzuitai: Mikalojus Sedkovskis (*Sedkovius*), Laurynas Mackevičius, Jurgis Bliudeckis, Motiejus Galminas, Merkelis Daugėla (*Dowgiato, Daugialo*)²⁵. Pastarasis, Konstantino Sirvydo bendramokslis, vienas pirmųjų Kražių kolegijos dėstytojų, dirbo Žemaitijoje iki pat savo mirties.

Reikšmingas čia buvo popiežiaus pasiuntinio italų jėzuito Antonijo Posevino (*Possevinus, 1534–1611*) vaidmuo. 1585 m. rugpjūčio mėn., grįždamas iš Estijos ir Latvijos, jis susitiko su Žemaičių vyskupu Merkeliu Giedraičiu. Vyskupas ta proga prašė Poseviną atsiųsti jam į Žemaitiją du kunigus jėzuitus. Posevinas savo ruožtu patarė, kad vyskupas pats atrinktų po porą gabesnių jaunuolių iš įvairių kaimų, iš viso 12 žmonių, ir juos siųstų studijuoti į Vilnių, į popiežiaus (*seminarium pontificum, alumnatus*

²³ *Liber memorialium relictorum in visitatione provincialium*, VUB, RS, f. 3–2388. Cituojama pagal: *Vilniaus Akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai*, parengė Eugenija Ulčinitė ir Algirdas Šidlauskas. Vilnius, 1987, p. 108.

²⁴ *Ibid.*, p. 132.

²⁵ *Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579) / Visitatio Dioecesis Samogitiae (A.D. 1579)*, edit, in linguam Lithuanam transtulit et indicibus instruxit Liudas Jovaiša. Vilnius: Aidai, 1998, p. XII.

papalis) arba vyskupijos seminariją (*seminarium dioecesanum*). Kalbėta ir apie galimybę gabesnius jaunuolius siųsti studijuoti teologijos į Romą²⁶.

Humanistinį išsilavinimą Europos universitetuose gavęs Žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis buvo ne tik svarbus Bažnyčios hierarchas, dvasinis ganytojas, bet ir politikas, kultūros veikėjas, mecenatas. Jo rezidencija Varniuose XVI a. tapo svarbiu kultūros centru, atitiko daugelio Europos didikų dvarų veiklos pobūdį. 1578 m. Varniuose apsigyveno lenkų kilmės istorikas Motiejus Strijkovskis (Maciej Strykowski, 1547–1586), kuris Giedraičio remiamas gavo žemuosius (akolito) šventimus, tapo Žemaičių vyskupijos kanauninku ir čia parašė vieną svarbiausių savo veikalų *Kronika Polska, Litewska, Źmudzka i wszystkiej Rusi* (w Krolewcu, 1582); ši knyga laikoma pirmąja spausdinta Lietuvos istorija.

Vyskupo Giedraičio raginamas ir globojamas Žemaičių vyskupijos kanauninkas Mikalojus Daukša (1527–1538–1613) Vilniuje, Akademijos spaustuvėje, 1595 m. išleido ispanų jėzuito Jokūbo Ledesmos „Katekizmo“ vertimą iš lenkų kalbos – „Katekizmas, arba Mokslas kiekvienam krikščioniui privalus“, o 1599 m. toje pačioje spaustuvėje išspausdino lenkų jėzuitų Jokūbo Vujeko „Postilės“ vertimą „Postilla catholica“.

Norėdamas pasikviesti į Žemaitiją daugiau jėzuitų misionierių ir sudaryti jiems tinkamas gyvenimo sąlygas, vyskupas Giedraitis 1609 m. įsteigė „Žemaitijos misiją“ (*Missio Samogitica*). Po vyskupo mirties ji buvo perkelta į svarbų Žemaitijos administracinį centrą – Kražius ir tapo „Kražių misija“ (*Missio Crosensis*)²⁷. Fundatoriaus Žemaičių seniūno ir Lietuvos etmono Jono Karolio Chodkevičiaus dėka 1616 m. misija buvo reorganizuota į kolegiją su trimis privalomomis – gramatikos, poetikos ir retorikos klasėmis. Taigi Kražių jėzuitų kolegija, to meto literatūroje neretai vadinama *Collegium Chodkievicianum*, buvo antroji jėzuitų kolegija Lietuvoje po Vilniaus. 1649 m. buvo atidaryta Kauno jėzuitų kolegija (*Collegium Caunense*), 1655 m. – Pašiaušės kolegija (*Collegium Possaviense*), 1680 m. – Merkinės misija (*Missio Mercensis*), 1683 m. – Šeduvos misija (*Missio Szadoviensis*), nuo 1627 iki 1660 m. tai misija, tai rezidencija veikė Varniuose.

Kražių jėzuitų kolegija atliko svarbų vaidmenį stiprinant Žemaitijoje sielovados darbą, padedant įgyti išsilavinimą vietos jaunimui, įtvirtinant

²⁶ Paulius Rabikauskas, „Possevinas ir Vilniaus Akademija“, in: Paulius Rabikauskas, *Vilniaus Akademija ir Lietuvos jėzuitai*, Vilnius, 2002, p. 194–195.

²⁷ Antanas Liuima, SJ, „Kražių kolegija“, in: *Kražiai*, Vilnius, Kaunas, 1993, p. 40.

krikščioniškąsias ir bendrąsias žmogiškas vertybes, puoselėjant vietinių kalbų vartojimą viešajame gyvenime.

Beveik visi Kražių kolegijos rektoriai buvo lietuviai arba žemaičiai: 1616–1619 ir 1644–1648 m. rektoriumi dirbo Jonas Jamelkauskas (*Jamielkowski*), 1631–1632 m. – Kristupas Timinskis, 1634–1644 m. – Jonas Jaknavičius (*Jachnowicz*), 1638–1641 m. – Adomas Sabaliauskas (*Sobolewski*), 1642–1643 ir 1653–1654 m. – Jokūbas Pazurkevičius (*Adam Pazurkiewicz*), 1648–1650 m. – Valentinas Kosinskis, 1658–1661 m. – Danielius Butvilas (*Butwiłł*), 1661–1665 m. – Žygimantas Liauksminas (*Sigismundus Lauxmin*), 1665–1669 m. – Jonas Juknevičius (*Juchniewicz*), 1670–1673 m. – Pranciškus Šrubauskas (*Szrubowski*), 1694–1696 m. – Jeronimas Burba, 1697–1699 m. – Jonas Bielskis, 1700 m. – Juozapas Rimgaila²⁸. Nemažai iš Žemaitijos kilusių jaunuolių, baigusią aukštuosius mokslus, vėliau dirbo retorikos, filosofijos, teologijos profesoriais Vilniaus akademijoje ir kitose jėzuitų kolegijose, tapo žymiais literatais, mokyklinių dramų autoriais, teatrinėms inscenizacijoms kūrėjais. Tarp jų minėtini: Jonas Chondzinskis (*Chądziński*), Valentinas Bialavičius (*Białowicz*), Danielius Butvilas (*Butwiłł*), Kazimieras Daumantas (*Kazimierz Dowmont*), Stanislovas Serafinas Jagodynskis, Andrius Młodzianovskis (*Andrzej Młodzianowski*), Jonas Pošakovskis (*Joannes Poszakowski*), Dominykas Rudnickis, Gabrielius Šimkevičius (*Szymkiewicz*), Pranciškus Šrubauskis (*Franciscus Szrubowski*), Andrejus Zienevičius (*Andreas Zienewicz*).

Ne vienas iš čia minėtų asmenų dirbo misionieriumi, sakė pamokslus lietuvių ir žemaičių kalbomis (*Concionator Lithuanicus, Concionator Samogiticus*). Įdomios informacijos apie juos pateikia jėzuitų katalogai, nekrologai, kolegijų dienoraščiai, kiti šaltiniai²⁹. Štai sakoma, kad Mykolas Drignevičius (*Drygniewicz*, 1681–1729), lietuvis, baigęs filosofijos ir teologijos studijas, „ypač uoliai sakė liaudžiai lietuviškus pamokslus“ (*egit zelosum ad plebem Lituanicam concionatorem*); Mykolas Gerulskis (*Gierulski*, 1689–1742), žemaitis, baigęs filosofiją ir teologiją, dėstė tuos dalykus įvairiose kolegijose, tačiau, „turėdamas didelį lietuvių pamokslininko talentą“ (*talento concionandi Lituanice*), ėmė nuolatoti eiti šias pareigas; Kazimieras Ginkevičius (*Ginkiewicz*, 1682–1734), žemaitis, tiesiai iš noviciato buvo pasiųstas į Tilžę,

²⁸ ARSI, Lith. 6, Lith. 56, Lith. 57.

²⁹ Joannes Poszakowski, *De viris illustribus Provinciae Lithuania*, VUB, RS, f. 83–47; *Necrologi*, ARSI, Lith. 61, Lith. 62 (Krokuvos jėzuitų archyvas).

kur sakė lietuviškus pamokslus. „Jo gimtoji lietuvių kalba buvusi tokia graži, kad paprasti klausytojai jį po pamokslo tiesiog grobstyte grobstė“ (*sermo ejus in concionibus genuino Lituano tam suaviter in aures et corda illiteratorum auditorum influebat, ut post concionem e templo exeuntes inter se eum depraedicaret*); Pranciškus Kelpša (Kielpsz, 1689–1712), žemaitis, pasižymėjo ypatingu lietuvių pamokslininko talentu (*speciali dono concionandi linguam Lituanicam praeditus*) ir buvo vadinamas „lietuvių apaštalu“ (*apostolus Lituanicus*); Jurgis Smoloka (Georgius Smołok, 1680–1740), žemaitis, kunigas, poetas, rašęs lotynų kalba. Daug metų dirbo lietuvių pamokslininku Karaliaučiuje, Tilžėje, Kražiuose, Varniuose. Dėl nepaprasto iškalbingumo buvo vadinamas „lietuvių Auksaburniu“ (*aurei oris Litvanus Chrisostomus*).

Tokių asmenų būtų galima išvardyti labai daug, apie lietuvių pamokslininkus jau yra nemažai rašyta³⁰. Svarbu pažymėti, jog jėzuitų kolegijos Lietuvoje ir Žemaitijoje buvo ne vien mokymo įstaigos, bet ir kultūrinio, intelektualinio gyvenimo centrai, kuriuose dirbo žymiausi to meto mokslininkai, pedagogai, literatai. Didelę reikšmę Lietuvos kultūrai turi tas faktas, kad Kražiuose 1617–1618 m. sintaksę ir poetiką dėstė iš Mozūrijos kilęs Motiejus Kazimieras Sarbievijus (Maciej Kazimierz Sarbiewski, 1595–1640), tuo metu dar niekam nežinomas jaunas jėzuitų klierikas, ilgainiui tapęs žymiausiu Europoje lotyniškai rašančiu poetu. Būtent Kražiuose Sarbievijus parašė savo pirmuosius poetinius kūrinius (*Gratulationes Stanislao Kiszka, Episcopo Samogitiae, occasione primi in metropolim suae dioecesis adventus oblatae... Vilnae, 1618; Obsequium gratitudinis illustrissimo domino Joanni Carolo Chodkiewicz <...> Collegii Chodkiewicziani Societatis Jesu munificentissimo erectori oblatum... Vilnae 1619*), plačiai išgarsindamas Žemaičių žemę ir jos herojus.

Sarbievijus priklauso universitetinės kultūros žmonių tipui, išreiškia jėzuitinės krikščioniškosios pasaulėvokos sampratą. Antika, Biblija ir lotynų kalba – tai trys atramos, į kurias toji kultūra rėmėsi, trys šaltiniai, kurie maitino Sarbievijaus ir jo amžininkų poetinę kūrybą, padėjo sukurti specifinę intelektualinę atmosferą, kuri veikė ir už universiteto (kolegijos) buvusius žmones.

³⁰ Plg. Zenonas Ivinskis, „Lietuvių kalba vienuolių pamoksluose“, *Aidai*, 1953, Nr. 8–9, p. 360–417; Paulius Rabikauskas, „Lietuviškumo apraiškos Vilniaus Akademijoje“, in: *op. cit.*, p. 243–267; Mečislovas Jučas, „Lietuviški pamokslai XVII–XVIII a. pirmojoje pusėje“, in: *Lituanistika*, 1990, Nr. 4, p. 20–28.

Kiekvienoje kolegijoje privalėjo būti biblioteka, skirta tiek profesoriams, tiek studentams, atitinkanti kolegijoje dėstomų dalykų programą (lotynų ir graikų kalbos, poetika, retorika, antikos autorių tekstai, Bažnyčios Tėvų raštai), tačiau dažniausiai pranokstanti šią siaurą „specializaciją“. Į biblioteką patekdavo asmeninės karalių, didikų, Bažnyčios hierarchų dovanotos knygų kolekcijos (pvz., karaliaus Žygimanto Augusto, sufragano Georgijaus Albiniaus, kardinolo Jurgio Radvilos, Žemaičių vyskupo Mikalojaus Paco, Vilniaus vyskupo Eustachijaus Valavičiaus, LDK pakanclerio Kazimiero Leono Sapiegos ir kt. knygos, padovanotos Vilniaus, Kražių ir kitoms jėzuitų kolegijoms), kurių profilis buvo žymiai platesnis: istorijos, teisės, teologijos, geografijos, kartografijos knygos, kalbų rinkiniai, kelionių aprašymai, kronikos, žodynai ir kt.³¹ Kolegijos bibliotekoje galėjo būti nuo kelių šimtų iki kelių ar keliasdešimties tūkstančių knygų³². Svarbu tai, kad kolegijų bibliotekos knygomis galėjo naudotis ne tik vienuoliai, kolegijos profesoriai, bet ir pasauliečiai bei vietiniai gyventojai³³.

Neatsiejama jėzuitų pedagoginės veiklos dalis buvo mokyklinis teatras. Jis buvo skirtas lotynų kalbos žinių stiprinimui, bendravimo įgūdžių, atminties, dikcijos lavinimui, t. y. buvo orientuotas į tai, ko galėjo prireikti kolegijos ar akademijos absolventui, būsimajam pedagogui, politikui, pamokslininkui, dvasininkui, valstybės veikėjui. Galima sakyti, jog tai buvo viena iš retorinės įtaigos formų, veikianti tiek kultūrinį, intelektualinį studentų išsilavinimą, tiek religijos ir moralės normas, jų praktinį realizavimą. Mokyklinio teatro repertuarą sudarė akademiniai siužetai, politinės, religinės dramos, antikinės literatūros, Lietuvos ir visuotinės istorijos siužetais paremti vaidinimai. Mokyklinis teatras nesiekė išugdyti aktorių ar režisierių, bet jis lavino estetinį skonį, priminė garbingą istorinę Lietuvos praeitį, leido „atpažinti“ populiarius literatūros ir mitologijos personažus. Mokyklinis teatras jungė akademinę visuomenę ir miesto ar miestelio gyvento-

³¹ Levas Vladimirovas, „400 metų kultūros, švietimo ir mokslo tarnyboje“, in: *Kultūrų kryžkelėje*, Vilnius, 1970, p. 5–21. Merkelis Giedraitis Kražių kolegijai padovanojo daugiau kaip 100 knygų, Mikalojus Pacas – 238 knygas. Žr. Sigitas Lūžys, „Žemaičių seniūnijos knygų rinkiniai XVI–XVIII a.“, in: *Knygotyra*, 1997, t. 33, p. 26–27; *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, opracował L.Grzebień, Kraków, 1996, p. 332.

³² Ludwik Grzebień, SJ, „Organizacja bibliotek jezuitkich w Polsce od XVI do XVIII wieku“, in: *Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne*, t. 30, 1975, p. 247. Autorius tvirtina, jog Kražių jėzuitų kolegijos bibliotekoje galėjo būti per penkis tūkstančius knygų. *Ibid.*, p. 88.

³³ *Ibid.*, p. 246.

jus, atliko reikšmingą kultūrinį ir šviečiamąjį vaidmenį. Kad lotynų kalba atliekami vaidinimai būtų suprantami mažiau išsilavinusiems žiūrovams, dramose atsirado vadinamosios intermedijos ir prologai vietine liaudies kalba, kaip savotiškas komentaras tam, kas vaidinama. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje daugeliu atvejų tai buvo lenkų kalba, tačiau XVII–XVIII a. ėmė rasti ir lietuviškų intermedijų (čia minėtinas poeto, pamokslininko, Kražių kolegijos rektoriaus Gabrieliaus Šimkevičiaus pavyzdys)³⁴. V. Zaborskaitės duomenimis, Vilniuje 1570–1773 m. įvyko 263 teatriniai ir parateatriniai renginiai, įskaitant mokyklinius vaidinimus, procesijas, teatralizuotas deklamacijas, bažnytinių švenčių minėjimus; Kražiuose 1619–1762 m. – 31 teatralizuotas renginys; Kaune 1677–1734 m. – 10; Pašiaušėje 1662–1762 m. – 6; Žodiškyje 1716–1730 m. – 4.

Tenka apgailestauti, kad dauguma mokyklinių dramų yra žuvusios, tačiau likę gana daug jų aprašymų bei paminėjimų.

Tvirtinama, kad „Kražių jėzuitų kolegija buvo viena iš stipriausių Lietuvos provincijoje ir galėjo lenktyniauti su kitomis svarbiomis kolegijomis, pavyzdžiui, Braunsbergo (Braniewo), Varšuvos, Polocko, Plocko, Nesvyžiaus“³⁵. Kražiai (po Vilniaus) buvo svarbiausias religinio gyvenimo ir mokslo židinys, gerokai pralenkęs kitų kolegijų intelektualinį pajėgumą: 1675 m. Kražiuose buvo 31 jėzuitas, Pašiaušėje – 10, Kaune – 11; 1700 m. Kražiuose buvo 47 jėzuitai, Pašiaušėje – 15, Kaune – 19; 1771 m. Kražiuose buvo 47, Pašiaušėje – 15, Kaune – 18 jėzuitų³⁶.

Ypatingas Kražių kolegijos vaidmuo ugdant vietinę inteligentiją, mokytus žmones, kurie, baigę mokslus Lietuvoje, turėjo galimybę studijuoti Austrijoje, Čekijoje, Vokietijoje, Lenkijoje, o grįžę į Lietuvą dirbo profesoriais, dvasininkais, pamokslininkais, rašė panegirikas, dramas, kalbas, vienaip ar kitaip dalyvavo LDK kultūriniame ir visuomeniniame gyvenime.

Taigi XVII–XVIII a. Kražių jėzuitų kolegija tapo Europos kultūros dalimi, krikščioniškosios veiklos centru, transformuojančiu Europoje vykstančius kultūrinius, religinius, kontrreformacinius procesus ir integruojančiu Kražius bei visą Žemaitiją ir Lietuvą į intelektualinę Europos erdvę. Tą patį

³⁴ Vanda Zaborskaitė, *Prie Lietuvos teatro ištakų. XVI–XVIII a. mokyklinis teatras*, Vilnius, 1981, p. 5–6, 70–71; Paulius Rabikauskas, „Teatras jėzuitų mokykloje“, in: Paulius Rabikauskas, *Vilniaus Akademija ir Lietuvos jėzuitai*, p. 400–402.

³⁵ Antanas Liuima, SJ, „Kražių kolegija“, in: *op. cit.*, p. 51.

³⁶ *Ibid.*

galima pasakyti apie kitas jėzuitų kolegijas bei rezidencijas Lietuvoje, jų pastoracinę, akademinę, kultūrinę veiklą. Neabejotina, jog ji turėjo didelę reikšmę provincijos kultūrai, jos raiškos ir raidos formoms.

JESUITS AND CULTURE IN THE PROVINCES
(Some aspects of the activities of the Jesuits fostering
the Lithuanian language and culture in the 16th–18th c.)*

Eugenija Ulčinaité

Summary

Seeking to begin the counter reformation and establish a college in Vilnius, the Jesuits began to visit Lithuania in 1564 (only a year after the end of the Council of Trent). In 1570 a Jesuit college was founded in Vilnius, in 1579 the Vilnius Jesuit Academy, i.e. a university, was founded. Subsequently, the following Jesuit institutions of learning were founded: in 1616 in Kražiai – a college; in 1642 in Kaunas – a residence, in 1649 – a college; in 1655 in Pašiaušė – a college; in 1680 in Merkinė – a mission; in 1686 in Šeduva – a mission; in 1683 in Karaliaučiai (Königsberg) – a mission. In establishing themselves in Lithuania the Jesuits had two main goals: 1) to fight against the spread of the Protestant reformation by using science and studies and 2) to strengthen the position of Catholicism in Lithuania and neighboring lands by founding missions and explaining the most important beliefs of faith to the common people in their native language.

Thus, along with their educational activities the Jesuits also carried out missionary activities. The first two missionaries arrived in Samogitia at the invitation of Bishop Merkelis Giedraitis in 1576. Their numbers increased every year subsequently and their activities expanded to other areas. Cooperating with the local population and explaining the beliefs of the faith to them, the missionaries had to learn the local Lithuanian (Samogitian) language. With this intention the teaching programs at Vilnius University were reorganized, additional exercises – academies in the Lithuanian language were introduced. From the annual Jesuit accounts, necrology, catalogues of personnel one can form a quite accurate view of the number of lecturers, giving sermons in the Lithuanian language, the nature of their activities, and also recognize their role in fostering the Lithuanian language and strengthening its use in public life in the 16–18th centuries. The Jesuits contributed the most in preparing and publishing Lithuanian books in the Grand Duchy of Lithuania (cf. M. Dauksza, *Kathechismas*, 1595; M. Dauksza, *Postilla Catholica*, 1599). One should also note that every Jesuit college had a library with from several hundred to several thousand books, organized literary contests in which the

local residents, lay persons also participated. All this shows the importance of the activities of the Jesuits to the culture of individual regions, the forms of their expression and development.

* The article was presented at the 19th Congress of the LCAS at Šiauliai University in 2003.

EUGENIJA ULČINAITĖ – humanitarinių mokslų habilituota daktarė, Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto profesorė. Pagrindinės tyrinėjimų kryptys: antikinė retorika, lotyniškoji Lietuvos literatūra.

Adresas: Vilniaus universiteto Filologijos fakultetas, Universiteto g. 5, Vilnius LT-01513.

DALIUS VILIŪNAS

UŽMIRŠTIEJI APŠVIETOS EPOCHOS
PEDAGOGIKOS IR MOKYKLŲ SILUETAI

Bajoro ugdymas XVIII a. pabaigoje–XIX a. pradžioje
Marijampolės marijonų mokykloje

Ivadas. Lietuvos mokyklų istorijos esminiai faktai yra neblogai žinomi. Gana plačiai tyrinėta pedagoginės minties raida, jos epochos, procesai. Tai rekonstruojama kaip faktais pagrįstas, nuoseklus naratyvas, dėl kurio iš esmės nesiginčijama. Vis dėlto manome, kad baigtinė, mažėjanti dar nepaliestų istorinių detalių, netyrinėtų tekstų aibė tebėra pirminis šios svarbios lituanistikos šakos – Lietuvos švietimo istorijos – rūpestis.

Straipsnio uždaviniai – naujomis detalėmis papildyti duomenis apie Lietuvos mokyklas ir Apšvietos epochos pedagogiką XVIII–XIX a. sandūroje. Lenkijos, taip pat mūsų mokslininkų, pirmiausia Jono Račkausko, Meilės Lukšienės, monografijose ir studijose šio laikotarpio mokyklų bei ugdymo minties Lietuvoje ištirtumas yra nemenkas, proporcingas Apšvietos laikotarpio istorinei reikšmei. Tiesioginis šiame straipsnyje gvildinamas objektas – vienuolių marijonų Marijampolės mieste įsteigta viešoji mokykla. Jos aplinkoje kurti ir funkcionavę diskursai leidžia rekonstruoti keletą platesnių, Lietuvos kultūros ir švietimo tyrėjų darbuose nenagrinėtų reiškinių. Būtent švietėjišką vaikystės sampratą, smulkiosios bajorijos lavinimo praktiką ir jo idealus paskutiniame XVIII a. ketvirtyje–XIX a. pradžioje, jie suteikia galimybę kelti hipotezes apie šio luomo pasaulėvaizdžio regioninius bruožus. Ligšiolinių Lietuvos švietimo, mentaliteto raidos tyrinėjimų kontekste pastarieji dalykai yra svarbūs ir įdomūs dėl keleto priežasčių.

Yra įsitvirtinusi nuomonė, jog didžiulis dvasinis proveržis Lietuvos kultūros istorijoje – Apšvieta¹ – buvo žadinamas ir vykdomas valdančiojo,

¹ Iš esmės sutariama, jog chronologinės šios kultūrinės epochos ribos Lietuvoje – XVIII a. vidurys–XIX a. pirmoji pusė.

įtakingojo elito, trumpai tariant, pateiktas iš viršaus. Tyrinėta organizacinė veikla, nagrinėtas kūrybinis palikimas Stanisława Konarskio, Antonijo Poplawskio, Grzegorz Píramowicziaus, Hugono Kołłątajaus, Ignoto Masalskio, Michała Bzostowskio, Kazimiero Narbuto, daugelio kitų Abiejų Tautų Respublikos įžymių veikėjų, kurie skleidė pažangias Vakarų teoretikų, filosofų koncepcijas, pritaikė jas krašto edukacijai. Šie didelio vakarietiško išsilavinimo asmenys parengė bei įgyvendino Abiejų Tautų Respublikos švietimo reformą, turėjusią išskirtinę reikšmę ir mastą Europos kontekste.

Straipsnyje pristatomi XVIII a. antrojoje pusėje–XIX a. pradžioje užrašyti tekstai lig šiol nebuvo tyrinėti. Jie sukurti ne minėto intelektualio elito viršūnėse, bet periferijoje, atokios provincijos mokykloje, etniniu, kalbiniu, socialiniu, geografiniu požiūriu grynai lietuviškoje terpėje. Jie buvo adresuoti ne įtakingiems didikams, ne švietimo reformatorių salonams, bet eiliniams mokymu ir lavinimu besirūpinantiems piliečiams. Taigi jie kalba apie Apšvietos pedagoginių nuostatų skverbimąsi ir plitimą platesniuosiuose Lietuvos visuomenės sluoksniuose lemtingame Abiejų Tautų Respublikos istorijos periode. Šis menkai tyrinėtas klausimas yra reikšmingas ir kiek kitu, dar siauresniu aspektu. Užnemunės, regiono, atlikusio itin svarbų vaidmenį vadinamojo Tautinio atgimimo ir modernios lietuvių nacijos formavimosi procese, sociokultūrinis gyvenimas iki pat XIX a. antrosios pusės yra beveik visiškai nežinomas. XVIII a. Užnemunė – ne tik švietimo istorijos, bet ir apskritai literatūrinės veiklos, Lietuvos socialinės ar politinės minties, luominės, tautinės, politinės savimonės istorijos požiūriais – tikra niekieno žemė². Pirmuoju Užnemunės (Suvalkijos) literatu vis dar tebelaikomas Antanas Tatarė (1805–1889). Stinga ne tik literatūros kūrinių, bet apskritai dokumentų, atskleidžiančių socialiniu požiūriu savitos šio regiono visuomenės mentalitetą ankstyvuju jos raidos etapu; nedisponuojama memuaristiniais, epistoliariniais ar kitais šaltiniais, kurie leistų pamatyti kryptingesnės kultūrinės veiklos pėdsakus. Straipsnyje stengiamasi kiek užglaistyti šią spragą.

Mokslinėje literatūroje, dabartinėje istoriografijoje (juolab apžvalginio pobūdžio darbuose) Marijampolės marijonų pasaulietinė mokykla, veikusi

² Švietimo istorijos tyrėjai remiasi statistinėmis nuotrupomis: „Socialine mokinių sudėtimi visoje Augustavo gubernijoje ypač išsiskiria Marijampolės apskritis. 1852 m. visose penkiose Augustavo gubernijos apskrityse mokėsi 923 valstiečiai, iš kurių 520 Marijampolės apskrityje“ Žr.: M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 1970, p. 432.

paskutiniame XVIII a. ketvirtyje–XIX a. pradžioje, nėra minima. Padrikų, faktografinio pobūdžio duomenų apie ją pateikė Jonas Totoraitis „Sūduvos – Suvalkijos istorijoje“ (Kaunas, 1938). Totoraičio pateiktoji informacija istorikams nesuteikė galimybės susidaryti aiškesnio vaizdo apie šį didžiulį švietimo centrą, o kartais netgi klaidino. Antai Meilė Lukšienė, pasirem-dama Totoraičiu, klaidingai nurodė Marijampolėje egzistavus tik parapinę mokyklėlę, rengusią kandidatus į dvasininkus³.

Marijampolė lig šiol nebuvo minima tarp reikšmingesnių XVIII a. edu-kacijos centrų Lietuvos regionuose, pvz., Kauno, Varnių, Kražių, Raseinių ar Kėdainių. Taigi bent minimalus straipsnio uždavinys (be keliamų kul-tūrologinio pobūdžio hipotezių) – patikslinti, papildyti XVIII a. mokyklų „žemėlapi“.

1. MARIJONŲ EDUKACINĖ INICIATYVA

Yra įsitvirtinęs pripažintas ir neginčijamas vertinimas, kad Eduka-cinė komisija (1773–XIX a. pradžia), *de facto* pirmoji švietimo ministerija Europoje, buvo labai pažangi institucija, pašalinusi sustabarėjusią jėzuitų lavinimo sistemą. Jau amžininkai Edukacinę komisiją vadino paskutiniu inkaru, galinčiu suturėti bedugnėn riedančią Abiejų Tautų Respubliką. Gal ne visai pagrįstai viltasi, kad esminė, centralizuota švietimo reforma taps ne tik dvasinio, bet ir socialinio, netgi ekonominio valstybės atsinaujinimo šaltiniu. Edukacinė komisija iškėlė ambicingus švietimo moderninimo, suvalstybinimo, supasaulietinimo, pilietinio sąmoningumo ugdymo už-davinius. Tačiau objektyvios aplinkybės, pirmiausia kvalifikuotų moky-tojų trūkumas vertė remtis sena lavinimo institucijų struktūra, turimais intelektualiais ištekliais. Pirmiausia pasinaudota paslaugomis vienuolių, kurios nuo seno darbavosi pasaulietinio mokymo srityje. Edukacinės ko-misijos sutikimu Lietuvos vidurinio lygio mokyklos atiteko vienuolijoms: Ukmergės, Panevėžio, Raseinių, Lydos ir Ščiučino mokyklos – pijorams; Barūnų (Gudija) ir Padubysio vidurinės mokyklos – bazilijonams Gardi-no – dominikonams; Dotnuvos, Troškūnų, Telšių – bernardinams; Kauno

³ „Užnemunėje dar veikė parapinės mokyklos prie vienuolynų. Kaip ir kitur Lietuvoje, jos laikėsi dar XVIII a. programų, dažniausiai stengdamosi paruošti kandidatus į dvasininkus arba bažnyčios patarnautojus. [...] Žymiausia tokia vienuolyno mokykla Užnemunėje buvo Marijampolės marijonų mokykla, įsikūrusi ten 1758 m“. Žr.: M. Lukšienė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai...*, p. 85.

ir Kaltanėnų – pranciškonams; Kražių – karmelitams. Užnemunėje (arba Suvalkijoje) ir Dzūkijoje aukštesnis už parapiinį mokymas buvo patikėtas dominikonams, rezidavusiems Merkinėje (čia jie perėmė jėzuitų vienuolyną), Virbalyje ir Seinuose. Pastaruosiuose dviejuose miesteliuose veikė žemesnio lygio vidurinės (kaip tuomet vadinta paapygardinės, arba apygardėlinės, – lenk. „szkoła podwydziałowa“) mokyklos, pavaldžios Merkinės apygardinei mokyklai („szkoła wydziałowa“). Jas visas turėjo kontroliuoti Edukacinei komisijai pavaldus Vilniaus universitetas (pervadintas į Vyriausiąją Lietuvos mokyklą).

XVIII a. devintajame dešimtmetyje šios Lietuvos dalies mokyklos patyrė turinčios konkurentą, lig tol negirdėtą, nedalyvavusį viešajame švietime – marijonus. Iki 1782 m. marijonai nebuvo visiškai savarankiška vienuolija, jų kapitulų posėdžiams vadovaudavo pranciškonų (vadinamųjų reformatų atšakos) atstovas, vienuolija laikėsi pranciškonų Švč. Marijos dešimties dorybių regulos⁴. Marijonų tokia situacija netenkino. 1782 m. susirinko savarankiška kapitula, kurioje buvo nutarta vienuolijos veiklą ryžtingai nukreipti į liaudies švietimą ir misijas. Lietuvoje tuo metu buvo trys marijonų rezidencijos – Rasnoje (dabartinės Gudijos teritorijoje), Miroslave (Alytaus rj.) ir Marijampolėje (ji turėjo filialą Igliaukoje). Šie vienuolynai tuomet jau turėjo parapines mokyklėles, kurias, matyt, nutarta patobulinti ir išplėsti. 1783 m. Merkinės dominikonų apygardinės mokyklos mokytojai (tų laikų terminija – „profesorai“) pradėjo skųstis Edukacinės komisijos vadovybei, kad jiems daro žalą Miroslovo ir Marijampolės mokyklos, turinčios po kelias klases. Esą šios mokyklos buvo atidarytos be Komisijos žinios⁵. Skundai nebuvo rezultatyvūs; Komisijos įgaliotiniai dominikonams liepė tvarkytis patiems. Išlikęs 1785 m. nurodymas Merkinės dominikonams „pranešti Miroslovo marijonams, kad jie gali laikyti tik parapijos mokyklą“⁶. 1789 m. Miroslovo marijonų mokyklos duomenys vėl

⁴ 1786 m. popiežius Pijus VI patvirtino nuosavą marijonų regulą ir konstituciją, suteikė privilegijas, kurias turėjo savarankiškos vienuolijos. Marijonai buvo mažytė ir, lyginant su kitomis, neturtinga vienuolija. 1772 m. Abiejų Tautų Respublikoje veikė 27 vienuolijos, turėjusios 500 rezidencijų, 18 000 vienuolių. Marijonų tuo metu Lietuvoje ir Lenkijoje buvo tik 109 nariai (in: *Zakony męskie w Polsce w 1772 roku*, Lublin, 1972, p. 155).

⁵ *Raporty generalnych wyzitorów szkół Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim 1782–1792*, Wrocław–Warszawa, 1974, p. 108.

⁶ T. Wierzbowski, *Szkoły parafialne w Polsce i na Litwie za czasów Komisji Edukacji Narodowej 1773–1794*, Kraków, 1921, p. 216.

byloja turėjus platesnę, parapinėms mokyklėlėms nebūdingą programą, apimančią ir lotynų kalbos dėstymą⁷.

Vienuolynas Marijampolėje pradėjo veikti 1758 m. Įsteigtas ir remiamas grafų Butlerių, netrukus jis tapo viena svarbiausių marijonų rezidencijų. Ordino konstitucija, be kitų vienuolius įpareigojančių uždavinių (skleisti Dievo Motinos garbę, melstis už mirusiųsias), numatė ir liaudies švietimą. Buvo viena aplinkybė, iš pradžių galėjusi kliudyti pirmiesiems Marijampolės vienuoliams vykdyti minėtą pareigą – jie buvo čekų ir gudų kilmės asmenys. Netrukus jie lietuviškai pramoko⁸, be to, į vienuolyną stėjo vietiniai gyventojai – lietuviai. Taigi manytina, kad apie 1770 m. arba dar anksčiau prie vienuolyno jau turėjo veikti viešoji mokykla, pradėjusi šviečiamąjį darbą lig tol „necivilizuotose“ apylinkėse, reliatyviai neseniai apgyvendintose, atkariautose iš Sūduvos dykros. Uždara, kaip dabar sakytume, „profesinė“, mokykla Ordino naujokams čia atsirado dar anksčiau. 1767 m. buvo įsteigta vadinamoji „filosofijos studija“; joje dvasininko ateitį pasirinkusiesiems dėstyta įvairios disciplinos – logika, fizika, metafizika, kosmologija. Išlikęs 1767 m. Marijampolėje rašytas lotyniškas filosofijos rankraštis – paskaitų kursas „Senoji ir naujoji filosofija“, skirtas, kaip nurodyta antraštėje, „mokslo trokštantiems alumnams“. Be minėtų disciplinų, matyti, kad novicijai buvo supažindinami net su moderniomis psichologijos teorijomis, dėstyta anatomija, fiziologija (pvz., aiškinta kraujo apytaka, nervų struktūra)⁹. „Mokslų trokštantys alumnai“ turėjo būti jau pakankamai apsišvietę, pasiruošę aukštesniam lavinimui, išmokę lotynų kalbą. Tad tikėtina, kad vienuoliai mokomąją veiklą pradėjo vos įsikūrę Marijampolėje. Matome, kad marijonai šiame mieste potencialiai galėjo vadovauti kolegijos lygio mokyklai, dėstyti filosofijos ir teologijos kursus.

A. Šidlausko manymu, po Merkinės dominikonų skundų, Edukacinės komisijos vizitacijų 1783 m. Marijampolės viešoji mokykla buvo uždaryta, palikta tik pradinė¹⁰. Tačiau papildomi archyvinės medžiagos tyrimai bei Totoraičio pateikta informacija rodo, kad vienuoliai iš tiesų mokyklos neuždarė arba ją netrukus savavališkai atkūrė. Kauno mokyklos rektorius

⁷ *Ibid.*

⁸ J. Totoraitis, *Sūduvos Suvalkijos istorija*, Kaunas, 1938, p. 426–434.

⁹ R. Plečkaitis, *Feodalizmo laikotarpio filosofija Lietuvoje*, Vilnius, 1975, p. 258.

¹⁰ A. Šidlauskas, „Vidurinės mokyklos Lietuvoje XVIII a. pabaigoje“, in: *Iš Lietuvių kultūros istorijos*, kn. 4, Vilnius, 1964, p. 126.

Vieličkos 1792 m. vasario 23 d. laiške rašoma: „Prieš kurį laiką skundėsi Virbalio kunigai dominikonai, rašydami, kad kunigai marijonai Marijampolėje, 4 mylios nuo Virbalio ir tiek pat nuo Kauno, vėl atidarė normalias mokyklas (*normalne szkoły*) bei atplėšė daug studentų ir iš Virbalio, ir iš Kauno“¹¹. Laiške pranešama, kad Marijampolės marijonai yra informuoti, jog gali turėti tik parapines, o ne „normaliąsias“ mokyklas. Galutinis šios bylos sprendimas esąs atiduotas vyskupui Ignotui Masalskiui, Edukacinės komisijos pirmininkui. Netrukus į Masalskį kreipėsi marijonų provincijolas, čekų kilmės kunigas J. Mraasas. Jis 1792 m. kovo 12 d. laiške nurodė, kad yra gavęs Edukacinės komisijos perspėjimą dėl Marijampolės mokyklos. Esą toji mokyklėlė yra toli nuo apygardos mokyklų; ji buvo įkurta tik tam, kad atliktų parapines pareigas, „įtiktų dvarininkų pageidavimams“ ir šviestų liaudį: „Dabar [marijonų provincijolas] važiuoja į Marijampolę, kad apie visa tai galėtų duoti išsamesnį pranešimą“¹². Deja, šis pranešimas nėra išlikęs (arba nėra rastas). Aišku tik tiek, kad tąsyk marijonai „normalaus“ mokymo neatsisakė ir toliau „darė žalą“ konkurentėms Užnemunės mokykloms. Įpusėjęs naujiems mokslo metams, Virbalio dominikonų mokyklos prefektas vėl skundėsi minėtam Kauno apygardos rektoriui, kad marijonai Marijampolėje turėtų parapijos mokyklą yra pavertę „lotyniška“, padalijo ją į kelias klases ir nuo 1791 m. turi daugiau kaip 100 mokinių, taip daro nuostolį kaimyninėms, ypač Virbalio, mokykloms¹³.

Kaip liudija J. Totoraičio publikuota medžiaga, Marijampolės marijonai įkvėpė dar keletą parapinių, žemiausio lygio mokyklėlių, vadinamųjų bakalorijų steigimą (Sasnavoje, Igliaukoje ir Adomiškėse). Kalbant apie Marijampolės lavinimo įstaigą pažymėtina, kad vien pateiktas mokinių skaičius (daugiau kaip 100) neabejotinai rodo, jog ji buvo aukštesnio nei parapinio lygio. Tokių didelių parapinių mokyklų Abiejų Tautų Respublikoje apskritai nebuvo. Ji priskirtina paapygardinių mokyklų tipui. Ši teiginį grįstų teiginys, kad Marijampolės marijonai gebėjo konkuruoti su paapygardine Virbalio mokykla, turėjusia 6 skyrius (1786 m. Virbalyje mokėsi 72 mokiniai, 1790 m. – 107 mokiniai)¹⁴. Virbalio dominikonų viršininko raporte minimos marijonų „klasės“, kaip rodo archyviniai duome-

¹¹ VUB, f 2 (Čartoriskio fondas), DC112, l. nepažymėti.

¹² J. Totoraitis, *op. cit.*, Kaunas, 1938, p. 420.

¹³ *Ibid.*, p. 420.

¹⁴ *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 3, Vilnius, 1971, p. 793.

nys, turėjo tradicinius, įprastinius pavadinimus „infima“ ir „gramatika“. Be šių pradinių skyrių, kuriuose mokslai trukdavo bent ketverius metus, turėjo būti aukštesni. Jėzuitų vidurinėse mokyklose, iš kurių pavyzdį ėmė ir kitos vienuolijos, egzistavo penkios klasės, lotyniškai vadintos „infima“, „grammatica“, „syntaxis“, „poetica“ ir „rhetorica“. Kiekviena klasė turėjo atskirą mokytoją.

Iš pareigų paskirstymo, užfiksuoto 1799 m. marijonų vienuolijos kapituloje, matyti, kad Marijampolėje mokytojavo bent trys asmenys: Norbertas Nytzas, retorikos ir vokiečių kalbos mokytojas, „mokytojai teologai“ – Edvardas Paketuris, zakristijos ir bibliotekos vedėjas, ir Adomas Rimavičius, mokytojas dviejų klasių, kurių viena vadinosi „infima“, o antra – „gramatika“. „Iš to aišku, – teigia J. Totoraitis, kad ta mokykla turėjo tris ar keturias klases“¹⁵. Neabejotina, jog egzistavo ir retorikos klasė. Ši teiginį patvirtina nurodyta Nytzo pareigybė, o svarbiausia – išlikusi pasaulietinei mokyklai skirta retorikos pratybų medžiaga; ją šiame straipsnyje netrukus pristatysime. Vėlesni šaltiniai (1802 m.) pateikia dar vieno mokyklų mokytojo („professor scholarum“) – Mykolo Pietario pavardę. Be to, XVIII–XIX a. sandūroje dėstė Andrius Katilius¹⁶. Visi išvardyti marijonų mokytojai, išskyrus retorikos dėstytoją vokiečių Nytzą, buvo vietinės kilmės asmenys, lietuviai, ir, kaip rodytų pavardės, „išeiviai“ iš žemųjų luomų. E. Paketuris gimė Triobiškiuose, Marijampolės parapijoje, A. Rimavičius – Rimavičiuose, Vilkaviškio parapijoje, nežymių bajorėlių kilmės atstovas Katilius – Tarpučiuose, su Marijampolės miestu besiribojančiame kaime. Nė vienas paminėtų asmenų Lietuvos kultūros istorikams nėra žinomas, nebent tiek, kad Mykolas Pietaris, ilgametis vienuolyno vyresnysis (generolas), buvo rašytojo Vinco Pietario senelio brolis.

1794 m. Užnemunę užėmė Prūsijos kariuomenė, šiame krašte nutraukusi Lietuvos DK institucijų, taip pat ir mūsų pirmosios „švietimo ministerijos“ – Edukacinės komisijos veiklą. Tačiau „lotyniškoji“ Marijampolės mokykla veikė (nežinia, su pertraukomis ar reguliariai) visų administracinių bei karinių suiručių metu iki XIX a. antrojo dešimtmečio pabaigos. Totoraitis rašo: „Ta lotyniška mokykla dar ir toliau keletą metų gyvavo. <...> 1817 m. vėl yra paminėtas jos egzaminas ir įrašytos dvi lotyniškos mokinių prakalbėlės, kurių viena, prieš pradėdant kvotimą, kreipiasi į

¹⁵ J. Totoraitis, *op. cit.*, p. 437.

¹⁶ *Ibid.*, p. 434–442.

lankančius egzaminą garbingus ir maloningus klausytojus, kad paprastus ir ne per sunkius duotų klausimus, kita dėkoja meilingiems svečiams už malonų dalyvavimą ir palinksminimą, drauge atsiprašo, kad drebėdami stojo į egzaminą, ir drauge tikisi, kad ateityje būsią greitesni ir drąsesni“¹⁷. Totoraitis teigia, kad Lenkijos Karalystės valdžiai nustačius mokykloms naują programą marijonai su ja nesutiko. „Liko tik pradžios mokykla, o apie lotyniškąją jokių žinių nėra“¹⁸. 1818 m. vienuolyno vizitacijos aktuose nurodyta, jog jis iš mokyklos, esančios „jurisdikoje“ (vienuolynui priklausančioje miestelio dalyje), gauna kontribuciją. Taigi atrodo, kad šiais metais mokykla marijonams jau lyg ir nepriklausė. Tačiau 1820 m. rugpjūčio 26 d. Seinų vyskupijos kurija, atsakydama Augustavo vaivadijos komisijai į užklausimą apie mokyklas, rašė, kad Marijampolės apskrityje „pagal valdžios įsaką gerai organizuotos mokyklos yra marijonų Marijampolėje, Naumiestyje, Balbieriškyje, Sintautuose ir Plokščiuose“¹⁹. Marijonai vėliau egzistavusioje suvalstybintoje parapijos mokykloje dėstė ir toliau. Antai 1838 m. marijonų kapitulos protokole pažymėta, kad vienuolis Andrius Daukša, be kitų pareigų Marijampolės vienuolyne, yra „professor religionis in schola parochialis“²⁰.

Taigi istorinių šaltinių nuotrupos atskleidžia, jog Marijampolės marijonų edukacinė iniciatyva truko ne mažiau kaip keturis penkis dešimtmečius ir, kaip rodo dominikonų skundai, apėmė didesniąją Užnemunės teritorijos dalį – nuo Virbalio iki Merkinės, „atplėsdavo studentus“ net iš Kauno. Marijampolėje nuo XVIII a. vidurio buvo nuolat sutelktas nemažas intelektualų – vienuolių marijonų būrys²¹, kuris turėjo galimybę prisidėti šviečiant ir ugdant kelias krašto gyventojų kartas.

Istorikai nevienareikšmiškai vertino pojęzuitines vienuolių vadovaujamas mokyklas. XVIII a. antrojoje pusėje Lietuvos švietimo provincijoje veikė daugiau kaip 30 vidurinio tipo mokyklų; trečdalis jų priklausė ankščiau išvardytoms „mokslingosioms“, t. y. ne kontempliatyvaus po-

¹⁷ *Ibid.*, p. 421.

¹⁸ *Ibid.*, p. 421–422.

¹⁹ *Ibid.*, p. 422.

²⁰ LCVA, f. 1676, ap. 1, b. 14, l. 1(2).

²¹ Klestėjimo laikotarpiu, t. y. XVIII a. paskutiniame ketvirtyje, Marijampolėje darbuodavosi iki 12 marijonų kunigų. Tik nežymi dalis šios vienuolijos narių neturėjo kunigo šventimų.

būdžio, o socialiai aktyvioms vienuolijoms (dominikonams, pranciškonams bernardinams ir kt.). Šios mokyklos veikė naudodamosi Edukacinės komisijos metodine, finansine, administracine parama. Nors atlikdavo neginčijamai svarbų, nepakeičiamą vaidmenį, jos vis dėlto laikytos priešiškomis ambicingiems, radikaliems Komisijos sumanymams bei apskritai Apšvietos epochos idealams. Vienuoliai neva tenkina konservatyvios bajorijos tradicinio, „barokinio“ mokslinimo poreikius, todėl priskirtini „reakcionierių“, „obskurantų“ kategorijai. Antai A. Šidlausko teigimu, „Edukacinė komisija turėjo daug priešų. Jos priešais buvo įvairių vienuolių ordinais, laikę Lietuvoje mokyklas ir nenorėję leisti jose dėstyti gamtos ir taikomųjų mokslų²²“. „Mokymą vienuoliai grindė senąja scholastine sistema, auklėjo moksleivius religinio fanatizmo dvasia. Neįsileisdami į savo mokyklas gamtos ir tikslųjų mokslų, vienuoliai parodė, kad į šias mokslų žinias jie žiūrėjo kaip į nereikalingas ir pavojingas. Vienintelė disciplina, kurią vienuolių auklėtiniai išmokdavo, buvo lotynų kalba, o jos besimokydami įgydavo tam tikrų žinių iš mitologijos, literatūros ir senovės istorijos. Todėl Edukacinės komisijos kovą su vienuolynų mokyklomis reikia laikyti teigiamu reiškiniu“²³. Cituoti teiginiai, reikia manyti, yra pernelyg kategoriški, vienpusiški. Dalis memuaristinių šaltinių prieštarauja negatyviam vertinimui, kurį gal ne visada pagrįstai skleidė dar pačios Edukacinės komisijos kontrolieriai – vizitatoriai. Minėtinas Mikalojaus Akelaičio pateiktas teiginys apie seniausią Marijampolės miestelio mokyklą: „Toje mokykloje, kol jiniai buvo filologinė, kasmet būdavo iki 120 mokinių; vėliau, kai ji buvo pertvarkyta į realinę, ją lankydavo keliasdešimt jaunuolių. Realinėje mokykloje buvo dėstomi gamtos mokslai ir agronomija, bet nemokyta lotynų kalbos, kuriai lietuviai jaučia ypatingą trauką“²⁴. Palikę nuošalyje „ypatingos lotynų kalbos traukos“ klausimą, matome, kad vienuolių marijonų filologinė, arba „lotyniška“, mokykla buvo išlikusi gyventojų atmintyje kaip „patraukli“ net XIX a. viduryje, t. y. laikotarpyje, apie kurį kalbama Akelaičio atsiminimuose. Viena iš dvasininkijos vadovaujamų mokyklų, iš pradžių nevykdžiusių Eduka-

²² A. Šidlauskas, „Vidurinės mokyklos Lietuvoje XVIII a. pabaigoje“, in: *Iš Lietuvių kultūros istorijos*, kn. 4, Vilnius, 1964, p. 123.

²³ *Ibid.*, p. 126.

²⁴ M. Akielewicz, „Słówko z Maryampolszczyzny“, in: *Jana Jaworskiego Kalędarz Ilustrowany na r. 1887*, Warszawa, p. 109.

cinės komisijos nurodymų (todėl kuriam laikui buvusi uždaryta), buvo Barūnų bazilijonų mokykla. Žinomas poetas Edvardas Odyniecas, studijavęs Barūnų mokykloje, atsiminimuose rašė: „Šios mokyklos [vadovaujamos dvasininkų. – D. V.] iš esmės pagrįstos taisyklėmis, sudarytomis Varšuvos Edukacinės komisijos, užėmė jėzuitų mokyklų vietą panaikinus šią vienuoliją; o tos iš jų, kurios perėjo kitų vienuolijų dvasininkijos valdžion, niekuo, nei mokslų, nei jų dėstymo požiūriu, visai nesiskyrė nuo pasaulietinių; gal tik tiek, kad kunigiškas mokytojų charakteris jų autoritetui, taip pat mokinių paklusnumui, netgi pačiam mokslui, suteikė religinės pareigos šventumą. Būtent šios dvasinės mokyklos teikdavo Vilniaus universitetui stropiausių ir moraliausių mokinių kontingentą, ir tos tyros, pakylėtos, estetiškos krypties ištaka ir dvasinė nuotaika, kuri šiame Universitete išsiskleidė, ir kurios dėka vėliau suklestėjo mūsų poezija, dėkinga šios rūšies mokyklų mokiniams²⁵“. Pasakytina, kad S. Daukantas, S. Valiūnas, S. Stanevičius, A. Strazdas, apskritai dauguma mūsų ankstyvojo tautinio sąjūdžio literatų, veikėjų lavinosi būtent tokiose pojęzuitinėse kunigų, vienuolių vadovaujamosiose mokyklose. Pirmiausia minėtinos didžiulės Kražių, Telšių, Raseinių mokyklos, tiesiogiai ir netiesiogiai susijusios su vadinamuoju žemaičių bajorų lituanistiniu sąjūdžiu. Iki šiol užnemuniečių sąsajos su šiuo Žemaitijos kultūriniu judėjimu nebuvo tyrinėtos, tačiau jų būta. Vienas Daukanto mokytojų (Žemaičių Kalvarijos miestelyje) buvo Marijampolės marijonų mokyklos auklėtinis Martynas Dereškevičius. Jis, būdamas 27 metų, dėstė geometriją, algebrą, fiziką, gamtos mokslus, daržininkystę, mokė ją taikyti praktikoje²⁶. V. Biržiška mini kitą marijonų mokyklos mokinį – Jurgį Tolovinską (1785–1869). Jis, gyvendamas Žemaitijoje, į lietuvių kalbą išvertė katekizmą (rankraštis neišlikęs)²⁷. Biržiškos minimas dar vienas marijonų išmokslintas asmuo – Vincentas Kačergis, XIX a. viduryje pradėjęs rašyti lietuviškai²⁸.

²⁵ A. Odyniec, *Wspomnienia z przeszłości opowiadane Deotymie*, Warszawa, 1884, p. 32–33.

²⁶ V. Merkys, *Simonas Daukantas*, Vilnius, 1991, p. 23–24.

²⁷ V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 2, Chicago, 1963, p. 451.

²⁸ V. Biržiška, *Aleksandrynas*, t. 3, Chicago, 1965, p. 323. Kai kurie V. Kačergio raštai gvildeno filosofines – teologines temas, pvz., traktatas „Apie tobulingumą“. Surasti jie galbūt padėtų užpildyti spragą Lietuvos intelektualinės kultūros istorijoje, kuriai XIX a. viduryje kurta lietuviška filosofinė raštija nežinoma.

2. MARIJONŲ TEKSTAI. MOKYKLINĖ PRAKALBA TĖVAMS

Į mokslininkų akiplotį senasis marijonų rankraštynas pateko neseniai, ilgai buvo nežinomas, laikomas dingusiu, mat saugomas ne Lietuvos istorijos archyve, kur, regis, jam labiau derėtų būti, bet Centrinio valstybinio archyvo fonduose, drauge su tarpukario laikotarpio marijonų dokumentais.

Lietuvos švietimo istorijos tyrėjų dėmesio verta XVIII a. pabaigoje–XIX a. pradžioje Marijampolėje sudaryta rankraštinė kunigo marijono Andriaus Katiliaus knyga, pavadinta „Protocollum R. P. Andrea Katyll“²⁹ (rašyta lotynų ir lenkų kalbomis; yra keli lietuviški „inkliuzai“). Atskira šios knygos dalis – dviejų marijonų mokyklų (uždaros vienuolyno mokyklos – noviciato, kur buvo dėstoma filosofija bei teologija, ir viešosios, pasaulietinės) dokumentų nuorašų, užrašų, mokyklinių pratybų rinkinys „Campus scholasticus“ – „Mokyklinis laukas“. Visas šios rankraštinės knygos dalies pavadinimas (verstas iš lotynų k.): „Mokyklinis laukas, kuriame, vaisingame, auga įvairios sveikinimo kalbos, tai yra gimtadienių, atvykimo, pasveikinimo ir t. t., iš dalies studijuojant viešosiose mokyklose, iš dalies jau įstojus į Marijonų ordiną moralės, filosofijos ir spekuliatyviųjų studijų metu paruoštos, pasakytos, surinktos, pradedant nuo 1770 Viešpaties metų ir toliau einant iki pat 1801 metų“³⁰.

„Mokykliniame lauke“ nėra tiesioginės informacijos apie mokyklos sandarą, pamokų tvarką, trukmę, dėstomas disciplinas. Tačiau dauguma tekstų (jų apie 200) neleidžia abejoti, kad jie sukurti ne vienuolyno noviciate, o būtent viešoje pasaulietinėje mokykloje. Jau pats pirmasis tekstelis (reikia manyti, užrašytas būtent 1770 m.) pavadintas „Lenkiška sveikinimo kalba pasaulietinėje mokykloje“. Tiesa, šis – menkai informatyvus: vyrauja tuštokos retorinės figūros, taikomos sveikinant mokyklą aplankiusį

²⁹ Visa rankraščio antraštė: *Protocollum R. P. Andrea Katyll protunc electi Actualis Definitoris ac Secretarii Provinciae. Manuale. Tempore capituli provincialis, Anno Dni 1799 die 15 inchoative, et sequentes complete tres dies mensis Octobris. In Conventu Mariampolensi sub Domino Serenissimi ac Potentissimi Friderici Vilhelmi III Borusorum Regis celebrati. In quo Electio A. R. Patris Provincialis, quam aliorum Officialium, nec non caeterorum id generic similium ingrossata continentur. Comparatum Anno Dpmini eodem ut supra, die 26 Octobris. Ad Majorem D. T. O. M. Gloriam Bissmaeqe V-nis Mariae Honorem. Adsis Inceptis Virgo Maria meis.* LCVA, f. 1676, ap. 1, b. 10.

³⁰ LCVA, f. 1676, ap. 1, b. 10, l. 26–92.

didžiūną – mecenatą: „... Kaip užtekant saulei dangaus paukščiai, sakytum, džiūgauti yra papratę, taip ir mes, kurie Tavo seniai laukėme, labai džiaugiamės, kad Tavo viešnage ir veidas it saulė mums švies...“³¹. Pagrindinis konkrečių duomenų šaltinis yra tekstas, pavadintas „Mokyklinė prakalba tėvams“. Pravartu pateikti visą jo vertimą iš lenkų kalbos. Galimos jo parašymo chronologinės ribos – 1770–1794 m.³².

Mokyklinė prakalba tėvams

Girtinu bei išmintingu sprendimu taip vyksta, tauriausieji gimdytojai, kad visų mylimiausių savo sūnus proto ir papročių lavinimui į mokyklinius siunčiate užsiėmimus, kurie tam [tikslui] įvairiuose Lenkijos Karūnos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestuose yra atverti. Sekdami šiuo nutarimu, sau ir savo vaikeliams protingai patarnaujate, nes, vien tik deramo apdaro su metiniu kaštu rūpestį sau pasilikdami, apdairiai perleidžiate visa tai, kas rūpestingesnį jaunystės išauklėjimą teikia, sąžinei kitų tėvų, kurių autoritetu dalydamiesi kita, geresnį gyvenimą savo sūnums suteikiate. Todėl, pavesdami savo mielus palikuonis valdžiai tų, kurie pagal prideramas pareigas su dorybe, lygiai kaip ir su mokslais, susijungę, sekate Šventajame Rašte pagirtų Samuelio tėvų, kuris, su kunigų priežiūra išauklėtas, išaugo pirmosioms naujosios respublikos pareigoms. Žinoma, kai dabartinį auklėjimo būdą Jums siūlome, mokytojų triūsą, vyresniųjų rūpestį ir jautrumą Jums užtikriname. Tačiau trokštamas vaisius ne nuo pastarųjų priklauso. Tvirtu auklėjimo prievole susidaro iš trijų pusių: tėvų, mokytojų ir pačių auklėtinių. Pastariesiems tarnauja nuostatai, kuriais privalo vadovautis jaunystė. Mokytojai nurodo būdus, kaip palaikyti jaunimo drausmę. Tačiau pati svarbiausioji dalis nuo tėvų priklauso, tai pirmiausia rūpestingas, bet nelepinantis vaikučių auklėjimas, visų pirma ankstyvas jų leidimas į mokyklas. Ir būtent tai mus šią prakalbą paskatino parašyti. Turiu primygtinai pasiūlyti šiuos du dalykus: auklėjimą namuose ir ankstyvą leidimą į mokyklas; šiais dviem [dalykais] it pamatais remiasi ir auga tolesnis ugdymas, tai yra sūnų pažanga dorybėse ir moksluose. Kas pridera auklėjimui namuose, tai ne mano reikalas tėvams patarti būdus, – juos pati meilė

³¹ LCVA, f. 1676, ap. 1, b. 10, l. 26.

³² Rankraštyje tekstai pateikti chronologine tvarka; nors data nurodoma retai, chronologinis nuoseklumas gerai išryškėja istorinius įvykius atspindinčiuose proginiuose kūriniuose. Pateikiama prakalba (LCVA, f. 1676, ap. 1, b. 10, l. 27–28) yra vienas pirmųjų rankraščio tekstų (pažymėta 5-uoju numeriu), tad greičiausiai ji parašyta ir skaityta mokslo metų pradžios šventės proga dar XVIII a. aštuntajame dešimtmetyje.

vaikučiams, kad tik protinga būtų, išranda priklausomai nuo aplinkybių. Kalbama labiau apie sūnų išsiuntimą [į mokyklas] nei auklėjimą namuose.

Visuose namuose, kuriuose jaunimas gauna puikiausią proto išsilavinimą, vos aštuonerių metų sulaukusius vaikučius nutaria [siųsti į mokyklas], iš patyrimo žinant, jog tokie bus patys geriausi. Nes pirmą ir uolų mažamečio lavinimą labiausiai dera pradėti kuo anksčiau; toks jis paprastai namams atneša gausų nektarą. Šios [naudingumo] priežastis yra aiški: vaikas, ką tik nuo tėvų namų atskirtas, atsineša mokyklon pirmojo savo gyvenimo tarpsnio nekaltybę, protą, parengtą pažinimui, supratimą be jokių išankstinių blygybių, didelį žinių troškimą, elgesio laisvumą; dar nepažindamas pageidimų, kuriuos juslės tenkina, norom atsideda tikram didžiausiam turtui, kurį įgyti dorybė ir mokslas ragina, be pastangų priima visa tai, kas jo laukia bendraujant su kitais ten, kur bendraamžių pavyzdžiai, garbingumo siekiantis auklėjimas, mokytojų valdžios paakinimas, vieši mokykliniai renginiai, pirmūnų gyrimus, prasižengusių pabarimai, dykinėjimo vengimas, nenutrūkstantis kasdieniai žaidimai bėgant metams išugdo kavalierių.

Atvirksčiai, sunkiai viskas sekasi su namūnaičiams, kurie, keliolika metų praradę šmėžuojančiuose savo namų šešėliuose, laisvai ir išlepinta valia vadovaudamiesi, kai mokyklas atiduodami peraugę ir, atsineša savo atkaklų įprotį, pagal kurį nori gyventi, iš anksto murma prieš savo vadovų būdą ir nuostatus, nuobodžiauja pamokoje, išsisukinėja nuo vyresnybės taisyklių, įgimtą judrumą paverčia įžūlumu ir tamsumu. Ir piktai atsiliepia apie skirtinos bausmės griežtumą; lam manum ferulae subduximus³³; taip elgdamiesi apsunkina vyresniųjų pastangas, mokytojų darbą paverčia bergždžiu, o kaip seni nemokšos grįžę namo mažina gerą mokyklų šlovę, esą jose gerai neišsimokė.

Taigi nesuteikite mokykliniam lavinimui šio apsunkinimo, maloningieji tėvai, bet leiskite, kad pirmaisiais gyvenimo metais nesudrumstu protu jūsų sūnūs mokyklose įgytų tinkamą išsilavinimą. Tegul norintys mokytis nerungtyniauja, kuris nuovokesnis. Tegul prigimtinis protas metams einant tampa kuo aštresnis; namuose metų metus dirvonuojantis jis neteikia naudos. Kiekvieno reikalo tinkamas laikas atperka tai, kas prarandama delsimu, o auklėjime visų dažniausiai pasitvirtina, kad tokio delsimo ašaromis neištaisysi. Nenorečiau, kad į šią kalbą įsiterptų prieštaravimas, jog sunku yra tėvams tą pačią kainą dėti ir patiems mažiesiems, ir vyresniesiems vaikams. Galbūt brangu yra, kad sūnūs metų metus

³³ „Jau ištraukėme ranką iš po rykštės“. Greičiausiai cituojamas Juvenalis „et nos ergo manum ferulae subduximus“. Žr.: Juvenalis, *Satyrae*, I, 15 – „mes irgi ištraukėme ranką iš po rykštės“, t. y. išvengėme bausmės.

mokyklose užtrukty. Tačiau gerai išauklėti vaikučius yra brangiau nei prarasti gerą įpėdiniams paliekamą vardą. Nelygus turtas – dėl savo sūnų tobulumo patiriamas džiaugsmas tenka tėvams, bet liūdesys dėl netikusio ir nedrausmingo sūnaus būna graudesnis už visas išlaidas. Confusio Patris de Filio in Disciplinā³⁴, – sako Šv. Dvasia.

Nors kalba „mokyklinė“, joje šnekama apie dalykus, toli pranokstančius mokymą kaip vien žinių teikimą ir įgijimą. Dėmesys sutelkiamas į tuo metu aktualią praktinę auklėjimo problemą, kuri nuo XVIII a. vidurio ne kartą svarstyta Respublikos spaudoje, periodikoje – nuo kada pridera vaikus leisti į mokyklą. Nors būta įvairių siūlymų, potvarkių³⁵, optimalaus mokyklinio amžiaus taip ir nepavyko nustatyti ir reglamentuoti. Mūsų straipsniui vertingesni kiti duomenys, aiškiai implikuoti ar beveik tiesiogiai pateikti „Prakalboje“.

Nekyla abejonių, kad nuo XVIII a. aštuntojo ar devintojo dešimtmečio Marijampolėje veikusi mokykla buvo vieša, pasaulietinė, tikrai aukštesnė nei pradinio – paprinio lygio. Be to, ji nebuvo skirta vien, anot M. Lukšienės, rengti kandidatams į dvasininkus ar bažnyčios patarnautojus, bet kėlė kitus uždavinius – aštrinti protą, ugdyti geras manieras ir, kaip nurodyta, išugdyti „kavaliere“ (*postawic kawalera*). Pagrindinė šioje mokykloje diegtina vertybė, kaip regime, ne „šventas nuolankumas³⁶“, paklusnumas ir pamaldumas, bet, kaip turime pagrindą manyti, „riteriškas šaunumas“. Vals tiečiams „kavaleriaus“ statusas niekada nebuvo siūlomas. Taigi mokykla buvo orientuota į smulkiųjų ar vidutinių bajorų socialinius sluoksnius,

³⁴ Netiksli citata; turėtų būti „Confusio patris est de filio indisciplinato“ (*Ecclesiasticus* 22, 3); lietuviškoje Biblijoje – „gėda tėvui dėl nedrausmingo sūnaus“.

³⁵ 1774 m. Edukacinės komisijos nurodymuose paparųjų mokykloms, skyriuje „Apie tvarką ir drausmę mokyklose“ sakoma: „Visas mokslas mokyklose turi būti baigtas per 12 metų, ir todėl vaikai nuo 4 ar 5 amžiaus metų turi pradėti savo pradinį mokslą, kad jau 17 ar 18 metų sulaukę galėtų būti tėvynei naudingi“. Žr.: J. A. Račkauskas, „Pradinis švietimas Lietuvoje iki trečiojo padalinimo (1795 m.)“, in: *Lietuvių tautos praeitis – Lithuanian historical review*, Vol. III, Book 1(9), 1971, p. 122(60). Tai racionalistinis sprendimas; marijonų tekste laikomasi priešingo, grynai empiristinio požiūrio: „patirtis sako“, kad aštuonerių metų vaikai – tinkamiausi mokyklai.

³⁶ „Ataduoty Waykus unt mokslą ing Parafialnas Iszkałas“ – Kiprijono Lukauskio pamoksluose viena iš krikščioniškų pareigų. „Kogi tinay Wayka jusu iszsimokis? Szitay Tajemnicu Wieros Szwętos, nobażenstws, yr Krikscioniskos romibes, gieru wiezliwisciu yr naudingu darbu“. K. Lukauskis, *Pamokslai*, Vilnius, 1996, p. 141.

tenkino šio luomo poreikius, atitiko jo lūkesčius. Veikiau smulkiųjų ir ne pernelyg turtingų bajoraičių, nes tekste pažymimas aktualus mokėjimo už mokslą klausimas. Kita vertus, įmantri, įsiteikianti retorika, biblinės aliuzijos ir citatos rodytų, kad prakalbos adresatas – „tauriausiųjų gimdytojų“ auditorija – gan apsišvietę ir ambicijų nestokojantys asmenys, dvarelių (tekste – *domów*) savininkai, branginantys „gerą vardą“.

Akivaizdu, jog senoji Marijampolės mokykla turėjo išplėtotą struktūrą, aprėpiančią įvairias disciplinavimo formas – mokymą, ugdymą laisvalaikiu (žaidimų tvarką, viešus mokyklinius renginius ir t. t.), „pirmūnų“, „vyresniųjų“ ir mokytojų hierarchiją. Tekste neužsimenama apie mokyklos „lankymą“; kalbama apie vaikų atidavimą į mokyklas (*do szkół z Domu oddanie*). Tai rodytų, kad jau XVIII a. būsimojoje Suvalkijos švietėjų sostinėje egzistavo mokyklinė infrastruktūra – bendrabutis („bursa“), aptarnaujantis personalas, prižiūrėtojai (XVIII a. Marijampolės vienuolyno dokumentuose paminėta netgi bibliotekininko pareigybė).

Pateiktas tekstas suteikia pagrindą tvirtinti, kad Marijampolės mokyklos mokytojai XVIII a. antrojoje pusėje teikė didelę reikšmę edukacinei psichologijai, vartojo diferencijuotas pedagogines sąvokas (auklėjimas, lavinimas, ugdymas), turėjo apibrėžtas pedagogines nuostatas, kurios tuo metu traktuotos kaip naujos, šiuolaikiškos (sakoma – „dabartinis auklėjimo būdas“ – *terazniewszy wychowania sposob*).

Be abejo, labiausiai vertas dėmesio yra paskutinis mūsų išskirtas punktas – tekste *implicite* glūdinti visuminė, organiška pedagoginė koncepcija, apimanti auklėjimą namuose, saviauklą, mokymą bei lavinimą mokyklose, šioms žmogaus formavimo rūšims būdingas „priedermes“. Regis, savaime besiperšantis teksto bei jame slypinčios pedagogikos sampratos interpretavimo būdas – minėtą „dabartinį auklėjimo būdą“ sieti su įžymiosios Edukacinės komisijos švietimo reforma, vykdyta XVIII a. paskutiniame ketvirtyje, sugretinti su šios reformos direktyvomis, potvarkiais, su dokumentuota jų diegimo praktika. Tačiau žengiant šiuo keliu, tuojau kyla intriga: istoriniai liudijimai, kuriuos aptarėme, rodytų, kad Marijampolės viešoji mokykla buvo organizuota ir veikė be Edukacinės komisijos (kuri privalėjo steigti, tvarkyti, prižiūrėti visas įvairių pakopų mokyklas) žinios. Kaip matyti, marijonų vienuolija ėmėsi savarankiškos, pasakytume, „nevalstybinės“ edukacinės iniciatyvos. Vis dėlto nesunku pamatyti, kad mūsų apžvelgiamas tekstas sietinas su ta mokykla, kuri traktuojama kaip Respublikos mokyklų sistemos integrali dalis. Džiaugiamasi pačiu

mokyklų institucijos egzistavimo faktų, reiškiamas rūpestis dėl mokyklų apskritai prestižo, kuriam kenkianti neišspręsta tinkamo mokyklinio amžiaus problema.

Prakalba yra savita ir lingvistiniu požiūriu. Šiame retorikos pavyzdyje vartojama archajiška lenkų leksika, tačiau, be poros citatų, visai nėra svetimybų, lotynizmų, kurie tiesiog knibždėjo dar XVIII a. vidurio tekstuose. Ši aplinkybė aiškintina kaip Apšvietos epochos kultūros požymis. Apšvietoje pradėta valyti, gryninti kalbą, kurti nacionalinę terminiją. Tekste pavartojamos sąvokos „prigimtinis protas“, „prigimtinio proto išaštrinimas“ signalizuoja būtent apie šio laikmečio mentalitetą, Apšvietos filosofijos recepciją.

3. VAIKYSTĖS IR JAUNYSTĖS SAMPRATA

Mokyklinėje prakalboje tėvams išsakytas požiūris į vaikus ir jų auklėjimą yra toks artimas šiuolaikiniam, kad atrodo beveik trivialus, tiesiog nekrintantis į akis. Vis dėlto iki šiol nenuginčyta tezė, kad šiuolaikiška vaikystės samprata susiformavo būtent tik XVIII a., Apšvietos epochoje, verčia į tekstą pažvelgti įdėmiau³⁷.

Konstatuoti šie dalykai: vaikystei pripažįstama savarankiška, autonomiška vertė (nepriklausanti nuo suaugusio žmogaus vertybių ir jam nebūdinga). Nurodomos dvi esmingos vaikystės vertybės: „nekaltybė“ (protinė, moralinė, fizinė) bei spontaniškumas („elgesio laisvumas“). Toliau pateikiama kiek platesnė „nesudrumsto proto“, „prigimtinio proto“ sąvoka, kuri, kaip nesunku įžvelgti, apima abi jau minėtas – „nekaltumo“ ir „laisvumo“, spontaniškumo reikšmes. Prigimtinis, nesudrumstas protas – sėkmingo mokyklinio auklėjimo prielaida. Vaikas, pasak J. Locke'o, yra *tabula rasa* – švari lenta; tyrumas, smalsumas, laisvumas – tai ne kokios nors įgimtos savybės ar idėjos, bet tik dispozicijos, galimybės, vaiko potencialios. Tinkamai auklėjant jos išsiskleis, prisipildys konkretaus turinio, įgis gerų įpročių ir aštraus protingumo pavidalą. Įgimtas protas taps „aštrus“, įgis įmantrumo, rafinuotumo (lenk. *polor*). Šis natūralus, prigimtinis, nesugadintas protas – viena pagrindinių Apšvietos epochos filosofijos sąvokų,

³⁷ Senosiose visuomenėse vaikystė nebuvo žinoma, vaikas arba išgyvendavo ir iškart tapdavo suaugusiu, arba mirdavo: „Atrodo, kad visa tai buvo būdinga ir Lietuvai Baroko epochoje“. Žr.: A. Bumblauskas, *Senosios Lietuvos istorija 1009–1795*, Vilnius, 2005, p. 356.

visuotinai įsitvirtinusi tik XVIII a. viduryje. Marijonų mokytojo „Prakalba“ atspindi entuziastingą žavėjimąsi šiuo natūraliu, nesugadintu vaikystės „protingumu“, „aštriu smalsumu“.

Naujųjų amžių filosofijoje vaikystės traktavimas keitėsi, evoliucionavo. Šios filosofijos pradininkui R. Descartesui (1596–1650) vaikas dar buvo savotiško pasibaisėjimo objektas (atvirkščiai nei „Prakalbos“ autoriui marijonui); žmogus, prieš tapdamas žmogumi, deja, yra vaikas, nesugebantis pasiekti protingos savirefleksijos. Proto trūkumas ir refleksijos stoka, savikontrolės ir protingų sprendimų nebuvimas, pagal Descartesą, verčia vaikystę laikyti apgailėtina būseną³⁸. Descarteso sekėjai, vadinamieji jensenistų pedagogai, vaikystės periode išvelgė nuodėmingo savanaudiškumo, godumo apraiškas, kurios proto diktatu gali ir turi būti nugalėtos³⁹. Pastarojo požiūrio atsisakymas siejamas su F. Fénelono (1651–1715) vardu. Jis akcentavo ne proto stygių, bet vaiko prigimtį ir natūralumą. Refleksijos stokos nelaikydamas trūkumu, Fénelonas sveikino natūralumą, vientisumą ir spontaniškumą kaip absoliučius vaikiškos prigimties pranašumus; tai esančios dangiškos malonės dovanos, leidžiančios elgtis neklystamai teisingai. Tikroju vaikystės „atradėju“, daugelio šiuolaikinių ugdymo koncepcijų pirmtaku, kaip žinoma, laikomas J. J. Rousseau (1712–1778), plėtojęs ir naujai įprasminęs Fénelono idėjas. Jo nuomone, kiekvienas žmogaus amžiaus tarpsnis turi jam būdingą tobulumą; vaikystė nėra tik pasirengimo „tikram“ gyvenimui pakopa; vaikystei būdingas pirmapradiškumas ir natūralumas yra savaiminis gėris. Rousseu tvirtino, jog kiekvienas prigimties judesys yra teisingas ir geras.

Žinoma, nagrinėjamoji „Prakalba“ nesuteikia galimybės tvirtinti, kad Marijampolės mokyklos mokytojas idėjų sėmėsi būtent iš Rousseu (dvasininkija Lietuvoje taip pat dažniausiai labai nepalankiai vertino šį prancūzų mąstytoją, – jei ir nedegino, tai, švelniai tariant, nerekomendavo skaityti jo veikalų). Vis dėlto tokia hipotezė galima. Rousseu, kaip žinoma, buvo tradicionalistinio, nenatūralaus, civilizacijos iškreipto, prievartinio disciplinavimo ir auklėjimo priešininkas. Marijampolės marijonas „Prakalboje“ „nekaltu protu“ bei „įgimtu judrumu“ pasižymintiems vaikams siūlo, sakytume, rusoistines auklėjimo formas ir metodus – tai prigimtiniai (deja,

³⁸ „Kind“, in: *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, Band 4, Basel/ Stuttgart, 1976, p. 830.

³⁹ *Ibid.*

tekste labiau nedetalizuoti) „nuostatai, kuriais privalo vadovautis jaunystė“; laisvas, savanoriškas atsidėjimas dorybėms ir mokslui; natūralaus smalsumo tenkinimas, bendravimas su bendraamžiais, mokymas pavyzdžiais, pagyrimai, nenutrūkstantys žaidimai. Kiek leidžia išvelgti nedidelė teksto apimtis, jame pateikiamas iš tiesų subtilus, jautrus požiūris į vaikystę ir vaikų auklėjimą. Šiuolaikinės šio humanistinio požiūrio ištakos, kaip įprasta, siejamos su J. H. Pestalozzi'o (1746–1827) mokykla. Pestalozzi ne tik pabrėžė harmoningą igimtų žmogaus jėgų ir gebėjimų ugdymą, bet ir išklėlė tėvų meilės reikšmę auklėjimui. Meilę jis traktavo kaip amžiną fundamentą, kuo pagrįstas prigimtinis vaiko natūralumas tampa tikroju žmoniškumu. Neįmanoma nustatyti, ar su Pestalozzi'o teorija galėjo būti susipažinęs Marijampolės marijonų pedagogas (minėto šveicarų autoriaus ir veikėjo recepcija Lietuvoje būdingesnė vėlesniais laikais, nuo XIX a. pirmosios pusės). Tačiau tokias prielaidas siūlo jau vien pati teksto leksika: sakoma – „mylimiausi sūnūs“; „mieli palikuonys“; meilė, išrandanti geriausius būdus, kaip auklėti vaikučius; dėl sūnų tobulumo patiriamas džiaugsmas; mokytojų „triūsas, rūpestis ir jautrumas“.

„Prakalboje“ nurodoma didelė blogybė, – esą namuose surambėję „peraugėliai“ mokykloje „nuobodžiauja“. Taigi manytina, kad marijonų pedagogas visai šiuolaikiškai suvokė nenuobodaus, įdomaus, smalsumą skatinančio mokymo reikšmę. Pastaroji nuostata pranoko būsimą šimtmetį. Kaip žinoma, per beveik visą XIX a. Lietuvoje mokyta iš elementorių, kuriuose puikavosi „razumą galvon pavarančios“ rykštės eiliuotas šlovinimas. Mūsų nagrinėjamame XVIII a. tekste apgailestaujama, kad peraugę, todėl „turintys atkaklų įprotį“ paaugliai „murma“, „išsisukinėja“, „įžūlauja“, „piktai atsiliepia“ apie bausmę. Maža to, kaip pasakyta lotyniškoje citatoje, bausmės išvengia⁴⁰. Regime visai dabartišką mokyklinę situaciją. Dėl marijono išvardytų moksleiviškų blogybių kaltas ne koks nors prigimtinis, rykšte „gydytinas“ vaikų tingumas; vaikai tiesiogiai apskritai nekalti; kaltas praleistas „tinkamas laikas“ ir „šmėžuojantys namų šešėliai“.

Rankraštinėje Katiliaus knygoje, be „Prakalbos“, yra ir daugiau tekstų, teikiančių galimybę rekonstruoti vaikystės sampratą (ir amžiaus psicholo-

⁴⁰ Nuo 1840 m. Marijampolėje veikusioje lenkiškoje apskrities mokykloje diegta jau visai kitokia pedagogika. M. Akelaičio žodžiais, tai buvęs „pragaras žemėje“. Čia „auklėjimas rėmėsi disciplina ir fizinėmis bausmėmis, dažniausiai mušimu rykštėmis. Dažnai buvo naudojami karceriai, į kuriuos nusikaltusius mokinius pasodindavo keletui valandų“. Žr.: V. Peckus, *Senoji Marijampolės gimnazija*, Kaunas, 1992, p. 6.

gijos užuomazgas) XVIII a. antrojoje pusėje. Tarp poetikos ir retorikos pratybų medžiagos yra šio marijonų kunigo ranka rašytas keturių nedidelių eiliuotų kūrinėlių („aprašymų“) ciklas apie gyvenimo tarpsnius: *Kūdikystės aprašymas*, *Vaikystės aprašymas*, *Jaunystės ir vidurinio amžiaus aprašymas* bei *Senatvės aprašymas*⁴¹. Jų sukūrimo tikslas ir aplinkybės neaiškios, autorius nenurodytas (galima tik spėti, jog tai pats viso tekstų rinkinio sudarytojas Andrius Katilius), kontekstas rankraštyje taip pat neinformatyvus – tuoj po šio ciklo eilijuojama apie lenkų pergalę prieš turkus. Eilėraštukuose tiesiogiai nesileidžiama į teorinius apibendrinimus, pateikiami išoriniai išvardytų gyvenimo periodų atstovų portretai. Kūdikio paveikslas ver-tas pasigailėjimo – tai vystykluose įkalinta ir juose besiblaškanti būtybė, verksmu varginanti aplinkinių ausis. Beje, Rousseau ankstyvąją vaikystę, kūdikystę taip pat traktavo negatyviai, kaip silpnumo ir priklausomumo (pirmiausia nuo motinos) būseną. Marijono požiūris į „tikrąją“ vaikystę jau visai kitoks – ji aprašoma vartojant pirmąjį asmenį „aš“ ir traktuojama linksmai, humoristiškai. Vaikystė prasidedanti dar nepasiekus trečiųjų metų, nuo savarankiškų mėginimų vaikščioti ir vaikiškai vapėti (jos požymis – *dziecinna mowa* – vaikiška kalba). Kojos painiojasi per ilguose drabužėliuose, suknelė trukdo žingsniuoti – taigi vaikystė yra neišvengiamų išorinių kliuvinių ir menkų, juokingų „darbų“ metas. *Su smėliuku arba kūjeliu visą dieną žaidžiu, iš dumblo kažką lipdydamas manau, jog atstatysiu Troją*. Eilėse slypi netiesioginė informacija apie mūsų tiriamos mokyklos luominę terpę – smulkiuosius bajorėlius ar apsišvietusius miestelėnus: didikų atžalos dumblo nežaisdavo, o valstiečiams, kad ir kokiems pasiturintiems bei emancipuotiems, antikos reminescencijos, žinoma, visiškai nebūdingos.

Tarp vaikystės ir jaunystės yra spraga – paauglio, t. y. 12–16 metų vaiko, portreto neaptinkame. Ir „Prakalbos“ tekste minimas tik „peraugėlis“ (*wyrostek*). Marijampolės marijonų vienuolyne XVIII a. pabaigoje gyvavusi amžiaus tarpsnių psichologija šia aplinkybe – paauglystės nepripažinimu – ryškiausiai skyrėsi nuo dabartinės. Panašu, jog paauglio natūralus siekis savarankiškai, nepriklausomai veikti, šiam amžiui būdingas konfliktiškumas anuomet laikytas nepageidaujamu „atkakliu įpročiu“, kurio išvengti galėtų padėti tai, jei vaikai būtų laiku atiduodami į mokyklas. Žvelgiant iš dabarties pozicijų, pastarasis sprendimas nelabai tinkamas, tačiau nagrinėjamos epochos kontekste jis laikytinas gana švelniu, humanišku. Nors

⁴¹ LCVA, f. 1676, ap. 1, b. 10, l. 32–33.

marijonų mokytojas, regis, nepripažįsta paauglystės krizių, apskritai labiau linkęs nepastebėti šio amžiaus, vis dėlto nemano, kad baudimas auklėjant paauglį („peraugėlį“) gali būti rezultatyvus: esą nepadeda net ašaros. Paminėtas „šiuolaikinis auklėjimo būdas“, regis, nesuderinamas su fizinėmis bausmėmis, tiesioginiu disciplinavimu.

Jaunystės portretas (Jaunystės arba vidurinio amžiaus aprašymas) nutapytas entuziastingai. Čia vaizduojamas estetiškas, barokinio grožio žmogaus pavidalas. Nuo kaktos krinta puikios garbanos, o linksmos akys tokios išvaizdingos, žavingos ir mielos, „kad joms nusileistų net dangaus šviesuliai“; visame veide švyti nuostabus gražumas (*okrasa dziwna*), kurį jaunystė gausina, sėja ir kursto – sakoma kūrinyje. Čia vėl kyla asociacijos su Pestalozzi'ū, kalbėjusiu apie meilų atsidavimą auklėtiniui. Tokio atsidavimo pagrindas esąs „dieviškumas“, „šventumas“, veikiantis vaiko prigimtyje ir sužadinamas ne protu ir valia, bet meile. Pirmapradiškos, dieviškos, „spindulingos“ žmogaus prigimties samprata Naujųjų amžių kultūros istorijoje laikoma romantikų išradimu. XVIII a. Lietuvos vienuolyno diskursui, žinoma, dar toli iki romantizmo. Spinduliuojančios dangišku grožiu jaunystės paveikslą galėjo savaime nupiešti paplitusios sentimentalistinės poetikos priemonės, retorinis hiperbolizavimas.

Mūsų svarstymų kontekste reikšminga tai, kad aptariamas kūrinyje apie jaunystę ir „vidurinį“ amžių baigiamas įvardijant jau minėtą marijonų pedagogikos tikslą – „kavaliierių“.

Šiandieninėje vartosenoje „kavaliierius“ visų pirma asocijuoja su „šokių partneriu“, „nevedusiu vaikinu“, daugiau ar mažiau šauniu kandidatu į jaunikius⁴². Pastaroji konotacija XVIII a., matyt, dar nebuvo dominuojanti, terminas tebeturėjo, „kilmingo raitelio“, „riterio“ reikšmes⁴³. Aptariama kūrinyje pasakyta: *Toliau, bėgant metams, išvysi tikrą Kavaliierių / Jame glūdi šaunumas ir vyriškas rimtumas (Daley z Lаты słusznego uyzysz Kawaleral / W Nim się dzielność i męska powaga zawiera)*. „Kavaliierių“ apibūdinantis pirmasis terminas *dzielność* dar turi „energingumo“, „išstvermingumo“,

⁴² *Kavaliierius* (sl.) – nevedęs vyras, kuris ieško mergu; žr.: V. Labutis, *Daukšių krašto žodynas*, Vilnius, 2002, p. 69 (Daukšiai – pietrytinis Marijampolės apskrities kampas).

⁴³ Senasis terminas *kawaler*, į lietuvių k. verčiamas kaip „jaunuolis“, praranda svarbias „kilmingumo“, „riteriškumo“ konotacijas, netgi įgyja kuriozišką skambesį, pvz., „Mowa do Ichmość Panów Kawalerow“ – „kalba Jų Malonybėms Ponams Jaunuoliams“. Plg. *Pilietiniai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos pamokslai ir kalbos. XVIII a. antroji pusė*, Vilnius, 2003, p. 135.

„tvirtumo“, „atsparumo“ reikšmes; antrasis – *powaga* – dar reiškia santūrumą, autoritetą, prestižą, reikšmingumą. Kaip matome, XVIII a. paskutiniajame ketvirtyje atkampaus vienuolyno mokyklėlėje buvo keliamas ir viešai skelbiamas antikinis, renesanso atgaivintas vyriškumo – *virtus* – idealas. Jis gerokai pranoksta šiandieninių mokyklų kuklesnį (ir demokratiškesnį) siekinį – apsišvietusio ir kultūringo piliečio išugdyimą. Pasakytina, kad marijonų „virtus“ čia nėra koreguotas papildomomis krikščioniškomis implikacijomis. Paskutiniame eilėraštyje – „Senatvės aprašyme“ teigiama, kad metų našta visa, kas turėta, kuo būta, sugadino, iškreipė (*sztarzale lata nakrzywiły*). Senatvė yra „pikta, vargšė, dejuojanti“: *Pakėliau akis į Dangų, tačiau man – į kapą. Taigi dzielnosć i mėska powaga* – vienintelė ir galutinė žmogaus gyvenimo viršukalnė, nenurodanti jokios dangiškos transcendencijos. Dar minėtina detalė, kad ir „Prakalboje“, ir eiliuotame kūrinėlyje „kavaliariumi“ tampama tarsi spontaniškai, ilgainiui, „bėgant metams“. Taip šis grynai sociokultūrinis, luominis personažas įgauna natūralumo, prigimtiškumo konotaciją. Marijonų rinkinio eilėraštis suponuoja, kad „kavaliarius“ – tai natūralus išorinio grožio rezultatas, jaunystės, pasakytume, vainikavimas. Vis dėlto bajoru, riteriu – kavaliariumi negimstama, juo savaime galima ir netapti, atvirkščiai, galima *prarasti gerą įpėdiniams paliekamą vardą*. Tėvų dvaro aplinka negarantuoja bajorystės tęstinumo. Tauraus vyriškumo savybės atsiskleidžia pamažu, savaime, bet – nuo jaunų dienų aštrinant protą ir lavinant įpročius. Ši nuostata vėl interpretuotina kaip giliai įsiskverbusio Apšvietos mentaliteto apraiška.

Apšvietos mentalitetą atspindi ir kiti eiliuoti kūrinėliai, nepriklausantys nagrinėtam amžiaus tarpsnių ciklui. Pora eilėraščių skirti mirties temai: „Miršančio žmogaus aprašymas“ ir „Apie mirusio žmogaus rūbą ir poilsį“. Mirtis – viena pagrindinių baroko poetikos temų, šiuose eilėraštukuose interpretuojama nebarokiškai: pirmajame pateikiama išsami, objektyvi, sakytume, neutraliai medicininė miršančio žmogaus požymių deskripcija: veido blyškumas, išsprogusios akys, liežuviu ir lūpų stingimas ir t. t. Jokio moralo eilėraštukas nepasiūlo. Antrajame taip pat nėra nei jokių barokinių pragarų, nei išganymo vilties: lakoniškai pavaizdavus karste gulintį numirėlį, sušunkama: *O! Brangusis laike, kas tave leidžia veltui, / Per visus amžius šito neatpirks (tego niezaplaci)*. Mums rūpima jaunystės tema dar kartą paliečiama eiliuotame „Rojaus aprašyme“. Rojus – tai vieta, kurioje žmonės nepažįsta liūdesio nei blyškios mirties, apniaukiančios žvilgsnį, čia nei *senatvė žengia netvirtais žingsneliais*. Čia vyrauja amžina maloni va-

sara; *ten vaikštinėja pati jaunystė savo išvaizdžiu spalvingu pavidalu*. Rojaus samprata grynai antikinė, primenanti Ovidijaus „Metamorfozių“ aukso amžių. Marijonų retoriniame „rojuje“ nesninga sniegas, vėtra nuo šakų neplėšo lapų, žmonėms visad šviečia saulė, žydi Asirijos rožės, laukus gaivina švelnūs zefyrai, vešlių lankų nešienauja darbštusis ūkininkas ir t. t. Taigi nagrinėjamo poezijos rinkinio autorių (ar anoniminio autoriaus) pasaulėžiūroje jaunystė užėmė išskirtinę vietą. Jaunystė – rojaus būseną; ji labai svarbus, o gal ir pats aukščiausias vertybių hierarchijos objektas.

4. „IŠUGDYTI RITERĮ“. LAVINIMO FORMOS IR TIKSLAI MARIJAMPOLĖS MARIJONŲ MOKYKLOJE

Pateiktoje marijonų „Mokyklinėje prakalboje tėvams“ žadami geri „bendraamžių pavyzdžiai“, „garbingumo siekiantis auklėjimas“, „vieši mokykliniai renginiai“ ir kt. Tai tradicinės, švietimo monopolį turėjusių jėzuitų išpuoselėtos, per porą šimtmečių nugludintos mokymo ir lavinimo formos. Marijonų kunigo Katiliaus rankraščinio „Mokyklinio lauko“ tekstai leidžia konkretizuoti, kokie vieši mokykliniai renginiai, be tradicinių mokslo metų pradžios ir pabaigos švenčių, vyko Marijampolės mieste. Pagrindinis visų viešų pasirodymų komponentas buvo gražbylostės menas. Regime, kad retorika, gebėjimas tinkamai šnekėti lenkų literatūrine kalba, XVIII a. pabaigoje–XIX a. pradžioje tebeturėjo svarbią, visuomenės pripažįstamą ugdytiną vertybės statusą. Kalbas Marijampolės mokiniai kurdavo, išmokdavo ir sakydavo lotynų bei lenkų kalbomis. Marijonų mokiniai turėjo neblogai išmanyti apie antikos autorius – pirmiausia Ciceroną, taip pat Cezarį, Vergilijų ir kitus; tai rodo tiesioginės nuorodos, citatos; mokinių oracijas puošdavo gausios aliuzijos į antikinę mitologiją. Bibliotekos aprašas rodo, kad vienuolyne buvo kaupiamas klasikų rinkinys⁴⁴. Viena lotyniška prakalbėlė liudija, kad buvo naudojamos dekoracijos, svečiams demonstruojami kažkokie mokinių sukurti eksponatai: *Pateikėme Jums, garbingiems vyrams, mūsų metinės pažangos pratimus ir darbus [...] mes, jaunuoliai, bičių pavyzdžiu visus mūsų per metus surinktus pėdelius jums, subrendusiems vyrams, atnešėme parodyti ir pažiūrėti. Dovanokite, meldžiamieji, mūsų jaunam amžiui [...], jei ką mažiau tobula Jūsų akims pateikėme...*⁴⁵ Kita

⁴⁴ LCVA, f. 1676, ap. 1, b. 14.

⁴⁵ J. Totoraitis, *op. cit.*, p. 420–421.

viešų mokyklinių renginių rūšis – pasirodymai per didžiausias bažnytines šventes. Ypač šia proga buvo stengtasi klausytojus stebinti kalbine – retorine erudicija. Katiliaus rinkinyje užrašyta keletas lenkiškų, lotyniškų ir du lietuviški (1812 m.) velykiniai sveikinimai – eilėraštkai tėvams bei geradariams (vienas jų prasideda: *Tewui, Motinay, namamis, niaszu myslī mano / Loska Chrystuso Jezaus tiagul Anuos gano... ir t. t*)⁴⁶. Trečiasis viešų renginių „žanras“ – pasveikinimai pačių mokinių, mokytojų („profesorių“), šiaip įžymių krašto žmonių vardo dienų ar gimtadienių progomis. Aptariamame rankraštyje užfiksuotas himnas (*Giesmė, arba odė, o greičiau pašlovinimo himnas...*) Marijampolės viršaičio Ignoto vardo dienos proga, kaip *nota bene*; nurodyta, kad *dainuotas akompanuojant muzikai 1808 metais Marijampolėje*. Jis prasideda taip: *Leisk savo mūzoms, išmintingasis Apolone, / Kurio šlovė garsėja Parnase, / Kad šiandien maloniais balsais aidėtų / Lig padangių . / Juk šiandien Viršaičio Vardo Sukaktis; / Vardą šį davė Dangaus Dešinė...*⁴⁷ ir t. t. (6 posmeliai lenkų kalba). Matome, kad aptariamoji mokykla iškilmingomis progomis pajėgdavo organizuoti studentišką orkestrą ir chorą, o mokinių renginiai peržengdavo „klasių“ ribas, vykdavo viešai, greičiausiai dalyvaujant miesto ar net platesnių apylinkių auditorijai.

Žinoma, šios viešų renginių rūšys daugiau ar mažiau padėjo įdiegti, įtvirtinti to meto luominės visuomenės subordinacijos santykius, mokyti adekvačių, rafinuotų jų formų. Senoji retorinė kultūra, kurią, be abejonės, diegė marijonų mokykla, ugdė bei formavo bajoriškojo socioumo pasaulėvaizdį, etinę savimonę, reglamentavo viešojo ir privataus gyvenimo praktiką, esminių gyvenimo įvykių traktavimo formas. Visa tai gana tolimu nuo rusoistinių ugdymo idealų. Nors, kaip pacitavome anksčiau, mokiniai sugretinti su džiuigiais „dangaus paukšteliais“, tai anaiptol nesietina su civilizacijos nesugadinto, gamtiško būvio aukštinimu: šie „paukšteliai“, kaip regime, buvo pratinami sveikinti ne užtekančią saulę, bet didžiūną – mecenatą. Marijampolės vienuolių mokykloje skiepytas galantiškumas: pvz., mūsų aptariamame Mokykliniame lauke įrašyti sveikinimai Katrei, Onai, Marijonai ir kt., – naivoki, bet itin mandagūs eilėraštkai, sukurti vardadienių progomis (pvz., eilių panelei Rožei turinys: *Žydi, protėvių*

⁴⁶ LCVA, f. 1676, ap. 1, b. 10, l. 75(2).

Nuo 1840 m. Marijampolėje veikusioje valdiškoje apskrities mokykloje už lietuvių kalbos vartojimą buvo baudžiama, ant kaklo užkabinama lentelė, V. Kudirkos žodžiais, „pažeminimo ir paniekos ženklas“. Žr.: G. Ilgūnas, *Vincas Pietaris*, Vilnius, 1987, p. 23.

⁴⁷ LCVA, f. 1676, ap. 1, b. 10, l. 70.

*garsiausių, puikios giminės; žydì, kilni Rože /.../ taurus tavo būdas tapo toks prakilnus, kad visiems tavo dorybės kvepia rožės aromatu; žydėk laiminga savo jaunystėje, laimė telydi iki vėlyvos senatvės. Vienas kūrinėlis skirtas pačiam „profesoriui“ vienuoliui Andriui Katiliui; jis prasideda tokiu kreipiniu: Gerbiamasis Andriejau, būdamas didžiai reikalingas, / Nesugebi pasislėpti savo vienuolyno šešėlyje. / Tavo vardas plačiai žinomas, / Esi visiems pavyzdys...⁴⁸ ir t. t. Didelė dalis Katiliaus rankraštyje pateiktų mokyklinių tekstų temų yra gyvenimiško, praktinio pobūdžio, pvz., „sūnus nesutinka su tėvo testamentu“ arba „kaltininkas šaukiamas į teismą“. Mokyta gražbylostės, derančios vestuvių ar laidotuvių progomis. Taigi aptariamose retorikos paskirtis kur kas platesnė nei išreikšti egzaltuotą mandagumą panelėms ar įsieteikti magnatams. Aptinkame keletą visai nenaivių, satyrinio pobūdžio tekstų (pvz., eilėraščių apie Prūsijos karalių Frydrichą Vilhelmą III). Įdomesnis iš šio žanro pavyzdžių – eiliuotas kūrinėlis apie beždžionę, panorėjusią tapti žmogumi⁴⁹ (pavadintas mįslingai – *Cześć Bogusławie że Ją nie Ty – Laiminu /savo/ dalią, kad aš ne tu(?)*). Jame kalbama apie beždžionės pastangas skelbti Dievo garbę, mylėti tėvynę; apsimetėlis padaras kurį laiką dumia žmonėms akis ir jie netgi sveikinasi su juo; vis dėlto ilgainiui paaiškėja, kad tai tik *bestija, kenkianti tautai*. Keistoko kūrinėlio sumanymas paaiškėja pastebėjus, kad tai akrostichas: pirmosios eilučių raidės sudaro pavardę „Mikułicz“. Marijampolėje XVIII–XIX a. sandūroje iš tikrųjų gyveno kažkoks vietinės reikšmės veikėjas ponas Mikuličius; beje, jis nuomojosi sklypą marijonų jurisdikijoje.*

Visa tai – retorika, bajoriškos visuomenės elgesio pragmatika bei kurtuazija – dar neišsėmė „Mokyklinėje prakalboje tėvams“ pažadėtos „riterio išugdymo“ programos. Jos branduolį sudarė pilietinis-patriotinis auklėjimas.

Kaip žinoma, pijorų ordinas, konkuruodamas su jėzuitais, St. Konarskio iniciatyva XVIII a. viduryje pradėjo steigti vadinamąsias „kilmingųjų mokyklas“ („Collegium nobilium“) – naujo tipo mokymo ir lavinimo įstaigas, kuriose mokyta užsienio kalbų, humanitarinių dalykų, šiuolaikinių gamtos mokslų pagrindų (steigta eksperimentinės fizikos laboratorijos), taip pat muzikos, šokių, jodinėjimo, fechtavimosi. Tai buvo elitinės lavinimo institucijos, skirtos didikų vaikams, kėlusios riterio, bajoro išugdy-

⁴⁸ *Ibid.*, l. 84.

⁴⁹ *Ibid.*, l. 58.

mo tikslus (Varšuvoje pradėjo veikti 1740 m.; Vilniuje kilmingųjų kolegiją įsteigė jėzuitai 1751 m.). Tikėtasi, kad šios mokyklos ugdys kompetentingus aukštų valstybinių pareigybių kadrus. Iš tiesų Varšuvos kilmingųjų kolegijos auklėtiniai sudarė didelę Apšvietos epochos politinių, kultūros veikėjų branduolio dalį. Beje, jaunuolius lankančius šią mokyklą, būdavo kreipiamasi pavartojant kalbamą sąvoką: *Ichmości Pany Kawalery; szlachetny / przezacni Kawalerowie*⁵⁰. Mūsų pateiktoje „Prakalboje“ esančios užuominos apie biblinį karalių Samuelį, kuris, *su kunigų priežiūra išauklėtas, išaugo pirmosioms naujosios respublikos pareigoms, ir riterio išugdymo pažado, žinoma, dar mažoka hipotezei, kad Marijampolės marijonų viešoji mokymo įstaiga orientavosi būtent į „Collegium nobilium“*. Tačiau, remdamiesi A. Katičiaus mokykliniais užrašais, galime teigti, kad aptariamose mokyklose iš tiesų vyko riteriškumo pamokos. Pateikiame kelis pavyzdžius: *...Kada į jūsų gretas žvelgiu, narsieji neįveikiamo vyriškumo riteriai, kurių niekas dar nėra išgąsdinęs, atrodo, kad kiekviename iš jūsų išvelgiu priešą nugalėtoją... – čia imituojama karvedžio, besirengiančio kautynėms su turkais, kariška prakalba. Dabar kiekvienas jūsų lenkai, vyriškai stokite, į mūšį. Dabar žmonas, vaikus, gimines, tarnus ir vasalus, vedamus į bjaurią pagonių nelaisvę, tučiuojau gelbėkite. Dabar už nužudytus senelius ir kūdikius, už žemes nusiaubtas, išplėstus kaimus, išniekintas šventoves narsiai keršykite /.../ Nejaugi toji pikta tauta, kuri pereitais metais savo pačios sienose beveik į šipulius buvo sumušta, ir toliau akiplėšiškai mus puldinės? Geiskite eiti į mūšį ir niekšingu jų krauju apliekite jų žemę. Žudomus belaisvius, dejonėmis ir raudomis jūsų pagalbos gailiu balsu šaukiančius, iš kankintojų vergijos išplėškite*⁵¹. Taip savo kalboje 1798 m. kovo 15 d. marijonų mokyklos mokinys vaizdavo lietuvių sutriuškintą karalių Lešeką Juodąjį, raginantį lenkų riterius stoti į atsakomąjį mūšį su Lietuva. Ši prakalba artima atitinkamai pastraipai iš Kojelavičiaus „Lietuvos istorijos“. Tai reikštų, jog mokykloje buvo studijuojama Lietuvos DK praeitis, atliekami vertimai iš lotyniškų šaltinių. Istorinių riteriškų kalbų užrašyta įvairių: kryžiuočio žodžiai karaliui Vladislovui po triuškinamai pralaimėto mūšio, išdidus Jogailos atsakymas kryžiuočiams, atsiuntusiems jam kalavijus kaip kvietimą pradėti kovą (*...mes ir patys pakankamai turime ginklų...*), karaliaus Jano Sobieskio prakalba, kurioje lenkų riteriams įrodinėjama, kad karys neturi teisės bijoti.

⁵⁰ Plg. Mykolas Pranciškus Karpavičius, *Rinktiniai pamokslai*, Vilnius, 2004, p. 57–68.

⁵¹ LCVA, f. 1676, ap. 1, b. 10, l. 31.

Ir šiuo atveju aptariamų mokyklinių tekstų negalima laikyti naivia pramoga, kariškais moksleivių žaidimais. Marijonų „riteriai“ buvo supažindinami ne tik su kilnaus, išdidaus, vyriško, narsaus elgesio pavyzdžiais, kuriuos teikė Abiejų Tautų Respublikos istorija, bet ir su tikrai dramatiškomis politinėmis aktualijomis. Pastarosios tapdavo retorikos pratybų tema. Išlikę pilietiniai eilėraščiai apie Kosciušką, karvedžio Poniatovskio žūtį, apie išdaviku laikytą paskutinį Lenkijos karalių. Eiliuota: ...*Žūsta Tėvynė, lekia bedugnėn / Priimu, Dieve, Tavo bausmę; / Peržengėme visas nuodėmių ribas. / Tu mus žudai, tačiau kada nors ateis laikas. / Kada mus vėl prikelsi, išgelbėsi iš šios bėdos...* ir t. t. Taigi valstybės žlugimas 1795 m. nesukliudė išlikti ir gyvuoti patriotinei-pilietinei ugdymo orientacijai, kuriai nenorom teko nuslopti kitose okupuotos Lietuvos mokyklose. Naudotasi laikraščiais (daryti išrašai) – ši naujovė diegta kilmingųjų kolegijose.

Gerą suvokimą krašto įvykių, drauge – ypatingą patriotinį pakilimą atspindi Napoleono kampanijos meto mokykliniai užrašai. Šūkais, prakalbomis ir eilėraščiais džiūgauta dėl Prūsijos galybės žlugimo (eilėmis aprašomi konkretūs karų epizodai), svarstyta apie susidariusią tarptautinę jėgų pusiausvyrą. Pavyzdžiui, eilėraštukas *Maskolių imperatoriaus pralaimėjimo prie Austerlico proga* (pažodinis vertimas iš lenkų k.):

*Prie Austerlico prancūzų kareivių laimėjimas
Džiugina visus aplinkui, kiekvienas juo tiki.
Australi prie Ulmo nubausti lazdomis;
O prie Austerlico rusinai gavo užpakalin smūgį [wzieli w Dupe szlagą].
Nuo ugnies sprukdami link ežero bėgo,
Ten vežimai, armotos ir jie patys pražuvo.
Nesityčiok daugiau iš lenko, pasipūtęs rusine,
Jeigu prūsokas nepadės, tave tikrai ištiks pragaištis⁵².*

Rankraštyje tiesiog pasipila eiliuoti kūrinėliai, prakalbos, pagaliau šūkiai – visi keliantys į padanges Napoleoną, „išvaduotoją prancūzų karvedį“. Savotiška šios entuziastingos proginės kūrybos kulminacija – marijonų knygoje pateiktas spektaklio scenarijus. Antikinio pavyzdžio sceniniame veiksme (su choru, muzika) turėjo pasirodyti alegorinės figūros: „Persėjas“ – Napoleonas, „Andromeda“, personifikuojanti Lenkiją, „Polimedonas“ – generolas

⁵² *Ibid.*, l. 67.

Dąbrowskis, „Finėjas“⁵³ – rusų caras. Visi šie personažai turėjo sakyti pompastiškus, alegorijomis ir antikinėmis aliuzijomis išpuoštus monologus.

Apie unikalų lietuvišką patriotinį-pilietinį kūrinėlį (37 eilutės), skirtą Lietuvos dalies išsivadavimui iš Prūsijos priespaudos, sukurtą 1809 m. ir viešai deklamuotą tuomet Marijampolėje vykusio seimelio proga, yra rašyta⁵⁴. Jis rodo, kad riteriška dvasia ir pilietinė savimonė, kurią diegė marijonų mokykla, buvo nesvetima ir lietuvių kalbą vartojusiai visuomenei⁵⁵.

Aptartinas ir lietuvių kalbos vartojimo klausimas. Mokyklinių pratybų rinkinyje fiksuoti trys jos pavartojimo atvejai (du – tėvams ir mecenatams, vienas – skirtas minėto seimelio auditorijai). Jie laikytini nedėsningais, atsitiktiniais. Lietuvių kalba buvo „anapus“ arba „šalia“ kultūros, kurią ugdė aptariamo meto vidurinės mokyklos, sferos; kitaip būti ir negalėjo. Tačiau šią žinomą lietuvių kultūros istorijos tiesą nagrinėjamas tekstų rinkinys patvirtina gana savitai. Rinkinyje pateikti poezijos stilių – aukštojo („poetinio“), vidurinio ir žemojo (jis įvardytas kaip „prasčiokiškas“ – „prostacki“) pavyzdžiai⁵⁶. „Prasčiokiškas“ stilius demonstruojamas pateikiant liaudišką vadinamųjų kalėdotojų dainą („pastorelė“ – *wiersze Pasterskie w prostocie ducha*). Jos leksika – gudiškų ir lenkiškų žodžių mišinys. Dainelės intriga: prakartėlėje gulintį Kūdikių Jėzų, be kitų personažų – nevykėlių, ateina pasveikinti ir lietuviai, kurie atneša dovaną – puodą batvinių (*bocwyny*). Šv. Juozapas šaukia: *Ach, wy durni Licwyny, Jezus nielubit bocwyny!...* Kodėl pasirinktas ne lietuvių folkloras (Marijampolės „studentams“ jis tikrai turėjo būti įprastas), juk ir jame netrūksta „žemųjų“ žanrų? Tarkime, retorikos mokytojas buvo gudų kilmės asmuo. Galimas ir kitas paaiškinimas. Susiduriame su paradoksu: lietuvių kalba šiuo atveju nepavartota ne todėl, kad ji

⁵³ Pasak graikų legendos, aklas Juodosios jūros karalius, kurio maistą vogdavo arba apteršdavo harpijos. Pagal kitą variantą, Finėją už nusikaltimą apakino ir užmušė argonautai.

⁵⁴ D. Viliūnas, „Užnemunės genius loci Marijampolės marijonų vienuolyne“, in: *Užnemunė: visuomenė ir dvasinio gyvenimo procesai*, Vilnius, 2005, p. 72–73.

⁵⁵ Visas kūrinėlis dvikalbis: „litwyno“ lenkiška oracija „lenkui“, keliaujančiam į Marijampolės seimelį, ir eiliuotas šio „lenko“ analogiškas lietuviškas atsakymas, raginantis džiūgauti dėl Prūsijos žlugimo. Pridėtas lietuviškas komentaras: *Lankas, sutikias Letunika aynanti ing Maryanpola ant Seymiko, sweykino ji tais žodžiais*. Tai yra neįprasta, unikali Abiejų Tautų unijos lygiavertiškumo manifestacija. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog čia lietuvių kalba vartojama oficialia, valstybine proga, seimelyje, bajoriškoje pareigūnų auditorijoje.

⁵⁶ LCVA, f. 1676, ap. 1, b. 10, l. 65.

„mužikiška“, bet atvirkščiai – „dar“ bajoriška: juk Marijampolės moksleiviai XVIII a. pabaigoje buvo, manytina, lietuvių kalbos neatsisakiusių Užnemunės bajoraičių sūnūs. Ir jiems, ir jų tėvams „suprasčiokinimas“, „žemojo“ stiliaus priskyrimas turėjo būti nepriimtinas, užgaulus. Kad ir kokias keltume hipotezes, lietuvių kalba vis dėlto buvo „anapus“ bet kurio literatūrinio lygmens, ji ignoruojama arba, kaip šiuo atveju, diplomatiškai „apeinama“.

Apžvelgus mokyklos sceninių pasirodymų oracijas, retorikos pratybų istorines-riteriškas kalbas, matyti, kad dauguma jų yra dialoginio pobūdžio (kreipimasis, atsakymas, prieštaravimas; minėto lietuviško kūrinėlio atveju – abipusiškas eiliuotas pasisveikinimas). Jėzuitai, kaip žinoma, buvo sukūrę ir išplėtoję ištiesą mokyklinių varžybų sistemą (pvz., mokiniai „graiškai“ varžydavosi su „romėnais“ ir pan.), taikyti apdovanojimai pasižymėjusiems. Jėzuitų mokyklose ši sistema buvo neatsiejama ir nuo gėdijimo, bausmių (pvz., negabiuosius ar prasižengėlius sodindavo į „asilų“ suolus), net nuo sekimo bei skundimo. Mūsų nagrinėtos „Mokyklinės prakalbos tėvams“ tekste pabrėžtinai įdomus momentas, ryškiai skiriantis numanomą marijonų mokyklos pedagogiką nuo jėzuitiško jos varianto. Marijonų oratorius mokinių tėvams sako: *Tegul norintys mokytis nerungtyniauja, kuris nuovokesnis*. Kaip rodytų kontekstas, šią taikingą direktyvą grindžia įsitikinimas apie prigimtį „nesudrumsto“ proto lygiavertiškumą.

Apšvietos išaukštintas sveikas protas aptariamoje švietimo įstaigoje nediegė konfesinio ar kurio nors pasaulėžiūrinio radikalizmo. Pavyzdžiui, eiliuotame kūrinėlyje „Apie Koperniko išvadą“ heliocentrizmo hipotezė neperšama – sakoma, kad saulė vis tiek vienodai šildo visus skirtingai manančius ir teikia gyvastį visiems. Kitoje mokyklinių užrašų vietoje išvardijami septyni išminčiai (miletietis Talis, atėnietis Solonas, lakedemonietis Chilonas ir kt.), nurodomi septyni pasaulio „stebuklai“: Egipto piramidės, Babilono sienos, Rodo kolosas, Fidijo sukurta Dzeuso skulptūra (*Jovis Olimpici simulacrum a Fidio elaboratum*) ir t. t. – be jokių pamokančių komentarų, barokinių pavyzdžių, (*priklodų*), vien tik kaip egzotiškos įdomybės. Lygiai taip pat pasaulio stebuklai (*miracula mundi*) suvokiami ir dabartinėje sekuliarizuotoje visuomenėje – tai didingų, titaniškų žmogaus laimėjimų liudytojai. Reikšminga ir tai, ko išlikusiuose marijonų mokyklos manuskriptuose nėra – juose neaptiksime ne tik jokių religinio fanatizmo apraiškų (taip uoliai ieškotų sovietiniame moksle), bet netgi elementarios krikščioniškos didaktikos, kuri vyrauja, pavyzdžiui, negausioje XVIII a. lietuviakalbėje raštijoje.

Lig šiol nemažai stengtasi rasti XVIII a. Apšvietos kultūros atstovų taip pat žemuosiuose sluoksniuose, per didinamąjį stiklą tyrinėti to meto lietuviški tekstai. Deja, pastangų būta kiek pritemptų, sukuriant nebūtos reikšmės figūras. Geras pavyzdys – lietuviškai rašytų pamokslų autorius Kiprijonas Lukauskis (1757–1797), „plataus akiračio, išsilavinęs dvasininkas⁵⁷“, nejučia rikiuotas į vieną šlovingą gretą su bžostauskais, tyzenhauzais ir masalskais. Pastarojo meto tyrinėjimai rodo, kad apšvietą minėtas Troškūnų klebonas išgyveno greičiau kaip pašalietis: „Nors aplinkui sklinda apšvietos humanistinių idėjų, K. Lukauskio vis dar skelbta kraštutinis religinis antisemitizmas. [...] Nors Apšvietos epochoje pamažu skaidrėta visuomeninio mentaliteto, jo vis dar lyg niekur nieko pripažinta, kad esama burtininkų, raganų, kenkiančių aplinkiniams, vis dar gvildenta, kaip jos turėtų būti patraukiamos atsakomybėn⁵⁸“.

Mūsų aptartos medžiagos visuma perša hipotezę, kad Apšvietos epochos idėjų poveikis mokytojams marijonams buvo tiesioginis ir stiprus, rodantis liberalias, pasaulietines, humanistines, pilietines auklėjimo tendencijas. Šiuo požiūriu Andrius Katilius (spėjame, kad didžiumai pamintų tekstų priskirtina jo autorystė) toli pranoksta Kiprijoną Lukauskį. Pranoksta įvairiais dalykais ir kitus XVIII a. pabaigos lietuvių autorius: tyros, nesugadintos vaiko prigimties, spontaniškumo ir prigimtinio proto iškelimu, organiško, diferencijuoto auklėjimo koncepcija, amžiaus psichologijos pradmenimis, pedagoginio konkurencijos principo atsisakymu, pestalociška meile vaikams, idėja, kad luominis kilmingumas dar nederminuoja kultūrinio, dvasinio iškilnumo, pagaliau renesansinio „virtus“ idealo atgaivinimu, patriotinio auklėjimo kryptingumu.

5. UŽNEMUNĖS BAJORIŠKO MENTALITETO RAIŠKA 1807–1815 M. LAIKOTARPIU

Sūduvos smulkiųjų bajorų ugdymo tema išplėstina klausimu dėl mūsų aptartos mokyklos poveikio, visuomenės „atsakomosios“ reakcijos. Deja, kaip jau minėta, kultūrologinėse studijose įprastinių dokumentų, šaltinių (pvz., memuaristikos) apie senąją Užnemunės istoriją stinga. Vis dėlto čia

⁵⁷ Šiuos epitetus vartoja A. Tereškinas straipsnyje „Mielas mums gyvenimas..“, in: *Kiprijonas Lukauskis*, p. 5.

⁵⁸ St. Tunaitis, *Apšvietos epochos socialinės ir politinės filosofijos metmenys*, Vilnius, 2004, p. 81.

būta trumpo periodo, sukėlusio nemenką šio krašto kūrybinį proveržį, kuris neliko nedokumentuotas. Tai 1807–1815 m. laikotarpis; tuomet Užnemunės regionas pateko į Napoleono kampanijos politinio darinio – Varšuvos Kunigaikštijos sudėtį. Iš Prūsijos valdžios išvaduooto krašto realijos – satisfakcija dėl nekenčiamo okupanto sutriuškinimo, baudžiamos panaikinimas ir pilietinių teisių suteikimas valstiečiams (vadinamojo Napoleono kodekso įvedimas), Abiejų Tautų Respublikos atkūrimo ir politinės nepriklausomybės viltys, pagaliau tiesioginis įvairių gyventojų sluoksnių įsijungimas į Bonaparto legionų karinius žygius Europoje ir Rusijoje – visa tai labai išjudino, įaudrino regiono visuomenę. Būtent šis trumputis, bet kupinas reikšmingų įvykių, nepaprastai intensyvus laikotarpis teikė iliuziją, kad atėjo metas įgyvendinti bajoriškus kariško vyriškumo idealus. Atrodo, kad marijonų retorinė mokykla šias iliuzijas skleidė ir kurstė. Kita vertus, mūsų paminėti retorikos tekstai atspindėjo bendrąją dvasinio pakilimo atmosferą. Egzistuoja dar vienas išskirtinis liudijimas apie šį visuomenės sukrėtimą: tai tautosakininkų XIX a. pabaigoje – XX a. Suvalkijoje surinktos istorinės karinės dainos, anoniminė lietuviška poezija, atspindinti Napoleono kampanijos įvykius. Šių liaudiškų kūrinėlių (tradicinių kolektyvinių ir nežinomų autorių sukurtų, t. y. turinčių aiškių individualios kūrybos bruožų) užrašyta tikrai daug – keliasdešimt (įskaitant skirtingus variantus). Tuo tarpu 1831 ir 1863 m. sukilimai, dar vėlesni politiniai kariniai įvykiai išliko paminėti vos keliose folklorinėse dainose ar anoniminiuose kūrinėliuose. Jokiose kitose Lietuvos vietose tokia vadinamojo Napoleonmečio dainų gausa ir įvairovė nebuvo užfiksuota. Spėjimas, kad politinės karinės poezijos suklestėjimą galėjo įkvėpti pagrindinis regiono pasaulietinio švietimo centras, būtent, Marijampolės marijonų humanitarinė („retorinė“) mokykla, yra gana logiškas, tačiau jam verifikuoti stinga tiesioginių duomenų. Pamėginsime remtis minėtu savitu, retai naudojamu šaltiniu kitais sumetimais, išskeldami prielaidą, jog šios rūšies tautosakinė medžiaga teikia informacijos apie smulkiosios bajorijos mentalitetą Apsvietos epochos pabaigoje. Iš pradžių palyginimui pateiktinas pirmasis karinis – istorinis Užnemunėje sukurtas kūrinėlis – 12 posmelių giesmė apie Teodoro Medekšos žūtį (Medekša – pagarsėjęs 1768 m. Baro konfederacijos dalyvis, nukautas prie Aukštosios Rūdos). Eilėraštis neabejotinai perteikia dar Baroko epochos dvasią. Jis pradedamas niūriu *memento mori*:

Kas tuose kapuose yra pakavotas?

Sūnus Medekšos, Maskvos užkovotas.

*Atmink, jog ir tu pats tos dienos sulauksi,
Žinok, jog patsai čion nekaraliausi.*

Herojaus žūtis piešiama barokiškai sodriai:

*Atlėkia tuo kartu du baisiu kazoku,
Išmuša iš žirgo su dideliu smūgiu,
Tuojaus pikėmis pradėjo badyti
Ir kaip pasiutę rėkdami klykti.
O iš piktumo kaip žvėrys apnikę
Po visur badė tautos apgynėją.*

Eilėraštis baigiamas moralu su dar viena minėtai epochai būdinga nuoroda į gyvenimo trumpumą ir trapumą:

*Nesūdyk sunkiai – trumpas gyvenimas,
Dieve, duok dangų – netikėts mirimas:
Jis tautą [kitame variante vietoj „tautą“ sakoma „viera“]
gynė kaip tik galėdamas,
Gyvastį savo už ją palikdamas.
Dieve galingas, priimk tą apierą
Už savo vardą ir švenčiausią vierą.
Kas gied tą giesmę, tas ištart težino
Tam kavaliereiui atsilsį amžiną⁵⁹.*

Į regioninį didvyrių panteoną ilgam patekusių „kavalieriaus“ „Medekšos giesmė“ perteikta baroko poetinėmis priemonėmis, artima tradicinei liaudiškai lietuvių pasaulėjautai. Kaip žinoma, dauguma karinių lietuvių liaudies dainų yra nostalgios, melancholiškos, beveik visose nuskamba (jeigu ne perdėm dominuoja) fatališkos žūties motyvas. Toliau pateikiama vadinamoji „Marijampoliečių daina“ atspindi radikaliai pakitusį mentalitetą. Jos poetika ir turinys tipiškas, t. y. charakteringas Užnemunės Napoleono mečio periodo tekstams; ji pasirinktina dar ir dėl tiesiogiai nurodomos sąsajos su Marijampole. Tekstą pateikiame iš M. Biržiškos studijos⁶⁰, netaisydami kalbos ir semantinių neaiškumų, atsiradusių, manytina, plintant dainos nuorašams.

⁵⁹ M. Biržiška, *Dainų atsiminimai iš Lietuvos istorijos*, Vilnius, 1920, p. 71.

⁶⁰ *Ibid.*, p. 70.

Vai jūs, mano lenkai, mano geri broliai,
 Būkim mes žalnieriais gera valia, koliai
 Ta tėviškė mūsų pribuvimo laukia
 Ir sūnelius savo ant pagelbos šaukia;
 Pasiskubinkim kuo greičiaus!

Išvaryt maskolių iš tos žemės lenkų
 rūpinkis, kovoki – tai dalyks nemenkas.
 Nevertis būt nė sūnus tos tėviškės vardo,
 Kursai nenorėtų tuojaus stvertis kardo
 Ant pamušimo nevydonų.

O ir iš pavieta Mariampoliaus
 Turim pasirodyt gyventojais toliaus.
 Prie tėviškės mūsų, nors kunigaikštystos,
 Bet valnos dėl mūsų visados ponystos –
 Garbingos mūsų Lietuvos.

Ak kokia garbė drąsiai vajavoti
 Ir ant nevydonų jaugi viršų gauti,
 Ne tiktai rubežius laikyti,
 Prūsokus, maskolius naikyti,
 Taip pats Dievas mums padeda.

Patys mūsų tėveliai daleiskit datirti,
 Papeiktos malonės nenorėkit skirti;
 Nėr tos taip garbingos jauniejiems uždarbės,
 Kad niekam nevertas yr žmogus be garbės –
 Garbingiausį kareivio vardą.

O kuris iš mūsų Dievo valia žūsim,
 Neišmieruota garbe pagerbintais būsim,
 Jogei dėl tėviškės drąsiai kariausim,
 Norint ir gyventi dėl anos perstosim, –
 Jūs mus garbšit visados.

Tegul tas iš mūsų pats už pečiaus sėda,
 Kuriam namie būti senatvėj ne gėda,
 O mes visi sveiki linksmi ten keliaujam,
 Toliaus vainą vesti niekad nepaliaujam,
 Kol tėviškę išgelbėsime.

Biržiškos įsitikinimu, ši J. Basanavičiaus užrašyta daina neabejotinai yra apie 1831 m. sukilimą. Iš tiesų ji byloja apie ankstesnius įvykius. Suki-

limų metais nebuvo jokio reikalo „naikinti prūsokus“, taip pat nepasitaikė proga „rubežius laikyti“, t. y. ginti valstybės sienas. Pagaliau kūrinyje įvardijama „mūsų tėviškė kunigaikštystė“; manytina, jog turima omenyje Varšuvos Kunigaikštystė; sukilimų metais Užnemunė priklausė Lenkijos (vadinamajai „Kongresinei“) Karalystei.

Mūsų iškelta prielaida apie bajorišką Užnemunės karinių dainų kilmę kūrinyje gana akivaizdi. Sunku įsivaizduoti muziką, vakarykštį baudžiauninką ar lažininką, savo noru raitą besiveržiantį atakuoti ir bravūriškai naikinti kaimyninių didvalstybių ginkluotąsias pajėgas, raginantį saugoti valstybės sienas. Dalis aptariamo meto Užnemunės lietuviškų dainų jų bajorišką kilmę nurodo tiesiogiai, pvz.: *Ok mes, vyrai, mieli broliai, / Mieli broliai, vis bajorai, / Eisim urmu į maskolius...*⁶¹, arba: *...iš prūsokų tiltus dėsime, iš jų kraujų upes liesime. Mes, broleliai vajaaninkai, / Visi jauni kavalieriai / kavalieriai...*⁶² „Kavalieriaus“ garbės samprata analogiška tai, kurią įžvelgėme marijonų tekstuose – antikiniam vyriškumo idealui. Ar ir dabar jis sietinas su Apšvietos ideologija ir mentalitetu? Manytina, kad taip. Sarmatizmo ideologijos veikiamas Baroko epochos bajoras buvo vitališkas, vaidingas ir karingas, tačiau ne mažiau religingas, iracionalus personažas. O garbinga narsuolio mirtis, apie kurią užsimenama *Marijampoliečių dainos* tekste, yra, pasakytume, nebarokinė, ji krikščioniško dangaus nepažada, dainoje neprašoma sukalbėti maldą už žuvusius, o priešas – neutralus „vieroš“ – tikėjimo požiūriu. Žūtis su ginklu rankoje užtikrina ką kita – gerą vardą, nusipelno tvaraus bendrapiliečių atminimo: *Jūs mus garbėsit visados*. Šis kūrinėlis (kaip ir apskritai Užnemunės karinė poezija) liaudiškų dainų kontekste išsiskiria dar ir tuo, kad jame „garbė“ pelnoma pirmiausia ne pasiaukojimu, ne didvyriška mirtimi, bet pergale, „nevydonų pamušimu“, „viršaus gavimu“. Kituose tekstuose pergalės motyvai reiškiami dar nutrūktgalviškiau, jie ganėtinai „kraugeriški“, pvz., *Iš maskoliaus tiltus dėsime / Iš jo kraujo upę leisime* ir t. t. Beje, herojiškos pergalės motyvai vyrauja ir marijonų retorikos pratybų tekstuose. Apšvietos epochos ideologai besąlygiškai neatmetė viso Abiejų Tautų Respublikos barokinės ideologijos paveldo. Įtemptomis užsienio politikos sąlygomis buvo naudinga, išvalgu skatinti minėtą sarmatišką vitališkumą ir karingumą, žinoma, atmetant anarchistinį egocentrizmą, su prietaringumu besiribojantį religingumą.

⁶¹ *Ibid.*, p. 59.

⁶² *Ibid.*, p. 126.

1783 m. Edukacinės komisijos vadovybės nutarimu Vyriausiojoje mokykloje ir visose didesnėse Lietuvos vidurinėse mokyklose buvo suorganizuotas labai iškilmingas, pompastiškas Jano Sobieskio III pergalės prieš turkų kariuomenę prie Vienos 100 metų sukakties minėjimas. Matyt, tikėtasi, kad šios pergalės šventimas taps nacionalinį orumą ir pilietiškumą žadinančiu akstinu, valstybiniu renginiu, pergalės švente. Yra pagrindas manyti, kad pergalę prieš turkus šlovinantys marijonų mokyklos tekstai yra būtent šios naujos valstybinės šventės atgarsis.

Mūsų pristatyto lietuviško kūrinio bajoriška pasaulėvoka neintravertiška, tolima nuo sodietiškos melancholijos ir lyrizmo. Antra vertus, liaudiškasis anoniminis subjektas „mes“ šiuose kariniuose kūriniuose funkcionuoja kaip pilietinės vienybės priešprieša „aukso laisvių“ laikų šlėktiškam partikuliarizmui, egoizmui: *Mes, vajauninkai; Mes, kavalieriai; Tėviškė mūs pagelbos šaukia. Marijampoliečių daina* ryžtinga, bravūriškai džiugi, tiesiog trykštanti jaunatviška sveikata. Kalbant apie poetiką galima išvelgti švietėjiško realizmo, empirizmo bruožų. Visiškai apsieinama be barokinių alegorijų ar liaudiško metaforizavimo, aiškiai, realistiškai išvardijami motyvai (pagalba Tėvynei, karinė garbė, noras „pasirodyti“) ir veiklos užduotys – drauge su lenkais nedelsiant stoti į ginkluotų savanorių gretas, išvyti ir likviduoti priešą, saugoti sienas, nepalikti rikiuotės iki galutinės pergalės. Šias užduotis įgyvendinti bent iš pradžių realiai įgalino dalyvavimas šimtatūkstantinėse Napoleono pajėgose.

Proziška „sėdėjimo už pečiaus“ metafora atliepia 3-iajame šios studijos skyrelyje nagrinėtą amžiaus tarpsnių psichologiją. Jaunatviškas sveikumas, linksmumas, riteriškas veiklumas priešpriešinamas senatviškumui, kuris šio kūrinių kontekste yra tiesiog gėdinga būseną.

Apšvietą įprasta vadinti Pažangos amžiumi. Pergalingi, jaunatviški ir veržlūs užnemuniečių himnai, manome, siejasi su optimistine pažangos ideologija. Jaunoji smulkiosios bajorijos karta išnaudojo trumpąją progą bent akimirksnį pasijusti laisvu, visaverčiu, veikliu, taurių tikslų vienijamu savo krašto istorijos subjektu. Tai yra tuo, kuo juos ragino tapti naujojo tipo mokyklos. Marijampolės marijonų pasaulietinėje mokykloje kurti lenkiški, lotyniški ir lietuviški tekstai, lietuviška užnemuniečių bajorijos poezija byloja apie tą patį mentalitetą, optimistinę, deją, trapią dvasinę sanklodą, kurią sukūrė Apšvietos epocha. Brutalios istorinės aplinkybės Užnemunėje, kaip ir kitur Lietuvoje, neleido labiau išsiskleisti smulkiosios bajorijos politinėms ir kultūrinėms potencialioms. Prasidėjo kita, nauja, desperatiškų sukilimų „rusinimo“,

„lenkinimo“, „pakampių“ slaptų mokyklėlių, „daraktorių“, knygnešystės, pagaliau valstietiškos „Aušros“ epocha. Būtent jai, tiesioginei šiuolaikinės lietuviybės pirmtakei, buvo ir tebėra skiriamas pagrindinis Lietuvos švietimo istorikų dėmesys. Vis dėlto manome, kad jo nusipelno ir užmirštoji Apšvietos epochos „kavalielių“ karta. Juk vadinamajame Tautinio atgimimo sąjūdyje dalyvavo tos kartos palikuonys. Dauguma jų senokai buvo pripratę prie žagrės, tačiau tebemokėjo ir karžygiškas Napoleono legionierių dainas.

Išvados. Paskutiniame XVIII a. ketvirtyje–XIX a. pradžioje Marijampolės mieste veikė marijonų vienuolyno suorganizuota ir išlaikoma vidurinė, paapygardinio tipo mokykla, kuri buvo svarbus, manytina, pagrindinis didelės Užnemunės regiono dalies viešojo, pasaulietinio švietimo centras. Tai buvo kelių lygmenų (klasių) mokymo ir ugdymo įstaiga, pagrindinę dėmesį skyrusi klasikiniam humanitariniam lavinimui, lotynų kalbai ir retorikai.

Šios įstaigos užrašų ir mokyklinių pratybų rankraštinio rinkinio medžiaga leidžia rekonstruoti pedagogikos nuostatas, būdingas Apšvietos epochai, vaikystės ir jaunystės sampratą, bajorų mokymo bei ugdymo idealus ir praktiką. Šios nuostatos to meto kontekste buvo modernios, kai kuriais bruožais artimos humanistinei J. H. Pestalozzi'o mokyklai. Teigtina, kad Marijampolės marijonų pasaulietinės mokyklos mokytojai jau XVIII a. paskutiniame ketvirtyje disponavo išplėta, organiška pedagogikos koncepcija, pagrįsta empirinės amžiaus psichologijos išvalgomis. Šios pedagoginės psichologijos išvalgos (kiek jas įmanoma rekonstruoti iš nedidelės apimties tekstų) to meto kontekste moderniai apibūdino jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaiko savybes, jo auklėjimo būdus (vaikystės traktuotėje numanoma J. J. Rousseau įtaka, greičiausiai – netiesioginė), tačiau neįžvelgė paauglystės tarpsnio savitumo.

Marijonų pedagogai aiškiai formulavo bajorų luomo jaunuomenės auklėjimo tikslus ir priemones. Galutinis auklėjimo tikslas – riterio išugdymas, pasiekiamas lavinant protą ir diegiant teigiamas moralines savybes („gerus įpročius“). Riterio – samprata buvo artima antikiniam ir renesansiniam vyriškumo („virtus“) idealui.

Mokyklinių tekstų analizė leidžia konkretizuoti mokymo ir lavinimo formas, priemones, tarpinius tikslus – tai literatūrinės lenkų kalbos įvaldymas, kurtuazijos diegimas, vidurinių luomų santykių pragmatikos pažinimas. Pagrindinis vaidmuo perimant bajorišką, rafinuotą elgesio normas teko retorikos pamokoms, kurios vyko pagal jėzuitų mokyklose

sukurta modelį. Svarbų, manytina, lemiamą vaidmenį bajorų ugdymo procese turėjo patriotinis-pilietinis auklėjimas, neatsiejamas nuo krašto istorijos (teikiančios garbingo ir narsaus elgesio pavyzdžius) ir esamos politinės tarptautinės situacijos pažinimo.

Lietuvos vidurinio lavinimo istorijos kontekste senoji Marijampolės mokykla savita gebėjimu savarankiškai (be tiesioginio Edukacinės komisijos palaikymo) recipuoti ir skleisti Apšvietos epochos nuostatas ir idėjas. Dar savitesnė, kad gebėjo jas ir jų patriotinį-pilietinį kryptingumą išsaugoti, akumuliuoti net kelis kartus radikaliai keičiantis politinei administracinei krašto situacijai. Pateiktieji duomenys remtą hipotezę, kad Apšvietos pedagogika savaimingai skverbėsi į platesniųjų socialinių sluoksnių mentalitetą, plito periferijoje, kur ją skleidė žemesnės kilmės ir neišskirtinio socialinio statuso aktyvesni dvasininkai.

Šie dvasininkai, straipsnyje pristatytos Marijampolės marijonų vienuolyno mokyklos mokytojai, manytina, atliko svarbų vaidmenį, tarpininkaudami tarp aukštosios, Apšvietos idealų veikiamos retorinės kultūros ir liaudiškai kultūrai artimos smulkiosios lietuviakalbės bajorijos kultūros. Kai kuriuos Užnemunės smulkiosios bajorijos mentaliteto bruožus galima rekonstruoti iš Napoleono kampanijos metu sukurtų lietuviškų dainų tekstų. Juose juntama Apšvietos poetika ir optimistinė jos ideologija, taip pat Apšvietą atliepiantis sekuliarus garbės, jaunystės, beatodairiško narsumo, karžygiškumo etosas.

FORGOTTEN SILUETTES OF PEDAGOGY AND SCHOOLS IN THE ERA OF ENLIGHTENMENT

The upbringing of nobles at the Marian school in Marijampolė
at the end of the 18th – beginning of the 19th centuries

Dalius Viliūnas

Summary

The work investigates the public school organized by the Marian priests in Marijampolė in the last quarter of the 18th c. and first decades of the 19th c. It is affirmed that this was a middle level (sub district type) institution of learning that adhered to the traditions of classical, humanities education. The remaining documents bear witness to its individuality: independence (it was not subordinate to

the Education Commission), uninterrupted direction of education (patriotic orientation) and in the context of the period modern educational rules. The outlines of the latter are reconstructed relying on manuscript sources from the junction of the 18th-19th centuries (texts translated from the Polish language are provided). The problems of its practical implementation are discussed. The main task of the school, whose policies are discussed, was the education of the lower nobility. The hypothesis is raised that the Marian pedagogues were oriented to the progressive education institution of the enlightenment era – the college of the nobles. The analysis of the notes of the monastery school in Marijampolė allows one to grasp the psychological rudiments of the periods of the age, the originality of the concepts of childhood and youth. The Marian school no longer represented the baroque mentality.

DALIUS VILIŪNAS – humanitarinių mokslų daktaras, Kultūros, filosofijos ir meno instituto Lietuvos filosofijos istorijos skyriaus vadovas. Pagrindinės tyrinėjimų kryptys: Lietuvos filosofijos ir mokslo istorija, Apšvietos ir romantizmo periodų intelektualinė kultūra Lietuvoje.

Adresas: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, Saltoniškių g. 58, Vilnius 08105.

El. paštas: *dviliunas@gmx.net*

ALGIMANTAS KATILIUS

MARIJONŲ VIENUOLYNAI 1863 M. SUKILIME IR JŲ UŽDARYMAS

Įvadas. Lietuvos vienuolijų istorijoje XIX amžius yra išskirtinis. Sakydami išskirtinis, turime galvoje tai, kad vienuolynai patyrė didelius sukrėtimus: buvo uždarinėjami ir jų XIX a. liko tik vienas kitas. Rusijos imperijos valdžia uždarydavo vienuolynus kiekviena pasitaikiusia proga, bet ypač jie nukentėdavo po pralaimėtų sukilimų. Po 1831 m. sukilimo buvo uždaryta daugiau nei pusė Rusijos imperijoje veikusių vienuolynų¹. Vienuolynai buvo uždarinėjami ir vėlesniais metais, bet didžiausi išbandymai vienuolių laukė pralaimėjus 1863 m. sukilimą.

Marijonai aktyviai dalyvavo 1863 m. sukilime. Rusijos imperijos valdžia ėmėsi prieš marijonų vienuolynus tokių pačių represijų kaip ir prieš kitus vienuolynus. Tačiau marijonai turėjo vieną išskirtinį bruožą. Ši vienuolija, palyginus su kitomis, buvo nedidelė ir visi marijonų vienuolynai veikė tik Rusijos imperijos ir Lenkijos Karalystės teritorijoje. Tad marijonų vienuolynų uždarymas reiškė, kad tokios priemonės yra pavojingos visos vienuolijos egzistavimui.

Marijonų vienuolijos istoriografijos pradininkas buvo kunigas marijonas dr. Jonas Totoraitis. Pirmoji jo knygelė išleista lietuvių kalba². Atskirai parengta publikacija ir lenkų kalba³. Likęs J. Totoraičio rankraštis „Marijonų

¹ Arvydas Pacevičius, *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 metais: dingęs knygos pasaulis*, Vilnius: „Versus aureus“ leidykla, 2005, p. 79.

² Jonas Totoraitis, MIC, *Marijampolės kunigų marijonų vienuolynas*, Marijampolė: „Šešupės“ knygyno spaustuvė, 1924, 65 p.; *idem, Sūduvos Suvalkijos istorija*, d. 1, Kaunas: „Spindulio“ b-vės spaustuvė (Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto leidinys), 1938, p. 448–455.

³ Jan Totoraitis, MIC, *Marianie na Suwalszczyźnie*, tłumaczył z litewskiego Józef Grišans, (Collectanea Mariana Provinciae Americanae Sancti Stanislai Kostkae 14), Stockbridge, Mass.: Zgromadzenie XX Marianów. Prowincja św. Stanisława Kostki, 1966, 47 p.

vienuolija nuo 1864 iki atnaujinimui“ irgi išverstas į lenkų kalbą⁴. Šioje studijoje pateikiama duomenų ir apie marijonų dalyvavimą 1863 m. sukilime. Antrą kartą šis darbas išspausdintas kartu su kun. Stefano Sydry daktaro disertacija „Kunigų marijonų kongregacija XVIII amžiuje“⁵. Tačiau svarbiausias veikalas, kur tyrinėjamas marijonų vienuolių dalyvavimas 1863 m. sukilime, yra kun. marijono Jano Kosmovskio (Kosmowski) monografija „Marijonai 1787–1864 metais“. Joje pateikta, kiek iš viso buvo marijonų vienuolių ir kaip jie dalyvavo sukilimo veiksmuose⁶. Pasirinktai temai yra svarbus Piotro Pavelo Gacho straipsnis⁷ ir studija apie vienuolynų uždarymą⁸, taip pat Julijano Kolovskio (Kałowski) straipsnis apie marijonų padėtį po vienuolynų uždarymo, pabrėžiant Seinų vyskupo Konstanto Irenėjaus Lubenskio pastangas sureguliuoti vienuolinį gyvenimą⁹. Apie Seinų (Augustavo) vyskupijos marijonų dalyvavimą sukilime rašė Witoldas Jemielity¹⁰ ir

⁴ Jonas Totoraitis, MIC, *Zakon marianów od kasaty do odnowienia*, tłumaczył z litewskiego ks. Bolesław Jakimowicz, MIC, (Studia Marianorum 4), Warszawa: Mariański Instytut Historyczny, 2002, 117 p. Kun. Vaclovas Aliulis, MIC, nurodo, kad šios studijos mašinraščio originalą Romoje, Generaliniame marijonų archyve, surado ir į lenkų kalbą 1960 m. išvertė kun. Boleslavas Jakimovičius, MIC, 1939–1941 m. kaip pabėgėlis gyvenęs ir studijavęs Kaune. Žr.: Vaclovas Aliulis, „Marijonų gimnazijos vadovai – mokytojų ugdytojai“, *LKMA metraštis*, t. 22, Vilnius, 2003, p. 639. Reikia priminti, kad šios studijos nepilnas variantas 1936 m. buvo paskelbtas lietuvių kalba. Žr.: Jonas Totoraitis, MIC, „Marijonų vienuolija nuo 1864 m. iki atgaivinimui“, *Tiesos kelias*, 1936, Nr. 9, p. 457–469; Nr. 10, p. 525–542; Nr. 11, p. 605–619.

⁵ Stefan Sydry, MIC, Jan Totoraitis, MIC, *Zgromadzenie księży marianów od założenia do odnowienia*, (Fontes Historiae Marianorum 19), Puszca Mariańska, 2004, 416 p.

⁶ Jan Kosmowski, MIC, *Marianie w latach 1787–1864*, (Studia Marianorum 7), Warszawa–Lublin: Wydawnictwo Księży Marianów, 2004, p. 255–263.

⁷ Piotr Paweł Gach, „Zakon Marianów XIX wieku“, in: *Marianie 1673–1973*, praca zbiorowa pod redakcją ks. Jana Bukowicza, MIC, i Tadeusza Górskiego, MIC, Rzym, 1975, p. 70–94.

⁸ Piotr Paweł Gach, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska*, Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1984, 254 p.

⁹ Julian Kałowski, „Skutki kasaty z 1864 r. dla zakonu marianów“, *Prawo kanoniczne*, 1977, Nr. 3–4, p. 131–139.

¹⁰ Witold Jemielity, „Duchowieństwo w diecezji augustowskiej czyli sejneńskiej a powstania w XIX wieku“, *Rocznik Białostocki*, Warszawa, 1993, t. 18, p. 153; *idem*, „Księża diecezji augustowskiej, czyli sejneńskiej, ukarani za udział w powstaniu styczniowym“, *Roczniki teologiczno-kanoniczne*, 1975, t. 12, zeszy 4, p. 118–119.

Juozas Vaišnora¹¹. Taip pat daug naudingos informacijos pateikiama bendro pobūdžio leidiniuose¹².

Šiame straipsnyje, remdamiesi lig šiol rašiusių autorių darbais ir archyviniais dokumentais, analizuojame tris problemas. 1. Nors iki šiol rašę autoriai išsamiai apžvelgė marijonų vienuolijos padėtį XIX a., tačiau patyrinėję naujus archyvinius šaltinius, galime papildyti jau žinomus faktus, ypač apie marijonų veiklą Vilniaus vyskupijoje iki 1863 m. sukilimo. 2. Aptariame marijonų dalyvavimą ikisukiliminėse manifestacijose ir 1863 m. sukilimo veiksmuose. 3. Svarstome, ar vienuolynų uždarymas po sukilimo reiškė visos marijonų kongregacijos naikinimo pradžia.

Marijonų vienuolynų padėtis iki 1863 m. sukilimo. Marijonų vienuolija atsirado XVII a. antrojoje pusėje buvusio pijoro Stanislovo Papčinskio (1631–1701) iniciatyva. Pirmasis vienuolynas įkurtas 1673 m. Mazovijoje, Korabievo girios (Puszcza Korabiewska) vietovėje, kuri vėliau pavadinta Marijonų giria (Puszcza Mariańska). Šiame straipsnyje vartojame Marijonų girios pavadinimą, nors XIX a. archyviniuose šaltiniuose vienuolynas vadinamas Korabievo girios vienuolynu. 1699 m. popiežius Inocentas XII patvirtino marijonų kunigų vienuoliją ir regulą. Pagal regulą marijonai priklausė pranciškonų vienuolinei šeimai. Po vienuolijos steigėjo mirties iškilo grėsmė, kad vienuolija sunyks. Tačiau taip neįvyko ir 1723 m. popiežius Inocentas XIII naujai patvirtino marijonų vienuoliją su sava regula¹³. Jono Totoraičio duomenimis, marijonai XVIII a. turėjo 17 vienuolynų-namų: 12 Lenkijoje ir Lietuvoje, 4 Portugalijoje, 1 Romoje ir gal 1 Ispanijoje¹⁴. Reikia pasakyti, kad XVIII a. antrojoje pusėje smarkiai padidėjo marijonų vienuolių skaičius: nuo 50 vienuolių XVIII a. viduryje iki 147 narių 1780 metais¹⁵.

XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pradžioje jauna vienuolija, nespėjusi kaip

¹¹ Juozas Vaišnora, MIC, „1863 metų sukilimas Suvalkijoje“, *Tautos praeitis*, 1965, t. 2, kn. 2(6), p. 107–122.

¹² *Odrodzenie Zgromadzenia Księży Marianów w latach 1909–1910 (Dokumenty)*, do druku przygotowali ks. Jan Bukowicz, MIC, i Tadeusz Górski, (Marianański Instytut Historyczny; Fontes Historiae Marianorum 1), Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianorów, 1995, 144 p.

¹³ *Marianie*, opracowano pod redakcją ks. Jana Bukowicza, MIC, Stockbridge, Mass.: Nakładem XX. Marianów. Prowincja Św. Stanisława Kostki, 1968, p. 3–4.

¹⁴ Jonas Totoraitis, MIC, *Marijampolės kunigų marijonų vienuolynas...*, p. 4.

¹⁵ *Marianie...*, p. 4.

reikiant atsiskleisti, buvo pradėta naikinti. Pirmiausia marijonai kaip sve-timšaliai buvo išvaryti iš Romos, kai 1798 m. miestą užėmė prancūzai; vėliau marijonai į Romą nesugrįžo. 1833–1834 m. pagal karaliaus įsakymus likviduoti beveik visi vienuolynai Portugalijoje. Tarp uždarytų vienuolynų pateko ir trys tuo metu Portugalijoje veikę marijonų vienuolynai, kuriuose iš viso buvo 28 vienuoliai¹⁶.

Žlugus Lenkijos ir Lietuvos valstybei, marijonų vienuolynai atsidūrė trijų valstybių teritorijoje. Du vienuolynai atiteko Austrijai ir po penkis Prūsijai ir Rusijai¹⁷. Prūsijai marijonų vienuolynai priklausė iki 1807 m., t. y. iki Varšuvos Kunigaikštystės įkūrimo. Apie Prūsijos valdžios elgesį su vienuolynais J. Totoraitis rašo: „Prūsų valdžia vienuolynams nebuvo palanki; ji stengėsi juos kiek įmanydama varžyti ir naikinti, atiminėdama jų turtus – dvarus, ir daug jų panaikino <...> Bet marijonų vienuolynai nuo Prūsų valdžios nedaug ką nukentėjo. Turtingiausias jų buvo Marijampolės vienuolynas ir tas turėjo 60 margų žemės. O toks turtas tada buvo tik menkniekis, į kurį neverta nei domės kreipti, nei pirštų kišti“¹⁸. Po Vienos kongreso 1815 m. vietoj Varšuvos Kunigaikštystės įkūrus Lenkijos Karalystę, du iki tol Austrijai priklausę marijonų vienuolynai atiteko Lenkijos Karalystei. Vadinasi, Lenkijos Karalystėje iš viso atsirado septyni marijonų vienuolynai, iš kurių Marijampolės, Mirosłavo ir Igliaukos veikė Seinų (Augustavo) vyskupijos teritorijoje. Visi šie septyni vienuolynai gyvavo iki pat 1863 metų sukilimo.

Skaudėsnis likimas ištiko tuos penkis vienuolynus, kurie po 1795 m. atiteko Rusijos imperijai. Istorinėje literatūroje nurodoma, kad Rusijos imperijoje iki 1832 m. veikė tik du marijonų vienuolynai¹⁹. Pagal 1832 m. liepos 17 d. caro Nikolajaus I įsaką dėl kai kurių vienuolynų uždarymo marijonai neteko Berezdovo vienuolyno, kuriame 1832 m. buvo 5 vienuoliai kunigai²⁰. Rusijos imperijoje liko neuždarytas tik Rasnos marijonų vienuolynas Vilniaus vyskupijoje. Istoriografijoje yra pateikiama prieštarigų duomenų apie šį vienuolyną. Dėl to Rasnos vienuolyną šiek tiek plačiau apibūdinsime.

Rasnos vienuolyną (Brastos pav.) 1749 m. kovo 30 d. įkūrė (fundavo)

¹⁶ Piotr Paweł Gach, „Zakon Marianów XIX wieku“ .., p. 84–85.

¹⁷ Jonas Totoraitis, Marijampolės kunigų marijonų vienuolynas.., p. 9.

¹⁸ *Ibid.*, p. 9.

¹⁹ Piotr Paweł Gach, Kasaty zakonów.., p. 158.

²⁰ Piotr Paweł Gach, „Zakon Marianów XIX wieku“ .., p. 78, 83.

Stakliškių seniūnas Jurgis Jonas Matuševičius (Matuszewicz)²¹. 1798 m. Rasnos vienuolyne buvo 7 vienuoliai²². Vienuoliai kartkartėmis buvo siunčiami į kitas parapijas pastoraciniam darbui. 1798 m. Rasnos vienuolyne buvo parapijinė mokykla. Vienas mokytojas (profesorius) kun. Feliksas Handrava (Handrawa) mokė krikščioniškų tiesų, lotynų kalbos, geografijos, taip pat gero skaitymo ir rašymo. Kitas mokytojas (profesorius) kun. Paulinas Pižechanskis (Pirzechański) mokė vokiečių kalbos ir aritmetikos. Mokykloje mokėsi 7 mokiniai²³. 1818 m. Rasnos vienuolyne buvo 3 vienuoliai kunigai, 4 klierikai, 1 vienuolis brolis ir 1 novicas²⁴. 1818 m. Rasnos vienuolyne dėstoma homiletika (pamokslų sakymas) ir moralinė teologija iš šių autorių vadovėlių: Louis Abelli (1603–1691), Thomé Charmes (1703–1765) ir Paul Antoine (1678–1743). Bibliotekoje buvo 731 knyga: 90 teologinių ir filosofinių; 18 bažnytinės teisės; 450 pamokslų ir asketikos; 18 klasikinių („klasycznych“); 155 įvairaus turinio²⁵. 1818 m. Rasnos vienuolyne parapijos mokyklos nebuvo. Iš J. J. Matuševičiaus fundacijos lėšų prie vienuolyno veikė špitolė. Špitolė buvo mūrinė ir joje 1818 m. gyveno 5 vargšai. 1831 m. Rasnos marijonų vienuolyne buvo 8 vienuoliai (7 kunigai ir 1 brolis)²⁶. 1820 m. duomenimis, Rasnos vienuolyno bibliotekoje buvo 725 knygos; iš jų 336 lotyniškos, 301 lenkiška, 73 prancūzų kalba ir 15 vokiečių kalba²⁷. 1850 m. vienuolyne gyveno 13 vienuolių²⁸. 1851 m. Rasnos marijonų vienuolyno bibliotekoje buvo apie 700 tomų knygų lotynų, lenkų ir prancūzų kalbomis²⁹.

²¹ Rasnos vienuolyno fundacijos raštas. Išrašas iš Lietuvos Metrikos, Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštynas (VUB RS), f. 4–A164 (12353–12355).

²² Pranešimas apie Rasnos marijonų vienuolyną. 1798 01 30, Lietuvos istorijos instituto rankraštynas (LIIR), f. 50–P61. (Mikrofilmai padaryti Leonido Žilevičiaus iniciatyva ir perduoti Lietuvos istorijos institutui.) Dokumento originalas: Rusijos valstybinis istorijos archyvas Sankt Peterburge (RVIA), f. 822, ap. 12, b. 2945, l. 154.

²³ *Ibid.*

²⁴ Rasnos vienuolyno vizitacijos aktas. 1818 12 21, LIIR, f.50–P65. Dokumento originalas: RVIA, f. 822, ap. 12, b. 2947, l. 637–638.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ Rasnos marijonų vienuolyno vizitacijos aktas. 1831 02 08, LIIR, f. 50–P14. Dokumento originalas: RVIA, f. 822, ap. 12, b. 2982, l. 565.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Piotr Paweł Gach, „Zakon Marianów XIX wieku“ ..., p. 80.

²⁹ Rasnos marijonų vienuolyno vizitacijos aktas. 1851 03 07, LIIR, f. 50–P32. Dokumento originalas: RVIA, f. 822, ap. 12, b. 3041, l. 80.

1 lentelė. Vienuolių dinamika Seinų (Augustavo) vyskupijos marijonų vienuolynuose 1821–1863 m.*

Metai	Marijampolės vienuolynas						Miroslovo vienuolynas			Igliaukos vienuolynas		
	Ku-nigai	Bro-liai	Klie-rikai	No-vicai	Dia-konai	Sub-diako-nai	Ku-nigai	Bro-liai	Klie-rikai	Ku-nigai	Bro-liai	Klie-rikai
1821	7	1	–	–	–	–	4	–	2	2	–	–
1823	8	1	1	–	–	–	6	1	–	2	–	–
1830	11	2	–	–	–	–	9	–	–	1	–	–
1833	8	1	–	8	–	–	5	–	3	2	–	–
1834	8	1	–	5	–	–	6	–	6	2	–	–
1839	10	1	2	–	1	–	5	–	–	3	–	–
1845	11	1	4	–	–	–	5	–	–	4	–	–
1850	12	–	–	4	–	–	5	–	–	3	–	–
1855	9	–	3	–	1	2	6	–	2	3	–	–
1856	10	–	5	4	–	–	6	–	–	3	–	–
1859	10	–	7	6	–	–	5	–	–	3	–	–
1863	11	–	–	–	1	4	8	–	–	5	–	–

* Šaltiniai: Elenchus universi cleri dioecesis Augustotoviensis. Pro Anno Domini 1821, 1823, 1830, 1833, 1834, 1845, 1850, 1855, 1856, 1859, 1863.

1861 m. liepos 1 d. Rasnos vienuolyne buvo 13 vienuolių³⁰, 1862 m. liepos 1 d. – 16 vienuolių³¹. 1863 m. liepos 1 d. Rasnos marijonų vienuolyne buvo 17 vienuolių; tris iš jų vidaus reikalų ministras vienuoliais buvo patvirtinęs 1862 m. kovo ir lapkričio mėnesiais³². Tačiau 1863 m. gruodžio pabaigoje buvo tik 12 vienuolių³³. Ne visi vienuoliai gyveno Rasnos vienuolyne. Iš dvylikos 1863 m. gruodžio mėn. Rasnos vienuolyno sąrašo įrašytų vienuolių net šeši dirbo įvairiose parapijose (vienas buvo parapijos administratorius ir penki – parapijose vikarai)³⁴. Iš pateiktų duomenų galima teigti, kad Rasnos marijonų vienuolynas pagal vienuolių skaičių buvo

³⁰ Duomenys apie Rasnos marijonų vienuolynų asmeninę sudėtį nuo 1860 m. liepos 1 d. iki 1861 m. liepos 1 d., LVIA, f. 694, ap. 1, b. 2152, l. 21–23.

³¹ Duomenys apie Rasnos marijonų vienuolynų asmeninę sudėtį nuo 1861 m. liepos 1 d. iki 1862 m. liepos 1 d., *ibid.*, f. 694, ap. 1, b. 2164, l. 19–22.

³² Duomenys apie Rasnos marijonų vienuolynų asmeninę sudėtį nuo 1862 m. liepos 1 d. iki 1863 m. liepos 1 d., *ibid.*, f. 694, ap. 1, b. 2176, l. 21–24.

³³ Sąrašas, kuriame išvardyti Rasnos marijonų vienuolyne gyvenantys asmenys, 1863 12 23, *ibid.*, f. 1248, ap. 2, b. 1077, l. 7.

³⁴ *Ibid.*

vienas didžiausių iš visų veikusių marijonų vienuolynų, nes 1863 m. Marijampolės vienuolyne iš viso su klierikais buvo 16 asmenų (žr. 1 lentelę). Taip pat reikia paminėti, kad Rasnos marijonų vienuolynas buvo turtingas. 1863 m. nurodoma, kad šiame vienuolyne buvo 19 pasauliečių, kurie ėjo įvairias pareigas. Tai sodininkas, varpininkas, virėjas, vežikas, šeiminkė, darbininkai³⁵.

Apibendrinami kiekybinius duomenis, pateikiame 1863–1864 m. statistiką. 1864 m. sausio 1 d. Marijampolės vienuolyne buvo 16 vienuolių, davusių įžadus, Mirosłavo vienuolyne – 8 vienuoliai ir Igliaukos vienuolyne – 5 vienuoliai³⁶. Iš viso 1864 m. pradžioje trijuose Seinų vyskupijos vienuolynuose buvo 29 vienuoliai. Kituose keturiuose Lenkijos Karalystės vienuolynuose (Varšuvos arkivyskupijoje ir Palenkės vyskupijoje) 1864 m. iš viso buvo 21 vienuolis. Didžiausias buvo Skurco (Skórzec) vienuolynas su 8 vienuoliais, Marijonų girios (Puszcza Mariańska) vienuolyne buvo 7 vienuoliai, Gožlino (Gožlin Górný) vienuolyne – 4 vienuoliai ir bent 2 vienuoliai gyveno Kalvarijos Kalno (Góra Kalwaria) vienuolyne³⁷. Susumavus 1863 m. ir 1864 m. pradžios duomenis apie vienuolių skaičių, galima teigti, kad aštuoniuose marijonų vienuolynuose iš viso buvo 67 vienuoliai. Pagal kitus duomenis, iki 1864 m. didžiojo vienuolynų uždarymo pradžios aštuoniuose marijonų vienuolynuose buvo apie 80 vienuolių³⁸.

Daug dėmesio marijonai skyrė savo vienuolijos narių mokslinimui. Teologinį išsilavinimą jie gaudavo įvairiuose vienuolynuose. 1856 m. kapituloje buvo nutarta, kad visi marijonų klierikai mokysis tik Marijampolės vienuolyne. Toje pačioje kapituloje numatyta, kad marijonų noviciatas bus viename Skurco vienuolyne, nors prieš tai planuota noviciatą įkurdinti Igliaukoje, kur 1854 m. net buvo pastatytas dviejų aukštų mūrinis vienuolynas³⁹. Taip pat marijonai siekė suteikti savo vienuolijos nariams aukštąjį išsilavinimą. J. Totoraitis rašo: „Lenkų karalystės laiku marijonai ėmė rūpintis išmokslinti daugiau kunigų, baigusią akademiją, kad išėję aukštus mokslus geriau galėtų savo klierikus mokyti. Apie tai buvo

³⁵ *Ibid.*

³⁶ Duomenys apie Seinų vyskupijos vienuolynus ir vienuolius 1863 m. gruodžio 20/1864 m. sausio 1 d. 1864 09 12, ADL, sign. II 150, l. 75^a, 80, 81.

³⁷ Piotr Paweł Gach, „Zakon Marianów XIX wieku“..., p. 80.

³⁸ *Odrodzenie Zgromadzenia Księży Marianów...*, p. 11.

³⁹ Jonas Totoraitis, *Marijampolės kunigų marijonų vienuolynas...*, p. 36.

tartasi per kapitulų susirinkimus. Tie pasitarimai nebuvo tušti žodžiai. Gabesnius savo klierikus ėmė siųsti į Varšavos akademiją ir per Lenkmetį tarp keliolikos Marijampolės marijonų buvo šeši, baigę akademiją: Pėstininkas, Junavičius, Jurgis Čėsna, Vincas Žiemys, Vincas Senkauskas ir Šalaševičius⁴⁰.

Iš pateiktų duomenų gerai matyti, kad marijonų vienuolija prieš 1863 m. sukilimą buvo gyvybinga ir jai negrėsė savaiminis sunykimas.

Dalyvavimas sukilime. Marijonai, kaip ir kitų vienuolijų vienuoliai, dalyvavo 1861–1862 m. ikisukiliminėse akcijose ir 1863–1864 m. sukilimo veiksmuose. Tačiau nelengva nustatyti tikslus duomenis apie šiuose veiksmuose dalyvavusių marijonų vienuolių skaičių, nes stinga istorinių šaltinių, o istorinėje literatūroje pateikiami duomenys įvairuoja. Dėl to šiame straipsnyje iš pradžių apžvelgsime, kas rašoma istorinėje literatūroje, o vėliau, remdamiesi archyvuose esančiomis baudžiamosiomis bylomis, apibūdinsime, kaip marijonai konkrečiai dalyvavo sukilimo veiksmuose.

Jonas Totoraitis nurodo, kad sukilime tikrai dalyvavo keturi Marijampolės vienuolyno vienuoliai: Juozapas Gegužinskis, Vincentas Grinevičius, Jurgis Kolesinskis, Jonas Žilinskis ir penktas – Andrius Strupinskas, įtartas, kad dalyvavo sukilime⁴¹. Kitame savo darbe jis mini keturis vienuolius ir vietoj Juozapo Gegužinskio nurodo Tomą Gegužinskį⁴². Pasak Juozo Vaišnoros, iš Igliaukos vienuolyno sukilime dalyvavo Juozapas Gegužinskis, Andrius Strupinskas, Jonas Žilinskis, o iš Miroslovo vienuolyno – Vincentas Grinevičius⁴³. Vienuolių buvimo vietą prieš sukilimą nustatysime pagal 1863 m. Seinų (Augustavo) vyskupijos elenchą. Igliaukos vienuolyne gyveno Juozapas Gegužinskis, Andrius Strupinskas ir Jonas Žilinskis, Marijampolės vienuolyne – Vincentas Grinevičius ir Jurgis Kolesinskis⁴⁴. Iš Jono Totoraičio paminėtų asmenų sukilime nedalyvavo Tomas Gegužinskis. Be jau minėtų vienuolių, Vitoldas Jemielity dar papildomai nurodo tris sukilime dalyvavusius marijonų vienuolius – tai Miroslovo vienuoliai Jonas Rokic-

⁴⁰ *Ibid.*, p. 35.

⁴¹ Jonas Totoraitis, *Sūduvos Suvalkijos istorija...*, p. 448–450.

⁴² Jonas Totoraitis, *Marijampolės kunigų marijonų vienuolynas...*, p. 37.

⁴³ Juozas Vaišnora, „1863 metų sukilimas Suvalkijoje...“, p. 117, 120, 121.

⁴⁴ *Elenchus universi cleri dioecesis Augustoviensis. Pro Anno Domini 1863*, p. 6, 7.

kis (iš tikrųjų Jonas Lokickis, Joannes Łokicki) bei Stanislovas Rudzevičius ir Marijampolės vienuolyno vienuolis Baltramiejus Starkovskis⁴⁵.

Kai kurie vienuoliai buvo kaltinami tuo, kad dalyvavo 1861–1862 m. manifestacijose. Tai vienuoliai Eliziejus Miliauskas (1863 m. buvo Igliaukoje), Vincentas Senkus (Senkauskas) ir Simonas Šalaševičius (abu šie vienuoliai 1861–1862 m. studijavo Varšuvos dvasinėje akademijoje)⁴⁶.

Iš Palenkės vyskupijoje buvusio Skurco vienuolyno ikisukiliminėse manifestacijose ir sukilime dalyvavo trys vienuoliai: Matas Komorovskis (Komorowski), Vincentas Žeminskis (Żemiński, Ziemiński) ir Kazimieras Žukovskis (Żukowski)⁴⁷. 1861–1862 m. ikisukiliminėse manifestacijose dalyvavo Varšuvos arkivyskupijoje veikusio Kalvarijos Kalno vienuolyno vienuoliai Juzefas Vežbickis (Wierzbicki) ir Bernardas Peliasinskis (Pielasiński)⁴⁸.

Aktyviai sukilime dalyvavo vienintelio Vilniaus vyskupijos Rasnos marijonų vienuolyno vienuoliai. Kaltinimai buvo pateikti penkiems šio vienuolyno vienuoliams: vienuolyno vyresniajam Petruui Krasinskiui⁴⁹, Mykolui Svenskiui⁵⁰, Černovčicų parapijos vikarui Jonui Kersnovskiui⁵¹ ir Bresto parapijos vikarui Valentinui Jablonovskiui⁵². Karolis Osmolskis už išvykimą be leidimo nubaustas 25 rb sidabru bauda⁵³.

Iš iki šiol rašiusių autorių išsamiausių duomenis apie marijonų dalyvavimą ikisukiliminėse manifestacijose ir sukilimo veiksmuose savo monografijoje pateikia Janas Kosmovskis. Pagal J. Kosmovskio skaičiavimus, buvo 20 vienuolių, kurie dalyvavo arba įtarti, kad dalyvavo, 1861–1862 m. ikisukiliminėse manifestacijose ir pačiame 1863–1864 m. sukilime⁵⁴.

⁴⁵ Witold Jemielity, „Duchowieństwo w diecezji augustowskiej...“, p. 148–149.

⁴⁶ Paweł Kubicki, Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny w latach 1861–1915, cz. 1, t. 3, p. 713, 714.

⁴⁷ Eugeniusz Niebelski, *Duchowieństwo lubelskie i podlaskie w powstaniu 1863 roku i na zesłaniu w Rosji*, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL, 2002, p. 455–456, 534, 536.

⁴⁸ Paweł Kubicki, Bojownicy kapłani za sprawę Kościoła i Ojczyzny..., p. 713, 714.

⁴⁹ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 2173, d. 2, l. 418^a

⁵⁰ *Ibid.*, f. 694, ap. 1, b. 2208, l. 459^a.

⁵¹ *Ibid.*, f. 694, ap. 1, b. 2173, d. 2, l. 425^a.

⁵² *Ibid.*, f. 694, ap. 1, b. 2208, l. 116.

⁵³ *Ibid.*, f. 438, ap. 1, b. 1490, l. 107

⁵⁴ Jan Kosmowski, MIC, Marianie w latach 1787–1864..., p. 260–263.

Lyginant anksčiau šiame straipsnyje išvardytus vienuolius, kurie dalyvavo sukilime, su J. Kosmovskio pateiktais duomenimis, pastebimi kai kurie nesutapimai. Pirma, J. Kosmovskis nemini septynių iš jau minėtų vienuolių: J. Kersnovskio, J. Lokickio, K. Osmolskio, B. Peliasinskio, V. Senkaus, S. Šalaševičiaus, V. Žeminskio. Antra, J. Kosmovskio sąrašė yra šeši anksčiau neminėti vienuoliai. Tai klierikas Valentinas Čiževskis (Czyżewski), kuris kartu su J. Kolesinskiu Skurco vienuolyne suorganizavo „mažą ligoninę“ sukilėliams⁵⁵. Marijonas Anupras Sirvydas (Syrwid) sumintas 1863 m. vasario 15 d. netoli Vilniaus ir tai buvo pirmasis marijonas, sulaikytas už dalyvavimą sukilime. Jis kaltintas, kad bažnyčioje perskaitė Tautinį manifestą⁵⁶. J. Kosmovskis rašo, kad šis vienuolis buvęs iš nenustatyto marijonų vienuolyno. Be to, sukilime dalyvavo Rasnos vienuolyno vienuolis Hilarijus Rakovskis (Rakowski) ir Gožlino vienuolyno vienuolis Tomas Vežbickis (Wierzbicki)⁵⁷. Neaišku, ar dalyvavo Skurco vienuolyno vienuolis Pranciškus Golavskis (Goławski) ir Marijonų girios vienuolyno vienuolis Stanislovas Oknińskis (Okniński)⁵⁸.

Iš pateiktų duomenų galima spręsti, kad 1861–1862 m. ikisukiliminėse manifestacijose ir pačiame 1863–1864 m. sukilime dalyvavo ar buvo įtariami, kad dalyvavo, mažiausiai 27 marijonų vienuolijos vienuoliai.

Vis dėlto iš minėtų statistikos duomenų dar negalima tvirtai nuspręsti, kaip ir kokiomis formomis vienuoliai dalyvavo sukilime. Archyvuose pavyko surasti tik vieną baudžiamąją bylą, kurią nagrinėjo Laikinasis karo lauko auditoriatas prie Vilniaus karo apygardos štabo. Šioje byloje kaltinami Rasnos marijonų vienuolyno vienuoliai dalyvavimu sukilime⁵⁹. Toliau ir aptarsime, kuo konkrečiai jie buvo kaltinami.

Kratos buvo atliekamos visuose vienuolynuose pagal Vilniaus generalgubernatoriaus Michailo Muravjovo 1863 m. gruodžio 4 d. nurodymą (Nr. 3230)⁶⁰. Bresto apskrities karinis viršininkas įsakė Vysoka Litovs-

⁵⁵ *Ibid.*, p. 257.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 259.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 260.

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ LVIA, f. 1248, ap. 2, b. 1077.

⁶⁰ Minsko gubernatoriaus raštas Vilniaus generalgubernatoriui. Nr. 320, 1864 02 03, LVIA, f. 378, Ps 1864, b. 216, l. 1.

ko būrio vadui atlikti kratą Rasnos marijonų vienuolyne⁶¹. Vykdamas šį įsakymą Rasnos marijonų vienuolynas buvo iškrėstas 1863 m. gruodžio 23 d. Kratos metu vienuolyne rasta žalingo turinio raštų (dokumentų), antspaudas su vaizduojamu viengalviu ereliu, viena kulka ir dvarininkės Buskos pažyma⁶². Raštai buvo tokie: Rasnos dvaro savininko grafo Stepono Grabovskio laiškas vienuolyno viršininkui Petruui Krinskiui (Kryński), revoliucinio turinio atsišaukimas „Bracia Rodacy“ („Broliai tautiečiai“)⁶³ ir tekstas lotynų kalba „Pijus IX prieš Paryžiaus kongresą“. Buvo areštuoti ir kaltinimai pateikti Rasnos marijonų vienuolyno vyresniajam P. Krinskiui⁶⁴, kun. Mykolui Svenckiui (Swięcki)⁶⁵ ir vienuolyno tarnui Karoliui Krasovskiui.

Rasnos vienuolyno vienuolių apklausą atliko Politinių bylų karo tardymo komisija prie Bresto apskrities karo viršininko. P. Krinskis ir M. Svenckis buvo apklausiami 1864 m. sausio 22 d. Breste⁶⁶.

Rasnos vienuolyno vyresniajam P. Krinskiui pateiktas klausimas: „Kodėl pas jus buvo antspaudas su viengalviu ereliu, paaiškinkite, ką reiškia tokia emblema ir antspaudo užrašas, ar seniai pas jus šis antspaudas?“. Į tai tardomasis atsakė: „Šį antspaudą pirkau 1862 metais iš kažkokio žydo, norėjau nuimti ir pasidaryti savo. Ką reiškia šis antspaudas, nežinau“⁶⁷. Toliau tardytojas klausė P. Krinskio, ar vienuolynas neteikė „maištininkams“ pagalbos pinigais arba produktais; ar patys „maištininkai“ nesiuntė į vienuolyną atsišaukimų su pagalbos prašymu arba grasinimais; ar nebuvo vienuolyne slepiami „maištininkai“. Į visus šiuos klausimus P. Krinskis atsakė neigiamai⁶⁸. Toliau buvo klausinėjamas

⁶¹ Bresto apskrities karinio viršininko įsakymas. Nr. 2862, 1863 12 20, *ibid.*, f. 1248, ap. 2, b. 1077, l. 6^a.

⁶² *Ibid.*, l. 28.

⁶³ Byloje šis atsišaukimas yra, *ibid.*, l. 11.

⁶⁴ Kun. Petras Krinskis gimė apie 1798 m., kunigu įšventintas 1820 m. Rasnos vienuolyno vyresnysis nuo 1844 metų. Jis buvo kaltinamas, kad laikė lenkišką antspaudą su viengalviu ereliu.

⁶⁵ Kun. Mykolas Svenckis gimė apie 1801 m., kunigu įšventintas 1829 metais. Pas kun. M. Svenckį kratos metu rastas atsišaukimas „Bracia Rodacy“ ir kulka.

⁶⁶ Apklausos protokolai, LVIA, f. 1248, ap. 2, b. 1077, l. 17–20^a.

⁶⁷ *Ibid.*, l. 17.

⁶⁸ *Ibid.*, l. 17–17^a.

apie atsišaukimą „Bracia Rodacy“ ir kulką, rastus pas kun. M. Svenckį. Jis atsakė, kad atsišaukimą ir kulką pamatęs tik kratos metu. Vienas klausimas buvo toks: „Kaip dvasininkui, kuriam parapijiečiai išpažįsta visus nusižengimus ir paslaptis, ar kas nors jums neatskleidė apie politinį nusikaltimą, taip pat apie organizacijas ir revoliucinio komiteto narius?“. Į tai P. Krinskis atsakė, kad niekam negali viešinti, kas buvo pasakyta per išpažintį. Be to, dar pridūrė, kad niekas apie politinius nusikaltimus nekalbėjo⁶⁹. Paskutinį klausimą tardytojas suformulavo iš žodžių, rastų grafo S. Grabovskio laiške P. Krinskiui, kad išsiuntęs P. Krinskiui keturis paketus su sidabru. Prašė paaiškinti, kokiam tikslui sidabras buvo skirtas ir kur tie paketai? P. Krinskis patvirtino, kad gavo iš Grabovskio keturis paketus su sidabru pasaugoti vienuolyne, kai jis vyko į užsienį, o jam sugrižus atgal atidavė⁷⁰.

Po P. Krinskio apklausos vyko M. Svenckio apklausa. Šiam vienuoliui buvo pateikti panašūs klausimai kaip P. Krinskiui: apie „maištininkų“ santykius su vienuolynu, ar niekas per išpažintį neatskleidė politinių nusikaltimų. Į šiuos klausimus jis atsakė neigiamai. Svarbiausi klausimai M. Svenckiui buvo apie atsišaukimą „Bracia Rodacy“ ir pas jį rastą kulką. Pirmasis klausimas: „Kodėl pas jus buvo atsišaukimas „Bracia Rodacy“, ar jis neišspausdintas jūsų nurodymu, kur ir kiek egzempliorių? Ar nedalijote šio atsišaukimo parapijiečiams ir maldininkams ir ar neplatinate kitose parapijose?“ Į šį klausimą M. Svenckis atsakė: „Neprišimenu kurią 1863 m. spalio mėn. dieną išėjau iš vienuolyno pasivaikščioti ir ant kelio radau šį žalingo turinio atsišaukimą. Niekam rastojo atsišaukimo nerodžiau. Kur spausdinti atsišaukimai, nežinau. Be to vieno lapelio, daugiau neturiu ir neturėjau“⁷¹. Apie rastą kulką M. Svenckis atsakė, kad kulką padovanojo kažin koks karininkas, kad ją perdirbtų į „pieštuką“⁷².

Buvo apklaustas ir penkiolikmetis vienuolyno tarnas K. Krasovskis. Jam nebuvo pateikta jokių kaltinimų.

Politinių bylų karo tardymo komisija prie Bresto apskrities karo viršininko 1864 m. vasario 22 d. priėmė tokį sprendimą: Rasnos vienuolių bylą

⁶⁹ *Ibid.*, l. 17^a.

⁷⁰ *Ibid.*, l. 18.

⁷¹ *Ibid.*, l. 19–19^a.

⁷² *Ibid.*, l. 19^a.

perduoti Bresto apskrities karo viršininko nuožiūrai. Vienuolyno vyresnysis P. Krinskis, vienuolis M. Svenckis ir vienuolyno tarnas K. Krasovskis areštuoti laikomi Bresto miesto kalėjime⁷³.

Bresto apskrities viršininkas priėmė sprendimą bylą grąžinti komisijai papildomam tyrimui, kad būtų patikslinti faktai, susiję su S. Grabovskio sidabru⁷⁴. Politinių bylų karo tardymo komisija prie Bresto apskrities karo viršininko nutarė tyrimą pratęsti. Dėl to 1864 m. vasario 2 d. papildomai buvo apklaustas P. Krinskis⁷⁵. Tyrimas užsitęsė, nes buvo apklausiami vienuolyno vienuoliai, darbuotojai, S. Grabovskio dvaro valdytojas, vežėjas ir kiti tarnai. Pagaliau 1864 m. gegužės 4 d. buvo apklaustas Rasnos dvaro savininkas grafas Steponas Grabovskis⁷⁶. Iš visos šios apklausos paaiškėjo, kad Rasnos dvaro savininko S. Grabovskio sidabras buvo paslėptas marijonų vienuolyno bibliotekoje.

Vilniaus generalgubernatorius M. Muravjovas pripažino Rasnos vienuolyno vienuolius P. Krinskį ir M. Svenckį kaltais: pirmąjį už laikymą antspaudo su lenkišku herbu ir melagingus parodymus; antrąjį už žalingo turinio atsišaukimą. Vilniaus generalgubernatorius nusprendė bylą perduoti karo lauko auditoriatui ir juos bausti pagal karo lauko baudžiamuosius nuostatus, o sprendimą nedelsiant pristatyti pačiam generalgubernatoriui⁷⁷. Taip pat nurodoma teisiamuosius iš Bresto perkelti į Gardiną karo lauko teismo komisijos žinion⁷⁸. 1864 m. rugsėjo 15 d. ši komisija nusprendė pradėti bylos nagrinėjimą⁷⁹. Spalio 10 d. Gardino karo lauko teismas sprendė P. Krinskio ir M. Svenckio bylą ir abu pripažino kaltais pagal pateiktus kaltinimus: P. Krinskį už antspaudo su lenkišku viengalviu ereliu laikymą ir melagingus parodymus, o M. Svenckį už žalingo turinio atsišaukimo laikymą⁸⁰. Už šiuos nusižengimus Gardino karo lauko teismas nusprendė Rasnos marijonų vienuolyno vienuolius Petrą Krins-

⁷³ *Ibid.*, l. 30–30^a.

⁷⁴ Bresto apskrities karo viršininko sprendimas. Nr. 888, 1864 02 27, *ibid.*, l. 31^a.

⁷⁵ P. Krinskio apklausos protokolas. 1864 03 02, *ibid.*, l. 33–34^a.

⁷⁶ S. Grabovskio apklausos protokolas. 1864 05 05, *ibid.*, l. 68–71.

⁷⁷ Gardino miesto karinio gubernatoriaus ir Gardino civilinio gubernatoriaus raštas Gardino politinių bylų karo teismo komisijai. Nr. 10085, 1864 09 12, *ibid.*, l. 77^b.

⁷⁸ *Ibid.*, l. 77^a.

⁷⁹ *Ibid.*, l. 78.

⁸⁰ *Ibid.*, l. 79–82.

kį ir Mykolą Svenckį „išsiųsti gyventi į tolimąsias Rusijos vietas“⁸¹.

Laikinasis karo lauko auditoriatas prie Vilniaus karo apygardos štabo 1865 m. vasario 19 d. pripažino P. Krinskį ir M. Svenckį kaltais ir politiškai nepatikimais asmenimis. Laikinasis karo lauko auditoriatas abu vienuolius nusprendė išsiųsti į Tobolsko guberniją nuolat gyventi griežtoje policijos priežiūroje ir sekvestruoti jų turtą⁸². Vasario 22 d. šį nuosprendį patvirtino Vilniaus generalgubernatorius ir Vilniaus karo apygardos vadas generolas majoras Aleksandras Potapovas⁸³.

Ištremti į Tobolsko guberniją buvo nuteisti abu vienuoliai. Tačiau tik kun. M. Svenckis buvo išsiųstas į Tobolsko guberniją⁸⁴. Kun. P. Krinskiui bausmė buvo gerokai sušvelninta. Jis paliktas gyventi „šiam krašte“, t. y. neišsiųstas į Tobolsko guberniją⁸⁵.

Kaip tai atsitiko? Baudžiamojoje byloje yra P. Krinskio 1865 m. kovo 12 d. Gardine rašytas prašymas generolui majorui A. Potapovui⁸⁶. Šiame prašyme P. Krinskis teigia, kad pas jį rastas antspaudas buvo ne su lenkiška simbolika, o su Prūsijos viengalviu ereliu ir vokišku užrašu. Jis prašo, kad laikinai būtų sustabdytas jo išsiuntimas į Tobolsko guberniją ir antspaudas būtų duotas ištirti ekspertams kaip vienintelis jo nekaltumo įrodymas⁸⁷. P. Krinskio pateikta versija, kad antspaudas buvo ne lenkiškas, o prūsiškas, pasitvirtino. Dėl to Laikinasis karo lauko auditoriatas prie Vilniaus karo apygardos štabo 1865 m. balandžio 23 d. priėmė papildomą sprendimą ir P. Krinskio išsiuntimas į Tobolsko guberniją buvo sustabdytas⁸⁸. Vilniaus generalgubernatorius ant minėto sprendimo balandžio 24 d. užrašė: „Kun. P. Krinskį palikti krašte, pagal nurodymą apgyvendinti jį viename iš veikiančių vienuolynų ir atiduoti vyskupijos vyresnybės priežiūrai“⁸⁹.

⁸¹ Gardino karo lauko teismo sprendimas. 1864 10 10, *ibid.*, l. 83^a–84.

⁸² Laikinojo karo lauko auditoriato sprendimas. 1865 02 19, *ibid.*, l. 85.

⁸³ *Ibid.*

⁸⁴ Gardino gubernatoriaus raštas Vilniaus karo apygardos štabui. Nr. 10052, 1865 06 12, *ibid.*, l. 91.

⁸⁵ *Ibid.*

⁸⁶ *Ibid.*, l. 95.

⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ Laikinojo karo lauko auditoriato sprendimas. Nr. 1501, 1865 04 23, *ibid.*, l. 101.

⁸⁹ *Ibid.*, l. 100.

Iš aptartos baudžiamosios bylos vis dėlto negalime susidaryti išsamaus vaizdo apie tikrąjį Rasnos marijonų vienuolyno vienuolių dalyvavimą sukilime. Antai J. Kosmowski teigia, kad P. Krinskas ir M. Svenckis ne kartą slaptai laikė Mišias miškuose dalyvaujant sukilėliams⁹⁰.

Toliau bendrais bruožais apžvelgsime, kaip pasireiškė vienuolių dalyvavimas sukilime, labiau nesigilindami, koks buvo kiekvieno vienuolio konkretus indėlis arba tiksliau – kokius kaltinimus Rusijos imperijos valdžia pateikė sukilime dalyvavusiems marijonams. Šiuo požiūriu J. Kosmowski vienuolių veiksmus suskirstė į trylika grupių: ginkluota kova, dalyvavimas sukilimo valdžios organuose, Tautinio manifesto skelbimas, kvietimas dalyvauti sukilime, pinigų ir kito turto rinkimas, sužeistųjų slaugymas, priesaikos priėmimas iš sukilėlių, kaltinimas dalyvavimu sukilime nenurodant konkrečios kaltės, abejotina kaltė, sukilėlių laiminimas, sukilimo būrių kapelionai, dvasiniai patarnavimai sukilėliams, „fanatiškas“ patriotizmas ir nelojalumas valdžiai⁹¹. Dar galima pridurti, kad dvasininkai dažnai buvo kaltinami kurstomojo turinio pamokslų sakymu ir sukilimo valdžios nutarimų skaitymu iš sakyklos.

Apibendrinus duomenis, galima teigti, kad sukilime arba ikisukiliminėse manifestacijose dalyvavo visų aštuonių marijonų vienuolynų vienuoliai, nors J. Kosmowski mini septynių vienuolynų atstovus. Painsiava susidaro dėl to, kad vienuoliai buvo kilnojami iš vienuolyno į vienuolyną. Taip pat ir valdžios institucijos tiksliai nenustatė, kiek vienuolių dalyvavo sukilime. Varšuvos generalpolicmeisteriui siųstuose pranešimuose nurodoma, kad iš Marijonų girios⁹² ir Kalvarijos Kalno⁹³ vienuolynų vienuolių niekas nedalyvavo sukilime. Iš viso 1861–1862 m. ikisukiliminėse manifestacijose ir pačiame 1863–1864 m. sukilime dalyvavo arba buvo įtariami, kad dalyvavo, 27 vienuoliai marijonai. Tai sudaro apie 40% iš bendro 67 vienuolių skaičiaus.

⁹⁰ Jan Kosmowski, MIC, Marianie w latach 1787–1864., p. 256.

⁹¹ *Ibid.*, p. 260–261.

⁹² Karo viršininko valdybos Varšuvos vyriausiojo skyriaus pranešimas Varšuvos generalpolicmeisteriui. Nr. 5282, 1864 07 17/29, AGAD, ZGP, Nr. 14, l. 36.

⁹³ Karo viršininko valdybos Varšuvos vyriausiojo skyriaus pranešimas Varšuvos generalpolicmeisteriui. Nr. 5336, 1864 07 20/08 01, *ibid.*, l. 37^v–38. Čia rašoma, kad Kalvarijos Kalno marijonų vienuolynas 1851 m. buvo išskaidytas ir paliktas tik vienas namas dviem vienuoliams. Dėl nedidelio vienuolių skaičiaus niekas sukilime nedalyvavo. Tik sklido nepatikrinti gandai, kad vienuolynui priklausančioje žemėje buvo užkasti ginklai, kurie vėliau nežinia kur buvo išvežti.

Vienuolynų uždarymas. Marijonų vienuolynų uždarymo procedūra truko porą metų. Pirmiausia buvo uždarytas Rasnos marijonų vienuolynas pagal Vilniaus generalgubernatoriaus Michailo Muravjovo 1864 m. rugsėjo 4/16 dienos potvarkį⁹⁴. Jau matėme, kad šio vienuolyno vienuoliai aktyviai dalyvavo sukilime. Kaip tik šia aplinkybe rėmėsi M. Muravjovas, uždarydamas Rasnos vienuolyną. Iš likusių nenubaustų vienuolių keli buvo palikti dirbti aplinkinėse parapijose, du klierikai išvyko į Vilniaus kunigų seminariją ir keli vienuoliai apgyvendinti Gardino pranciškonų vienuolyne⁹⁵. Turtas perduotas civilinės valdžios žinion⁹⁶.

Pagal 1864 m. spalio 27/lapkričio 8 d. įsaką Lenkijos Karalystėje vienuolynai buvo uždaromi vienu metu – naktį iš lapkričio 15 į 16 dieną (data senuoju stiliumi), dalyvaujant specialiai paskirtiems pareigūnams ir kariuomenei⁹⁷. Keturi marijonų vienuolynai Varšuvos arkivyskupijoje bei Palenkės vyskupijoje taip pat buvo uždaryti tą naktį. Apie šių vienuolių atvežimą į Marijampolės vienuolyną yra išlikę smulkesnių duomenų.

Vienuolių kelionė iš uždaryto vienuolyno į Marijampolės vienuolyną buvo suderinta iki smulkmenų. Lenkijos Karalystės vienuoliai, numatyti perkelti iš uždarytų vienuolynų į nustatytus vienuolynus, centralizuotai suvežti netoli Varšuvos į buvusį Černiakovo (Czerniaków) bernardinų vienuolyną. Į Černiakovą buvo atvežti 185 įvairių vienuolių vienuoliai iš visos Lenkijos Karalystės⁹⁸. Į šį skirstomąjį punktą buvo numatyta atvežti 15 vienuolių marijonų: Kalvarijos Kalno vienuolyno – 1, Marijonų girios vienuolyno – 5 (pieštuku parašyta 3, tai, matyt, reiškia, kiek iš tikrųjų buvo atvežta), Skurco vienuolyno – 7 (pieštuku parašyta 6) ir Gožlino – 2 (pieštuku parašyta 3)⁹⁹. Taigi iš Černiakovo į Marijampolę buvo išsiųsta 13 vienuolių. Tiksliai surašytas maršrutas¹⁰⁰. Visi 13 marijonų iš Varšuvos į Vilkaviškio ge-

⁹⁴ Odrodzenie Zgromadzenia Księży Marianów., p. 11.

⁹⁵ Piotr Paweł Gach, „Zakon Marianów XIX wieku“ .., p. 90.

⁹⁶ LVIA, f. 694, ap. 1, b. 2162, l. 6^v.

⁹⁷ Piotr Paweł Gach, „Zakon Marianów XIX wieku“ .., p. 89.

⁹⁸ Duomenys apie vienuolių partijas, išsiųstas iš Černiakovo. [B. d.], AGAD, Zarząd Generał-Policmajstera w Królestwie Polskim (ZGP), Nr. 22, l. 19.

⁹⁹ *Ibid.*, l. 18.

¹⁰⁰ *Ibid.*, ZGP, Nr. 15. Nurodomas uždarytų vienuolynų vienuolių maršrutas į jų apgyvendinimo vietą.

ležinkelio stotį atvyko 1864 m. lapkričio 25/gruodžio 6 d. 11 valandą. Lydinčio karininko nurodymu, praėjus valandai po atvykimo, vienuoliai vežimuose per Vilkaviškio miestą išsiųsti į Marijampolę. Kelionės metu nebuvo jokių incidentų, vienuoliai buvo linksmi ir Marijampolėje perduoti Marijampolės apskrities karo viršininko žinion¹⁰¹.

Su lydinčiais karininkais nutiko įvairių nesusipratimų. Kijevo 5-ojo Jo Didenybės Nyderlandų karaliaus grenadierių pulko vadas rašė Černiakovo surinkimo punkto komendantui pulkininkui Gocfeldui, kad šio pulko podporučikas Borisovas lapkričio 19 d. išvyko su trimis uždaryto Marijonų girios vienuolyno vienuoliais į Černiakovą ir dar nesugrįžo¹⁰². Atsakyme nurodoma, kad podporučikas Borisovas iš Černiakovo lapkričio 22/gruodžio 4 d. kaip marijonų palydovas buvo pasiųstas į Marijampolę¹⁰³. Atlikęs savo misiją podporučikas sugrįžo į pulką¹⁰⁴.

Igliaukos ir Mirosłavo marijonų vienuolynai 1864 m. nebuvo uždaryti. Tačiau jų gyvavimas buvo neilgas. Nepraėjus nė metams, 1865 m. rugsėjo

L. 87, Kalvarijos Kalno vienuoliai pirmiausia vyko Piasiečną, vėliau į Černiakovą netoli Varšuvos, paskui Varšuvos–Sankt Peterburgo geležinkeliu į Vilkaviškį ir iš ten vežimais iki Marijampolės. Visas kelionės atstumas $54\frac{3}{4}$ varstai, išskyrus geležinkelį.

L. 87^v, Marijonų girios vienuolyno vienuoliai vyko į Radzivilovą, iš ten Varšuvos–Vienos geležinkeliu iki Proškovo stoties ir Černiakovą (netoli Varšuvos), toliau Varšuvos–Sankt Peterburgo geležinkeliu iki Vilkaviškio ir iš ten plentu iki Marijampolės. Atstumas 26 varstai, išskyrus geležinkelį.

L. 93^v, Skurco marijonų vienuolyno vienuoliai vyko per Lukovą, Staniną, Okžejų, Ivan Gorodą į Černiakovą, iš ten geležinkeliu iki Vilkaviškio stoties, vėliau vežimais iki Marijampolės. Atstumas $231\frac{1}{4}$ varstai, išskyrus geležinkelį.

L. 94, Gožlino vienuoliai vyko per Kalvarijos Kalną, Piasiečną į Černiakovą, vėliau iš Varšuvos geležinkeliu iki Vilkaviškio ir į Marijampolę vežimais. Atstumas $74\frac{1}{2}$ varstai, išskyrus geležinkelį.

¹⁰¹ Kalvarijos apskrities karo viršininko pranešimas Lenkijos Karalystės vyriausiajam policmeisteriui. Nr. 1596, 1864 11 26/12 07, *ibid.*, ZGP, Nr. 14, l. 451.

¹⁰² Kijevo 5-ojo Jo Didenybės Nyderlandų karaliaus grenadierių pulko vado raštas Černiakovo surinkimo punkto komendantui pulkininkui Gocfeldui. Nr. 8632, 1864 11 28, *ibid.*, ZGP, Nr. 22, l. 46.

¹⁰³ Černiakovo surinkimo punkto komendanto pulkininko Gocfeldo raštas Kijevo 5-ojo Jo Didenybės Nyderlandų karaliaus grenadierių pulko vadui. Nr. 108, 1864 12 4/16, *ibid.*, l. 47.

¹⁰⁴ Kijevo 5-ojo Jo Didenybės Nyderlandų karaliaus grenadierių pulko vado raštas Černiakovo surinkimo punkto komendantui pulkininkui Gocfeldui. Nr. 8801, 1864 12 06, *ibid.*, l. 48.

20 d. panaikinamas Igliaukos vienuolynas¹⁰⁵. Miroslovo vienuolynas uždaromas 1866 m. pavasarį.

Uždaryti Miroslovo vienuolyną nuspręsta Lenkijos Karalystės vidaus ir dvasinių reikalų valdinės komisijos vyriausiojo direktoriaus kunigaikščio Vladimiro Čerkaskio iniciatyva. Jo vadovaujamos vienuolynų ypatingosios komisijos posėdyje buvo nutarta uždaryti Miroslovo vienuolyną kaip neetatinį, nes šiame vienuolyne 1865 m. pradžioje buvo tik 7 vienuoliai¹⁰⁶. Komisija nutarė: 1. Miroslovo vienuolyno uždarymą, remiantis 1864 m. lapkričio 22/gruodžio 4 d. taisyklėmis apie vienuolynų sutvarkymą Lenkijos Karalystėje, teikti galutiniam Lenkijos Karalystės vietininko tvirtinimui. 2. Uždarius vienuolyną ir palikus tiek, kiek reikia, dvasininkų buvusio vienuolyno bažnyčiai ir parapijai aptarnauti, kitus vienuolius perkelti į etatinį Marijampolės marijonų vienuolyną¹⁰⁷. Iš tikrųjų tuo metu Miroslovo vienuolynui priklausė 9 vienuoliai¹⁰⁸. Tačiau dviejų vienuolių priskyrimo Miroslovo vienuolynui valdžios pareigūnai nepripažino. Klierikas Mykolas Strupinskas tuo metu gydėsi Šv. Jono ligoninėje Varšuvoje, o laikinai einantis vienuolyno vyresniojo pareigas Vincentas Žilinskis buvo pasiūstas iš Marijampolės vienuolyno į Miroslovą be vyriausybės komisijos sutikimo¹⁰⁹.

Lenkijos Karalystės vietininkas Miroslovo vienuolyno uždarymą patvirtino 1866 m. kovo 10/22 dieną¹¹⁰. Toliau savo rašte V. Čerkaskis viliasi, kad Augustavo civilinis gubernatorius imsis reikiamų priemonių vienuolynui uždaryti, ir siūlo, kaip vienuolynas turi būti uždarytas. 1. Tinkama data Miroslovo vienuolynui uždaryti būtų 1866 m. balandžio 13/25 d. 2. Uždarius vienuolyną, parapijai aptarnauti paliktini du vienuoliai. Jokiū būdu negali būti paliktas kun. V. Žilinskis, kurį į Miroslovą iš Marijampolės etatinio vienuolyno paskyrė vyskupas be Vidaus ir dvasinių reikalų

¹⁰⁵ Piotr Paweł Gach, „Zakon Marianów XIX wieku“..., p. 90.

¹⁰⁶ Vidaus ir dvasinių reikalų valdinės komisijos vyriausiojo direktoriaus kunigaikščio Vladimiro Čerkaskio slaptas raštas Augustavo gubernijos civiliniam gubernatoriui. Nr. 16, 1866 04 05/17, LVIA, f. 1009, ap. 7, b. 6, l. 8.

¹⁰⁷ *Ibid.*

¹⁰⁸ Miroslovo marijonų vienuolyno vienuolių sąrašas, *ibid.*, l. 10.

¹⁰⁹ *Ibid.*

¹¹⁰ Vidaus ir dvasinių reikalų valdinės komisijos vyriausiojo direktoriaus kunigaikščio Vladimiro Čerkaskio slaptas raštas Augustavo gubernijos civiliniam gubernatoriui. Nr. 16, 1866 04 05/17, LVIA, f. 1009, ap. 7, b. 6, l. 8^a.

valdinės komisijos leidimo. Šis kunigas turi būti nedelsiant sugražintas į Marijampolės vienuolyną. 3. Vienuolyno uždarymo išlaidas padengti iš gubernatoriaus arba gubernijos valdybos lėšų, kurios vėliau bus sugražintos¹¹¹. Prie V. Čerkaskio rašto buvo pridėtas maršrutas, kuriuo vienuoliai turėjo vykti iš Miroslovo į Marijampolę. Maršrutas numatytas per tokias vietas: Bendrės, Onciškiei, Krokialaukis, Gudeliai, Igliškis, Javaravas. Iš Miroslovo į Marijampolę reikėjo perkelti penkis vienuolius¹¹².

Apie Miroslovo vienuolyno uždarymo procedūrą sužinome iš Seinų apskrities karo viršininko pranešimo Augustavo gubernijos civiliniam gubernatoriui. Vienuolynas uždarytas 1866 m. balandžio 13/25 d. septintą valandą vakaro. Miroslovo palikti du kunigai bažnyčiai ir parapijai aptarnauti. Vienuolynas uždarytas sėkmingai, be jokių kliūčių ir neramumų. Tos pačios dienos vienuoliktą valandą vakaro šeši vienuoliai iš Miroslovo vežimais išsiųsti į Marijampolę. Kelionėje vienuolius lydėjo vienas žandarų puskarininkis ir vienas kazokas, vadovaujami Seinų apskrities žandarų valdybos viršininko poručiko Aleksandrovičiaus¹¹³. Vienuoliai į Marijampolę buvo vežami anksčiau nurodytu maršrutu. Maršrutas ėjo per trijų apskričių – Seinų, Kalvarijos ir Marijampolės – teritoriją ir kiekvienos apskrities pareigūnai stebėjo vienuolių kelionę. Kalvarijos apskrityje važiavo per Onciškius ir Krokialaukį. Kalvarijos apskrities karo viršininkas informavo Augustavo gubernijos civilinį gubernatorių, kad vienuoliams važiuojant per šios apskrities teritoriją nieko neatsitiko¹¹⁴. Į Marijampolę vienuoliai atvyko balandžio 14/26 d. antrą valandą po pietų ir buvo atiduoti Marijampolės vienuolyno vyresniojo žinion. Kelionės metu buvo laikomasi visų instrukcijos reikalavimų ir nebuvo jokių nenumatytų įvykių¹¹⁵. Miroslovo vienuolynui uždaryti buvo išleista 36 rb 10 kapeikų¹¹⁶.

¹¹¹ *Ibid.*, l. 9.

¹¹² Vienuolynų ypatingosios komisijos sudarytas maršrutas vienuolių perkėlimui iš Miroslovo į Marijampolės etatinį vienuolyną. 1866 04 05/17, *ibid.*, l. 11.

¹¹³ Seinų apskrities karo viršininko raštas Augustavo gubernijos civiliniam viršininkui. Nr. 2285, 1866 04 13/25, *ibid.*, l. 16.

¹¹⁴ Kalvarijos apskrities karo viršininko pranešimas Augustavo gubernijos civiliniam gubernatoriui. Nr. 3396, 1866 04 29, *ibid.*, l. 27.

¹¹⁵ Seinų apskrities žandarų valdybos viršininko Aleksandrovičiaus pranešimas Augustavo gubernijos civiliniam gubernatoriui. Nr. 54, 1866 04 14/26, *ibid.*, l. 20.

¹¹⁶ Seinų apskrities karo viršininko pranešimas Augustavo gubernijos civiliniam gubernatoriui. Nr. 2371, 1866 04 19/05 01, *ibid.*, l. 21.

Dažniausiai vienuolynų bažnyčios neturėjo savo parapijos ir uždarius vienuolyną buvo siekiama, kad prie tokios bažnyčios būtų įkurta parapija. Antai jau 1865 m. Korabievo gminos gyventojai prašė, kad vietoj uždaryto Marijonų girios vienuolyno bažnyčios būtų įsteigta parapija¹¹⁷. Uždarytų vienuolynų bažnyčioms aptarnauti buvo paliekama po vieną arba du kunigus marijonus. Iš tokių kunigų galima išskirti Igliaukoje likusį dirbti kunigą Vincentą Kačergi (1823–1897). Jis Igliaukoje išbuvo iki pat savo mirties ir pastatė naują neogotikinio stiliaus mūro bažnyčią¹¹⁸. Tačiau ne visur tokie pasilikę kunigai ilgai dirbdavo savo buvusio vienuolyno bažnyčioje. Antai Marijonų girios bažnyčioje likęs marijonas išbuvo iki 1870 m., o po jo parapiją iš marijonų perėmė dieceziniai kunigai¹¹⁹. Iš uždarytų marijonų bažnyčių tik Rasnos vienuolyno bažnyčia buvo paversta cerkve.

Pagal 1864 m. spalio 27/lapkričio 8 d. įsaką uždarius vienuolyną vienuoliams buvo suteikta teisė savanoriškai išvykti į užsienį, bet be teisės sugrįžti. Iš marijonų šia teise pasinaudojo Andrius Strupinskas. Apie jo išvažiavimą duomenys pateikiami Miroslovo marijonų vienuolyno uždarymo byloje. Kas paskatino A. Strupinską išvykti, neaišku (yra nuomonių, kad jis buvo prisidėjęs prie sukilimo). Pareiškusiam norą išvykti vienuoliui pagal minėtą įsaką skiriama 150 rb metinė pensija, apmokamos kelionės išlaidos iki sienos, išduodamas nemokamas išvažiavimo pasas ir prie sienos sumokama 25 rb suma tolesnei kelionei¹²⁰. A. Strupinskas prašėsi išleidžiamas į Karaliaučių ir gana greitai (reikėjo patikrinti, ar nėra politinių kliūčių) sutvarkyti išvažiavimo dokumentai. 1866 m. liepos 7 d. jis jau išvyko iš Marijampolės į Virbalį, prieš tai gavęs jam skirtą 157 rb ir 81 kp sumą¹²¹. Liepos 8 d. per Virbalio muitinę jis kirto sieną¹²².

¹¹⁷ Ravos apskrities viršininko raštas Lenkijos Karalystės generalpolicmeisteriui. Nr. 196, 1865 01 12, AGAD, ZPG, Nr. 16, l. 9.

¹¹⁸ Bronius Kviklys, *Lietuvos bažnyčios*, Chicago: Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1982, t. 1: Vilkaviškio vyskupija, p. 152.

¹¹⁹ Waclaw Makoś, MIC, *Puszcza Mariańska kolebka zgromadzenia Księży Marianów*, Warszawa: Stowarzyszenie Pamocników Mariańskich, 2000, p. 18.

¹²⁰ Lenkijos Karalystės generalinio policmeisterio raštas Augustavo gubernijos civiliniam gubernatoriui, 1866 04 30/05 12, LVIA, f. 1009, ap. 7, b. 6, l. 28.

¹²¹ Marijampolės apskrities karo viršininko pranešimas Augustavo gubernijos civiliniam gubernatoriui, 1866 07 08/20, *ibid.*, l. 39.

¹²² Marijampolės apskrities karo viršininko pranešimas Augustavo gubernijos civiliniam gubernatoriui, 1866 08 01/13, *ibid.*, l. 40.

Prūsijoje A. Strupinskas neužsibuvo ir tais pačiais, t. y. 1866 m., atvyko į JAV¹²³.

Marijampolės vienuolynas – keturių dešimtmečių vegetacija. Po vadinamosios „reformos“ liko tik vienas marijonų vienuolynas Marijampolėje; į jį buvo suvežti marijonai iš uždarytų vienuolynų. Kaip matėme, iš pradžių į Marijampolę buvo atvežti tik Palenkės vyskupijoje ir Varšuvos arkivyskupijoje veikusių vienuolynų vienuoliai. Tačiau greitai buvo uždaryti ir Seinų (Augustavo) vyskupijoje veikę Igliaukos ir Mirosłavo vienuolynai. Į Marijampolę nepateko nė vienas Vilniaus vyskupijoje veikusio Rasnos vienuolyno vienuolis. Taip pat reikia pažymėti, kad Seinų (Augustavo) vyskupijos parapijose dirbę vienuoliai nebuvo apgyvendinti Marijampolėje, nors Palenkės vyskupijoje ir Varšuvos arkivyskupijoje tokie vienuoliai, prieš uždarant vienuolynus, buvo sugražinti į savus vienuolynus ir vėliau pateko į Marijampolę.

Kiek vienuolių 1864 m. gruodžio mėnesį buvo apgyvendinta Marijampolėje? Prieš vienuolynų uždarymą surinkti duomenys, kiek vienuolių yra visuose vienuolynuose ir kiek jų reikia perkelti į Marijampolę. Duomenys datuoti 1864 m. lapkričio 3/15 d. Pirmą skiltis: Vienuolynai paliekami tokie, kokie yra, nekeičiant narių skaičiaus. *Mirosłavo* vienuolynas su 8 vienuoliais. 2. Antra skiltis: Uždaromi vienuolynai. *Kalvarijos Kalno*: iš viso 2, pa-

¹²³ Vienuoliai marijonai Strupinskai buvo du: Andrius ir Mykolas. Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštyne yra saugomas iš Paryžiaus 1874 m. gegužės 5 d. Andriaus Strupinsko vardu pasirašytas laiškas Seinų (Augustavo) vyskupijos vyskupui Petruilui Vežbovskiui. (Žr.: VUB, f. 196–84, l. 1.) Šio laiško autorius nurodo, kad 1866 m. liepos 21 d. jis privalėjo palikti marijonų vienuoliją bei Seinų vyskupiją ir emigruoti į svetimus kraštus. Bolivijoje pastoracinį darbą dirbo beveik septynerius metus. Dėl blogo klimato ir nepastovaus gyvenimo užpuolė ligos, turėjo palikti Pietų Ameriką ir apsigyveno Paryžiuje. Kelionėje jis prarado viską, netgi dokumentus apie gautus kunigystės šventimus. J. Totoraitis šį laišką priskyrė Andriui Strupinskui. (Žr.: Jonas Totoraitis, „Marijonų vienuolija nuo 1864 m. iki atgaivinimui“, *Tiesos kelias*, 1936, Nr. 11, p. 607.) Tačiau iš A. Strupinsko biografijos gerai žinome, kad jis tuomet buvo JAV. Archyvuose dokumentuose yra nurodoma, kad 1864 m. gruodžio mėnesį Marijampolės marijonų vienuolyne buvo diakonas Mykolas Strupinskas. (Žr.: AGAD, ZGP, Nr. 15, l. 326.) Mirosłavo vienuolyno uždarymo byloje pažymėta, kad klierikas profesas M. Strupinskas gydosi Varšuvos Šv. Jono ligoninėje dėl laikino proto aptemimo. (Žr.: LVIA, f. 1009, ap. 7, b. 6, l. 10.) Kodėl Mykolas Strupinskas, rašydamas laišką vyskupui, pasirašė Andriaus vardu? Vienas paaiškinimas būtų tai, kad taip elgėsi saugumo sumetimais. Kitas paaiškinimas galėtų būti tai, kad M. Strupinskas emigravo neturėdamas kunigystės šventimų ir dėl to reikėjo prisidengti svetimu vardu. Daugiau duomenų apie Mykolą Strupinską nepavyko rasti.

liekama bažnyčiai aptarnauti 1, perkeliama 1. *Skurco*: iš viso 8, paliekama bažnyčiai aptarnauti 1, perkeliama 7. *Gožlino*: iš viso 3, paliekama bažnyčiai aptarnauti 1, perkeliama 2. *Marijonų girios*: iš viso 6, paliekama bažnyčiai aptarnauti 1, perkeliama 5. Trečia skiltis: Veikiantys vienuolynai, į kuriuos perkeliama uždarytų vienuolynų vienuoliai. *Marijampolės* vienuolynas su 21 vienuoliu. Nepaminėtas Igliaukos vienuolynas. Matyt, Igliaukos vienuoliai buvo priskirti prie Marijampolės, nes Igliauka buvo Marijampolės filija¹²⁴. Iš pateiktų duomenų matyti, kad į Marijampolę planuota perkelti 15 vienuolių. Tačiau pora planuotų vienuolių Marijampolės nepasiekė ir, kaip jau minėta, į Marijampolės vienuolyną iš Palenkės vyskupijos ir Varšuvos arkivyskupijos vienuolynų atvyko 13 vienuolių. Tai patvirtina ir Marijampolės apskrities karo viršininko sudarytas į Marijampolę iš uždarytų marijonų vienuolynų atvykusių marijonų sąrašas. Sąrašė pažymėta, kad buvo 10 kunigų ir 3 klierikai¹²⁵. Prie sąrašo data nenurodoma, bet iš lydimojo rašto galima spėti, kad sąrašas sudarytas apie 1864 m. gruodžio mėn. vidurį¹²⁶. Su šiuo lydimoju raštu generalpolicmeisteriui buvo pasiųstas ir kitas sąrašas, kurį pasirašė Marijampolės vienuolyno vyresnysis Jurgis Naruševičius ir Marijampolės apskrities viršininkas¹²⁷. Šiame sąrašė suregistruoti Marijampolės vienuolyne buvę vienuoliai kunigai, novicai ir klierikai. Iš viso į sąrašą įtraukti 33 asmenys, iš kurių 26 buvo kunigai, 4 novicai ir 3 klierikai¹²⁸. Tačiau iš šio sąrašo tiksliai negalime pasakyti, kiek vienuolių 1864 m. gruodžio mėn. gyveno Marijampolės vienuolyne. Tikrai reikia atmesti 4 vienuolius, nes prie V. Senkaus ir S. Šalaševičiaus pavardžių nurodoma, kad jie studijuoja Varšuvos dvasinėje akademijoje, o prie dviejų pavardžių nurodomos bažnyčios, prie kurių jie gyvena. Vincentas Gavėnas gyveno Didvydžiuose, o Laurynas Urbonas – Gižuose¹²⁹. Taip pat visiškai aišku, kad Marijampolėje negyveno Vincentas Kačergis ir Eliziejus Miliauskas, nes jie gyveno Igliaukos vienuolyne. Taigi Marijampolės vie-

¹²⁴ AGAD, ZGP, Nr. 15, l. 85.

¹²⁵ *Ibid.*, l. 322.

¹²⁶ Karo viršininko valdybos Augustavo skyriaus raštas Lenkijos Karalystės generalpolicmeisteriui. Nr. 9032, 1864 12 14, *ibid.*, l. 314.

¹²⁷ *Ibid.*, l. 326–327. Šis sąrašas taip pat nedatuotas, bet jis buvo sudarytas iki 1864 m. gruodžio 14 d.

¹²⁸ *Ibid.*

¹²⁹ *Ibid.*

nuolyne, suvežus vienuolius, t. y. 1864 m. gruodžio mėn., turėjo gyventi 27 vienuoliai.

Pagal archyvinius šaltinius, 1865 m. vasario mėn. pradžioje Marijampolės marijonų vienuolyne buvo 29 vienuoliai¹³⁰, o kitais duomenimis, 1865 m. Marijampolės vienuolyne gyveno 32 vienuoliai¹³¹ ar 31 vienuolis¹³². Tokių duomenų nevienodumą gal būtų galima paaiškinti tuo, kad vienuoliai važinėdavo dirbti į parapijas. Išlikęs vienas juodraštinis, be datos, marijonų sąrašas, kuriame prie dešimties vienuolių pavardžių pažymėtos parapijos¹³³. Toliau 2 lentelėje pateikiame duomenis apie vienuolių skaičių Marijampolės vienuolyne 1865–1904 metais.

2 lentelė. Vienuolių skaičius Marijampolės vienuolyne 1865–1904 metais*

1865	1870	1872–1873	1874–1875	1876	1877	1878	1879–1883	1884–1889	1890	1891–1892	1893	1894–1904
29	24	16	15	16	15	14	12	11	10	7	5	3

* Šaltiniai: AGAD, CWW, Nr. 225, l. 199–200; LVIA, f. 1009, ap. 7, b. 258; VUB, f. 196–150; Elenchus universi cleri dioecesis Augustoviensis. Pro Anno Domini 1870, 1872, 1873, 1874, 1875, 1876, 1877, 1878, 1879, 1880, 1881, 1882, 1883, 1884, 1885, 1886, 1887, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1894, 1895, 1896, 1897, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904. Pasakytina, kad iš 1870 m. buvusių 24 vienuolių keturi buvo klierikai. 1872 m. elenche klierikų jau nėra nurodyta.

Iš 2 lentelėje pateiktų duomenų akivaizdžiai matyti, kad Marijampolės vienuolyno keturių dešimtmečių istorija – tai vienuolyno nykimo kronika.

Marijampolės vienuolyne sugrūsti vienuoliai susidūrė su visokiais nepatogumais. Jau pačioje 1865 m. pradžioje kun. Blažiejus Kišelskis rašė Seinų vyskupui, kad jis dvejus metus Varšuvos arkivyskupijoje su arkivyskupijos vyresnybės leidimu Brochovo (Brochów) parapijoje dirbo vikaru¹³⁴. Prieš pat vienuolynų uždarymą kun. B. Kišelskiui karinės valdžios buvo įsakyta sugrįžti į Marijonų girios vienuolyną, o vėliau jis buvo atvežtas į

¹³⁰ *Ibid*, CWW, Nr. 225, l. 199–200.

¹³¹ Tadeusz Górski, *Błogosławiony Jerzy Matulewicz*, Warszawa: Wydawnictwo Księży Marianów MIC, 2005, p. 83.

¹³² Piotr Paweł Gach, „Zakon Marianów XIX wieku“..., p. 93.

¹³³ VUB, f. 196–150. Sąrašas galėjo būti sudarytas 1865 m. pirmojoje pusėje.

¹³⁴ Kun. Blažiejus Kišelskio raštas Seinų vyskupui Konstantui Irenėjui Lubenskiui. 1865 01 07, VUB, f. 196–127, l. 7.

Marijampolės vienuolyną. Kun. B. Kišelskis nespėjo pasiimti kasdieniame gyvenime reikalingų daiktų ir dėl to „dabar atsidūrė blogoje padėtyje“¹³⁵. Vyskupą prašė duoti leidimą išvykti, nes tik gavus vyskupo sutikimą Marijampolės apskrities karo viršininkas išduos leidimą. Vyskupas savo rašte prašė Marijampolės apskrities karo viršininką, kad kun. B. Kišelskiui būtų duotas leidimas vykti į Varšuvos gubernijos Lovicų apskrities Brochovo kaimą „spręsti šeimyninius reikalus“¹³⁶.

Marijampolės vienuolyne apgyvendinti vienuoliai buvo siunčiami ir į aplinkines parapijas pagelbėti pastoraciniame darbe. Tačiau ne visi Marijampolės marijonai galėjo būti siunčiami. Vyskupas K. I. Lubenskis rašė: „Iš lenkiškose apylinkėse veikusių vienuolynų perkelti vienuoliai į Marijampolę, kur žmonės vien tik lietuvių kalbą vartoja, negali teikti jokių paslaugų ir dėl to neturi jokio užsiėmimo“¹³⁷.

Vienuolynas nyko ne vien dėl to, kad vienuoliai išvykdavo į parapijas, bet daug svarbesnė nykimo priežastis ta, kad civilinės valdžios institucijos neleido priimti kandidatų į noviciatą, nors novicus priimti oficialiai buvo neuždrausta. Istoriografijoje nurodoma, kad į marijonų vienuoliją mėgino įstoti ne vienas kandidatas, bet visų jų prašymus valdžios pareigūnai atmesdavo¹³⁸. Pamažu, vienuoliams išmirštant, tuštėjo Marijampolės marijonų vienuolyno pastatai. 1897 m. vienuolyne liko tik trys vienuoliai: Andrius Jurevičius (gim. 1823), Motiejus Gylis (gim. 1834) ir jauniausias Vincentas Senkus (gim. 1840). Jau 1893 m. V. Senkus buvo išrinktas marijonų vienuolijos generolu¹³⁹. Toks vienuolių skaičiaus sumažėjimas buvo

¹³⁵ *Ibid.*.

¹³⁶ Seinų vyskupo raštas Marijampolės apskrities karo viršininkui. Nr. 90, 1865 02 15, *ibid.*, l. 13.

¹³⁷ Seinų vyskupo Konstanto Irenėjaus Lubenskiego raštas Lenkijos Karalystės kitatikių dvasinių reikalų tvarkytojui Aleksandriui Muchanovui. Nr. 414, 1867 04 08, ADL, sign. II 150, l. 139. Plg.: Vaclovas Aliulis, MIC, „Marijonų šviesulys Marijampolėje“, in: *Užnemunė: visuomenė ir dvasinio gyvenimo procesai*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005, p. 77. Čia rašoma: „Caro valdžia marijonams paliko vienintelį vienuolyną Marijampolėje ir į jį suvežė ne tik Miroslovo, bet ir kelių Lenkijoje buvusių vienuolynų narius. Pastarieji, nemokėdami lietuviškai, jautėsi čia nereikalingi ir pamažu paliko vienuolyną, pereidami į diecezinių kunigų gretas Lenkijoje.“

¹³⁸ Regina Laukaitytė, *Lietuvos vienuolijos. XX a. istorijos bruožai*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1997, p. 31–32.

¹³⁹ Jonas Totoraitis, *Sūduvos Suvalkijos istorija. I dalis*, Marijampolė: Piko valanda, 2003, p. 473.

labai pavojingas vienuolyno egzistavimui, nes pagal Rusijos imperijos įstatymus vienuolyne turėjo gyventi bent 8 vienuoliai. Vadinasi, Marijampolėje jau seniai nebuvo reikalaujamo vienuolių minimumo, bet iki 1903 m. vienuolyno nebandyta uždaryti.

Kodėl jis liko neuždarytas, kai buvo likę mažiau nei 8 vienuoliai? Vienas iš paaiškinimų galėtų būti toks, kad nuo 1874 m. Marijampolės marijonų vienuolyne buvo Seinų (Augustavo) vyskupijos kunigų pataisos namai. 1874–1887 m. Marijampolėje buvo vienas toks kunigas – tai Vincentas Astrauskas (Ostrowski)¹⁴⁰. Kunigas V. Astrauskas iš pradžių buvo laikomas Smalėnų reformatų vienuolyne, o nuo 1874 m. sausio 2/14 d. perkeltas į Marijampolės marijonų vienuolyną¹⁴¹. Kun. V. Astrauskas mirė Marijampolės vienuolyne 1887 m. kovo 5 d.¹⁴²

Už vieno demerito išlaikymą parai valstybė skyrė po 30 kapeikų. Pinigai buvo mokami ketvirčiais. Praėjus ketvirčiui vienuolyno vyresnysis kreipdavosi į vyskupą ar į konsistoriją. Vyskupijos vyresnybė rašydavo raštus Kitatikių dvasinių reikalų departamentui Sankt Peterburge. Šis departamentas atgal rašydavo vyskupui arba vyskupijos valdytojui. Kiekvieną kartą būdavo nurodoma, kad pinigai turi būti išmokami su vienuolyno vyresniojo parašu. Apie departamento sprendimą vienuolyno vyresniajam pranešdavo vyskupijos konsistorija. Marijonų vienuolynui už kun. V. Astrausko laikymą 1877 m. pirmame ketvirtyje iš valstybės išdo buvo skirta 36 rb¹⁴³.

1890 ir 1891 metais Marijampolės vienuolyne gyveno trys kunigai demeritai, 1892 m. keturi prasikaltę kunigai, 1893–1894 m. trys, 1895–1896 m. du, 1897–1901 m. vienas, 1902 m. du, 1903 m. vienas ir 1904 m. trys¹⁴⁴.

Paskutinis demeritas Marijampolėje buvo kun. Aleksandras Piličiovskis, kuris nuo 1894 m. uždarytas Marijampolės marijonų vienuolyne už gėrimą ir blogą elgesį. Paleistas 1904 m., uždarius Marijampolės vienuolyną.

¹⁴⁰ Elenchus universi cleri dioecesis Augustoviensis. Pro Anno Domini 1875, 1876, 1877, 1878, 1879, 1880, 1881, 1882, 1883, 1884, 1885, 1886, 1887.

¹⁴¹ Marijampolės marijonų vienuolyno vyresniojo raštas Seinų vyskupijos konsistorijai. Nr.36, 1874 04 24/05 06, ADEL, sign. II 247, lapai nenurodyti.

¹⁴² Marijampolės marijonų vienuolyno vyresniojo raštas Seinų vyskupijos konsistorijai. Nr.136, 1887 04 27/05 09, *ibid.*, sign. II 248, lapai nenurodyti.

¹⁴³ Kitatikių dvasinių reikalų departamento raštas Seinų vyskupui Petruui Vežbovskiiui. Nr. 1789, 1877 05 23, *ibid.*, sign. II 250, lapai nenumeruoti.

¹⁴⁴ Elenchus universi cleri dioecesis Augustoviensis. Pro Anno Domini 1890, 1891, 1892, 1893, 1894, 1895, 1896, 1897, 1898, 1899, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904.

Seinų (Augustavo) vyskupijos administratorius Juozapas Antanavičius neturėjo kur dėti iš vienuolyno paleistą kun. A. Piličiovskį. Dėl to jis prašė Suvalkų gubernatorių, kad kun. A. Piličiovskį dviem metams uždarytų į Kolo (Kolo) bernardinų vienuolyną (Kališo gub.), nes jis, nors keletą metų laikytas Marijampolės marijonų vienuolyne, toliau girtauja, šlaistosi po visą vyskupiją, piktina žmones ir diskredituoja dvasininkų luomą¹⁴⁵.

Marijampolės vienuolyno uždarymas 1904 m. Savo išsamioje studijoje apie Marijampolę Algimantas Miškinis konstatuoja, kad nors 1904 m. Marijampolės marijonų vienuolynas buvo uždarytas, bet „oficialiai tai tikriausiai nebuvo padaryta“¹⁴⁶. Rusijos valstybiniame istorijos archyve Sankt Peterburge rasta archyvinė medžiaga¹⁴⁷ leidžia į šį klausimą pažvelgti išsamiau ir sužinoti, kaip ten iš tikrųjų buvo.

Suvalkų gubernijos pareigūnai tik 1903 m. apsižiūrėjo, kad Marijampolės vienuolynas neatitinka reikalavimų ir turi būti uždarytas. Visa uždarymo procedūra iki galutinio caro patvirtinimo apie vienuolyno turto perdavimą parapijai užtruko beveik dvejus metus. Veiksmas prasidėjo, kai Suvalkų gubernijos valdyba savo 1903 m. vasario 10 d. raštu kreipėsi į Marijampolės apskrities viršininką dėl Marijampolės vienuolyno uždarymo. Remdamasis šiuo raštu, apskrities viršininkas nurodė Marijampolės miesto burmistrui tituliniam patarėjui Adomui Baranauskui (Baranovskiui) sušaukti du pasitarimus: Marijampolės miesto magistrato narių posėdį ir Marijampolės parapijos parapijiečių ne miestiečių susirinkimą. Abu renginiai įvyko 1903 m. balandžio 24 d. ir archyvinėje byloje išlikę jų protokolai¹⁴⁸.

Magistrato posėdyje dalyvavo visi jo nariai: burmistras, kasininkas, sekretorius ir du suolininkai. Taip pat į posėdį buvo pakviesti šeši miesto gyventojai ir apskrities inžinierius architektas Ribarskis. Svarstytas klausimas, kad marijonų vienuolyno uždarymo atveju vienuolyno pastato dalis su sodeliu būtų perduota miesto nuosavybėn. Šios patalpos būtų skirtos

¹⁴⁵ Prelato Juozapo Antanavičiaus raštas Suvalkų gubernatoriui. Nr. 2019, 1905 11 09/22, LVIA, f. 1010, ap. 1, b. 1824, l. 24.

¹⁴⁶ Algimantas Miškinis, *Marijampolės miestas iki 1940. Istorija ir architektūra*, Vilnius: Mintis, 1995, p. 110.

¹⁴⁷ RVIA, f. 821, ap. 2, b. 300.

¹⁴⁸ *Ibid.*, l. 23–30.

vaikų katalikų mokyklai¹⁴⁹. Magistrato posėdyje priimtas sprendimas, kad siūlomos vienuolyno patalpos mokyklai miestui nereikalingos¹⁵⁰. Tokį magistrato apsisprendimą lėmė kelios priežastys. Vienuolyno pastatas seniai statytas, mokyklai skirta dalis netvirta, reikalingas didelis remontas, pastato vidaus išplanavimas netinkamas mokyklai, reikia viską kapitališkai pertvarkyti mokyklos poreikiams ir visa tai brangiai kainuotų. Dėl to miestas turėtų daug išlaidų, ne mažiau negu reikėtų pastatyti naujai mokyklai. Nėra ir būtinybės įsigyti patalpas mokyklai, nes miestas tokias turi, – jose laikinai įsikūrusi 9-ojo Jelizavetgrado dragūnų pulko cerkvė. Posėdžio dalyviai nusprendė, kad vienuolyno patalpų sutvarkymas, nepaisant to, ar jos būtų perduotos nemokamai, ar reikėtų už jas sumokėti, miestui sudarytų papildomų išlaidų. Dėl to iš miesto gyventojų turėtų būti renkami papildomi mokesčiai, o tai sukeltų jų nepasitenkinimą¹⁵¹.

Marijampolės parapiją sudarė ne tik miesto gyventojai, – jai priklausė ir aplinkiniai kaimai iš Kvietišio, Šunskų ir Javaravo gminų. Pagal vaitų atsiųstus sąrašus nustatyta, kad Marijampolės parapijai iš šių trijų gminų priklauso 823 asmenys. Į susirinkimą atvyko 445 žmonės, vadovaujami vaitų Motiejaus Ruškevičiaus, Juozapo Vyšniausko ir Andriaus Martinaičio¹⁵². Parapijos susirinkimui pirmininkavęs miesto burmistras perskaitė ir paaiškino Suvalkų gubernijos valdybos 1903 m. vasario 10 d. raštą. 1. Valdžia yra numaciusi uždaryti Marijonų ordino vienuolyną Marijampolėje ir tokiu atveju vienuolyno pastatai bei visas turtas pagal veikiančius įstatymus tampa išdo nuosavybe. 2. Vyriausybė nusprendė vienuolyno turto dalį dovanoti parapijai ir dalį vienuolyno pastato su sodeliu pritaikyti katalikų pradžios mokyklai už nustatytą mokesť išdui iš miesto lėšų. 3. Susirinkimo pirmininkas klausė susirinkusiuosius, ar sutinka priimti parapijai nemokamai paskirtą vienuolyno turta. Išklauses paaiškinimus, susirinkimas vienbalsiai nutarė su padėka priimti vyriausybės dovanojamą Marijampolės vienuolyno turta. Pabaigoje pridurta, kad mokyklos ir parapijos dvasininkų gyvenamų patalpų artima kaimynystė yra nepatogi ir net nesuderinama, tad susirinkimas pritarė, kad

¹⁴⁹ Posėdžio protokolas. 1903 04 24, *ibid.*, l. 23.

¹⁵⁰ *Ibid.*

¹⁵¹ *Ibid.*

¹⁵² Marijampolės Romos katalikų parapijos susirinkimo nutarimas. 1903 04 24, *ibid.*, l. 26.

visas vienuolyno pastatas būtų perduotas parapijai¹⁵³. Šiuos nutarimus pasirašė visi susirinkimo dalyviai tvarkingai pagal gminas. Raštingi pasirašė patys, o už neraštinguosius, išvardijus kiekvieno pavardę, pasirašė įgaliotasis asmuo. Įdomu, kad iš asmeniškai pasirašiusių daugiausia parašų rusiškų, bet nemažai yra pasirašiusių lietuviškai, o lenkiškų parašų išvis nematyti.

Archyvinėje byloje yra Suvalkų gubernijos valdybos statybos įstaiigos pasitarimo, vykusio 1903 m. rugsėjo 20 d. Suvalkuose, protokolas¹⁵⁴. Čia buvo svarstoma, ar Marijampolės marijonų vienuolyno patalpas būtų galima pritaikyti numatomai steigti Suvalkų gubernijos centrinei ramių psichiškai sergančių ligonių prieglaudai. Konstatuota, kad vienuolyno patalpos tokiai prieglaudai tiktų, bet jos per mažos visai gubernijai.

Iš aptartos medžiagos galima padaryti išvadą, kad valdžios institucijoms, prieš uždariant vienuolyną, buvo svarbu teisiškai išspręsti, kam turi priklausyti uždaromo vienuolyno turtas. Toliau jau beliko techninis suderinimas tarp valdžios institucijų. Reikia pasakyti, kad vienuolyno bažnyčia tapo parapijine.

Koks likimas laukė trijų likusių vienuolių? Varšuvos generalgubernatorius savo 1904 m. sausio 23 d. rašte vidaus reikalų ministrui teigė, kad likusius tris uždaromo vienuolyno vienuolius reikėtų perkelti į bernardinų vienuolyną Kolo mieste Kališo gubernijoje, nes krašte daugiau nebuvo nė vieno marijonų vienuolyno¹⁵⁵. Vienas carinis biurokratas net siūlė palaukti, kol senyvo amžiaus vienuoliai vienas po kito išmirs, tada vienuolyno uždarymo klausimas savaime išsispręs¹⁵⁶. Tačiau nutarta, kad vienuolius reikia palikti dirbti Marijampolės parapijoje: V. Senkų parapijos administratoriumi, o A. Jurevičių ir M. Gylį – vikarais. Tam pritarė Seinų vyskupijos administratorius prelatas Juozapas Antanavičius¹⁵⁷.

Marijampolės marijonų vienuolynas uždarytas 1904 m. rugsėjo 1 d.¹⁵⁸

¹⁵³ *Ibid.*

¹⁵⁴ *Ibid.*, I. 31.

¹⁵⁵ Varšuvos generalgubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui. 1904 01 23, *ibid.*, I. 1.

¹⁵⁶ Nenustatyto asmens slaptas raštas Kitatikių dvasinių reikalų departamento direktoriui Jevgenijui Mienkinui. 1904 m. vasario mėn., *ibid.*, I. 2.

¹⁵⁷ Varšuvos generalgubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui. 1904 07 12, *ibid.*, I. 4.

¹⁵⁸ Kitatikių dvasinių reikalų departamento raštas vidaus reikalų ministrui. 1904 07 28, *ibid.*, I. 5.

Dar vidaus reikalų ministras turėjo susisiekti su žemės ūkio ir valstybės turtų ministrais bei valstybės kontrolieriumi, kad sužinotų jų poziciją dėl perduodamo vienuolyno turto parapijai. Iš visų trijų žinybų gauti atsakymai, kad iš esmės nėra jokių kliūčių uždaryto vienuolyno turtui perduoti parapijos žinion. Galutinis taškas Marijampolės marijonų vienuolyno uždarymo byloje buvo priimtas 1905 m. vasario 8 d. Tą dieną ant vidaus reikalų ministro „nuolankiausio pranešimo“ apie uždaryto marijonų vienuolyno Marijampolės mieste visų pastatų ir naudmenų perdavimą buvusio vienuolyno parapijos nuosavybėn caras savo ranka parašė raidę „s“, t. y. sutinku (согласен)¹⁵⁹.

Čia galėtume ir baigti tyrimą apie paskutinio marijonų vienuolyno uždarymą. Tačiau dar reikėtų sustoti prie Marijampolės parapijiečių dviejų prašymų, kurie gvildenamai temai suteikia daugiau atspalvių. Vieno prašymo originalas yra išlikęs archyvinėje byloje, o apie kitą sužinome iš valdininkų susirašinėjimo.

1904 m. rugsėjo 17 d. Marijampolės parapijos parapijiečiai Vincentas Penčyla iš Marijampolės miesto, Jonas Bliūdžius ir Vincentas Šalkevičius iš Tarpučių kaimo, Antanas Vosylius iš Videpčiškių (Pabaigų) kaimo, Jonas Karpus iš Mokolų kaimo, Kazimieras Reinys iš Senųjų Adomiškių kaimo, Juozapas Lelešius iš Gudinės kaimo, Petras Čėpla iš Bukonių kaimo ir Vincentas Tekorius iš Kumelionių kaimo pasirašė prašymą vidaus reikalų ministrui¹⁶⁰. Anot prašymo autorių, po Marijampolės vienuolyno uždarymo parapijai aptarnauti paskirti trys kunigai: administratorius ir du vikarai. Atsižvelgiant į parapijos dydį, darbų apimtį ir dvasininkų amžių, tai yra per maža. Dėl to prašoma, kad vietoj dviejų etatinių vikarų būtų paskirti keturi etatiniai vikarai. Ši problema nebuvo nauja, nes parapijos aptarnavimui reikalingų dvasininkų skaičiaus klausimą, dar svarstant vienuolyno uždarymą, kėlė ir vyskupijos valdytojas prelatas J. Antanavičius. Galiausiai Varšuvos generalgubernatoriaus rašte vidaus reikalų ministrui pasiūlyta vietoj prašomų dviejų skirti vieną etatinį vikarą¹⁶¹.

Antrame parapijiečių rašte, rašytame 1905 m. pabaigoje ar 1906 m. pradžioje, prašoma, kad būtų atkurtas 1904 m. uždarytas Marijampolės ma-

¹⁵⁹ *Ibid.*, l. 44.

¹⁶⁰ Marijampolės parapijos parapijiečių prašymas vidaus reikalų ministrui. 1904 09 17, *ibid.*, l. 34–35.

¹⁶¹ Varšuvos generalgubernatoriaus raštas vidaus reikalų ministrui. 1905 04 13.

rijonų vienuolynas ir leista priimti naujus narius¹⁶². Po tolerancijos akto paskelbimo valdžios atstovai laisviau žiūrėjo į vienuolius, bet tai labiau lietė moterų vienuolijas. Istorikės Reginos Laukaitytės žodžiais: „Valdžios įstai-gos daug didesnių kliūčių darė vyrų vienuolynams priimti naujus narius. Pirma, jie faktiškai jau buvo uždaryti, ir valdžia nenorėjo žengti žingsnio atgal; antra, stačiatikybės pozicijoms krašte šie vienuolynai buvo kur kas pavojingesni nei moterų“¹⁶³. Tačiau valdininkai nediršo tiesiai pasakyti, kad nebus leista atnaujinti uždarytų vienuolynų. Prašymo autoriams, kaip reko-mendavo Kitatikių dvasinių reikalų departamentas, reikia atsakyti, kad ga-lutiniai sprendimai priklausys nuo įstatymų leidėjų priimtų nutarimų¹⁶⁴.

Svarbių detalių apie Marijampolės vienuolyno uždarymą savo studi-joje pateikė J. Totoraitis. Rašydamas apie tai, jis, matyt, rėmėsi ne tik Ma-rijampolės vienuolyne saugotais archyviniais dokumentais, bet ir įvykių liudininkų gyvais prisiminimais. Pasklido gandai, kad uždaromo marijonų vienuolyno pusė patalpų bus atiduota stačiatikių šventikui. J. Totoraitis pažymi, kad išliko daug atsiminimų, kaip žmonės rengėsi ginti vienuolyną ir neleisti įgyvendinti valdžios numatyto projekto. Keletą dienų ar net porą savaitių žmonės rinkosi prie vienuolyno ir budėjo, kad patalpos nebūtų perduotos stačiatikiams¹⁶⁵.

Ką reiškė Marijampolės marijonų vienuolyno uždarymas pačiai Ma-rijonų kongregacijai? Pirma, po Marijampolės marijonų vienuolyno už-darymo buvo baigtas 1864 m. spalio 27 (lapkričio 8) d. caro įsako apie vienuolynus Seinų (Augustavo) vyskupijoje vykdymas, nes Lomžos ka-pucinų vienuolynas buvo uždarytas 1892 metais. Taip Seinų (Augustavo) vyskupijoje neliko nė vieno veikiančio vyrų vienuolyno. Antra, Marijam-polės vienuolynas buvo vienintelis marijonų vienuolynas visame pasau-lyje. Šio vienuolyno uždarymas reiškė, kad nebeliko nė vieno veikiančio marijonų vienuolyno. Su paskutinio vienuolyno uždarymu iškilo akivaizdi grėsmė marijonų vienuolijos egzistavimui, nes liko gyvi tik trys marijonų vienuoliai. Po 1863 m. sukilimo nuslopinimo Rusijos imperijos valdžia

¹⁶² Kitatikių dvasinių reikalų departamento raštas Varšuvos generalgubernatoriui. 1906 02 14, *ibid.*, l. 53.

¹⁶³ Regina Laukaitytė, *op. cit.*, p. 35.

¹⁶⁴ Kitatikių dvasinių reikalų departamento raštas Varšuvos generalgubernatoriaus kanceliarijai. 1907 04 10, *ibid.*, l. 54.

¹⁶⁵ Jonas Totoraitis, *Zakon marianów od kasaty do odnowienia...*, p. 85–86.

neleido priimti naujų narių į vienuolijas ir tai labai skaudžiai atsiliepė marijonams. Marijonai novicų priėmimu pradėjo rūpintis jau tada, kai pradėjo grėsmingai mažėti vienuolių skaičius ir iškilo pavojus, kad Marijampolės vienuolynas bus uždarytas¹⁶⁶. Kaip matėme, ir uždarius Marijampolės vienuolyną buvo siekiama, kad būtų leista atnaujinti marijonų vienuolyną. Tačiau visos pastangos nedavė jokių rezultatų, nes Rusijos imperijos valdžios institucijos neleido priimti naujų narių. 1909 m. slapta atnaujinus marijonų vienuoliją atsivėrė perspektyva, kad, nepaisant visų valdžios draudimų, marijonai neišnyks ir toliau tęs savo darbą.

Išvados. 1. Marijonų vienuolija prieš 1863 m. sukilimą buvo gyvybinga ir jai negrėšė savaiminis sunykimas. Septyni marijonų vienuolynai veikė Lenkijos Karalystės teritorijoje ir vienas Rusijos imperijoje. Visuose šiuose vienuolynuose buvo 67 vienuoliai.

2. 1861–1862 m. ikisukiliminėse manifestacijose ir pačiame 1863–1864 m. sukilime dalyvavo visų aštuonių prieš sukilimą veikusių marijonų vienuolynų vienuoliai. Iš viso dalyvavo arba buvo įtariami, kad dalyvavo, 27 marijonų vienuolijos vienuoliai. Tai sudaro apie 40% iš bendro 67 vienuolių skaičiaus. Marijonų dalyvavimas sukilime pasireiškė įvairiomis formomis: nuo ginkluotos kovos iki patriotinių pamokslų sakymo ir sukilimo valdžios nutarimų skaitymo iš sakyklos.

3. Marijonų vienuolynų uždarymas vyko bendrame Rusijos imperijos valdžios politikos vienuolynų atžvilgiu kontekste. 1864–1867 m. buvo uždaryti septyni marijonų vienuolynai. Liko veikti vienintelis Marijampolės marijonų vienuolynas, į kurį buvo suvežti kitų vienuolynų vienuoliai, išskyrus Rasnos marijonų vienuolyną. Taigi pasaulyje liko vienintelis Marijonų kongregacijos vienuolynas. Sunykus šiam vienuolynui, buvo pavojus, kad išnyks visa vienuolija.

4. Rusijos imperijos valdžia neleido priimti naujų narių ir dėl to per keturiasdešimt metų Marijampolės vienuolyne liko tik trys vienuoliai. Susidarė sąlygos šį vienuolyną uždaryti.

5. Marijampolės marijonų vienuolyno uždarymas reiškė, kad nebeliko nė vieno pasaulyje veikiančio Marijonų kongregacijos vienuolyno. Uždarius paskutinį vienuolyną iškilo akivaizdi grėsmė visos marijonų vienuolijos egzistavimui.

¹⁶⁶ *Ibid.*, p. 74–79.

THE MARIAN MONASTERIES IN THE 1863 UPRISING AND THEIR CLOSURE

Algimantas Katilius

Summary

The Marian Order was established in the second half of the 17th c. in the territories of Poland and Lithuania. This order, except for four briefly functioning monasteries in Portugal and one monastery in Rome, never went beyond the border of the Poland and Lithuania state in the 18th and 19th c. The Marian monasteries were closed one after the other at the end of the 18th and first half of the 19th c. Thus, in the middle of 19th c., i.e. before the uprising of 1863, eight monasteries in all were still functioning of which one operated in the territory of the Russian Empire and seven in the lands of the Kingdom of Poland. Nevertheless, before the uprising of 1863 the Marian congregation was alive and not threatened with extinction.

Monks from all of the still operating eight Marian monasteries participated in the pre-uprising manifestations in 1861–1862 and in the uprising itself in 1863–1864. The participation of the Marian Fathers in the uprising was expressed in various forms. Marian monks fought among the bands of insurrectionists, participated in the organs of the government of the uprising, served as chaplains and administered other spiritual services for the uprising participants, tried to assist the fighters with material support, cared for the wounded, accepted their oath to the uprising, gave patriotic sermons, and from the pulpit read the declarations of the uprising authorities.

After the suppression of the uprising the Marian monasteries were being closed. Only the Marian monastery in Marijampolė to which the monks from the closed monasteries were sent was not closed. This monastery was also closed in 1904 when it had only three monks. The closing of the Marijampolė monastery meant that not a single operating monastery of the Marian congregation was operating in the world. There, thus, arose the danger that the Marian order would disappear completely.

ALGIMANTAS KATILIUS – Lietuvos istorijos instituto XIX a. istorijos skyriaus jaunesnysis mokslo darbuotojas. Pagrindinės tyrinėjimų kryptys: Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorija XIX–XX a., Užnemunės istorija XIX a.

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius 01108.

El. paštas: *katilius@istorija.lt*

VALDAS PRUSKUS

INTELEKTUALŲ KATALIKŲ POŽIŪRIS Į RASIŲ TEORIJĄ IR VALSTYBĘ TARPUKARIO LIETUVOJE

Įvadas. Socialiniai eksperimentai, kuriuos tarpukario metais vykdė nacionalsocialistai Vokietijoje bei fašistai Italijoje, neliko nepastebėti ir lietuvių intelektualų katalikų, ypač jaunosios kartos, susibūrusių apie „Naujosios romuvos“ (1931–1940) žurnalą ir dėl to ilgainiui gavusių „romuviečių“ vardą. Tarp jų buvo A. Maceina, P. Dielininkaitis, J. Keliuotis, F. Kemėšis ir kt. Ištikimi socialinės katalikybės idėjoms jie stengėsi suvokti ir įvertinti naujus laiko ženklus, jų atsiradimą, prigimtį ir puoselėjamus siekius. Vertinant šiuos eksperimentus, ne visada laikytasi postuluojamų teiginių griežtų apibrėžimų ir jų išsamių paaiškinimų. Todėl nenuostabu, kad menkai įsigilinę į esmę, dažniausiai neskirdami fašizmo nuo nacionalsocializmo (dvi skirtingas radikalaus judėjimo atmainas vadindami tuo pačiu vardu), nesigilindami į katalikų autorių požiūrio į šias atmainas ypatumus, sovietmečio tyrinėtojai¹ kaltino juos fašizmo propaganda.

Deja, ši tradicija pasirodė gaji. Tai paliudija ir jau nepriklausomybės laikotarpio kai kurių tyrinėtojų darbai. Pirmiausia L.Donskio knyga „Tarp Karlailio ir Klaipėdos“ (1997), kurioje autorius intelektualus katalikus kaltina neleistinomis simpatijomis fašizmui. Knygoje ypač stengiamasi sumenkinti A. Maceiną – vieną žymiausių tarpukario jaunosios kartos intelektualų katalikų, vadinant jį menku filosofu ir lietuvių fašizmo ideologu. Kaip teigia prof. K. Skrupskelis (JAV), A. Maceiną L.Donskis kritikuoja remdamasis archajiška filosofijos samprata, o perdėta retorika ir gausios tiek faktinės, tiek logikos klaidos rodo, jog geriausiu atveju smerkiamus raštus jis vartęs, ieškodamas tik inkriminuojančios medžiagos².

¹ Jefremas Maiminas, *Teorijos ir tikrovė: Buržuazinių socialinių ekonominių teorijų ir programų Lietuvoje kritika (1919–1940)*, Vilnius, 1960.

² Kęstutis Skrupskelis, „Tariamasis jaunųjų katalikų kartos fašizmas“, *Naujasis židinys*, 1999, balandis, Nr. 4, p. 212–227.

Kitas A. Maceinos raštų tyrinėtojas P. Butkus nelinkęs sutikti su L. Donskio kategorišku tvirtinimu, kad A. Maceina simpatizavęs „klero-fašizmui“³, ir laiko šį teiginį „per daug vienareikšmiu, apibendrinančiu ir todėl mažai įtikinančiu“. Tačiau kartu P. Butkus nurodo, kad A. Maceina „savo darbuose neišvengė ir totalitarizmo idėjų obertonų“⁴.

Taigi matome, kad intelektualų katalikų jaunosios kartos požiūrį į fašizmą ir nacionalsocializmą apskritai ir ypač jo šerdį – skelbtąją rasių teoriją ir praktiką – dera aptarti plačiau ir išsamiau.

Reikia pasakyti, kad fašizmas kaip politinis judėjimas, siekęs pakeisti valstybės valdymo formą pagal korporatyvinį modelį, jaunosios kartos katalikų intelektualams buvo daugiau ar mažiau suprantamas ir net atrodė patrauklus – kai kurias jo idėjas net perėmė ar savaip transformavo. Tai matyti ir iš 1936 m. paskelbtos deklaracijos „Į organiškiosios valstybės kūrybą“. Tačiau nacionalsocializmas ir jo siekiai kėlė nerimą. Mat A. Hitleris buvo ne tik griežtas katalikybės priešas, bet ir Lietuvai bei kitiems Vokietijos kaimynams turėjo teritorinių pretenzijų. Vos atėjęs į valdžią, jis ėmė judinti Klaipėdos krašto klausimą. Tačiau bene didžiausią nerimą visiems demokratų sluoksniams kėlė nacionalsocialistų propagauta idėja apie rasių nelygiavertiškumą. Šia idėja jie norėjo pateisinti valstybės kūrimą, jos tikslus bei funkcionavimą, patenkinti nelygiavertę gyventojų padėtį valstybėje. Rasizmas prieštaravo Katalikų Bažnyčios mokymui. Jaunosios kartos intelektualai katalikai stėjo prieš nacionalsocializmą ir jo šerdį – mokymą apie rases ir jo įgyvendinimo pasekmes. Jie pateikė savą tautinės valstybės sampratą.

Straipsnio tikslas – atskleisti jaunosios kartos intelektualų katalikų požiūrio į rasizmo teoriją ir praktiką ypatumus, taip pat pastangas atskirti ir propaguotą tautinės valstybės sampratą nuo fašistinės.

1. Rasizmo teorijos vertinimas. Jaunosios kartos lietuvių intelektualams katalikams rasizmo teorija atrodė nors menkai argumentuota, tačiau gan pavojinga. Buvo aišku, kad norint kalbėti apie rasizmą pagrįstai, reikėjo geriau su ja susipažinti ir žinoti, kaip ji vertinama kitur.

³ Leonidas Donskis, *Tarp Karlailio ir Klaipėdos*, Klaipėda, 1997.

⁴ Petras Butkus, „Antanas Maceina: tarp solidarizmo ir totalitarizmo“, in: *Iš Lietuvos sociologijos istorijos*, t. 2, Vilnius, 1999, p. 49.

Jau 1933 m., vos tik A. Hitleriui atėjus į valdžią, A. Maceina patvirtino, kad tai pavojingas precedentas, nes „nacionaliniam karščiui žadinti“ jis pasirinkęs rasinį nelygiavertiškumą skelbiančias idėjas⁵. Tačiau išsamesnių darbų rasizmo klausimu nei A. Maceina, nei kiti jaunieji katalikų intelektualai neparašė. Skelbtuose straipsniuose jie dėmesį sutelkdavo tik į atskirus šios teorijos momentus. Reikėjo įvertinti rasistinės teorijos pretenzijų nepagrįstumą, o svarbiausia, kaip minėta, atskirti savo siūlomą tautinės valstybės sampratą nuo nacių.

Šią temą nagrinėti ėmėsi ir arkivyskupas M. Reinys, 1939 m. paskelbęs studiją „Rasizmo problema“. Čia pateikta ir gan išsami gausios literatūros rasizmo tema apžvalga. Su jo pateiktais rasizmo vertinimais iš esmės sutiko ir jaunosios kartos intelektualai katalikai.

M. Reinys smerkė rasizmą tiek filosofiniu, tiek moraliniu požiūriu, remdamasis popiežiaus ir kitų Europos šalių vyskupų teiginiais. Jis išskyrė dvi domėjimosi rasizmo problema priežastis. Pirmiausia – tai bendras biologinių studijų pagyvėjimas (o rasių klausimas ir laikytas vienu biologijos dalykų) ir, antra, tai, kad kai kurie rašytojai ir politikai ėmė šį mokslą interpretuoti savaip ir paruošė dirvą rasistinėms išvadoms, „pagal kurias viskas iš žmogaus organinio, psichinio, kultūrinio gyvenimo pareina nuo rasės, tiksliau sakant nuo kraujo“⁶.

M. Reinys rašo, kad nuo pat antropologinių mokslų pradžios mėginata sieti rasinius ir dvasinius skirtumus. XX a. pradžioje pasirodžiusioje antropologinėje literatūroje pilna mėginimų rases išdėstyti hierarchiniu būdu, pagal tariamai įgimtą gebėjimą kurti civilizaciją. Sukurtas net ištiesas mokslas (kranioskopija), skirtas įvairių rasių atstovų smegenų masei sverti, ieškant koreliacijos tarp smegenų dydžio ir civilizacijos lygio. Tokiomis aplinkybėmis pradedama kalbėti, jog žemesnės rasės natūraliai „pasitraukia“ aukštesnėms artėjant. Pirmą žingsnį, pasak M. Reinio, žengė prancūzas Josephas Artuhras Gogineau. Jis 1882 m. parašė veikalą apie žmonių rasių nelygybę. Knygoje teigiama, kad kilniausia žmonių rasė yra „arijų“, o gryniesi modernieji jų atstovai esą vokiečiai. Jo nuomone, arijų civilizacija nyksta, nes arijų kraujas sumišo su žemesniųjų rasių krauju, „buvo praskiestas“. Taip antropologijoje iškilo politiškai pavojingas rasinio grynumo idealizavimas, kuris ir suteikia peno rasizmui

⁵ Antanas Maceina, „Tautinis pašaukimas“, *Židinys*, 1933, Nr. 8, p. 103.

⁶ Mečislovas Reinys, *Rasizmo problema*, Kaunas, 1939, p. 3.

kaip „veiksmų, pažiūrų bei politikos apsprendimui, remiantis rasinėmis charakteristikomis“⁷.

Antrą žingsnį žengė suvokietėjęs anglas Houstonas Stewartas Chamberlainas, ypač pabrėžęs svetimą bei tvirkinamą žydų įtaką „teutonams“. O kadangi teutonų rasei skirta valdyti pasaulį, jos kraujo užteršimas kenkia visai žmonijai. Visos žmonijos išganymo istorijoje čia į vokiečių rasizmą įsiliejo dar utopiškesnis momentas. Prie jo prisijungė ir iš kitų šaltinių kylantis antisemitizmas

Alfredas Rosenbergas savo garsiajame veikale „XX amžiaus mitas“ (1930), tapusiam nacionalsocializmo ideologijos vadovu, teigė, kad visa istorija turi būti perrašyta ir interpretuojama naujai, rasių ir joms būdingų idealų kovos požiūriu. Arba tiksliau: kaip arijų, kultūrą kuriančių, ir visų žemesniųjų žmonijos rūšių kova. Pasak A. Rosenbergo, ši rasė paplito iš tam tikro sklaidos taško šiaurėje, migravo į Egiptą, Indiją, Persiją, Graikiją ir Romą ir sukūrė ten senovės civilizacijas. Visos senosios kultūros sunyko, nes arijai susikryžiavo su žemesnėmis rasėmis. Kitų rasių kraujo infiltracija ilginiui labai susilpnino ir arijams priklausančią vokiečių tautą. Todėl būtina šį grynumą atgaivinti, kad būtų galima vėl atkovoti vyraujančią vietą tarp kitų tautų. Juolab kad būtent arijai, pasak A. Rosenbergo, sukūrė visą mokslą ir meną, visą filosofiją ir didžiąsias politines institucijas. Jų priešingybė – parazitinė žydų antirasė, sukūrusi šiuolaikinius rasių nuodus – marksizmą ir demokratiją, kapitalizmą ir finansus, bevaisį intelektualizmą. Taip pat ir krikščionybė, įkurta žydo su meilės ir gailingumo bei visuotinės brolybės idealais, susilpninusi vokiečių kultūros kryptį.

Taip Vokietijoje, rašo M. Reinys, į vieną pasaulėžiūrą suplaktos visos prielaidos, vedančios prie galutinio žydo, ir ne tik jų, klausimo sprendimo. Nacių rasizmas (tai jo specifinis bruožas) aistras masėse žadinantį antisemitizmą aiškiai subordinavo utopinei ideologijai⁸.

Minėtoje knygoje M. Reinys rasizmą kritikuoja įvairiais požiūriais (biologijos, filosofijos, religijos, teisės, pedagogikos) ir prieina išvadą, jog moksliniu požiūriu nacių teorija yra nesąmonė. Jis pritaria kai kurių mokslininkų nuomonei, jog iš viso nėra ir niekada nebuvo „arijų“ rasės. Tiesa, yra arijų kalbų šeima, tačiau šias kalbas vartoja įvairių rasių žmonės. Taigi, šiaip ar taip, Europoje grynųjų rasių nėra, o kiekviena Europos tauta yra

⁷ *Ibid.*, p. 19.

⁸ *Ibid.*, p. 42.

kelių rasių mišinys. O jeigu kur ir atsirastų grynujų rasių, jos būtų žemesnės kultūros negu mišriosios rasės, nes, M. Reinio teigimu, antropologai randa tiesioginį ryšį tarp aukštos kultūros ir rasių maišymosi⁹.

Reikia pasakyti, kad rasių teorija, mėginusi susieti psichiką su krauju, t. y. įrodyti žmogaus intelektinių, dvasinių savybių priklausomybę nuo fiziologijos – visų pirma nuo rasės, – moksliskai buvo nepagrįsta ir apskritai prieštaravo logikai, tačiau turėjo didelę įtaką nacionalsocialistų vykdytai politikai Vokietijoje. Reakcija į tai buvo jaučiama ir Lietuvoje.

Kaip rašo F. Kemėšis, rasistinės teorijos poveikis nacionalsocialistų politikai buvo keleriopas. Pirmiausia ji stimuliuojo bendrą Vokietijos gyventojų, tariamų arijų, prieaugį. Tuo tikslu buvo subsidijuojamos vedybos, materialiai remiamos gausios šeimos, nes teritorinės ekspansijos poreikis buvo grindžiamas tuo, kad Vokietijoje yra gyventojų perteklius. Netiesiogiai tokia politika ėmė skatinti nesantuokinių vaikų gimdymą¹⁰.

Lietuvoje gyventojų prieaugio skatinimas nebuvo aktualus. Buvo jaučiamas užimtumo stygius. Esant didelei bedarbystei, kasmet iš šalies geresnio gyvenimo ieškoti emigruodavo po 20–25 tūkst. žmonių¹¹. Aiškesnės politikos užimtumo klausimu tautininkai patys neturėjo, tačiau su nerimu stebėjo A. Hitlerio pastangas visokeriopai palaikyti gyventojų augimą.

Antra, rasės teorija buvo paremti ir 1933 m. Vokietijoje priimti eugenikos įstatymai, kuriais tariamai siekta užkirsti kelią paveldimų ligų plitimui, bet iš tikrųjų tai buvo fizinių ir psichinių invalidų sterilizacijos arba išnaikinimo politika.

Lietuvoje eugenikos (teorija, teigianti, kad genetikos principais galima gerinti žmogaus paveldimas savybes) klausimai taip pat žadino susidomėjimą. Tautininkų ideologas V. Gustainis ragino, kad eugenikos problemomis labiau susidomėtų ne tik gydytojai, biologai, filosofai, teisininkai, bet ir politikai bei sociologai, nes „sprendžiant opų socialinį klausimą, reikia į jį pirmiausia žiūrėti eugenikos akimis“¹². Tačiau platesnių diskusijų jis visuomenėje nesukėlė – taip ir liko tik raginimas.

⁹ *Ibid.*, p. 17–19.

¹⁰ Fabijonas Kemėšis, *Krikščioniškosios ekonomijos linkme*, Vilnius, 1997, p. 235–252.

¹¹ Vincentas Liulevičius, „Lietuvių išseivija: tautai nuostolis ar pelnas?“ in: *Lituanistikos instituto 1981 m. suvažiavimo darbai*, Chicago, 1981, p. 167.

¹² Valentinas Gustainis, „Socialinis klausimas ir eugenika“, *Naujoji romuva*, 1937, Nr. 8, p. 176–177.

Trečia, rasine teorija buvo grindžiami ir antižydiški 1935 ir 1938 metų Vokietijos valstybės įstatymai, kuriais buvo siekiama padidinti arba išsaugoti vokiečių rasės grynumą. Jais vokiečių santuokos su asmenimis, turinčiais ketvirtadalį (arba daugiau) žydiško kraujo, buvo paskelbtos neteisėtomis, žydų nuosavybė ir turtas eksproprijuojama. Žydai buvo šalinami iš tarnybų, jiems atimamos piliečių teisės, nors daugelis jų prieš tai ilgus dešimtmečius triūsė Vokietijos valstybės labui.

Lietuvoje, kaip matėme, žydai naudojosi plačia kultūrine autonomija, jiems buvo pripažintos visos pilietinės teisės. Nors radikalios tautininkų grupuotės (pvz., „Geležinis vilkas“) atvirai reiškė nepasitenkinimą žydų išgalėjimu krašto ekonominiame gyvenime, tačiau kryptingų akcijų jų atžvilgiu nevykdė.

Ketvirta, rasės grynumo teorija padėjo Hitleriui pagrįsti gyventojų suskirstymą į rūšis valstybėje. „Tautinė valstybė, – rašė A. Hitleris, – savo gyventojus privalo suskirstyti į tris rūšis: valstybės piliečiai, valstybei priklausą ir užsieniečiai. Gimimu gali būti gaunama tik priklausomybė valstybei, bet ne pilietybė. Priklausą valstybei turi žinoti savo rasę ir tautybę. Pilietybę gali gauti tik tie, kurie yra tos pat tautos, kokia yra tautinė valstybė. Užsieniečiai nuo priklausančių valstybei skiriasi tik tuo, kad valstybei priklausomybės teises turi kitur“¹³. Taigi kiekvienas svetimšalis yra tik valdinys. Jis galėsias tapti piliečiu tik tuomet, kai atitinkamai įgis tautiško mokslo žinių, bus sveikas, atliks karo tarnybą ir įsisąmonins nacionalsocialistinę ideologiją. Todėl tikraisiais tautinės valstybės piliečiais galėjo tapti tik nacionalsocialistų partijos nariai ir jų šalininkai.

Katalikų intelektualams tokia padėtis atrodė nepriimtina. Antai M. Reinys rašė: „Bendruomenių yra daug: šeima, organizacijos, tauta, valstybė. Visos šitos bendruomenės yra ne mažiau realios negu valstybė“¹⁴. Taigi valstybę daro organišką tik natūralus žmogaus socialumo pabrėžimas, o ne jo išskyrimas. Socialumas yra prigimtinė žmogaus teisė. O prigimtinė teisė (t. y. teisė, kurios nekuria valstybė) kaip tik ir apsaugo žmogų ir jo kuriamas natūralias bendruomenes nuo totalistinės tiek fašistinės, tiek demokratinės valstybės pretenzijų. Vokiečių nacizmas yra „valstybinis totalizmas“, kur žmonės egzistuoja tik valstybei ir „iš valstybės malonės“. Todėl, M. Reinio nuomone, tokia valstybės samprata visiškai nesuderinama su katalikybe.

¹³ Adolfas Hitleris, „Mano kova“, *Diena*, 1939, Nr. 30, p. 4.

¹⁴ Mečislovas Reinys, *op. cit.*, p. 70.

Jis su širdgėla nurodo, kad „skirstymas valstybės gyventojų į sūnus ir po-sūnius yra didelė neteisybė“¹⁵, akivaizdus prigimtinės teisės paneigimas.

Panašiai samprotavo ir A. Maceina. Jis tvirtino, kad visur rasime beveik tuos pačius tautas formuojančius veiksnius: rasę, gyvenamąją aplinką, istorinį likimą, bendruomeninį jausmą. Tiesa, rasinis momentas svarbus. „Galima drąsiai tvirtinti, – rašė A. Maceina, – kad kiekviena tauta materialine atrama turi rasinį vieningumą“. Tačiau rasinio vientisumo negalima painioti su rasiniu grynumu. Tarp civilizuo-tų tautų rasine prasme nėra gry-nų tautų, nes istorijoje rasės maišėsi. Tautos atsiranda tada, kai rasės susilieja ir sudaro „vienovę“, tam tikrą „išvestinę rasę“. Todėl amerikiečius turime laikyti „tampančia tauta“, nes tenai įvairios rasės dar nėra susiliejusios. Taigi „tauta visų pirma privalo būti gamtinis vienetas, ant kurio vėliau susiformuoja tauta kaip kultūrinis vienetas“, tačiau „dėl rasinio skirtumo nėra viena tauta neįgauna didesnio vertingumo ir teisės vyrauti kitų tautų sąskaiton“¹⁶.

Maceina apgailestauja, kad tautų lygybės idėja vokiečių tautoje neturi nei pasisekimo, nei pripažinimo. Čia jis apeliuoja į krikščionybę, kuri žmogaus sielą, jo dvasinį pradą kildina ne iš gamtos. Kaip ir M. Reinys, jis nemato galimybės vokiečių rasizmą derinti su krikščionyste. A. Maceina rašė: „Dėl to krikščioniškasis istorijos filosofijos supratimas neneigia rasinių skirtumų, kaip iš viso neneigia kūno įtakos sielai. Bet, iš kitos pusės, jis dėl to neskirsto tautų į viešpataujančias ir vergaujančias, kaip tai daro rasizmo atstovai“. Negalime paneigti rasinių skirtumų, tačiau jie „etniam žmogaus vertingumui neturi menkiausios įtakos“¹⁷.

Čia A. Maceina pabrėžia tautų lygybę. Kartu jis pripažįsta, kad kiekviena tauta turi savitą kultūrinę misiją, tačiau ją dera skirti nuo mesianizmo. A. Maceinos teigimu, kiekviena tauta turi savo pašaukimą, tačiau dėl to vienos tautos negalima iškelti virš kitų. Tai būtų mesianizmas, t. y. tikėjimas „gelbimąja savo tautos galia“.

Kartu A. Maceina pritarė minčiai, kad valstybė galinti rūpintis ir savo tautos „zoologiniu pagrindu“, siekti išsaugoti tautos vieningumą, bandydama atitautinti dėl įvairių priežasčių nutautėjusius savo narius. Tačiau atitautinti esą galima tik ten, kur yra išlikę senosios kultūros likučių ir

¹⁵ *Ibid.*, p. 86.

¹⁶ Mečislovas Reinys, *op. cit.*, p. 70.

¹⁷ *Ibid.*

kur skirtingos rasės grupės dar nėra visiškai susiliejusios, nors tokių rasių maišymasis jau vyksta, ypač dėl „mišrių vedybų“. Kur tokių mišinių nėra, atitautinimo pastangos neturi prasmės. A. Maceina kreipė dėmesį į regionus, kur jokia tautinė sąmonė dar nevyrauja. Tik tokie regionai tinka atitautinimo darbui. A. Maceinos nuomone, tam vartotinos tik pedagoginės priemonės, palenkimo savo pusėn politika, nes prievarta ir draudimai teigiamų rezultatų neduoda. Vietinė kultūra turi būti gerbtina, nes atitautinant svarbu keistis kultūrinėmis vertybėmis.

Žvelgiant iš laiko perspektyvos, sunku pasakyti, ką A. Maceina turėjo galvoje kalbėdamas apie „tautinius mišinius“, kuriuos reikia atitautinti, ir „pedagogines priemones“, nes tautinių mišinių esama labai įvairių, kaip ir pedagoginių priemonių. Tačiau, kaip rašo K. Skrupskelis, A. Maceiną galima suprasti kaip paprastai Lietuvos politikus skatinantį steigti mokyklas ir kitas socialines įstaigas, prioritetą teikti mišriems rajonams (ypač pietryčių Lietuvoje)¹⁸. Tokią liberalesnę interpretaciją siūlo jo mintis, jog atitautinant reikia vartoti ne prievartą, bet palenkimo politiką. Atitautinamieji savo ruožtu turi atlietuvėti savo natūralioje kultūrinėje raidoje.

Čia prisimintini bendresni A. Maceinos tautos filosofijos teiginiai, kad žmonės nėra apskritai žmogiški, bet su kultūra santykiaujantys per tautą, o tautos „skiriasi fiziniu savo tipu ir dvasiniu savo charakteriu“. Kosmopolitizmas norįs žmoniją paversti „vienlype mase“, bet istorija eina kita linkme – prie tautų „išstobulinimo“ ir „kartu suderinimo vienos su kita į vieną puikų visuotinės žmonijos vainiką“¹⁹.

Nors A. Maceina šios savo minties neatsisakė, tačiau negalima nepastebėti ir didėjančio jo nusivylimo galimybėmis įgyvendinti tautų lygybę ir išsaugoti tautinį vientisumą, paliekant tai savieigai. Galima tik spėlioti, ką A. Maceina, kaip ir kiti jaunosios kartos intelektualai katalikai, jautė baigiantis ketvirtajam dešimtmečiui, kai Lietuvos padėtis vis sunkėjo, o tiek vokiečiai, tiek lenkai stiprino savo politinę veiklą. Be abejo, jie jautė vis didėjančią savignyos reikalą (mažos tautos noras išsilaikyti didesnių tautų apsuptyje), todėl tautinių mažumų atžvilgiu, atrodo, darėsi ne tokie tolerantiški. Tačiau A. Maceinos pagrindinė nuostata nepasikeitė. 1939 m. vasarą, ieškodamas prieš tautininkus nukreiptos sąjungos su liaudininkais, A. Maceina kartojo, kad valstybė yra palenkta žmogaus asmenybei: „tas

¹⁸ Kęstutis Skrupskelis, *op. cit.*, p. 226.

¹⁹ Antanas Maceina, „Atitautinimas ir jo būdai“, *Židinys*, 1933, Nr. 1, p. 22.

įsitikinimas yra pagrindinis, kuris katalikus suveda su liaudininkais ir kuris juos skiria nuo vad. fašistiškai nusiteikusių srovių, valstybę pastatančių aukščiau už žmogaus asmenybę²⁰.

Kartu A. Maceina manė, kad būtent valstybė turi parodyti daugiau valios ir pastangų, rūpindamasi savo tautos išsaugojimu ir sąlygų jos egzistencijai sudarymu. 1939 m. „Naujojoje romuvoje“ paskelbtame, vėliau plačių komentarų sulaukusiame straipsnyje „Tauta ir valstybė“ jis pripažino, kad „dėl to tam tikri nuostatai, draudžią skirtingos rasės vedybas, reikalaują fizinės kultūros, švietimo priežiūros ir kontrolės, yra reikalingi ir prasmingi“²¹. Detaliau jų A. Maceina nenagrinėja ir konkrečių siūlymų nepateikia. Tačiau būtent šis teiginys, išsakytas bendriausia forma, nesigilinant į kontekstą ir jo aplinkybes, įgalino dabarties autorius (L. Donskį, P. Butkų) apkaltinti A. Maceiną nacių ideologijos platinimu.

Reikia pasakyti, kad minėti A. Maceinos svarstymai turėjo savo specifinį kontekstą: jis turėjo omenyje mažųjų tautų (taigi ir lietuvių) pastangas išsilaikyti. Tuo tarpu mišrios vedybos kaip tik ir skatina nutautėjimą ir asimiliaciją. Mišrių vedybų pavojus akivaizdus ir tautinei mažumai, kuri ilgainiui gali ir visai išstirpti. Tiesa, toks valstybės įsikišimas reiškia ir tam tikrą jos totalumą.

2. Fašistinės ir tautinės valstybės totalumo raiškos skirtingumas.

A. Maceina bando atskirti totalumo raišką fašistinėje valstybėje nuo totalumo raiškos tautinėje valstybėje. Minėtame straipsnyje „Tauta ir valstybė“ A. Maceina rašė: „Šiandien daugelyje valstybių totalizmas reiškia ne tautos išplėtimą viešajame gyvenime, ne tautos perkėlimą iš subjektyviojo į objektyvųjį gyvenimą, bet šiandien reiškia tam tikros ideologijos, tam tikros partijos, net atskirų asmenų nusistatymo brukimą į viešąjį gyvenimą“²². Būtent tuo pasižymi fašizmas, kuris valstybę laiko ne tik organizacija, turinčia materialinių tikslų. Valstybė jam yra politinė, juridinė ir ekonominė institucija, kuri savo kilme ir savo raida yra ne kas kita, kaip dvasios pasireiškimas. Ji rūpinasi vidiniu ir išoriniu tautos saugumu. Bet ji kartu yra tautos dvasia, kuri reiškiasi kalba, papročiais, tikėjimu. Ji yra praeitis ir kartu ateitis. Taip valstybė peržengia asmeninio gyvenimo ribas ir pra-

²⁰ Antanas Maceina, „Tauta ir valstybė“, *Naujoji romuva*, 1939, Nr. 11, p. 229.

²¹ *Ibid.*

²² *Ibid.*

skleidžia tikrąją tautos sąmonę. Neatsitiktinai A. Hitleris teigia, jog „mirti verta vien dėl valstybės idėjos“²³.

Formos, kuriomis valstybė reiškiasi, kinta, bet valstybės idėja lieka nepakitusi. Jos misija ir funkcijos taip pat išlieka tos pačios. Valstybė ugdo piliečių visuomenines ir valstybines dorybes. Ji išlygina gyventojų interesus, pateikia jiems mokslų, meno, teisės laimėjimus. Atgijusi dvasia skatina ir valstybinį išsiplėtimą. Todėl akivaizdus fašizmo polinkis į imperializmą. Suprantama, kad valstybei, siekiančiai plėstis, būtina valdžia. Fašistinėje valstybėje visa suvereni valdžia priklauso pačiai valstybei. Tokiu atveju valstybė yra žymiai didesnė galybė negu bet kuri valdžia. Todėl visa jai turi būti pavaldumui. Tad koks vaidmuo čia tenka individui?

Fašizmui, pasak I. Tamošaičio, valstybė yra „kažkoks absoliutus dalykas“²⁴, o atskiros žmonių grupės ar individai yra reliatyvūs ir yra priimtini tik tiek, kiek jie yra valstybėje. Tačiau, kaip teigia I. Tamošaitis, klaidinga yra manyti, kad individas išnyksta fašistinėje valstybėje kaip vandens lašas. Atskiras individas neišnyksta: „Čia jis labiau sustiprinamas, kaip kad, pavyzdžiui, pulke kitų kareivių yra sustiprinamas atskiras kareivis. Fašistinė valstybė tik susiaurina nereikalingas ir kenksmingas laisves, bet tikrąją laisvę [galimybę realizuoti valstybės išsiplėtimą] padidina. Ir laisvės klausimą sprendžia ne atskiras individas, bet valstybė“²⁵. Taigi tik valstybė yra tikra individo realybė. Visa, kas yra už valstybės ribų, tas neturi jokios vertybės. Musolinio žodžiais tariant, „valstybėje – viskas, be valstybės nieko nėra, prieš valstybę nieko negali būti“. Individas yra valstybės tikslas, bet valstybė nėra individo tikslas. Ji yra individui tik priemonė „būti“.

Tačiau valstybė naudoja individus savo tikslams, nes individas gyvena tautoje, kur jis yra laikinas ir be galo mažas elementas ir kurios tiksluose jis turįs į save žiūrėti tik kaip į „organą“ ir priemonę. Žmogaus asmuo yra ne tik niekam vertas, jis yra tiesiog kolektyvo priešas, jei tasai kolektyvas jam palieka laisvę galvoti. Individas turįs tik vieną teisę – vykdyti sprendimus, kurie yra paremti valstybės reikalavimais. Tačiau faktiškai valstybės vardu kalba ne ji pati, o už ją kalba laikinas jos vadas.

A. Maceina nurodo, kad fašistinėje valstybėje „vado asmuo faktiškai veikia ir įsakinėja savo vardu. Čia asmuo nusilenkia ne kuriam nors

²³ Adolfas Hitleris, „Mano kova“, *Diena*, 1939, Nr. 7, p. 4.

²⁴ Izidorius Tamošaitis, „Fašizmas“, *Vairas*, 1933, Nr. 4, p. 441.

²⁵ *Ibid.*, p. 442.

aukštesniajam pradui, bet kitam asmeniui, kuris šito nusilenkimo dažnai reikalauja tik savo vardu. Todėl ir visuomeniniame gyvenime šitoks autoritetas dažniausiai yra tik priverčiamoji galia, paremta fizine arba moraline prievarta²⁶. Taigi valstybės ir jos vardu kalbančio vado autoritetas fašistinėje valstybėje nesiremia žmogaus asmens vertingumu, o aklu totalinio klusnumo reikalavimu. Tai nesąs tikras autoritetas, nes jis yra dirbtinai sudievinamas: čia dingsta asmenybės, jų valia, lieka tik vado valiai palenkta masė, kurios akyse tokios valstybės vadas užimaš kone Dievo vietą.

Krikščioniškojo mokymo požiūriu, pripažįstant individo laisvę ir jo asmens vertingumą bei nedisponuojamumą, tokia nuostata jaunosios kartos intelektualams katalikams buvo nepriimtina. Tai laikyta nukrypimu, neišvengiamai vedančiu į diktatūrą. Taigi fašistinė diktatūra – vienintelis galimas tokios valstybės valdymo būdas. Tačiau fašistinė diktatūra neturinti ateities, yra laikina, nors „suvalgusi vokiečių tauta kaip naivus avinėlis atsidavė Hitleriui“, reikšdama jam visišką klusnumą, tačiau anksčiau ar vėliau ji savo vertingumą suvoks ir pareikalaus savo teisių gerbimo. Taigi, F. Kemėšio žodžiais tariant, fašistinė diktatūra galinti egzistuoti tik „išimtinai nenormaliais laikais“²⁷, ir ne visoms tautoms ji priimtina.

F. Kemėšio nuomone, lietuviai nors ir pasižymi ramumu bei rimtumu, moka gerbti autoritetą, bet žino ir savo vertę. Todėl „Lietuvai negali būti priimtina jokia diktatūra: nei asmens, nei grupės, nei partijos“²⁸. Taigi nepriimtinas ir tokios valstybės totalumas, nes jis remiasi vien asmens, grupės ar partijos vienvaldiškumu. Tokios valstybės totalumui jaunosios kartos intelektualai katalikai mėgina kaip priešpriešą iškelti tautinės (organiškos) valstybės sampratą.

A. Maceina samprotavo taip: jeigu individas yra palenkta žmonių giminei, o šios giminės aukščiausias gyvenimo laipsnis yra valstybė, tai ir žmogus kaip individas yra palenkta valstybei. Valstybė yra palaikantis, tvarkantis ir normuojantis pradas. Individas pasidaro priklausomas nuo aukštesnio už jį valstybės gyvenimo tik tiek, kiek jis įsijungia į visuomenę. Visuomenės kategorijoje, pasak A. Maceinos, „valstybė yra aukštesnis pradas už individą“, bet „organinė valstybė sau palenkia ne patį individo principą, ne patį gamtinį žmogaus pradą savyje, bet jo veiksmus, jo konkretų ir

²⁶ Antanas Maceina, „Individas, asmuo ir valstybė“, *Naujoji romuva*, 1936, Nr. 12, p. 268.

²⁷ Fabijonas Kemėšis, „Korporatyvizmas Lietuvoje“, *Naujoji romuva*, 1935, Nr. 49, p. 894.

²⁸ *Ibid.*, p. 895.

aktyvų gyvenimą, nes tik šiuo gyvenimu individas įsijungia į visuomeninę kategoriją²⁹. Jis rašo, kad ir fašistai savo totalitarinę valstybę vadina „organine demokratija, bet jų valstybė labai skiriasi nuo „romuviečių“: „fašistai siekia visą gyvenimą palenkti vieningai valstybei, o „romuviečiai“ siekia sufederalizuotos diferenciacijos“³⁰. Žmonės iš prigimties yra socialūs ir jungiasi į įvairaus tipo bendruomenes: pasaulėžiūrinės, profesinės, tautinės ir kitokios. Tokių bendruomenių vidinį gyvenimą tvarko prigimtinė teisė. Todėl valstybė gali joms duoti „pozityvios teisės“ pagrindus ir turi derinti jų veiklą, jas saugoti ir globoti, tačiau negali į jas giliau įsiskverbti ir sunaikinti prigimtinės teisės nuostatų, pagal kurias šios bendruomenės yra susikūrusios.

Taigi jaunosios kartos intelektualų katalikų puoselėta organiška valstybė yra tokia, kurioje šalia pozityviosios teisės galioja kitokia teisė ir į jos sritį valstybė negali kištis. Šia prasme organiškoji valstybė aprėpia daug mažiau negu fašistinė valstybė, nepripažįstanti jokios nepriklausančios ir jos sferą ribojančios teisės. Taigi katalikiškame kontekste organiškumas yra valstybė ribojanti, fašizmo kontekste – valstybės totalumą kurianti sąvoka³¹.

Organiškojoje valstybėje nei valstybė, nei pilietis nėra aukojami vienas kitam. Asmenybė organiškiosios valstybės filosofijai yra aukščiau už individą ir valstybę. Taigi manyta, kad šis personalistinis principas ir jo praktinis taikymas galės apsaugoti valstybę nuo autoritarizmo vienašališkumo ir išspręsti konfliktą tarp valstybės ir individo, paisant abipusių interesų.

Nors organiškiosios valstybės galia individo atžvilgiu sumažėja, bet totalumo siekis išlieka. Tačiau šis siekis ir jo pobūdis yra daug mažesnis negu fašistinėje valstybėje. Iš esmės jis orientuotas ne į valstybės ribų plėtimą ir individo visišką pajungimą valstybei, o tik jo tautinio prado išsaugojimą. Pasak A. Maceinos, „totalumas tautinėje valstybėje yra ne kas kita, kaip viešojo gyvenimo persunkimas tautiniu pradu“. O pati „tautinė valstybė iš tikrųjų reiškia ne ką kita, o tik tautos valią gyventi ir kurti“³².

Kitaip tariant, Lietuva suprantama kaip tautinė valstybė, kuri atspindi lietuvių kultūrą ir kuri globoja ir gina lietuvių tautos interesus. A. Maceina teigia, kad teisiniu požiūriu visi šalies piliečiai, nepaisant jų tautinio ta-

²⁹ Antanas Maceina, „Individas, asmuo ir valstybė“, *Naujoji romuva*, 1939, Nr. 12, p. 268.

³⁰ Antanas Maceina, „Tauta ir valstybė“, *Naujoji romuva*, 1939, Nr. 11, p. 229.

³¹ Kęstutis Skrupskelis, *op. cit.*, p. 219.

³² Antanas Maceina, „Tauta ir valstybė“.., p. 229.

patumo, turi tas pačias teises. Tačiau valstybė negali vienodai traktuoti ir tautiečių, ir svetimų tautybių piliečių, arba vadinamųjų tautinių mažumų. Apie tai jis rašė: „Tautiečiai yra tikri naujosios valstybės nariai, o visi kiti yra tiktai valstybės gyventojai. Jie gali naudotis visomis tautiečių teisėmis, bet negali turėti tų pačių privilegijų kaip tautiečiai“³³. Kokios turėtų būti tos tautiečių privilegijos, jis detaliau nepaaiškina.

A. Maceina akcentuoja tautinės valstybės vaidmenį formuojant tautinę kultūrą. Kadangi tauta kultūrinėje kūryboje reiškiasi ryškiausiai, tai čia „privatinė iniciatyva turi užleisti vietą viešajai iniciatyvai“, t. y. sulaukti visapusiško valstybės palaikymo. Čia A. Maceina turi omenyje ypatingą savo tautinės kultūros rėmimą. O per ją ir tautos ugdymą plačiausia prasme. Tauta, jo nuomone, turi nuolat tobulėti ir vystytis. Tačiau šis vystymasis nesiremia „krauju“, nes jo tikslas nėra gryninti savo rasę, kaip teigė A. Hitleris, o tik sudaryti vis geresnes sąlygas tautos saviraiškai ir savisklaidai.

Tiesa, A. Maceina pripažino, kad tautinės mažumos yra „tautos kūno skaldytojos“, dėl to mažoms valstybėms labai sunku prieš jas atsilaikyti. Negana to, A. Maceinai atrodė, kad mažumos tautinėje valstybėje „niekad nesutaps su tautos kūnu ir neįsijungs į jos organizmą“³⁴. Tad kokią laikyseną tautinė valstybė turėtų užimti tautinių mažumų klausimu?

A. Maceinos nuomone, tautinių mažumų klausimą galima spręsti trimis būdais. Pirma, svetimtaučius galima mėginti „įjungti į tautos kultūrą ligi nutautinimo“. Kitaip tariant, juos asimiliuoti. Akivaizdu, kad vien ši nuostata skiria A. Maceiną nuo nacių, bandžiusių ne asimiliuoti, bet išvalyti (fiziškai sunaikinant). Reikia pasakyti, kad ši nuostata artima dabartinei JAV ir Europos Sąjungos šalių praktikai, kai su valdžios parama stengiamasi atvykusius į šalį gyventi ir dirbti kuo greičiau išmokyti kalbos ir juos integruoti į krašto gyvenimą. Beje, tokios nuostatos laikosi ir dabartinė Lietuvos valdžia.

Antra, svetimtaučius galima iškelti į savo valstybę. Tam būtina prievarta ir radikalios priemonės. Tačiau A. Maceina niekur nekalba, jog tam norėtų vartoti prievartą (netgi, atvirkščiai, stoja prieš bet kokias radikalias priemones), o be prievartos tai negali būti daugiau negu parama norintiems emigruoti. Beje, tokį tautinių mažumų klausimo sprendimą siūlė tuometiniai sionistai, puoselėję viltį anksčiau ar vėliau įkurti žydų valstybę,

³³ *Ibid.*, p. 230.

³⁴ *Ibid.*

į kurią galėtų atvykti žydai iš viso pasaulio. (Ir dabar kiekvienas žydas, gyvenantis svetur, laikomas potencialiu Izraelio valstybės piliečiu, kuriam suteikiama pirmumo teisė.)

Trečia, tai galimybė jiems leisti pasilikti „kaip svečiams bei besinaudojantiems prieglaudos teisėmis“³⁵. Deja, šios trečios galimybės A. Maceina neryškina. Nežinant, ką jis turėjo omenyje, galima tik spėti, kad prieglobsčio bei svečių teisės galėtų apimti ir kultūrinę autonomiją. Šiaip ar taip, joms, atrodo, priklauso ir individualios piliečių teisės. Tačiau aiškesnių užuominų apie kultūrinę autonomiją nėra.

Išvados. 1. Intelektualams katalikams nei fašizmo skelbiama rasizmo teorija, nei fašistinės valstybės totalizmas iš esmės buvo nepriimtina. Fašizmas, iškeldamas valstybę, suteikė jai galią (per tautos vadą) skirstyti žmones, juos rūšiuoti. Taip atmetamas aukščiausias Kūrėjo autoritetas ir jo įstatymai. Dievo suteikti žmogui prigimtiniai įstatymai ir individo teisės bei laisvės tampa fašistinės valstybės prerogatyva. Krikščionių mokymo požiūriu, pripažįstant individo laisvę ir asmens vertingumą bei nedisponuojamumą, tokia nuostata katalikams nepriimtina ir laikytina nukrypimu, kuris neišvengiamai veda į diktatūrą.

2. Lietuvių intelektualai katalikai kaip prieštarą fašistinės valstybės visagalybei iškėlė „organiškosios“ tautinės valstybės idėją. Tačiau ir tautinei valstybei nesvetimas totalitarizmas. Tik jis silpnesnis, nes yra ne kas kita kaip viešojo gyvenimo persmelkimas tautiniu pradū, savo tautos interesų gynimu ir globa, pripažįstant visiems piliečiams, nepaisant jų tautinio tapatumo, lygių teisių valstybėje. Nors intelektualai katalikai buvo linke pripažinti privilegijų tautiečiams galimybę kaip saugą nuo mažumų, tačiau jie nepatarė tautinių mažumų klausimo spręsti tokiais radikaliais būdais, kaip darė A. Hitleris.

3. Galima manyti, jog A. Maceinos siūlyti tautinių mažumų klausimo sprendimo būdai buvo savotiška reakcija į tuometinę situaciją, kai visas viešasis gyvenimas, ypač ekonominė materialinė sritis, buvo kitataučių rankose, o lietuviai, pasak A. Maceinos, realiai turėjo „mažiau teisių nei krašte gyvenantis kitatautis, tvarkąs jo reikalus“³⁶. Tai buvo raginimas lietuviams nenusileisti svetimtaučiams savo šalyje, jaustis tikraisiais piliečiais,

³⁵ *Ibid.*

³⁶ *Ibid.*

galinčiais apginti savo tautos ir valstybės interesus. Tiesa, tai buvo greičiau dvasinis ir moralinis raginimas, neturėjęs aiškesnės veiksmų programos. Tačiau jis skamba aktualiai ir šiandien.

THE ATTITUDE OF CATHOLIC INTELLECTUALS TO THE THEORY OF RACES AND THE STATE IN INTERWAR LITHUANIA

Valdas Pruskus

Summary

The article reveals the characteristics of the attitude of the younger generation of Lithuanian Catholic intellectuals (A. Maceina, M. Reinys, P. Dielininkaitis, F. Kemėšis and others) to the theory of races and the state. Archbishop M. Reinys in his study "Theory of Racism" in 1939 also began to investigate this topic. Lithuanian Catholic intellectuals rejected the idea propagated by the Nazis about the inferiority of some races. On the basis of their theory of races, the Nazis wanted to justify the creation of a state, justify its goals, functioning, and the unequal status of the population in a state. Rejecting racism as contrary to Christian teaching, the Lithuanian Catholic intellectuals firmly opposed the declaration of the omnipotence of the Fascist state and as a substitute for it they offered the idea of an "organic" national state, which would recognize that people from birth are social and join into various kinds of societies (world view, professional, national), while natural rights manage their inner life. The state can provide the people with the basics of positive rights, i.e. balance their activities, care for and shelter them, but it can not infiltrate them more deeply and destroy the tenets of natural rights, which are the basis for the creation of these societies.

VALDAS PRUSKUS – socialinių mokslų habilituotas daktaras, Vilniaus Gedimino technikos universiteto Filosofijos ir politologijos katedros profesorius. Pagrindinės tyrinėjimų kryptys: katalikų socialinės minties raida Lietuvoje, ekonomikos ir etikos sąveikos galimybės rinkos sąlygomis, religijos ir politikos sociologija, tarpkultūrinė komunikacija ir vadyba.

Adresas: Vilniaus Gedimino technikos universiteto Filosofijos ir politologijos katedra, Saulėtekio al. 11, Vilnius LT-10223.

El. paštas: *politologija@vv.vgtu.lt*

AURIMAS STULPINAS

ŽMOGAUS TERAPINIO KLONAVIMO ETIKA

Įvadas. Tobulėjant ląstelės gyvybinės veiklos supratimui ir jos manipuliavimo technikai XX a. prasidėjo daugialąsčių organizmų klonavimo era. Pradėjus nuo varliagyvių 1952 m., gan sėkmingai sukūrus transgenines bei chimerines peles 8-ajame ir 9-ajame dešimtmetyje, paskutiniame dešimtmetyje pradėta sėkmingai klonuoti žinduolius, t. y. triušius, kiaules, kates, karves, kumeles, nepamirštant ir viso šito pradininkės avies Dolly 1996 metais¹. Pastarasis įvykis buvo tam tikras signalas: o kas toliau? Tiek mokslininkai, tiek politikai ir visuomenės veikėjai bei Bažnyčios vadovai suprato, kad nėra pasaulyje teisinės bazės, kuri sulaikytų pažinimo ištroškusius mokslininkus nuo beprecedenčio aukščiausios gyvybės formos – žmogaus – klonavimo. Tačiau kadangi labai mažai kas supranta, kas yra klonavimas, iki šiol nėra manoma, kad šis procesas pažeidžia žmogaus teises ar prieštarauja doriniam įstatymui, žmoniškumui ir etikai. Atvirkščiai, klonavimas pateikiamas kaip būdas gelbėti beviltiškus ligonius jiems užauginant autologinius (savus) naujus ir sveikus organus, todėl terapinis klonavimas turtingesnėse šalyse yra prioritetinga mokslo bei medicinos tyrimų kryptis.

Klonavimo procedūra. Klonavimo principas yra labai paprastas: į moteriškąją lytinę ląstelę – kiaušialąstę – reikia įterpti kitos ląstelės genetinę informaciją, terapinio klonavimo atveju – sergančio paciento ląstelės branduolį. Teoriškai po tokio perkėlimo (kiaušialąstės branduolys turi būti išimamas, kad nesusimaišytų genai) kiaušialąstė turėtų „pamanyti“, kad įvyko apvaisinimas, ir imti dalytis, kad taip pasigamintų embrionas, iš kurio išsivystytų suaugęs individas. Tačiau praktiškai atlikus tokią branduolio perkėlimo procedūrą – tam reikia itin brangios ir sudėtingos

¹ <http://www.genome.gov/25020028>. National Human Genome Research Institute, JAV. Publikuota kovo 26 d., 2007.

aparaturos – kiaušialąstė nepradedo dalytis: ji paprasčiausiai numiršta. 99,9% atvejų ji „nepamano“, kad įvyko apvaisinimas, nes iš tiesų jokio apvaisinimo ir nebuvo: įvyko prievartinė svetimo branduolio invazija. Vis dėlto klonavimas pasaulyje vyksta. Kaip tai tampa įmanoma?

Apvaisinimas. Kiaušialąstė – tai moteriškoji lytinė ląstelė, kurioje gausu maistinių medžiagų ir yra paruoštas mechanizmas, kur iš vienos ląstelės kuriasi apibrėžtos figūros ir sandaros daugialąstis organizmas, taigi ir iš žmogaus kiaušialąstės – žmogus. Šis paruoštas mechanizmas nepasileidžia pats savaime, jis yra apdraustas: iš kiaušidės folikulo paleista kiaušialąstė (šis procesas vadinamas ovuliacija) išgyvena tik 12 valandų, daugiausiai 24, ir suėjus tam laikui – nunyksta, *jei nėra apvaisinama*. Tad kas yra tas apvaisinimas? Trumpai tariant, apvaisinimas yra signalas, perjungiantis kiaušialąstės nunykimo programą į dalijimosi, dauginimosi programą. Vaizdžiai tariant – tai yra gyvybės įpūtimas. Kol mokslininkai to nežinojo, tol jiems nepavykdavo nei elektros impulsais, nei augimo hormonais, nei temperatūriniais šokais priversti klonavimui tikslingai parngtos ląstelės dalytis. Apvaisinimas – tai nuostabus ir unikalus signalas, kai vyriškosios lytinės ląstelės paviršiaus molekulės prisiliečia prie moteriškosios lytinės ląstelės paviršiaus molekulių ir susilieja. Perfrazuojant būtų galima pasakyti, kad tai yra tas momentas, kai „du tampa vienu“. Pavieniai sėkmingi atvejai, kai ląstelės aktyvacijai panaudojamas etanolis, jonomicinas ir elektros impulsai, – greičiausiai yra ne kas daugiau kaip tik laimingi atsitiktinimai.

Klonavimas į apvaisintą kiaušialąstę (o juk apvaisinta kiaušialąstė yra zigota – naujas, visas, pilnas ir gyvas organizmas, tiesa, tik labai mažas – vos vienos ląstelės dydžio; bet mes visi užaugame iš tokios ląstelės!) yra plačiai žinomas, tačiau labai mažai mokslininkų savo klonavimo darbuose aiškiai prisipažįsta, kad donorinė kiaušialąstė buvo apvaisinta. Paprastai rašoma: „Branduolys buvo perkeltas į kiaušinėlių su pašalintu branduoliu“ arba panašiai, nesileidžiant į nereikalingas diskusijas. Tačiau jau kalbama, kad žmogaus klonavimui yra būtinas būtent apvaisinimas, ir be jo gali būti neįmanoma klonuoti žmogaus. Tai kol kas ir rodo bandymai su beždžionėmis².

² http://www.redorbit.com/news/science/2642/human_cloning_may_be_impossible/index.html.
LAURAN NEERGAARD Thursday, 10 April 2003, 06:00 CDT.

Klonavimas: donorinės ląstelės. Avies Dolly sėkmingo klonavimo technika greičiausiai nebuvo pagrįsta apvaisinimu. Tačiau net ir taikant tikslią apvaisinimo techniką (kuri nėra labai konkreti), labai didelė dalis klonavimų baigiasi nesėkme (pavyzdžiui, Dolly tebuvo vienintelis tikrai sėkmingas bandymas iš 276) – statistiškai tai sudaro mažiau nei 1:100 sėkmės tikimybę. Nesėkmingų klonavimų baigtys yra tokios: embriono žuvimas ankstyvosiose vystymosi stadijose; žuvimas vėlyvosiose vystymosi stadijose; žuvimas vos gimus; nevisiškas išsivystymas. Minėtos avies klonavimas laikomas „sėkmingu“, todėl kad suaugusios avies ląstelės paimto branduolio klonuota Dolly gimė sveika, visiškai panaši į savo motiną ir sulaukė šešerių metų (ironiška, bet tokiame nesenyvame amžiuje Dolly buvo „užmigdyta“ dėl ligos, t. y. jai buvo atlikta eutanazija)³. Nesėkmių priežastys būna labai įvairios, bet šios srities darbuotojai supranta, kad suaugusio organizmo, ypač žmogaus (kuris sulaukia 50, 60 metų), klonavimas yra pasmerktas nesėkmei, nes, pasiekus vadinamąją pilnametystę, organizmo ląstelės nustoja dalytis, todėl tampa lengviau pažeidžiamos, yra prikaupusios daug įvairiausių žalingų mutacijų. Net ir tos ląstelės, kurios sulaukus pilnametystės nepaliauja dalytis (kraujo, žarnyno, odos ir kelios kitos), ilgainiui išsigimsta, nes senstant organizmui silpnėja jo imuninė sistema, kurios paskirtis – pašalinti išsigimusias ląsteles.

Donorinės ląstelės (t. y. tos, iš kurios reikia paimti branduolį ir jį perkelti į kiaušialąstę klonavimui) pasirinkimas yra labai opus diskusijų objektas. Tiek gyvūnų, tiek žmogaus bandymų metu įrodyta, kad kuo jaunesnis *embrionas*, tuo geriau jo ląstelių branduoliai tinka perkelti į akceptorinę kiaušialąstę, t. y. naujo vaisiaus vystymasis nėra neuždelsiamas, nesulėtėja ir baigiasi sveiko naujagimio gimimu. Tuo tarpu bandymais nustatyta, kad *suaugusių* organizmų ląstelių mutacijos yra visiškai atsitiktinis reiškinys: nėra kokio konkretaus suaugusio organizmo ląstelių tipo, kuris būtų „tinkamiausias“ klonuoti. Taigi suprantama, kad terapiniam klonavimui nebūtų naudojamos embrioninės kamieninės ląstelės, nes šio klonavimo tikslas – sergančio *suaugusio* individo gydymas organoterapija. Taip pat visiškai suprantama ir logiška, kad terapiniam klonavimui tinkamesni yra jauni pacientai, kurių ląstelės jaunesnės, jose mažiau mutacijų, o imuninė sistema stipresnė nei senyvo amžiaus žmonių. Mūsų nuomone, šis faktas

³ <http://news.bbc.co.uk/1/hi/sci/tech/2764039.stm> Dolly the sheep clone dies young. BBC. Friday, 14 February 2003, 20:28 GMT.

iš karto iškelia labai didelį klausimą dėl terapinio klonavimo prieinamumo kiekvienam žmogui, nepriklausomai nuo jo amžiaus, kitaip tariant – diskriminacijos klausimą. Norint moraliai įvertinti terapinį klonavimą kaip gydymo būdą, reikia iš karto pasakyti, kad katalikybė mokslo pasiekimų, tarnaujančių ne visiems žmonėms, o tik grupei žmonių, nelaiko vertybe.

Klonavimas: akceptorinės ląstelės. Atsiradus pacientui, kuriam reikia naujo ir sveiko organo, be pradinės, „geros“ donorinės paciento ląstelės, iš kurios yra imamas tiktai branduolys, iškyla klausimas dėl akceptorinės ląstelės, kuri tą branduolį priimtų į save. Be jokių kitų alternatyvų, akceptorinė ląstelė klonavimui turi būti moteriškoji lytinė ląstelė – kiaušialąstė. Šis klausimas be problemų išsprendžiamas, jei pats pacientas yra vaisingo amžiaus moteris, t. y. pati pacientė turi savyje kiaušialąstę, kurią savo noru bei laisva valia atiduoda mokslininkams, kad būtų klonuota. Truputį sudėtingiau, jei pacientai yra jau senyvo amžiaus: nevaisinga moteris arba vyras, kurie savos kiaušialąstės klonavimui pateikti negali. Šie klausimai yra seniai išspręsti ir per visą pasaulį tikrai yra sugalvota būdų, iš kur gauti svetimų kiaušialąsčių. Bet ar tai gražu, etiška ir paprasta? Juk sveika kiaušialąstė išgyvena tik vieną parą, ne ilgiau, taigi paimti tokią ląstelę natūraliai yra neįmanoma – reikia intervencijos į moters (kiaušialąstės donorės) organizmą: hormoninės terapijos ir chirurginės operacijos⁴. Po operacijos ar net kelių pakartotinių operacijų moteris gali likti nevaisinga, nes suaugusi moteris teturi 100–300 kiaušialąsčių, o klonavimui gali prireikti ištuštinti abi kiaušides (tokia alternatyva tikrai nėra patraukli, o jei kuriai nors pacientei ir pasirodo priimtina, ilgainiui dėl savo nevaisingumo ji gali labai kentėti). Hormoninė terapija, kuri irgi gali būti ir nesėkminga, ir pakartotinė, nėra paprasta ir nesudėtinga procedūra, kitaip sunku paaiškinti, kodėl labai reta moteris ryžtasi tapti kiaušialąsčių donore tiek mokslo labui, tiek už nemažus pinigus. Vis dėlto dirbtinio apvaisinimo *in vitro* verslas pasaulyje klesti.

Ar yra kitų būdų, kuriais būtų galima greitai, pigiai ir dideliais kiekiais pagaminti kiaušialąsčių? Arba iš kur imamos ar perkamos kiaušialąstės viešiesiems ir slaptiesiems žmogaus klonavimo darbams visame pasaulyje? Neseniai nuskambėjusioje susikompromitavusio Pietų Korėjos mokslininko Hwang Woo-suk, be kita ko, klonavusio ir šunį Snuppy, byloje

⁴ <http://www.bourn-hall-clinic.co.uk/invitrofertilitation.htm>. In-vitro fertilisation.

pripažinta, kad žmogaus embrioninių kamieninių ląstelių kūrimui bei klonavimui akceptorinių ląstelių jis gavo iš savo ligininės pacienčių; taip pat rašoma, kad Hwang Woo-suko grupė turėjo daugiau moters kiaušinėlių nei pranešė ir kad juos tyrimams davė jo laboratorijos jaunesniosios darbuotojos. Nurodoma, kad vienu atveju „profesorius Hwang Woo-suk pats lydėjo studentę į ligininę“, kur jai buvo paimtas kiaušinėlis. Mokslininkas suklastojo du straipsnius, bet šunį klonavo iš tikrųjų⁵. Šis atvejis atskleidžia mokslininko piktnaudžiavimą savo darbu, tačiau neatsako į mūsų anksčiau iškeltus klausimus.

Germinalinės kamieninės ląstelės. Iš žmogaus anatomijos yra puikiai žinoma, kad negimusio moteriškosios lyties vaisiaus kiaušidėse yra šimtai tūkstančių nesubrendusių kiaušialąsčių (pirminių oocitų), kurie po gimimo nustoja dalytis ir perėjus į brendimo etapą sparčiai žūva apoptozės būdu, kol lieka maždaug po 200 vienetų kiekvienoje mergaitės kiaušidėje. (Galėtume pridurti, kad apie tai rašoma *žmogaus* anatomijos vadovėliuose, bet – paradoksas! – „negimęs moteriškosios lyties vaisius“ nelaikomas *žmogumi*.)

Taigi paprasta išvada: negimusiuose žmogaus moteriškosios lyties vaisiuose yra labai daug kiaušialąsčių, bet visiems priimtinas teiginys: „negimęs – dar ne žmogus“ visus išvaduoja iš daugelio teisinių ir finansinių problemų. Ar galima tokias nesubrendusias kiaušialąstes subrandinti laboratorinėmis sąlygomis? Atsakymas – taip, galima. Ar yra problemų turtingose šalyse gauti tokių nesubrendusių kiaušialąsčių? Atsakymas – ne, nėra; nes kiekvienoje nekatalikiškoje garbioje ligininėje atliekami vėlyvi nėštumo nutraukimai „dėl medicininių indikacijų“, pvz., dėl anencefalijos, širdies nepakankamumo, stuburo išvaržos ar Dauno sindromo. Suprantama, tokie sunkūs apsigimimai dažnai gresia kiekvienai to vaisiaus ląstelei, taigi ir kiaušialąstėms, tačiau prisiminkim, kad akceptorinės ląstelės branduolys išimamas ir išmetamas, t. y. visi apsigimimą lėmę genai yra pašalinami, todėl tiek teorijoje, tiek praktikoje abortuotų mergaičių kiaušidės yra labai paklausios prekė klonavimo pasaulyje⁶.

⁵ <http://www.lrytas.lt/?id=11458588171145200876&view=4&p=1> “Reuters” ir lrytas.lt inf. 2006-04-24 09:01.

⁶ Use of fetal oocytes in assisted reproduction. FERTILITY AND STERILITY VOL. 82, SUPPL. 1, SEPTEMBER 2004 The Ethics Committee of the American Society for Reproductive Medicine.

Maža to, siekiant išvengti kaltinimų dėl „nemoralaus elgesio su mirusiais“, mokslininkai ir medikai pereina prie pažangesnės technologijos: kiaušialąsčių gamybai imamos naudoti ląstelių linijos, išgaunamos iš labai ankstyvų nėštumo nutraukimų (abortų), kai vaisiuje tik prasideda organų sistemų formavimasis, t. y. apie 6-ąją nėštumo savaitę. Lytinių organų užuomazgas, taigi ir kiaušides, formuojančios kamieninės ląstelės vadinamos GSC – *germinal stem cells* (germinalinės kamieninės ląstelės). Jos gerai auga laboratorinėmis sąlygomis, lengvai dauginasi ir gali būti priverstinai paskatintos diferencijuotis į oocitus, kiaušialąsčių pirmtakus. (Paradoksas: kai kurie mokslininkai didžiuojasi, kad dirba su GSC, jos esančios „etiškos“, skirtingai nuo ESC – *embryonic stem cells*, kurios yra „neetiškos“. Bet juk tiek GSC, tiek ESC gavimui žmogaus embrionas turi būti suardytas, t. y. žūva!)

Klonavimo eiga. Turint pacientą su donoriniu ląstelės branduoliu ir turint akceptorinę ląstelę, galima pradėti ląstelinės chirurgijos operaciją – branduolių pakeitimą. Kaip minėta, sėkmingam klonavimui reikia duoti apvaisinimo signalą, išimti kiaušialąstės branduolį, o paskui įterpti donorinį branduolį. Tai – nelengvas darbas. Tam reikia kruopščiai pasiręngti, turėti brangią mikromanipuliacinę aparatūrą. Išskirsime pagrindines klonavimo stadijas.

1. *Dirbtinis apvaisinimas in vitro.* Ką tik gauta arba paruošta kiaušialąstė mėgintuvėlyje sumaišoma su vyriškosiomis lytinėmis ląstelėmis iš spermos banko, visiškai nesvarbu kieno (pagal savo ląstelės paviršiaus struktūrą visi spermiai yra vienodi, todėl dirbtiniam apvaisinimui tinka bet koks, kiekvieno vyro spermis), nes tai neturės įtakos tolesnei embriono vystymosi eigai. Vos pastebėjus, kad apvaisinimas įvyko (užtrunka keliolika valandų) – zigotos branduolys (*pronucleus*) išimamas ir pašalinamas, neleidus ląstelei nė karto pasidalyti.

Zigota, sukurta terapiniam klonavimui „į apvaisintą kiaušialąstę“, turi visišką teisę būti pavadinta „žmogiuko ruošiniu“.

2. *Branduolių pakeitimas.* Su ploniausia mikropipete zigota praduriama ir iš jos išsiurbiamas branduolys, nepajudinant kitų vidinių ląstelės komponentų. Donorinė ląstelė suardoma gan šiurkščiai, išsaugant nepažeistą tik branduolį, kuris mikropipete išvirkščiamas į buvusią zigotą.

(Beje, keletas publikuotų žinduolių klonavimo darbų verčia manyti, kad sėkmingas branduolių pakeitimas atliktas neapvaisintoje kiaušialąs-

tėje, t. y. praleidžiant pirmąją klonavimo stadiją – dirbtinį apvaisinimą. Tai yra tikėtina, tačiau kalbant apie žmones – vargu ar įmanoma. Žr. 2 išn.)

3. *Embriono auginimas ir implantacija.* Kadangi laboratorinėmis sąlygomis nauja zigota dalijasi tik ribotą skaičių kartų, *in vitro* terpėje zigota laikoma kelias dienas, kol vizualiai galima pamatyti embriono vystymosi progresą. Paskui ji turi būti perkelta į surogatinę motiną, t. y. į moters, kuri pasiryžusi išnešioti tokį kūdikį, gimdą.

4. *Organoterapija.* Kadangi kalbame apie terapinį klonavimą, kai pacientas visai nepageidauja susilaukti palikuonio („reprodukcinis klonavimas“), o tik pasikeisti sugedusį vidaus organą, prenataliniu laikotarpiu (dar negimus) daktarai turi stebėti, kada reikiamas organas susiformuos, pradės tinkamai funkcionuoti ir bus įmanoma jį persodinti į pirminį pacientą.

(Kadangi dar nėra būdų ir sistemų, kaip pagreitinti vaisiaus augimą ir organų vystymąsi, terapinio klonavimo atveju pacientas turi turėti mažiausiai 5–6 mėnesių laiko atsargą savo gyvybės palaikymui, nes žmogaus (moters) nėštumas trunka apie 9 mėnesius. Organui subrendus ir pradėjus atlikinėti savo funkcijas, jis yra išimamas iš vaisiaus.)

Čia, kaip matome, nieko nesakoma apie gimdymą, nes tai yra visiškai neracionalu semantiniu požiūriu – juk kalbama apie „terapinį“, o ne „reprodukcinį“ klonavimą, t. y. klonuojamas vienas organas, o ne visas žmogus. Tačiau ironiška, šiuo metu dar nėra būdų, kaip išauginti naują žmogaus organą kitaip, nei užauginant visą vaisių (kūdikį). Galbūt netolimoje ateityje bus atrasti būdai, kaip besivystantį vaisių deformuoti, kad jis taptų nepanašus į kūdikį ir kad tokioje „biologinėje masėje“ funkcionuotų tik vienas reikalingasis organas. Galima tik pasamprotauti, kaip reiktų įtikinti moterį priimti į savo įsčias išnešioti tokį „kūdikį“, arba kaip būtų paveikta „surogatinės motinos“ psichika, pamačius, kokį „gerą darbą“ ji atliko. Turint tai omenyje, bus siekiama terapinio klonavimo organus auginimui perkelti į kitus stambius žinduolius, greičiausiai kiaules. Tolimoje ateityje, išmokus organus auginti sintetinėse gimdose laboratorinėmis sąlygomis, tikriausiai išvis išnyks surogatinių motinų poreikis.

Ką apie šią problemą sako katalikybės doktrina? Apie klonavimo klausimus 1996 m. pasirodęs lietuviškasis Katalikų Bažnyčios katekizmas (KBK) nieko neužsimena. Tai suprantama – jo išleidimo metu dar nebuvo klonuota nei avis Dolly, nei kumelė Prometėja, nei šuniukas Snupis. Be abejo, žmogaus klonavimo klausimus ne kartą komentavo ir smerkė po-

piežius bei vyskupai⁷. Tačiau konkretaus visuotinio Bažnyčios atsakymo į žmogaus terapinio klonavimo klausimą greičiausiai dar nėra. Bet pagal KBK galime nesunkiai išvardyti, kurie dorinio įstatymo punktai yra pažeidžiami klonuojant žmogų terapiniais tikslais.

Žmogaus gyvybė turi būti absoliučiai gerbiama ir saugoma nuo pradėjimo momento. Jau nuo pirmos žmogaus egzistavimo akimirkos turi būti jam pripažintos asmens teisės, tarp kurių ir nepažeidžiama kiekvienos nekaltos būtybės teisė gyventi. „Dar prieš sukurdamas iščiose, tave aš pažinau, dar prieš tau gimstant, tave aš pašventinau“ (Jer 1, 5). (KBK, 2270).

Šis punktas pažeidžiamas antrojoje klonavimo stadijoje, kai apvaisinto kiaušinėlio susidariusios zigotos branduolys yra išimamas ir išmetamas. Tokio veiksmo metu prasidėjusi žmogaus gyvybė yra nutraukiama ir paniekinama.

Atlikinėti medicinines procedūras su žmogaus embrionu leistina su sąlyga, kad jos išsaugos jo gyvybę bei vientisumą, nebus pernelyg rizikingos, kad jomis bus siekiama gydyti, pagerinti jo sveikatos būklę arba apsaugoti nuo pavojų paties vaisiaus gyvybę. Amoralu žmogaus embrionus kurti pašaliniais tikslais, panaudojant juos kaip laisvai disponuojamą „biologinę medžiagą“ (KBK, 2275).

Šis punktas pažeidžiamas pirmojoje klonavimo stadijoje, kai atliekamas apvaisinimas turint tikslą gautą zigotą panaudoti kaip „biologinę medžiagą“ antrajai stadijai, taip pat antrojoje klonavimo stadijoje, kai eksperimentuojama su apvaisinta kiaušialąste ir pažeidžiamas jos vientisumas bei nutraukiama „žmogiuko ruošinio“ gyvybė. Punktas pažeidžiamas ir kuriant germinalinių kamieninių ląstelių linijas, nes šioje stadijoje embrionas suardomas ir žūva. Mokslinei visuomenei ir valdantiesiems sluoksniams visiškai nepriimtina katalikybės doktrina, kad „su embrionu nuo jo pradėjimo turi būti elgiama kaip su asmeniu, privalu ginti jo neliečiamybę, jį globoti ir gydyti kaip ir bet kurį kitą žmogų“ (KBK, 2323).

Sprendžiant apie tyrinėjimų kryptį, negalima remtis nei vien techniniu jų veiksmingumu, nei nauda vieniems žmonėms kitų nenaudai (KBK, 2294).

Remiantis krikščionišku žmogaus apibrėžimu, kurį glaustai galima apibūdinti Jono Pauliaus II žodžiais „žmogus – tai įdvasintas kūnas ir įkūnyta dvasia“, terapinis klonavimas teikia naudą pacientui, tačiau dėl to yra paaukojamas „žmogiuko ruošinys“ (antroji klonavimo stadija, po

⁷ <http://www.cbsnews.com/stories/2002/04/06/tech/main505541.shtml>. Pope denounces cloning. CBS. VATICAN CITY, Jan. 13, 2003.

apvaisinimo) ir klonuoto kūdikio gyvybė (ketvirtoji klonavimo stadija). Taigi klonavimo procedūros metu yra paminamos sukuriamų embrionų teisės į gyvybę, orumą bei žmoniškumą.

Su mirusiųjų kūnais turi būti elgiamasi pagarbiai ir meiliai, tikint prisikėlimą ir jo viliantis. Mirusiųjų laidojimas yra gailestingas darbas kūnui; tai pagarba Dievo vaikams – Šventosios Dvasios šventovėms (KBK, 2300).

a) Šis punktas pažeidžiamas, jei klonavimui naudojamos kiaušialąstės iš abortuotų mergaičių kiaušidžių. Mokslininkai ir gydytojai naudojami tuo, kad negimusieji negali kalbėti ir duoti aiškaus sutikimo, t. y. pasipriešinti organų donorystei po mirties;

b) šis punktas pažeidžiamas antrajame klonavimo etape, kai branduolių pakeitimui naudojama zigota, kas reiškia zigotos mirtį;

c) akivaizdžiausias šio punkto pažeidimas yra ketvirtajame terapinio klonavimo etape, kai rūpestingai elgiamasi tik su reikalingu organu, o likęs kūdikio kūnelis nugabenamas į bendras chirurgines atliekas.

Organų persodinimas atitinka dorinį įstatymą, jei donoro patiriama fizinė bei psichinė rizika ir pavojai yra proporcingi naudai, kurią persodinimas suteiktų ligoniui. Organų atidavimas po mirties yra kilnus ir nuopelningas veiksmas, kurį privalu skatinti kaip didžiadvasiško solidarumo ženklą. Jis doriniu požiūriu nepriimtinas, jei donoras ar už jį atsakingi asmenys nėra davę aiškaus sutikimo. Be to, doriniu požiūriu neleistina tiesiogiai suluošinti žmogų ar net jį numarinti, nors tuo ir būtų atitolinta kitų žmonių mirtis (KBK, 2296).

Šis punktas yra dabar egzistuojantis Bažnyčios atsakymas į terapinio klonavimo klausimą. Daugelis naudojami tuo, kad negimęs žmogus juridškai nelaikomas žmogumi, ir teiginys „neleistina tiesiogiai suluošinti ar net numarinti žmogų, nors tuo ir būtų atitolinta kitų žmonių mirtis“ esą negalioja abortuojamiems kūdikiams, kurių paskirtis – užauginti pacientui reikalingą organą. Tačiau kiekvienas katalikas turi suprasti, kad „kiekvieno žmogaus gyvybė nuo pradėjimo momento iki mirties yra šventa, nes gyvasis ir šventasis Dievas kiekvieno žmogaus norėjo dėl jo paties, kurdamas jį pagal savo paveikslą ir panašumą“ (2319), ir kad „Gyvenimo Viešpats nuo pradžios iki galo tėra vienas Dievas: niekas ir jokiomis aplinkybėmis negali savintis teisės tiesiogiai nužudyti nekaltą žmogų“ (KBK, 2258).

Išvados. Lietuvoje, kaip ir visame pasaulyje, žmogus, atsiradęs „žemės gelmėse“ (Ps 139, 15), negali jaustis saugus, nes civilinė valdžia nenori matyti galybių Viešpaties vienoje, smulkutėje lastelėje. Kai kurie sąmoningi

katalikai irgi abejoja, ar mokslinių tyrimų atradimai sutampa su Šventuoju Raštu ir katalikybės doktrina. Jie privalo tikėti, kad apvaisinimo momentas yra naujo žmogaus prasidėjimo momentas, ir nėra jokio slenksčio, nuo kurio gyvybė yra „jau žmogus“, iki kurio – „dar ne“. Kiekvienas krikščionis privalo atsakyti pats sau, suprasti ir pritarti, kad „kai tik civiliniai įstatymai nustoja gynę kurią nors žmonių grupę, nors jie kaip tik turėtų daryti priešingai, valstybė tuo paneigia visų piliečių lygybę prieš įstatymą. Kai valstybė nepajėgia rūpintis visų, ypač silpnesniųjų, piliečių teisėmis, ima griūti teisinės valstybės pamatai. Iš negimusiam kūdikiui nuo pradėjimo momento privalomos pagarbos ir apsaugos seka, kad įstatymais turi būti numatytos bausmės už bet kurią sąmoningą jo teisių pažeidimą“ (KBK, 2273).

THE ETHICS OF HUMAN THERAPEUTIC CLONING

Aurimas Stulpinas

Summary

The article discusses the ethical problems of human cloning for therapeutic purposes. The therapeutic cloning of man today is restricted only by the incompleteness of technology. We are rapidly approaching the start of the cloning of people for “therapeutic purposes”, i.e. organs, vitally necessary for sick persons, will begin to be grown *in vivo* or under laboratory conditions. However, this noble purpose is not justifiable from a moral, Christian point of view first of all because it is impossible to do this without killing already begun life and requires the non-returnable destruction of a developing person to get the organs. Often artificial insemination is also needed for this as well as unethical methods of acquiring ova. At the present time, in order to clone an organ for a sick person it is necessary to murder three live persons: the unborn donor of the ovum, the embryo, and the final clone of the patient.

AURIMAS STULPINAS – biochemijos magistras, Biochemijos instituto Vystymosi biologijos skyriaus jaunesnysis mokslo darbuotojas. Pagrindinės tyrinėjimų kryptys: vėžio terapija, kamieninės ląstelės, apoptozė.

Adresas: Biochemijos institutas, Mokslininkų g. 12, Vilnius LT-08662.

El. paštas: aurimas.stulpinas@bchi.lt

P u b l i k a c i j o s

PROF. JUOZO MEŠKAUSKO GYVENIMO KELIAS

Parengė Audronė V. Škiudaitė

Pristatydama prof. dr. Juozo Meškausko straipsnį „Prelato Mykolo Krupavičiaus jaunystė“, noriu tarti keletą žodžių apie patį straipsnio autorių.

Juozas Meškauskas gimė 1904 m. Vajėšių kaime, Anykščių valsčiuje, Ukmergės apskrityje. Taigi jau senokai atšventė 100-mečio jubiliejų ir vis dar yra aktyvus ir fiziškai, ir kūrybiškai. Prieš keletą metų „Draugo“ dienraštyje buvo spausdinamas jo traktatas apie Alzheimerio (Alcheimerio) ligą, o štai šiemet pasirodė studija apie profesoriaus amžininką ir idėjos brolių prel. Mykolą Krupavičių. Toks ilgas darbingas amžius – tikra Dievo dovana.

Prieš keletą metų lankydamą profesorių jo gražiojoje gyvenvietėje ant Mičigano ežero kranto – Beverly Šores miestelyje, Indianos valstijoje, praleidau įdomų ir malonų pusdienį profesoriaus namuose. Jis gyveno nuostabios gamtos apsuptyje – pakrantėje, panašioje į Lietuvos Nidą, – dukters, gabios skulptorės Marijos Meškauskaitės, ir nuoširdžių kaimynų lietuvių globojamas. Kalbėjome apie gyvenimą, idealus ir Lietuvą. Profesoriumi tai buvo baisios tragedijos metai – ką tik Mičigano ežeras buvo pasiglemžęs du jo vaikaičius ir giminaitį iš Lietuvos. Neseniai buvo mirusi jo gyvenimo draugė – žmona Janina Petrauskaitė-Meškauskienė.

Su profesoriumi jau anksčiau buvo tekę susitikti Lietuvoje, leidžiant krikščionių demokratų savaitraštį „Apžvalga“ ir žurnalą „Tėvynės sargas“. Jis buvo mūsų autorius, prenumeratorius, aukotojas. Pats buvo aktyvus Krikščionių demokratų sąjungos išėivijoje narys. Atvykęs į Lietuvą jis aplankė redakciją ir aš parengiau pasikalbėjimą su juo apie gyvenimą ir mokslinę veiklą. Vėliau ne kartą teko susitikti su profesoriumi gerų jo kaimynų Natalijos ir garsaus išėivijos solisto Jono Vaznelių namuose, taip pat Čikagos lietuvių renginiuose. Profesoriumi maloniai prisiminė ir į Lietuvą gyvenimo saulėlydyje sugrįžęs jo bičiulis ekonomistas Jonas Sakas.

Apie šaunaus triumvirato – Juozo Meškausko, Jono Sako ir kun. Vytauto Bagdanavičiaus – dvasinį bendravimą dažnai užsimena Krikščionių demokratų sąjungos generalinis sekretorius Pranas Povilaitis, kuris daugel metų lankydavosi Meškauskų namuose. Tai būdavę trijų mąstytojų idealistų pokalbiai. Deja, iš to triumvirato profesorius belikęs vienas.

Juozas Meškauskas buvo veiklus ateitininkas; už tai prieškariu tautininkų valdžia jį net buvo įkalinusi Varnių koncentracijos stovykloje. Priešinosi ir sovietinei, ir vokiečių okupacijai, sėdėjo net kalėjime. Rūpinosi katalikiškos minties gydytojų telkimu. Buvo studentų ateitininkų sąjungos pirmininkas, įkūrė „Gajos“ studentų medikų ateitininkų organizaciją, kuri JAV dar vis egzistuoja, buvo vienas jos pirmininkų. Kaip pasakojo Čikagoje gyvenusi gen. K. Musteikio našlė, jau a.a. Gražina Musteikienė, Vokietijoje Meškauskai globoję jų šeimą, kai vokiečiai generolą Kazį Musteikį buvo išmetę su šeima iš pabėgėlių stovyklos. Naktimis Musteikiai ateidavę nakvoti į pabėgėlių ligoninės netoli Miuncheno vidaus ligų skyriaus vedėjo dr. Meškausko kabinetą. 1949 m. išvykęs į Ameriką dr. Meškauskas ėmėsi privačios gydytojo praktikos. Be to, parašė didžiulį veikalą „Lietuvos medicinos istorija“, buvo aktyvus visuomenininkas, mėgstamas paskaitininkas, Katalikų federacijos, Pasaulio katalikų bendrijos, ateitininkų veikėjas, Lietuvių katalikų mokslo akademijos narys. Dirbo politinėse organizacijose – Amerikos lietuvių taryboje, Vyriausiajame Lietuvos išlaisvinimo komitete, Lietuvių krikščionių demokratų sąjungoje. Ir, kaip sakė Lietuvių krikščionių demokratų sąjungos išėivijoje generalinis sekretorius Pranas Povilaitis, visur paliko savo pėdsakus.

Daug žadanti pradžia tėvynėje. Juozo Meškausko tėvai buvo ūkininkai, valdę 40 ha žemės. Šeimoje augo 3 broliai ir 3 seserys. Juozas buvo vyriausias. Dvi seserys su šeimomis ir vienas brolis buvo ištremti į Sibirą. Kitas brolis įspėtas spėjo su šeima pasitraukti iš namų. Tėviškė buvo labai gražioje vietoje, netoli Rubikių ežero.

Pradžios mokslą Juozukas pradėjo caro laikais Debeikių miestelyje. Tėvas samdė ir mokytoją į namus; jis mokė lenkiškai, bet mokėjo ir lietuviškai. Matyt, neblogai jis Juozą parengė, nes Utenoje atsikūrus 6 klasių gimnazijai jis buvo priimtas į antrą klasę. Vėliau Juozas persikėlė į Anykščius, kur baigė 4 klasių progimnaziją ir įstojo į Ukmergės gimnaziją. Ją baigęs, 1927 m. pradėjo studijuoti Vytauto Didžiojo universitete, Medicinos fakultete. Mokėsi labai uoliai. Gimnazijoje buvęs aktyvus ateitininkų

organizacijos narys, veikęs slapta, universitete galėjo jau laisvai dalyvauti ateitininkų veikloje. Tautininkų valdžia ateitininkų organizacijas gimnazijose buvo uždraudusi, o universitete studentai naudojosi autonomija. Kartu su kitais ateitininkais Medicinos fakultete Juozas suorganizavo ateitininkų korporaciją, įsteigė studentų medikų „Gajos“ korporaciją. Ji augo greitai, buvo veikli, Juozas Meškauskas buvo trečiasis jos pirmininkas. Trečiame kurse jis buvo išrinktas viso universiteto Studentų ateitininkų sąjungos pirmininku. Sąjungą sudarė 9 ateitininkų korporacijos. Studentai padėdavo veikti gimnazijų ateitininkams, važiuodavo į slaptus susirinkimus ir juose skaitydavo pranešimus. 1929 m. per Kalėdų atostogas Kaune policija suėmė J. Meškauską, Ateitininkų sąjungos generalinį sekretorių Joną Štaupą, vėliau dr. Petrą Karvelį, ateitininkų ideologą, buvusį finansų ministrą ir išvežė į Varnių koncentracijos stovyklą. Vėliau čia atvežtas ir studentas Adolfas Damušis. Varniuose jie gyveno barakuose, aptvertuose tvora, saugomuose sargybos. Gretimose patalpose buvo uždaryti ir 6 komunistai.

Studentų korporacijų pirmininkai, dekanas, rektorius kreipėsi į švietimo ministrą K. Šakenį prašydami juos paleisti iš koncentracijos stovyklos. J. Meškauskas iš stovyklos grįžo po 44 parų, nors buvo ištremtas pusei metų.

Grįžęs iš Varnių išlaikė egzaminų skolas, nes stovykloje sėdėjo kaip tik sesijos metu. Toliau ėjo Ateitininkų sąjungos pirmininko pareigas, bet buvo atsargesnis, nes suprato, kad ir tarp savųjų pasitaiko šnipų.

Mokslus baigė 1933 m. Pasak profesoriaus, to meto gydytojai buvo materialistai. Kai buvo steigiama „Gajos“ korporacija, Medicinos fakultete nebuvo nė vieno profesoriaus praktikuojančio kataliko. O pagal universiteto statutą korporacijos globėjas turėjo būti profesorius. Ateitininkai kreipėsi į odos ir veneros ligų docento Broniaus Sidaravičiaus žmoną ateitininkę, kad ji prikalbėtų vyrą būti „Gajos“ globėju. Jis sutiko.

Juozas Meškauskas norėjo toliau tęsti studijas. Du kartus fakultete buvo vakuojanti jaunesniojo asistento vieta, bet jis (kaip katalikas) nebuvo priimtas. Vis dėlto nenustojo vilties. Pagaliau prie vidaus ligų klinikos atsirado laisvas felčerio etatas, kuris priklausė ne nuo fakulteto, o nuo ligoninės direktoriaus. J. Meškauskas kreipėsi į direktorių prof. Banevičių ir buvo priimtas felčerių į vidaus ligų kliniką. Felčeriui leista vadovauti palatai, kur buvo 12 ligonių, nors tokią teisę turėdavo tik asistentas. Juozas pradėjo rengtis doktoratui. Prof. Banevičius tyrė inkstų problemas, Juo-

zas irgi norėjo rinktis profesoriaus tiriamąją kryptį, atlikti eksperimentinį darbą iš inkstų patologijos, bet jam nebuvo leista laikyti eksperimentinių triušių. Tad pasirinko klinikinę temą „Skrandžio ir dvylikapirštės žarnos žaizdos ankstyva diagnozė ir gydymo klausimai“. Darbą parašė.

„Fakultetas sužinojo, – pasakoja profesorius, – kad baigiau mokslo darbą ir valdžiai pasidarė nepatogu, kad doktoratą gins felčeris. Tad pakėlė jaunesniuojų asistentu. Buvau pirmas ir vienintelis jaunesnysis asistentas Vytauto Didžiojo universitete, parašęs doktoratą, visi kiti tai padarydavo būdami vyresnieji asistentai. Medicinos fakultete prof. Vl. Lašas, Teismo medicinos katedros vedėjas prof. K. Oželis, anatomijos katedros prof. J. Žilinskas, odontologijos profesorius P. Stančius, – visi jie parašė doktorato darbus būdami docentai. Mano daktaro disertacijos gynimui buvo išleista 200 egz.“¹

1938 m. apgynęs disertaciją buvo išsiųstas į užsienį 6 mėn. pasitobulinti Berlyno, Vienos, Miuncheno universitetų klinikose. Grįžęs toliau dirbo universitete.

„Turiu pasakyti, – pasakoja profesorius, – kad mes, Lietuvos daktarai, teoriškai buvom pasirengę labai stipriai. Visiškai nesijaučiau silpnas. Mes teoriškai parengdavom stipresnius gydytojus negu Vokietija dėl to, kad turėdavome daug glaudesnę kontaktą su profesūra. Mūsų profesoriai skaitydavo paskaitas 40–50 studentų, o Berlyne, Vienoje, Miunchene auditorijoje sėdėdavo 200 ir daugiau studentų“².

1939 m. J. Meškauskas buvo išrinktas privatdocentu ir pasirinko gastroenterologijos kursą, kurio iki tol fakultete nebuvo. Lietuvoje jis buvo šios srities pradininkas. Nors kursas studentams nebuvo privalomas, bet jo auditorija visada būdavo pilna.

1940 m. prasidėjus okupacijai jis buvo pakeltas docentu. Dėl aukštesnių laipsnių balsuodavo fakulteto profesoriai. Viename tarybos posėdyje 3 dėstytojai turėjo būti pakelti į ekstraordinarius profesorius. Posėdyje dalyvavo prof. Vl. Kuzma. Jis, nors ir buvo kairysis, pasiūlė į ekstraordinarius profesorius pakelti doc. J. Meškauską. Kiti profesoriai sumišo, prašė nekomplikuoti reikalo. „Aš nekomplikuuju. Pakėlėm asmenis, kurie turi mažiau mokslinių darbų negu Meškauskas, todėl siūlau jį pakelti taip

¹ Norėjau būti geras gydytojas. Beveik šimto metų Juozo Meškausko išbandymų kelias. Kalbėjosi Audronė V. Škiudaitė, *Varpas*, 2005, Nr. 38, p. 166.

² *Ibid.*

pat"³. Balsavimas buvo slaptas. Profesoriais išrinkti trys, kaip nurodyta, ir ketvirtas – J. Meškauskas.

Bolševikmečiu profesorius J. Meškauskas kartu su A. Damušiu, J. Ambrazevičium, Z. Ivinskiu, Pr. Padalskiu, kuris atvažiuodavo iš Vilniaus, priklausė slaptam sukilimo komitetui. Pasitarimai vykdavo gydytojo J. Meškausko kabinete (Savanorių pr. 75), kur lankydavosi daug žmonių, tad buvo mažiau įtarimo. Ir Laikinoji vyriausybė dar sovietinės okupacijos metu buvo numatyta J. Meškausko kabinete.

Kai Birželio sukilimo dalyviai sudarė Laikinąją vyriausybę, buvo perorganizuotas universitetas. J. Meškauskas paskirtas VD Universiteto Medicinos fakulteto dekanu ir juo išbuvo visą vokiečiųmetį. Generalinis švietimo tarėjas dr. Pranas Germantas rūpinosi ir Vilniaus universiteto kūrimu. J. Meškauskas kandidatais į Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto profesūrą pasiūlė dr. Petrą Kazlą dekanu, dr. Joną Stankaitį – adjunktą moterų ligų katedrai, dr. Stasį Kudirką – chirurgijos katedrai. Siūlymui pritarta. „Tuo metu ateitininko nuomonė jau buvo toleruojama“, – sako profesorius.

Ne viskas ėjosi sklandžiai, bet J. Meškauskas pažintį su dr. Pranu Germantu prisimena palankiai: „VDU Medicinos fakultetas buvo kairiųjų rankose. Vokiečiai spaudė, kad studentai būtų pasiūsti į darbo batalioną. Gestapininkas lietuvis Majeris pasikvietė dekanus, rektorių ir generalinį švietimo tarėją į gestapo posėdį, kad įtikintų mus išrašyti studentus iš universiteto ir leisti juos įtraukti į darbo grupes. Visi dekanai buvome prieš. Aš kalbėjau paskutinis – irgi prieš. Man pasisakius Majeris stvėrė ginklą: tarėjas eis namo, o visi profesoriai areštuojami. Po kelių minučių prie manęs priėjo tarėjas ir paklausė: „Kuo galiu padėti?“ Paprašiau, kad praneštų žmonai, kas įvyko, nes nebepareisiu namo. Mus susodino į dengtą sunkvežimį ir nuvežė į sunkiųjų darbų kalėjimą Mickevičiaus gatvėje, šalia Medicinos fakulteto. Išsėdėjau savaitę kartu su prof. Zubkum, Ivinskiu ir prof. Kairiu. Buvo studentų atostogos. Sujudo studentai. Gal gestapas pabūgo, bet po savaitės mus vėl nuvežė į gestapą. Čia po viršininko prakalbos, kad mes turim įsijungti į karą ir nugalėt komunizmą, visus paleido“⁴.

Kai profesūra buvo išvežta į kalėjimą, VD universitetas uždarytas. Paleisti į laisvę jie darbą tęsė, veikė ir VDU Medicinos fakultetas, nes dekanas

³ *Ibid.*, p. 167.

⁴ *Ibid.*, p. 168.

J. Meškauskas nekreipė dėmesio į vokiečių draudimus. „Dėjau į studentų knygutes dekaną parašus, – pasakoja profesorius. – Paprašiau, kad visi profesoriai skaitytų paskaitas ir taip pat dėtų parašus. – Visame universitete veikė tik Medicinos fakultetas. Mano studentai neprarado nė vienos valandos. Tarp studentų buvo dr. Kazys Ambrozaitis, dr. Kazys Šaulys ir kt., kurie vėliau pateko į Vokietiją. Jie tęsė studijas. Man grėsė areštas. Vokiečiai žinojo, bet gal nenorėjo triukšmo, o gal respektavo, nes gydytojų nebuvo daugelyje vietovių, mat buvo sunaikinti visi gydytojai žydai.

Kad Medicinos fakultetas veikė, matyt, generaliniam tarėjui dr. P. Germantui patiko, nes vieną sykį sargas man pranešė, kad jis mane norįs pamatyti. Nuėjau. Tarėjas savo interesantus priimdavo Valstybės teatro rūmuose – II aukšte buvo toks neoficialus kambariukas. Sako, aš noriu tave paskirti VDU rektoriumi. J. Gravrogkas, tuometinis rektorius, jam, matyt, nepatiko, nes jis buvo neaktyvus. Bet aš atsisakiau motyvuodamas tuo, kad kaip dekanas galiu daugiau padaryti⁵.

Priartėjus rusų kariuomenei prie Kauno, žmonės ėmė trauktis į Vakarų. Vokiečių generalinis komisaras išduodavo leidimus pereiti sieną. Pareiškimą padavė ir J. Meškauskas, bet leidimo negavo.

Išvažiavo kitaip. Atbėgo į kliniką sargas ir pasakė, kad vokiečių pulkininkas jį kviečias ateiti į fakultetą, nes norįs evakuoti turtą. Dekanas nuėjęs pasakė, kad neturįs dėžių. „Atsiųsiu dėžes, sunkvežimius, darbininkus, – sako vokiečių. – Būk 3 val.“ O tuo metu buvo 11 val. „Likom aš, sargas, farmacijos dėstytojas, atsirado dar dr. Rateliūkštis, praktikuojantis gydytojas. Paprašiau visus čia esančius padėti suslėpti brangius aparatus, ypač binokuliarinius mikroskopus, kad vokiečiai nerastų ir nepaimtų. Skubiai nešėm mikroskopus iš histologijos, fiziologijos laboratorijų, kitą aparatūrą, slėpėm Anatomijos instituto lavonų dėžėse, kuriose Teismo medicinos salėje dvi savaites gulėjo lavonai. Įsivaizduokit, koks buvo kvapas. Tikėjomės, kad vokiečiai neįeis čia nosies. Suslėpėm viską, ką galėjom. Aš dar spėjau pereiti namo. 3 val. sunkvežimiu atvažiavo vokiečių kareiviai su dėžėmis. Krovė aparatus, instrumentus, mikroskopus. Kai pradėjo rinkti, pamačiau, kas jiems yra svarbu – aparatai, kurie turėjo platinos, vario ir kt. Jiems reikėjo tik brangaus metalo. Norėjau žinoti, kur tas turtas bus padėtas. Jeigu vėliau atsiras galimybė atsiimti, nežinosiu, kur kreiptis ir kur ieškoti. Jie sakė, kad veža į Trakėnus (Prūsijoje) paslėpti nuo bolševikų. Prašiau, kad

⁵ *Ibid.*

leistų krovinių lydėti. Pulkininkas sutiko. Dar paprašėm, kad kartu galėtų važiuoti mano asistentas dr. Jonas Adomavičius [vėliau Čikagoje tapęs garsiu mecenatu], jo brolis ir dr. Kyras. Mes su tuo kroviniu ir išvažiuom į geležinkelio stotį, čia sukrovė į vagonus. Traukinys pravažiavo Trakėnus. Klausiu, kodėl nesustoja. Girdi, nėra bėgių, negali sustoti. Nesustojom iki pat Dancigo. Ten aparatus iškrovė į sandėlius, ir mūsų misija buvo baigta. Eidami aikšte per radiją išgirdom pranešimą, kad Kaunas jau užimtas rusų. Vadinasi, kelio atgal nebėr. Mano šeima liko Lietuvoje, bet aš žmonai buvau suradęs vežimą su pora arklių, viskas buvo sukrauta ir žmona su vaikais buvo išvažiavusi pas draugę į Suvalkiją⁶, – prisimena J. Meškauskas.

Berlyne prof. J. Meškauskas kreipėsi į Sveikatos ministeriją ir gavo vietą netoli Miuncheno, kur buvo baigiama statyti ligoninė, ten reikėjo vidaus ligų gydytojo. Toje vietovėje buvo įkurta ir išeivių, t. y. „išvietintųjų asmenų“ (Displaced Persons – DP) ligoninė. Jis paskirtas tos ligoninės vidaus ligų skyriaus direktoriumi ir čia išbuvo iki išvyko į JAV 1949 m. Su žmona ir vaikais susitiko Vienoje.

Nerealizuotos mokslininko galimybės. Prof. J. Meškauskas buvo linkęs į mokslinį darbą. Į Vakarų atvyko jau kaip prityręs praktikas ir išsilavinęs teoretikas – buvo išspausdinęs keletą straipsnių „Medicinos“ žurnale, vokiškai parašęs ir išleidęs 120 p. publikaciją apie elektrokardiografiją. JAV rašė straipsnius „Medicinos“ žurnalui. Vis dėlto išeivijoje dirbti mokslinio darbo neturėjo galimybių. Dėl to profesorius labai apgailestauja, nes dar Kaune, būdamas privatdocentu, jis jau buvo parengęs paskaitą „Motoriniai virškinimo trakto sutrikimai“. Ši tema Amerikoje pradėta tirti tik beveik po 30 metų.

Pabėgėliams reikėjo užsidirbti duoną, tad pirmiausia reikėjo atlikti praktiką, pradėti iš naujo mokytis, laikyti egzaminus, nors pats Kaune jau dėstė kitiems ir kitus egzaminavo. Su šeima atvykęs į Čikagą vienus metus praleido stažuodamas, vienus metus – rezidentūroje, Ohajo valstijoje gavo vidaus ligų skyriaus vedėjo darbą. Čikagoje išlaikė egzaminus ir įgijo teisę dirbti Ohajo ir Ilinojaus valstijose. Čia su kitais trimis gydytojais sudarė grupę, pasistatė kliniką 71-ojoje gatvėje ir pradėjo praktikuoti. Domėjosi medicinos problemomis, rašė į lietuvių medikų leidžiamą „Medicinos“ žurnalą, skaitė paskaitas, dalyvavo Lietuvių katalikų mokslo aka-

⁶ *Ibid.*, p. 169.

demijos veikloje. LKMA devintame ir vienuoliktame suvažiavime skaitė pranešimus*.

Atskirai reikėtų aptarti „Lietuvos medicinos istorijos“ rašymą. J. Meškauskas sako, kad parašyti šį darbą jį vertė lietuviškas išdidumas, mat okupuotoje Lietuvoje prof. Vladas Lašas, puikus specialistas, buvęs fakulteto dekanas, pastatydinęs Ausų, nosies, gerklės kliniką, Medicinos fakulteto rūmus ir klinikas, bolševikų, matyt, buvo taip palaužtas, kad savo knygelėje „Aukštųjų mokyklų išsivystymas Lietuvoje“, kalbėdamas apie Medicinos fakultetą, net nepaminėjo į Vakarus pasitraukusių profesorių, tarsi tie žmonės net ir gimę nebuvo. Profesoriaus J. Meškausko orumą įžeidė ši klastotė. „Taip buvo suklastota istorija. Todėl man kilo mintis parašyti tikrąją istoriją“, – sako jis.

Darbą pradėjo 1970 m. Rašyti buvo labai sunku, nes nebuvo medžiagos. Rašė į Kauną, į buvusį universitetą, prašydamas medžiagos, bet jokio atsakymo negavo. Tada iš privačių bibliotekų surinko visus „Medicinos“ žurnalo numerius, iš jų sulasiojo daug faktų, ėmė susirašinėti su gydytojais, naudojosi savo ir kitų profesorių atsiminimais. Knygai atiduota 15 metų. Ji išleista 1987 m.

Hitlerinė, o ypač sovietinė okupacijos padarė daug žalos Lietuvos mokslui. Lietuva neteko daugelio potencialių mokslininkų, tarp jų – ir prof. Juozo Meškausko talento.

Vertinant prof. Juozo Meškausko gyvenimo kelią, būtina pasakyti, kad visus išbandymus jis garbingai išlaikė ir kada tik galėjo neatidėliodamas ėmėsi visų jam įmanomų darbų savo brangiosios tėvynės labui.

* Plg. Aldona Vasiliauskienė, *Lietuvių katalikų mokslo akademija*, Vilnius, 1992, p. 104.

JUOZAS MEŠKAUSKAS

PRELATO MYKOLO KRUPAVIČIAUS JAUNYSTĖ

Mykolas Krupavičius yra labai žymus Lietuvos kultūrininkas, visuomenininkas ir politikas. Ši kovinga asmenybė išaugo iš paprasto kaimo bernioko.

Jis pats savo atsiminimus pradeda taip: „Savo giminės kilme niekada nesidomėjau. Ji man ir dabar nerūpi“. M. Krupavičiaus tėvai Pranciškus Krupavičius ir Rozalija Malinauskaitė buvo baudžiauninkų vaikai. Rozalija ir Pranciškus gyveno Balbieriškio dvare. Balbieriškis yra prie Nemuno upės, Birštono kilpoje. M. Krupavičius rašė: „Balbieriškis žinomas nuo XVI a. pradžios. Ta vieta priklauso prie senesniųjų mūsų apgyventų vietų. XVI a. pradžioje ten buvo įkurtas dvaras, kuris davė pradžią miesteliui. <...> Balbieriškis – tai grybų, uogų, riešutų, žuvų ir vėžių karalija. Gamtos grožis ir turtai sudarė puikią atostogų vietą. Pasaulį išvydau 1885 m. spalio 1 d. Balbieriškyje“¹.

Tėvas Pranciškus Krupavičius buvo išsilavinęs žmogus. Kur ir kokius mokslus buvo baigęs, tiksliai nežinoma. Tačiau tarp jo knygų buvo išleistų rusų, lenkų ir prancūzų kalbomis. Rozalija Krupavičienė taip pat buvo apsukri Balbieriškio dvaro ūkininkaitė, mokėjusi skaityti ir rašyti. Motinos tėviškės tarpusavio kalba, kaip ir visų ano meto Balbieriškio gyventojų, buvo lenkiškas ir lietuviškas žargonas. Tačiau jie laikė save dzūkais. M. Krupavičius sako: „Kaip mano tėvas ir motina Balbieriškyje kalbėjo tarp savęs? Aš nežinau. Tačiau su mumis (mes buvom keturi vaikai – aš ir trys seserys) motina kalbėjo tik lietuviškai. Ji norėjo išmokyti mus ir lenkų kalbos, nes manė, kad mokėti antrą kalbą yra labai naudinga“².

Mykolo tėvas buvo aludaris ir spirito varyklų mechanikas. Dirbo Bal-

¹ Mykolas Krupavičius, *Atsiminimai*, Chicago: Lietuviškos knygos klubas, p. 13–14. Straipsnio autorius laisvai interpretuoja citatas iš M. Krupavičiaus atsiminimų.

² *Ibid.*, p. 13.

bieriškyje ir dar dviejuose dvaruose. Jis labai norėjo būti ūkininkas. Susitaupęs pinigų manė, kad jau gali įsigyti ūkį ir aludario tarnybos atsisakė. Tačiau pinigų jis buvo išskolinęs. Išskolintų pinigų nebegalėjo susirinkti ir ūkio nupirkti neįstengė. Tuomet išsinuomojo nedidelį 30 ha Ūtos dvarelį ir į jį įsikėlė. Mykolui tada buvo dveji metai. Čia gyveno neilgai. Krupavičienės broliui su žmona mirus, liko du našlaičiai vaikai ir ūkis Junonių kaimė, Rumbonių parapijoje. Pranciškus Krupavičius buvo išrinktas likusių vaikų globėju. Bet našlaičių giminės iš motinos pusės buvo nepatenkinti paskirtaisiais globėjais. Jie žinojo, kad Krupavičiai našlaičius išugdys lietuviais. Teismo būdu vaikai iš Krupavičių buvo atimti. Krupavičiai turėjo išvažiuoti ir iš ūkio. Jie nusikėlė gyventi į Igliškėlių kaimą, prie Marijampolės ir Prienų vieškelio. Čia jie nusipirko gabalėlį žemės, pasistatė namą ir įkūrė krautuvėlę. Prekyba nelabai sekėsi. Tuomet ją pakeitė į aludę. Įvedus monopolį, aludė buvo uždaryta. Krupavičiai vietoj jos atidarė užieigos namus. Bet ir šis verslas nebuvo pelningas. Tėvas pradėjo rūpintis išvažiuoti į Ameriką. Draugai jį atkalbinėjo, bet jis jų neklausė. Būdamas jau per 50 metų, išvyko. Jo žmona su keturiais vaikais – Mykolu, Melanija, Veronika ir Maryte – liko Igliškėliuose. Krupavičienė su vaikais gana sunkiai vertėsi. Amerikoje Pranciškui irgi nesisekė. Jis negalėjo gauti darbo. Sunkvežimio sunkiai sužeistas, mirė.

Mykoliukas pradėjo mokytis tėvams gyvenant dar Junonyse. Mokė pati motina. Jis mėgo žiūrėti knygas su paveikslėliais. „Tą mano silpnybę, – rašo M. Krupavičius, – motina išnaudojo savo tikslams, norėdama išmokyti raidžių, bet ne visuomet pavykdavo. Aš pasistengdavau vis susirgti. Bet penkerių metų jau paskaitydavau lengvesnius skaitymėlius“³.

Mokyklą pradėjo lankyti Junonyse. Mokytojas buvo Kazlauskas. Krupavičius sako, kad tą mokyklą jis gerai atsimena. Jį, jauniausią ir mažiausią, kiti vaikai pajuokdavo ir stumdydavo. Čia jis buvo neilgai. Krupavičių šeimai persikėlus į Igliškėlių kaimą, Mykolas ėjo į ten esančią mokyklą. Tai buvo vienintelė pradžios mokykla visame valsčiuje. Mokytojas buvo J. Jasaitis. Šią mokyklą M. Krupavičius labai mėgo. Mokiniai dažniausiai buvo vyresni, jie norėdavo prieš kariuomenę išmokti rusų kalbos. Mokytojas Jasaitis, nepaisydamas draudimo, mokydavo iš maldaknygių lietuviškai. Mokiniai šalia maldaknygių turėjo knygą rusų kalba, kad prireikus galėtų maldaknygę pridengti. M. Krupavičius sako: „Mokslo atžvilgiu mokykloj

³ *Ibid.*, p. 16.

nepasižymėjau. Mokytojas buvo bitininkas ir meisteris. Daugiausia laiko praleisdavo sode prie bičių arba savo meistrystės kambaryje. Vaikams mokyti visada turėdavo savo pavaduotoją iš pačių mokinių⁴.

M. Krupavičius pradžios mokyklą baigė būdamas 9-erių metų. Motina, nenorėdama, kad jis bastytųsi gatvėj, paprašė mokytoją Jasaitį, kad jį paliktų mokykloje ilgiau. Ten būdamas dažnai turėjo pavaduoti mokytoją. Mokiniam tarpusavyje kalbėtis lietuviškai buvo uždrausta. Mokytojas Jasaitis lietuvių kalbos ne tik nedraudavo, bet net propaguodavo. Lietuviybę palaikė ne tik šeima, bet ir visa lietuviška aplinka. Ir iš pašalies jau pradėta gauti lietuviybę palaikančių akstinių. M. Krupavičius rašo: „Mūsų mokykloje jau buvo skaitoma slapta lietuviška spauda, laikraščiai ir knygelės. Gerai atmenu, kad jų atnešdavo į mokyklą Mergašilio Vaičiulionių Jurgis. Tokius laikraščius platindavau ir aš. Man jų pristatydavo du šaltiniai: Panausupio Ambraziejus Juozapas ir Putriškių Vitkauskas Viktoras. Abiejų šeimoms buvo apsišvietusios ir kovojo už lietuvišką žodį ir lietuvių tautos gerovę. Kodėl jiedu išsirinko mane tokiu spaudos platintoju, kada aš buvau vos 7–8 metų vyras, negaliu dabar pasakyti, bet faktas, kad jie man pristatydavo lietuviškų laikraščių ir knygelių. Aš juos išdalindavau savo draugams parnešti tėvams. Platindavau tą spaudą ir kitokiais būdais. Jasaitis žinojo, kad jo mokiniai skaito draudžiamą spaudą, bet jis nieko mums nesakydavo, tik įspėdavo mano motiną, kad aš būčiau atsargesnis. Ji manęs už tai nebarė, tik patarė būt atsargesniam. Taip pat žinojau, kad motina gauna storesnių knygų iš tų pačių šaltinių⁵.

Mykolo Krupavičiaus lietuviybės mokytojai Juozas Ambraziejus ir Viktoras Vitkauskas, kurie jam pristatydavo laikraščius ir knygas, dalyvavo 1905 metų revoliucijoje ir todėl turėjo slėptis. Ambraziejus išvažiavo į Ameriką, o Vitkauskas – į Daniją. M. Krupavičius Igliskėlių pradžios mokykloje užtruko gana ilgai (apie 9–10 metų). Netoli nuo Krupavičienės užteigė buvo kalvė. Mykolas, turėdamas laiko, dažnai į kalvę užeidavo. Jis pamėgo tą darbą ir kartais pats bandydavo ką nors nukalti. Motinai tai nepatiko. M. Krupavičius sako: „Išmokau nulūžusią arklio pasagą nuo kanopos nulupti. Jokios abejonės man nekilo, kad mano pašaukimas yra kalvystė ir kad aš būsiu kalvis. Bet motinos buvo kitas planas. Ji sūnų būtinai norėjo ponu padaryti. Neturėdama kitokios galimybės, vertė mane eiti į čia pat

⁴ *Ibid.*, p. 18.

⁵ *Ibid.*, p. 19.

esančią valsčiaus raštinę praktikuotis. Ėjau susiraukęs, nes kalvė mane labiau traukė“. Raštinėje Mykolas taip pat gana greit pasiekė tam tikro tobulumo. Išmoko surašyti kvietimus į ūkininkų sueigas, išrašyti liudijimus tiems, kurie norėjo parduoti arklius ir galvijus jomarke. Už tuos liudijimus jis gaudavo po tris kapeikas ir tai buvo jam nemažas atlyginimas. Toliau Krupavičius rašo: „Galbūt su motina ilgokai dar būtume svarstę kalviauti ar ponauti, bet du įvykiai nukreipė mano ir motinos galvoseną“⁶.

Buvo maždaug 1900-ieji metai. M. Krupavičius turėjo padėti motinai tvarkyti namus, padėti aptarnauti užėinančius žmones. Kartą motina jį, dvylikametį, pasiuntė į Balbieriškio jomarką nupirkti karvės. Ji manė, kad jam ten padės jos giminaitis. Giminaičio namie jis nerado. Nuėjo į jomarką. Pamatė karvę, kuri jam patiko. Bet vieni jį išvadino piemeniu, kiti pavarė ganyti kiaulių. Karvės savininkas buvo mandagesnis, paklausė, ar jis turi pinigų karvei pirkti. Jis parodė pinigus. Nupirkęs karvę už 18-ka rublių, pasiėmė už pavadžio ir išėjo namo. Kelio buvo apie 30 km. Atėjus nakčiai, jis su karve pernakvojo Balbieriškio girioje. Praleidęs naktį, laimingai pasiekė namus. Juo jau buvo susirūpinusi motina ir kaimynai. Kitą kartą jis turėjo važiuoti į Balbieriškį motinai nupirkti prekių (alaus, degtinės ir t. t.). Ten taip pat jis turėjo nemalonumų, bet atsirado žmonių, kurie jam padėjo. Krupavičius sako: „Šitokios gyvenimo sąlygos mane išmokė savarankiškumo, orientacijos ir kartu puikybės. Supratau esąs vyras, o ne piemengalys. Vieną kartą, kada motina norėjo už kažkokį nusikaltimą man kailį išperti, aš paėmiau už pančio ir autoritetingai pareiškiau: to, mama, užteks. Esu jau vyras. Mama apsverkė. Nieko nepasakė, tik daugiau manęs pančiais nebevaišino“⁷.

Be laikraščių ir knygų platinimo, M. Krupavičius su kitais savo draugais mokiniais tuos laikraščius skaitydavo, dažniausiai slapta susirinkę už ūkininko kluono. Jie jautė, kad jų atliekamas darbas yra svarbus ir tai jiems teikė išdidumo, pasiryžimo ir drausmės.

M. Krupavičiaus pašaukimo ieškojimo kelyje dar prisimintinas vienas įvykis. Marijampolėje stovėjo rusų husarų raudonkelių dalinys. Vieną kartą per Igliškėlių kaimą prajojo šis dalinys su orkestru. Orkestro dalinyje buvo ir Mykolo amžiaus muzikantų. Jis panorė tapti orkestro dalyviu. Motina čia vėl turėjo rūpesčio jį nuo to atgrasinti. Netrukus po to vienas

⁶ *Ibid.*, p. 21.

⁷ *Ibid.*, p. 23.

jaunas ponas, jodamas per Igliškėlių kaimą, sustojo Krupavičienės užėjoje. Pasikalbėjęs su jos dukterimis ir Mykolu, paklausė Krupavičienę, kodėl ji neleidžia Mykolo į mokslus. Jinai jam paaiškino, kad jai su vaikais nelengva gyventi ir kad ji neturi lėšų Mykolo mokslui. To pono būta Žmuidziničiaus, vėliau žinomo lietuvių menininko. Jis buvo baigęs Veiverių mokytojų seminariją. Jis papasakojo apie seminariją – kad tai yra gera mokykla ir nebrangi, patarė sūnų leisti ten mokytis. Krupavičienė, apgalvojusi ir pasitarusi su artimaisiais ir draugais, nutarė sūnų leisti mokytis ir paprašė mokytoją J. Jasaitį jį paruošti.

1900 metais mokytojas J. Jasaitis nuvežė M. Krupavičių į Veiverių mokytojų seminariją laikyti egzaminų. Šalia mokytojų seminarijos buvo pavyzdinė pradžios mokykla, kuri turėjo penkis skyrius. Seminarija – tris skyrius. Mykolas Krupavičius buvo priimtas į tos pavyzdinės mokyklos 4-ą skyrių. Į mokyklą suvažiuodavo 15–17 metų jaunikaičiai. Krupavičius sako: „Į mokyklą mokiniai atsiveždavo ne tik kaimo papročius, bet labai dažnai ir berniškus įpročius bei lietuvių kalbą. Jokios svetimios įtakos nepažeisti ir giliai suleisdę šaknis į jų lietuvišką sielą, nepaisydami lietuvių kalbos persekiojimų, draudimų ją vartoti, nepaisydami kasmetinių aukų už lietuvių kalbos vartojimą, veiveriečiai stipriai laikėsi savo kalbos“⁸. Nors lietuvių kalba seminarijoje buvo draudžiama, bet mokiniai kalbėdavo lietuviškai. Jie palaikydavo ryšius su kaimu. Mokytojams nežinant, jie lankydavosi apylinkėj vykstančiose vestuvėse. Mokiniai iš savo lietuviško kelio nenorėjo išsukti. Mokyklos vadovybė už tokius dalykus nebaudė. M. Krupavičius sako: „Mokyklos vadovybės rūpestis buvo, kad mokiniai neturi kištis į politiką, o ta politika buvo lietuviškų laikraščių skaitymas ir platinimas. Mano laikais seminarijos inspektorium buvo kietas rusas“⁹.

Seminarijoje ir apylinkėje mokinių lietuviška veikla buvo labai aktyvi. Iš mokytojų vienintelis lietuvis buvo Tomas Žilinskas. Jis dėstė lietuvių kalbą. Krupavičius sako: „Veiverių mokytojų seminarija – vienintelė anų laikų aukštesnioji mokykla, kurioje buvo dėstoma lietuvių kalba“¹⁰. T. Žilinskas taip pat dėstė braižybą. Po braižybos pamokų Žilinskas kviesdavosi mokinių komisiją, kuri jam padėdavo surašyti pažymius. Bet kviesdavosi tik patikimus mokinius. Tai būdavo Markevičius, M. Krupavičius ir dar

⁸ *Ibid.*, p. 27.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*, p. 29.

vienas kitas. Krupavičius apie Tomą Žilinską rašo taip: „Pažymius mes įrašydavom labai greit. Tada prasidėdavo maloniausia programos dalis, kuri man ir dabar neišdilusi iš galvos. Tai lietuviškas pasikalbėjimas lietuviškais reikalais. T. Žilinskas tokiais atvejais lyg atgimdavo, pasidarydavo linksmas ir spinduliuojantis. Debesys, kurie dažniausiai dengdavo veidą, išnykdavo. Žilinskas papasakodavo visas lietuviškas aktualijas, prie kurių priklausė lietuviškas sąjūdis, įsikūrusios organizacijos, draugijos ir jų veikla, lietuvių persekiojimas ir areštai, pasirodžiusios knygos ir laikraščiai. Šitie pasikalbėjimai buvo tikri lietuvybės kursai. Ne kartą jis mus apdalinavo knygomis ir laikraščiais. Žilinskas patardavo su jo dėstytais dalykais supažindinti mūsų ištikimus draugus. Tik nenorėdavo, kad jo pavardė būtų minima. Žilinskas prašydavo pranešti, kurie mūsų draugai yra tautiniu požiūriu susipratę, ištikimi lietuvybei ir kuriais galima pasitikėti“¹¹. M. Krupavičiui T. Žilinskas imponuodavo kaip lietuvis. Žilinskas buvo vedęs Varšuvos lenkaitę, bet ją jis išmokė lietuviškai. Šeimoje ir gatvėje su vaikais ir anūkais taip pat kalbėdavo tik lietuviškai. Jis nepaisė lietuvių kalbos draudimo. Draudimus taikė tik mokyklai. Su rusais bendros kalbos jis neturėjo. M. Krupavičius apie Veiverių mokytojų seminariją yra geros nuomonės, ypač kad ji turėjo gerus mokytojus. Jis sako, kad mokytojo Sokolovo dėka pamilęs literatūrą (kurią jis mėgstas ir dabar). Lietuviai mokiniai daugiau ar mažiau buvo susipratę lietuviai. Vieni drąsesni, kiti bailesni, bet atsižadėjusių lietuvių kalbos nebuvo. M. Krupavičius sako: „Mūsų lietuviškas darbas tada reiškėsi dviem kryptimis – darbas savų tarpe ir darbas visuomenėje“. Ir toliau: „Mūsų visų tų laikų lietuvių šūkis buvo: šalin caro valdžią“¹². Darbas vyko slaptose mokinių kuopelėse. Kiek tų kuopelių mokykloje buvo, Krupavičius nežino. Kuopelėj dažniausiai buvo po 7–8 narius.

Svarbiausias mokinių darbas buvo lietuviškų knygų ir laikraščių platinimas. Be abejo, jis buvo slaptas ir pavojingas. Mokiniai jį atlikdavo uoliai, entuziastingai ir palyginti sėkmingai. Bet būdavo ir nepasisėkimų. Vieną kartą Mykolas Krupavičius, platindamas lietuvišką spaudą, įkliuvo policininkui. Policininkas buvo ukrainietis, pažino jo motiną Krupavičienę, tad jį paleido, tik pasakė, kad jis apie tai pasakysias jo motinai. Motinai tas įvykis kainavo degtine ir rubliais.

¹¹ *Ibid.*, p. 30.

¹² *Ibid.*, p. 36.

M. Krupavičius Veiverių mokytojų seminarijoje buvo geras mokinys. Seminarija turėjo nemažą knygyną. Jis beveik visas to knygyno knygas perskaitė. Čia rado ir neoficialių, neregistruotų knygų, pavyzdžiui, apie Savanorolą. „Tą knygą ryte prarijau, – rašo Krupavičius. – Ji man padarė nepaprastą įspūdį. Pirmą kartą tada išskaičiau apie Katalikų Bažnyčios visuomeninę ir valstybinę vertę. Ji man padėjo apsišviesti, apsiskaityti ir išsilavinti“¹³. Reikia pasakyti, kad veiveriečiai lietuvių gyvenime yra išvertę giliai ir plačiai vagą. Veiveriai ir jų apylinkės turbūt galima laikyti pirmuoju blaivybės skleidimo centru.

M. Krupavičius Veiverių mokytojų seminariją baigė gerai, be trejetukų ir jo diplome buvo įrašyta, kad jam suteiktos dviklasės mokyklos mokytojo teisės. Tokios mokyklos mokytojo teisėms gauti reikėdavo baigti seminariją be trejetukų ir bendras pažymys turėjo išeiti ne mažesnis kaip 4,5. Bet bebaigdamas seminariją ir laikydamas egzaminus, jis pasijuto labai nusilpęs ir ligotas. 1905 m. birželio mėn. jis nuvyko pas daktarą Roką Šliūpą. Šis, ištyręs jo sveikatą, pasakė, kad jis turįs džiovą. Pasiūlė jam gydytis išvažiuoti į Šveicariją. Jis paaiškino daktarui, kad neturi lėšų. Tada išgirdo kitą daktaro sprendimą: „Važiuok namo ir mirk“. Su tokiu sprendimu jaunas diplomuotas mokytojas grįžo į Iglirkėlius pas mamą. Motina tragišką jo padėtį suprato. Ji ėmė sūnų gydyti geru maistu ir poilsiu. Sveikata pasitaisė ir jis pasijuto žymiai geriau. Lietuviai mokytojo vietų mokyklose negalėjo gauti Kauno, Vilniaus ir Gardino gubernijų mokyklose. Čia mokytojus skirdavo rusų įstaigos. Krupavičius rašo: „Tada man kilo galvosūkis, kur mėginti įsiterpti į darbą: Rusiją ar Lenkiją. Motina argumentavo už lenkus: arčiau ir katalikiškas kraštas. Rusijos ji nemėgo. Vieną gražią dieną nuėjome į Kauno gubernijos mokyklų viršininko kabinetą aš, Eidukas ir dar vienas kolega. Jis pasiteiravo, kokio tikėjimo ir kurios tautybės esame. Atsakėme: lietuviai, katalikai. Direktorius veidas ir kalbos tonas pakito. Direktorius pasakė: „Argi nežinote, jaunuoliai, kad jums mano direkcijoje vietų nėra. Įstatymu uždrausta“¹⁴. Laikas buvo labai neramus. 1905 m. vy-ravo revoliucinės idėjos“. Lietuvoje negaudamas mokytojo vietos, M. Krupavičius pasiuntė prašymus į Rusiją ir Lenkiją. Jam buvo pasiūlytos trys vietos į Lenkiją ir viena į Jekaterinoslavo apygardą triklasės mokyklos mokytoju su gera alga. Kilo klausimas, kurią vietą pasirinkti. Nulėmė motinos

¹³ *Ibid.*, p. 13.

¹⁴ *Ibid.*, p. 50.

sprendimas – pasirinkti mokytojo vietą prie Lomžos. Motinos sprendimai rėmėsi tokiais argumentais: Lomža yra artima vieta, pigiausia bus kelionė ir tai katalikų kraštas. Pasiūlytos vietos vardas buvo Penchratka.

M. Krupavičius, prieš išvažiuodamas į Lomžą, nuvažiavo pas dr. Šliūpą patikrinti sveikatos. Jo sveikatą rado geresnę, bet patarė apie metus mokytojo darbo nesiimti. M. Krupavičius nepaklausė ir išvažiavo ten, kur buvo pasirengęs. Traukiniu teko važiuoti iki Lambruno ir arkliu į Penchratką. Važiuodamas jis stebėjo krašto gamtą, gražius ūkininkų trobesius, gražias bažnyčias, linksmus žmones. Jis buvo pamiršęs lenkų kalbą, o čia – mozūrų kraštas, žmonės kalba sava tarme, net ir lenkui nelengva susikalbėti. Penchratka buvo didelis kaimas, arti 1000 gyventojų. Mokykla stovėjo už kaimo ant kalniuko. Mokykla nešvari, apleista. Keli kaimo gyventojai žadėjo jam padėti. Apylinkėj buvo ir lietuviai. Jie šeštadieniais susirinkdavo pas kurį nors vieną iš jų arba artimiausiam miestelyje. M. Krupavičius rašo: „Pradžios mokyklos mokytojas Lenkijoje ne tiktai kaimiečių, bet ir aukštesnių sluoksnių buvo gerbiamas ir traukiamas į inteligentų bendravimą“. Lenkai kaimiečiai ir inteligentai mokytojus labai gerbė, ypač dvarininkai, kurie tautiniame ir kultūriniame gyvenime užėmė vadovaujamas vietas. Mokytoją laikė lenkybės apaštalu ir pagrindiniu veikėju tautinės kultūros srityje. M. Krupavičius sako: „Jie neklydo. Lenkas mokytojas savo kraštui daug nusipelnęs. Visai kitaip lietuvių mokytoją anais laikais traktavo lietuviai inteligentai, kuriems mokytojas buvo lyg iki jų nepribrendęs“¹⁵. Krupavičius sako: „Man pačiam mokytojaujant Lenkijoj bent kelis kartus teko būti dideliuose pobūviuose pas advokatus, gydytojus, teisėjus, dvasininkus ir niekur nepastebėjau, kad pradžios mokyklos mokytojas būtų laikomas už juos žemesnis“¹⁶.

Lenkų pradžios mokyklų mokytojai dažnai šaukdavo suvažiavimus, kuriuose svarstydavo aktualius reikalus, rusifikacijos, mokyklų tautinimo ir kitas problemas. Mykolas Krupavičius tais suvažiavimais domėjosi, nė vieno jų nepraleisdavo. Lietuviai mokytojai Lenkijoje taip pat šaukdavo suvažiavimus, jie taip pat domėdavosi ir sprendavo lietuvių problemas. Lietuviai mokytojai buvo įkūrę savo mokytojų organizaciją, kurios iniciatorių grupėje M. Krupavičius buvo vienas iš aktyviausių. Krupavičius rašo: „Esu vienas Lietuvių mokytojų sąjungos steigėjų. Kiekviename tų

¹⁵ *Ibid.*, p. 61.

¹⁶ *Ibid.*, p. 62.

suvažiavimų dalyvavdavau, stebėdamas, kokie skirtumai tarp mūsų ir lenkų mokytojų suvažiavimų“¹⁷. 1905 m. visos Rusijai priklausomos Lenkijos dalies mokytojai nutarė sutautinti mokyklą ir iš jos pašalinti visa, kas yra rusiška. Garsus tuo atžvilgiu buvo 21-as mokytojų suvažiavimas Varšuvoje. Mokytojai gausiai jame dalyvavo. Buvo nuvykę ir lietuvių mokytojų, nuo seniau gyvenančių Lenkijoje. Jaunesnieji lietuviai, tarp jų ir M. Krupavičius, tam pritarė, bet į suvažiavimą nevažiavo. Lietuviai suvažiavo į Zambrovą. Jie irgi pritarė išmesti iš Lenkijos pradžios mokyklą kas buvo rusiška, tai yra sutautinti Lenkijos pradžios mokyklą.

M. Krupavičius, būdamas Lenkijoje, lygino lietuvių ir lenkų ūkininkų gyvenimą. Apie Lenkijos ūkininką M. Krupavičius sako: „Lomžos apylinkės ūkininkas gerokai skyrėsi nuo Lietuvos ūkininko. Lenkas daugiau dėmesio kreipdavo į išorę negu lietuvis. Lenkas ūkininkas trobesius laikė švaresnius ir šventadieniais vyrai ir moterys rengėsi visai miestietišškai“¹⁸. M. Krupavičius Lenkijos ūkininkams stengėsi perduoti, kas buvo geresnio pas Lietuvos ūkininką, ir ėmė dėmesin, kas buvo geresnio pas lenkų ūkininką. Apie lenkus M. Krupavičius sako: „Lenkus labai skyrė kilmė: bajoras ir valstietis, arba nebajoras. Lenkas važiuodavo į bažnyčią, meldavosi rytą ir vakare, bet praktiškai jis gyveno taip, kaip jam buvo patogiau“¹⁹.

M. Krupavičiui ta mokytojo vieta nelabai patiko. Jis panorio iš jos išsikelti. Norėjo grįžti į Suvalkus, bet ten kaip lietuvis negavo vietos. Jis buvo paskirtas į Rutkų miestelį. Ten mokykla buvo geresnė. Namas ir apylinkės geriau atrodė ir buvo daugiau lietuvių inteligentų, su kuriais jis palaikė artimus santykius. Jis rašo: „Atsidūriau tokioje aplinkoje, kurioje galėjau lengviau gauti knygą ir laikraštį“. Čia jis turėjo mokykloje daugiau vaikų ir vaikai buvo geriau parengti. Apie Rutkus M. Krupavičius sako: „Pasilik malonių atsiminimų, bet ten buvo susidaręs pavojus nueiti visai kitais keliais, negu esu nuėjęs“²⁰. Rutkuose jis lankydavosi pas teismo sekretorių, kuris turėjo tris dukteris. Viena jam patiko ir jis buvo nutaręs sukurti šeimą. Bet pirmiau, negu taip padarė, jis parašė apie tai savo motinai. Motina jam atrašė trumpai: „Vaikeli, tu toks lietuvis, kaip sugyvensi su lenke, kas bus su jūsų vaikais?“ Krupavičius rašo: „Man visa paaiškėjo ir, metams

¹⁷ *Ibid.*, p. 63.

¹⁸ *Ibid.*, p. 68.

¹⁹ *Ibid.*, p. 70.

²⁰ *Ibid.*, p. 72.

pasibaigus, pasiryžau iš Rutkų išsikelti. Motinai už tą trumpą pamoką ir šiandien esu dėkingas. Taip dingo nemažai lietuvių mokytojų, sukūrusių mišrias šeimas, kurių vaikai dažnai tapo lenkais. Mano motina išgelbėjo mane nuo tokio likimo“²¹. M. Krupavičius buvo jautrios širdies žmogus. Gyvendamas Rutkuose jis aprašo tokį atsitikimą. Apylinkėje ir apie namus jis pastebėjo bėgiojantį labai pavargusį bernardinų veislės šunelį. Jis jį priėmė į namus ir jis tapo labai geru namų ir daržo sargu. Išsikeldamas iš Rutkų, jis norėjo paimti jį su savimi, bet geležinkelio administracija jam to neleido. M. Krupavičius sako: „Man atsisveikinant mano ir šunelio akys buvo pilnos ašarų, nes jis vėl tapo benamiu“²².

Tuo metu jau pradėta leisti lietuviams mokytojams dirbti Lietuvoje. M. Krupavičius, kaip aktyvus lietuvių veikėjas, iš Rutkų panorą išsikelti į Lietuvą. Jis padavė prašymą gauti mokytojo vietą Lietuvoje. Gavą kvietimą į Papilę. Jis rašo: „Vadinasi, 1907 m. gavau paskyrimą į Papilę mokytojo padėjėju. Nežiūrėjau nei vietos, nei atlyginimo. Man rūpėjo dirbti Lietuvoje“²³. M. Krupavičius toliau sako: „Praleisto laiko Lenkijoje nesigailiu. Laikas nebuvo tuščiai praleistas. Išmokau gerai lenkiškai, pažinau, kad ir mums priešiška, lenkų tautą, išgijau išorinių formų, kurių lenkai yra dideli garbintojai. Ir tas man ateityje buvo pravartu. Rūpinausi, ką rasiu Lietuvoje“²⁴. M. Krupavičius, palikęs Rutkus, atsidūręs Lietuvoje, vėl išgirdo sutartines dainas, kurių buvo negirdėjęs kelerius metus, sutiko daug pažįstamų.

Papilė labai skyrėsi nuo Rutkų. Mokyklos sąlygos buvo prastesnės. Inteligentų čia buvo daugiau. Jų kalba buvo rusiška, lenkiška ir lietuviška. Visi gražiai sugyveno, buvo viens kitam tolerantiški. Klebonas Jurskis buvo tikras lietuvis, labai vaišingas ir klebonija buvo tikra internacionalinė vieta. Vikaras Petras Gudauskis buvo šimtaprocentinis lietuvis ir didelis geradarys ir beveik viską atiduodavo, ką turėjo, vargšams ir nepasiturintiems. M. Krupavičius sako: „Ten, pas vikarą, buvo mano širdis ir veikimo dirva. Su kunigu Gudauskiu iš pirmos pažinties sutapome ir veikėme kartu“. Kunigas P.Gudauskis ypač gebėjo žmones patraukti ir įgyti jų pasitikėjimą. Jo gebėjimų dėka visoje apylinkėje užvirė gyvas visuomeninis darbas. Prie jo prisijungė ir M. Krupavičius, taip pat keletas kaimo vyru-

²¹ *Ibid.*, p. 74.

²² *Ibid.*, p. 77.

²³ *Ibid.*

²⁴ *Ibid.*, p. 78.

kų. Kiekvieną sekmadienį jie važinėdavo į kaimus ir ten susirinkusiems kaimo gyventojams kalbėjo įvairiomis temomis. Programa įvairavo pagal gyvenimo iškeliamus reikalavimus... „Bet pagrindas mūsų kalbų buvo toks: Lietuva – lietuviams, lietuviuo dvasinė ir medžiaginė gerovė, lietuvių tautinė ambicija“²⁵.

Taip jiems labai aktyviai dirbant, rusai pradėjo juos sekti. Kažkas dar juos įskundė, kad jie nori sukelti revoliuciją ir nuversti valdžią. Teismas ir rusintojai pradėjo juos tardyti. Jiems grėsė didelis pavojus. Kunigas P. Gudauskis ir M. Krupavičius nuvyko pas kleboną Jurskį ir visi tarėsi, ką daryti. Jie turėjo vieną rusą draugą, kuris patarė, kad visą kaltę prisiimtų vienas iš jų dviejų ir jis išnyktų. Kiti galėtų išsiteisinti. Jie nutarė, kad tą kaltę prisiims kunigas P. Gudauskis. Jis sutiko ir slapta išvyko į Ameriką. M. Krupavičius tą patį darbą dirbo ir toliau, bet žymiai atsargiau. Jis nesitenkino tik siaura apylinke, bet savo lietuvišką veiklą plėtė ir toliau. M. Krupavičius sako: „Klausimų skirstymas, mano manymu, buvo visai rimtas. Buvo kalbama apie buvusias revoliucijas ir apie tolesnę lietuvių ateitį. Platesnėj apylinkėj buvo kunigų, kurie dalyvaudavo tose sueigose. Tarp jų buvo ekonomistų, finansininkų. Jie kėlė krašto ekonominius klausimus. Mano akyse čia kunigas pakilo. Man paaiškėjo, kad tais laikais Lietuvos provincijoje kunigas buvo ne tik prasimušęs veikėjas ar bruzdelninkas, bet ir toji ranka, kuri lietuvišką gyvenimą veda į šviesesnę ateitį“²⁶.

M. Krupavičius savo visuomeninį darbą spaudoje pradėjo baigęs Vėverių mokytojų seminariją. 1905 m. jis parašė korespondenciją į laikraštį „Vilniaus žinios“. Ir tai buvo pirmas jo darbas spaudoje. Jis taip pat rašė ir į „Lietuvos žinias“. Vėliau, šiam laikraščiui tapus liaudininkų rupu, jis rašinėti jam nustojo.

M. Krupavičius mėgo Papilę ir Papilės gyventojai mylėjo jį. Bet Krupavičiaus mokytojo karjera ir jo palinkimas į visuomeninį darbą ir darbas šalia mokyklos visuomenėj turbūt jam buvo sunkokai suderinamas. M. Krupavičius sako: „Mokslo metai baigėsi. Baigėsi ir mano mokytojavimo karjera. Nusistačiau daugiau nebemokytojauti, nes Lietuvoje nebuvo vilties pasilikti, o į Lenkiją grįžti nenorėjau. Mokyklos darbą baigiau sąžiningai. Nemaža nudirbta ir už mokyklos sienų. Kada kaimas sužinojo, kad aš rengiuosi iš Papilės išsikelti, vyko ir pavieniai žmonės, ir delegacijos

²⁵ *Ibid.*, p. 84.

²⁶ *Ibid.*, p. 96.

padėkoti už darbą ir įtikinėti nepalikti Papilės. Man kitos išeities nebuvo. Paskutinį kartą užlipau ant kapų piliakalnio prie Daukanto kapo atsisveikinti. Daug kartų buvo mano sėdėta prie Daukanto kapo²⁷.

M. Krupavičius buvo plačios erudicijos ir plačios visuomeninės veiklos žmogus. Pradžios mokyklos mokytojo darbas, matyt, jį varžė ir jis tos profesijos atsisakė. M. Krupavičiui vėl kilo tolesnės karjeros ir pragyvenimo klausimas. Jis visą laiką norėjo toliau lavintis. Kauno gubernijoje tuo metu žymesnių mokslo institucijų buvo nedaug. Jam atėjo į galvą kunigų seminarija ir miškų institutas. Grįždamas namo, jis sustojo Kaune ir užėjo į kunigų seminariją pas rektorių Gasparą Cirtautą. Rektorius mandagiai priėmė, bet, „pamatęs 23-jų metų vyrą, pasiteiravo, kas aš esu, ką dirbau ir iš kurios vyskupijos esu. Sužinojęs, kad esu iš Seinų vyskupijos, patarė kreiptis į Seinų kunigų seminariją“²⁸. Grįžęs namo, jis viską papasakojo motinai. Motina tikėjosi senatvėje pas jį apsigyventi, tačiau, matydama, kad jos viltys nueis niekais, nusiminimo neparodė. Krupavičius sako: „Ji man pareiškė: vaikelai, apsigalvok gerai. Daromas žingsnis bus svarbus. Velyg būti geru mokytoju negu blogu kunigu. Esi suaugęs ir pats gerai žinai. Tau jokio patarimo tuo reikalu neduodu. Jei Dievas laimins tavo užsimojimus, aš džiaugsiuosi. Kiekviena motina būtų laiminga turėdama sūnų gerą kunigą“²⁹. Jam patiko miškai ir norėjo sužinoti, ar jis negalėtų studijuoti miškininkystės institute. Jis nuvyko į tą institutą. Pasikalbėjęs apie studijas, instituto rektorių paklausė, kur jis, baigęs institutą, galėtų gauti darbą. Tas, sužinojęs, kas jis yra, pasakė, kad darbą galėtų gauti tik tolimoje Rusijoje. Lietuvoje darbo negautų. M. Krupavičiui paaiškėjo, kad miškininko profesija jam atkrita. Jis pradėjo ruošti į Seinų kunigų seminariją. Nebuvo tikras, ar priims, nes menkai mokėjo lotynų kalbą. M. Krupavičius rašo: „Iš apylinkės vienu vežimu išvykom net keturiese. Be manęs, vyko Ignas Česaitis, Juozas Šmukštys, Vladas Zienius. Atvažiavę iš Marijampolės, visi keturi buvom priimti į seminariją. Kandidatų buvo 60, o priimti tik 24. Iki mokslo pradžios buvo dar kiek laisvo laiko. Grįžom namo, nes reikėjo apsirūpinti drabužiais, skalbiniais ir t. t. Man prisidėjo dar vienas rūpestis – aprūpinti savo motiną. Nutarėm vėl grįžti prie prekybos. Marijampolėje išnuomojom arbatinę, ir ji išsilaikė, kol aš baigiau seminariją.

²⁷ *Ibid.*, p. 107.

²⁸ *Ibid.*, p. 108.

²⁹ *Ibid.*, p. 110.

1908 m., pasibaigus atostogoms, atsidūriau pasirinktoje kunigų seminarijoje³⁰. M. Krupavičius kunigo profesiją pasirinko tvirtai apsisprendęs. Apie kunigų seminariją jis rašo: „Kunigų seminarija – tai naujas pasaulis. Jis skiriasi ne tik nuo kitų mokyklų, bet ir nuo paprasto kasdienio gyvenimo. Seminarija auklėja tokį žmogų, kokį Dievas yra sutvėręs – pilnutinį žmogų. Seminarija turi išauklėti žmogų, kuris neatitrūktų nuo pasaulio ir nuo jo kasdienio gyvenimo“. Apie kunigo pašaukimą, darbą ir uždavinius ir koks kunigas turi būti, M. Krupavičius sako: „Kunigas, kaip Dievo tarnas ir atstovas žemėje, turi susitvarkyti savo gyvenimą žemėje taip, kad jo širdyje gyventų Dievas ir kad savo globojamus žmones galėtų prie Dievo vesti. Kunigo uždavinys ir darbo vieta ne tik bažnyčia. Kunigas bažnyčioje atlieka didelę savo pareigų dalį. Bažnyčioje jis ką tik atėjusį į pasaulį žmogų kryžiaus ženklų įveda į katalikų šeimą. Rūpinasi tais, kurie savo žemės gyvenimą baigę ir palydi į amžiną poilsio vietą. Siekdamas žmogaus gerovės ir vyresnio žmogaus gyvenimo tikslo ir jo išganymo, eina su žmogumi visur už bažnyčios: į mokyklą, į kariuomenę, į susirinkimus, į šeimas, į gatvę, į rinkas – visur nešdamas Kristų ir nužymėdamas kelią, kuriuo turi eiti tie, kurie nori gyventi su Kristumi. Todėl kunigas turi būti visur: ir žmogaus vidaus gyvenime, ir viešo gyvenimo visose srityse“³¹.

Su tokiomis mintimis ir nusistatymu M. Krupavičius atėjo į kunigų seminariją. Kunigų seminarijos profesūra tada buvo visa lietuviška. Rektorius buvo Vincentas Blaževičius, lietuvis, nors buvo šiek tiek nusiteikęs lenkiškai. Bet M. Krupavičiui mokantis seminarijoje per penkerius metus profesūra pasikeitė – beveik visa tapo lenkiška. Klierikų dauguma iš pradžių buvo lietuviai, bet profesūrai keičiantis, daugėjo ir lenkų klierikų. Seminarijoje tarp lietuvių ir lenkų klierikų vyko tautinė kova. M. Krupavičius sako: „Lietuvių visuomenei ir tautai Seinų kunigų seminarija davė tiek darbuotojų, ypač tautinio gyvenimo srityje, kad jos vardo iš Lietuvos istorijos niekas negalės išmesti“³².

Kiek vėliau seminarijos vicerektoriaumi tapo profesorius Romualdas Jalbžykovskis, labai aktyvus lenkas. Jam esant rektoriaumi, seminarijos profesūra taip pat tapo gana lenkiška. Rektoriaus globojami lenkai klierikai jautėsi esą saugūs, ir toji lenkų ir lietuvių tautinė priešprieša buvo gana

³⁰ *Ibid.*, p. 114.

³¹ *Ibid.*, p. 117–118.

³² *Ibid.*, p. 143.

didelė, kartais net brutali. Lietuviai klierikai buvo įkūrę slaptą lietuvių organizaciją. Tuo metu buvo draudžiama lietuviška spauda, knygos ir laikraščiai. Tačiau lietuviai klierikai to draudimo neklausė. M. Krupavičius beveik visą laiką buvo tos slaptos lietuvių organizacijos pirmininkas. Už tą veiklą buvo norima iš seminarijos jį pašalinti, bet buvo paliktas. M. Krupavičius ir mokytojų seminarijoje, ir kunigų seminarijoje labai stropiai mokėsi ir ruošėsi gyvenimui. Per egzaminus į klausimus atsakydavo daug plačiau, negu buvo rašoma vadovėliuose. Seminarijoje buvo nemaža biblioteka. Jis beveik visas bibliotekos knygas perskaitė. Taip pat sukaupe nemažą savo paties biblioteką. M. Krupavičius ruošėsi kultūriniam, religiniam ir politiniam gyvenimui, tad stropiai studijavo popiežiaus Leono XIII enciklikas: „Rerum novarum“, „Graves de communi“. Jam tas padėjo, ypač socialinio gyvenimo srityje. Enciklika „Rerum novarum“ pasaulyje padarė socialinės sistemos perversmą: darbininkų samdytojai ir apskritai turtingi žmonės pajuto savo pareigas.

Baigęs kunigų seminariją, M. Krupavičius išvyko tęsti studijų į Petrapilio dvasinę akademiją. Ten jis taip pat įsitraukė į aktyvų lietuvių visuomeninį gyvenimą. Dažnai nuvykdavo į Taliną; tapo Lietuvių draugijos nuo karo nukentėjusiems šelpti Talino skyriaus pirmininku. Taline ir jo apylinkėse suregistravo penkis tūkstančius lietuvių. Tai buvo platesnės visuomeninės veiklos pradžia.

M. Krupavičius tapo dideliu žmogumi ir kovinga asmenybe – aktyviai darbavosi religinėje, kultūrinėje ir politinėje srityse. Yra parašęs nemažai knygų, daug straipsnių, kurie buvo išspausdinti įvairiuose lietuviškuose žurnaluose ir laikraščiuose. Jo straipsniai ir knygos pilni realaus gyvenimo nurodymų, idėjų ir perspektyvių minčių. Petras Maldeikis yra parašęs apie M. Krupavičių monografiją „Mykolas Krupavičius“³³. Jis taip pat yra surinkęs nemažai M. Krupavičiaus raštų. P. Maldeikis sako, jis visų M. Krupavičiaus raštų negalėjęs surinkti ir suregistruoti, nes tuo metu ne prie visų M. Krupavičius raštų galėjęs prieiti. P. Maldeikis tą darbą rašė tada, kai Lietuva buvo Sovietų Sąjungos okupuota. M. Krupavičiaus testamentą vykdytojų ir jo dokumentų tvarkytojų A. Repšio, dr. Kazio Šidlausko ir kunigo Vytauto Bagdanavičiaus, MĪC, manymu, aptariant M. Krupavičių, tokią plačią ir svarbią asmenybę, reikėtų visą jo veiklą

³³ Petras Maldeikis, Mykolas Krupavičius, Chicago: Lietuvių krikščionių demokratų sąjunga, 1975, p. 493.

suskirstyti į tris dalis. Pirmąją dalį sudarytų jo veikla Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo ir valstybės kūrimo darbuose. Čia įeitų jo veikla Seimuose, rengiant Lietuvos Konstituciją, kuriant pagrindinius įstatymus ir atliekant žemės reformą. Antrąją jo veiklos dalį apimtų laikotarpis jam pasitraukus iš valdžios. Čia įeitų jo klebonavimas, jo santykiai su Lietuvos valdžia, ūkininkų reikalai, santykiai su vienu ir kitu okupantu. Trečiąją dalį sudarytų jo veikla išėivijoje, kuriant Vyriausiąjį Lietuvos išlaisvinimo komitetą (VLIK) ir jam vadovaujant. Čia priklausytų laisvinimo veiksnių derinimas, Lietuvių chartos paskelbimas, Pasaulio lietuvių bendruomenės sampratos diegimas bei kiti išėivijos klausimai, prie kurių svarstymo M. Krupavičius aktyviai prisidėjo.

Visapusiškas M. Krupavičiaus asmenybės pažinimas neįmanomas be jo raštų studijų. Būtų gerai, kad atsirastų doktorantų, kurie imtųsi rašyti disertacijas. Aš esu prašytas parašyti straipsnį apie M. Krupavičių, palyginti jį su kitais žymiais Lietuvos veikėjais. Jų mes turėjome: M. Šleževičius, S. Kairys, V. Čepinskis, A. Stulginskis, L. Bistras ir kiti. Bet aš nerandu kito, kuris kartu būtų kultūrininkas, religininkas ir politikas, tai yra tokia visapusiška asmenybė. Aš nerandu, su kuo jį būtų galima lyginti. Jis yra lietuvių tautos, bent XX amžiuje, unikumas. Vytautas Vaitiekūnas prelatą M. Krupavičių laiko epochos lietuviu. Abu apibūdinimai M. Krupavičiui tinka.

Baigiant straipsnį galima teigti, kad M. Krupavičiaus brandos – nuo kaimo bernioko iki žymios asmenybės – šaltiniai: šeima, ypač motina, Iglirkėlių pradžios mokykla, Veiverių mokytojų seminarija, Seinų kunigų seminarija ir Petrapilio dvasinė akademija. Tose mokyklose jis uoliai mokėsi, perskaitė beveik visas tų mokyklų bibliotekų knygas, organizavo slaptas lietuvių kuopeles, jose dirbo ir skleidė lietuviškumą ir tautiškumą. Gebėjo pastebėti gerąsias tų kuopelių narių savybes ir ko galima iš jų pasimokyti. Jis buvo geras kalbėtojas ir rašytojas, yra parašęs daug straipsnių, knygų, pasakęs daug kalbų suvažiavimuose, susirinkimuose, konferencijose, pobūviuose ir seimuose. Jo visi raštai, kalbos, laišakai ir pasisakymai įvairiais klausimais, jei būtų surinkta, būtų Lietuvai labai didelis turtas.

MŪSŲ JUBILIATAI

Nuoširdžiai sveikiname Jubilatus LKMA akademikus:

*Jo Eminenciją kardinolą, bažnytinės teisės daktarą,
teologijos licenciatą Audrį Juozą Bačkį,*

profesorių Vytautą Landsbergį,

profesorę Reginą Ireną Merkiene.

*Linkime kūrybinės sėkmės
bei Dievo palaimos gyvenime
ir visoje jų veikloje.*

NEKROLOGAI

KUNIGAS ISTORIKAS RAPOLAS KRASAUSKAS (1915–2007)

Čikagoje leidžiamame „Draugo“ dienraštyje ses. Ona Mikailaitė apie 2007 m. vasario 27 d. amžinybėn iškeliavusį kun. istoriką Rapolą Krasauską rašė: „Yra pasaulyje žmonių, kurie atlieka svarbius ir naudingus darbus be triukšmo, be trimitavimo ir be tuštybės, tačiau jie labai reti, ir todėl dera jais pasigėrėti“ (*Draugas*, 2007 m. kovo 20 d.). Pažvelgus į enciklopedinius straipsnius, taip pat susidaro įspūdis, kad kun. Rapolo Krasausko biografija nėra sudėtinga ir nepažymėta kokių nors labai didelių darbų. Štai svarbiausi jo biografijos faktai.

Rapolas Krasauskas gimė 1913 m. lapkričio 1 d. Džiugų kaime, Kurklių valsčiuje, Ukmergės apskrityje. 1924–1931 m. mokėsi Ukmergės gimnazijoje, vėliau – Kauno kunigų seminarijoje ir Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakultete. Kunigu išventintas 1937 m. gegužės 22 d. Kauno arkikatedroje. Po kunigystės šventimų 1937–1942 m. dirbo vikaru Šiaulėnų parapijoje, 1942–1944 m. – Šiaulių Šv. Jurgio parapijoje. Artėjant antrajai sovietinei okupacijai, pasitraukė į Vakarų. Iš pradžių gyveno Austrijoje, vėliau persikėlė į Vokietiją, kur 1947–1950 m. Hamburge buvo Pabaltijo universiteto studentų kapelionu. Romoje popiežiškajame Grigaliaus universitete 1950–1952 m. studijavo Bažnyčios istoriją ir gavo licenciato laipsnį. Enciklopediniuose leidiniuose apie R. Krasausko tolesnį gyvenimą pasakyta trumpai: bendradarbiavo „Lietuvių enciklopedijoje“, Matulaičio slaugos namų Putname kapelionas, tvarkė „Alkos“ biblioteką ir archyvą. „Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“ net nėra straipsnelio apie kun. R. Krasauską. Taigi duomenys labai skurdūs, nors iš tikrųjų R. Krasauskas, kaip rašo ses. O. Mikailaitė, buvo be galo darbštus ir visada rasdavo ką veikti. Toliau pamėginsime plačiau pristatyti kun. R. Krasausko nuveiktus darbus, ypač jo mokslinį palikimą. Tai padarysime gal kiek nebūdingu nekrologui stiliumi: pateiksime ištraukas iš R. Krasausko rašytų laiškų. Tai galima vertinti kaip tam tikrą autobiografinį pasisakymą, kuriame pats R. Krasauskas papasakoja apie savo nuveiktus darbus ir rūpesčius.

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomi R. Krasausko rašyti laišakai profesoriui Zenonui Ivinskiui (f. 198–378) ir monsinjorui dr. Pauliui Jatuliui (f. 267–1424). R. Krasauskas artimai draugavo su abiem šiais asmenimis, juos siejo profesiniai bei moksliniai interesai, t. y. jie visi trys buvo istorikai. Tai labai gerai matyti iš 1962 m. vasario 5 d. R. Krasausko laiško P. Jatuliui, kur rašoma: „Beje, Zenutį buvo ištikusi nelaimė. Bėgantį per gatvę ėmė ir užvažiavo italas, partrenkė Zenutį ant žemės. Laimei dar, kad kliudė tik koją, kurią smarkiai sumušė. Visa blauzda dabar mėlyna, bet nešlubuoja“.

R. Krasausko moksliniai ir organizaciniai darbai tiesiogiai susiję su Lietuvių katalikų mokslo akademija (LKMA). 1959–1965 m. jis buvo LKMA reikalų vedėjas, net buvo išrinktas Centro valdybos vicepirmininku. R. Krasausko organizaciniai rūpesčiai gerai matyti iš 1959 m. rugpjūčio 26 d. laiško prof. Z. Ivinskiui. Čia rašoma: „Rinkimų komisija suskaitė į LKM Akademijos Centro Valdybą ir Revizijos komisiją balsavimo balsus. Į Centro Valdybą išrinkti esat Jūs, Profesoriau, su 66 balsais, Tėv. Liuima – 66, kun. V. Balčiūnas – 45, kun. J. Vaišnora – 42, prel. Tulaba – 31, Tėv. Pr. Brazys – 32. <...> Taigi sveikinu, Profesoriau. Turėsit arba Jūs, arba Tėv. Liuima paimti Akademijos valdžios skeptrą“. Reikia pasakyti, kad R. Krasauskas ir neužimdamas atsakingų pareigų akademijoje rūpinosi jos reikalais. Ypač jis pasižymėjo rinkdamas lėšas akademijos leidiniams. Putname 1969 m. balandžio 12 d. rašytame laiške P. Jatuliui R. Krasauskas informuoja: „Labai gerai, kad Povilėlis jau paruošė Procesų I-jį tomą, tai ir duok į spaustuvę. Išleidimui lėšų vis tiek kaip nors sudarysim. Suvažiavimo Darbų VI tomui Tėv. Liuima turbūt turi dar iš anksčiau Akademijos kasoj, Suvažiavimo Darbų VII tomui aš suelgetausiu. Dabar jau surinkau viso 1.545 dol. Tai jau pusė. Tikiuosi surinkti ir kita tiek. Metraščio V tomui Tėv. Liuima jau turi. Kun. V. Puidokas jau nusiuntė čekį. Reliacijų I tomui taipgi yra pinigai. Jeigu bus tomas tik 400 puslapių, tai užteks tų pinigų išleidimui, kuriuos turi Akademia. Tai padėtis nėra beviltiška. Jau iš tų keturių tomų turėtų susidaryti pinigų naujam tomui – Procesų I. Juk paduodant medžiagą į spaustuvę dar nereikia mokėti, o kol atspausdins, tai susirinks ir pinigų. Jeigu aš įstengsiu surinkti Suv. D. VII tomui tris tūkstančius, tai rinksiu toliau kitam tomui. Tai, Povilėli, manau, kad be jokios baimės gali duoti Procesų I tomą į spaustuvę. Tik nežinau, kaip Jūs ten darysit. Turbūt bus viena serija. Jei pirmuoju tomu eis Reliacijos ir gal antruoju, tai Procesų tomui dėkit III-čią šaltinių tomą. Aš manyčiau, kad būtų tiksliau ir pato-

giau šaltinius leisti viena serija, o ne taip, kaip Velikio visokios serijos, sekcijos, tomai, jų dalys. Tai baisiai apsunkina paskui citavimą.

Grižtant dar prie lėšų klausimo, tai yra viena linksma žinia, tik dar ją reikia laikyti paslapyje. Vienas asmuo pažadėjo Akademijai kelis tūkstančius. Ir aš manau, kad tikrai duos. Tik tuo tarpu jo tie pinigai yra pas kitus žmones. Jis sakė, kad juos iš ten atsiims ir duos Akademijai. Taigi vėl bus vienam ar dviems tomams išleisti. Tik, žinoma, ir šaltinių leidimą reikia varyti Akademijos vardu arba Akademijos ir antriniu titulu Istorijos mokslų sekcijos arba mūsų instituto. Prašau kol kas apie tą pažadą kelių tūkstančių dol. niekam nesakyti, laikyti paslapyje. Tai viena. O antra, mes su prel. Juru bandysime lankyti vieną kitą piniguočių ir ką nors laimėti Akademijai. Taip, kad išleidimui, aš tikiu, kad bus surasta lėšų. Tik blogiau su honoraru už darbą. Bet jei Akademia išleis tiek tomų, tai tada turės susidaryti kiek pinigų už parduotus tomus ir honorarui“.

Kun. R. Krasauskas rūpinosi ir tokiais reikalais, apie kuriuos sužinome iš 1978 m. rugpjūčio 17 d. laiško P. Jatuliui: „Girdėjau, kad į pop. Pauliaus VI laidotuves atvažiavo iš Lietuvos vysk. Labukas ir Krikščiūnas ir kunigai Žemaitis ir Mažeika. Galbūt jie pasilieka Romoj iki naujo popiežiaus išrinkimo ir vainikavimo iškilnių. Jeigu jie dar tebėra Romoj, tai prašau pasiteirauti jų, ar jie norėtų ir galėtų paimti po egzempliorių Reliacijų II t. Jeigu jie sutiktų paimti, tai įduoki jiems“.

Nuo pat įkūrimo pradžios R. Krasauskas dalyvavo LKMA Istorijos mokslų sekcijos veikloje, kuri buvo įsteigta 1960 m. gegužės 19 dieną. Po dvejų metų R. Krasauskas buvo išrinktas į sekcijos valdybą sekretoriumi-iždininku. Viena iš sekcijos veiklos formų buvo paskaitų skaitymas posėdžiuose. R. Krasauskas 1963 m. vasario 7 d. Istorijos sekcijos posėdyje skaitė paskaitą „Istorinis žvilgsnis į Žagarę ir ten garbinamą Barborą Žagarietę-Umiastauskaitę“.

Kunigai Klemensas Razminas, Paulius Jatulis ir Rapolas Krasauskas 1963 m. sumanė ir 1965 m. birželio 14 d. Romoje įkūrė LKMA Istorijos ir religinės kultūros lietuvių institutą (trumpiau vadinamas Lietuvių institutu). Šis institutas turėjo vykdyti Lietuvos istorijos ir religinės kultūros mokslo tiriamąjį darbą, kaupti tam reikalingą medžiagą (knygas, mikrofilmus, fotografijas, užrašus) ir skleisti lietuvišką katalikišką kultūrą tarp lietuvių ir kitataučių. Instituto direktoriumi tapo R. Krasauskas. Institute buvo kaupiama biblioteka, jai daug knygų iš savo asmeninio rinkinio padovanojo ir R. Krasauskas.

LKMA suvažiavimuose kaip pranešėjas R. Krasauskas skaitė tik vieną pranešimą. Niujorko Fordhamo universitete 1964 m. rugsėjo 5–7 d. vykusiam šeštam suvažiavimui parengė pranešimą tema „Katalikų Bažnyčia Lietuvoje XVI–XVII amžiuje. Nuosmukio priežastys ir atgimimo veiksniai“. Apie šį savo pranešimą 1964 m. rugsėjo 11 d. laiške P. Jatuliui guodėsi: „Buvau labai dideliuose varguose įkliuvęs. O tai tas Akademijos Suvažiavimas ir toji mano paskaita. Kol ją paruošiau, daug pavargau, daug sveikatėlės padėjau, daug laiko sunaudojau. Žinot, kol dar buvo laiko pakankamai, tai vis delčiau, nerašiau, paskui gi žiūriu, kad jau tik pora savaitėlių beliko iki suvažiavimo. Tada griebiau, dienom ir naktim sėdėjau užsikniaubęs, rašiau ir braukiau, vis rodės negerai, vis rodės mažai. Tik išvakarėse suvažiavimo užbaigiau rašyti paskaitą. Oi buvo vargo ir baimės. Suvažiavimas atėjo ir praėjo. Paskaitą perskaičiau, nekaip išėjo. Per ilga buvo. Skaičiau valandą ir 20 minučių ir vis tik nepabaigiau skaityti. Galą turėjau keliais žodžiais sutraukti ir pasakyti. Laiko paskaitom mažai buvo. Keturios paskaitos istorijos sekcijoj ir visos ilgos“. Suvažiavime perskaitytas R. Krasausko pranešimas buvo išspausdintas „LKMA Suvažiavimo darbų“ šeštame tome. Ketvirtame suvažiavimo darbų tome paskelbti neskaityti straipsniai apie prelatą Blažiejų Čėsnį ir vyskupą Juozapą Kuktą. „LKMA Metraščių“ pirmame tome R. Krasauskas paskelbė platų straipsnį „Lietuvių katalikų mokslo akademijos veikimo ir darbų apžvalga (1954–1965)“. R. Krasauskas prisidėjo prie LKMA leidžiamų archyvinių šaltinių serijos „Fontes Historiae Lituaniae“ tomų rengimo. Taip pat reikia paminėti, kad R. Krasauskas redagavo istoriko Konstantino Avižonio „Rinktinių raštų“ antrą tomą. Žurnale „Aidai“ 1968 m. istoriko Z. Ivinskio 60-mečio proga plačiai aptarė jo darbus, 1979 m. paskelbė straipsnį „Nekaltai Pradėtosios Švč. Mergelės Marijos seserų vienuolijos pradžia. Putnamo seselių 60 m. sukaktis“ ir išspausdino keletą knygų recenzijų. Rašė į „Draugą“ ir „Tėviškės žiburius“.

R. Krasauskui, kaip ir daugumai išeivijos intelektualų, gal daugiausiai teko rašyti į „Lietuvių enciklopediją“. Putname 1958 m. kovo 28 d. rašytame laiške prof. Z. Ivinskiui R. Krasauskas samprotauja: „Nors laimingoj šaly, bet vargelio pakanka ir čia. Darbelių nebspėju nudirbti laiku. Su vienuolijos istorija tebetupiu pačioj pradžioj, su enciklopediniais straipsneliais esu taipgi atsilikęs. Su jais sukėliau prof. J. Girniui daug rūpesčio. Mat, parašęs La vardus ir vietovardžius, paklausiau, ar su kitais negalėtų palaukti, kol sugrįšiu į Romą, t. y. iki gegužės mėn. Bet kur tau, Girnius kad uždulkinu, tai turėjau cypdamas toliau rašyti. Kai kuriuos ir pats parašė.

Beliko vietovardžiai Lu ir keli vardai nuo Li. Turbūt neduos atsikvėpti. O Puzinas iš savo pusės jau ragina, Tėvuška irgi prisiuntė visą sąrašą M raidės negyvųjų hierarchų. Tai vis bėdos“. Panašių minčių apie rašto darbus „Lietuvių enciklopedijai“ R. Krasauskas išsakė ne viename laiške P. Jatuliui. Reikia pasakyti, kad R. Krasauskas „Lietuvių enciklopedijai“ rašė ne tik straipsnius apie vietas ar asmenis, bet ir apie vyskupijas ar institucijas. Jis parašė straipsnius apie Medininkų (Žemaičių), Vilniaus, Minsko, Vygrių, Seinų vyskupijas, Mogiliavo arkivyskupiją, kunigų seminarijas. Enciklopedijos penkioliktam tomui parašė studijinį straipsnį apie Katalikų Bažnyčios padėtį carinės Rusijos okupacijos laikais. Surinkus visus R. Krasausko straipsnius, paskelbtus „Lietuvių enciklopedijoje“, susidarytų neplonas tomas.

1980 m. R. Krasauskas apsigyveno JAV ir Putname tapo Matulaičio slaugos namų kapelionu. Iš Putnamo 1980 m. birželio 26 d. laiške P. Jatuliui jis rašė: „Aš jau ištraukiau į čionykštį darbą – senelių pastoraciją. Būtų viskas neblogai, tik didžiausias sunkumas yra su anglų kalba. Sunku lankstyti liežuvį. Su seneliais lietuviais kiek geriau eina. Bet jų dalis silpnai reginčių, dalis silpnai girdinčių, dalis visą laiką gulinčių lovose, dalis pajudančių tik ratukais, o dalis dar savom kojom paeinančių“.

Putname R. Krasauskas turėjo galimybę pasireikšti ir kaip istorikas. Prelatas Pranciškus Juras 1974 m. LKMA perdavė Amerikos lietuvių kultūros archyvą (ALKA), kuris saugomas Putname. 1979 m. pastatytos ir įrengtos patalpos archyvui ir bibliotekai. 1985 m. vykusiame LKMA XIII suvažiavime konstatuota, kad ALKA „kun. Rapolui Krasauskui ir dr. Juozui Kriauciūnui sutvarkius eksponatus, iš sandėlio pasidarė žymi mokslo įstaiga“. (*LKMA Suvažiavimo darbai*, t. 13, p. 571). Ses. O. Mikailaitė savo straipsnyje nurodo: „Kun. Krasauskas įsijungė į muziejaus tvarkymo darbus, o būdamas Akademijos išėivijoje valdybos narys, rūpinosi archyvo finansais. Drauge su dr. Juozu Kriauciūnu ir Juozu Rygelium daugelį metų diena iš dienos triūsė tvarkydamas archyve sutelktą medžiagą. Padovanojo 4395 knygas iš savo asmeninės bibliotekos“. (*Draugas*, 2007 m. kovo 20 d.).

Iš pateiktų faktų matyti, kad kun. Rapolas Krasauskas per savo ilgą gyvenimą kruopščiai ir kasdieniu darbu daug prisidėjo prie Lietuvos ir lietuvių išėivijoje istorinio ir kultūrinio paveldo saugojimo ir tyrinėjimo. Kun. R. Krasausko nuopelnai ypač ženklūs Lietuvos katalikų mokslo akademijos įvairiose veiklos srityse.

Algimantas Katilius

ANTANAS JUOZAS MAŽIULIS
(1914–2007)

2007 m. liepos 1 d. Jungtinėse Amerikos Valstijose (Bostone) mirė tautotyryninkas Antanas Juozas Mažiulis. Jis gimė 1914 m. balandžio 17 d. Žukliškių kaime, Dusetų valsčiuje, Zarasų apskrityje. Tėvas buvo Dusetų parapijos vargonininkas. Būdamas gimnazistas Zarasuose ir Kaune A. J. Mažiulis pradėjo domėtis lietuvių tautosaka. 1938–1943 m. studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą, tautotyra ir proistorę Vytauto Didžioje universitete Kaune ir Vilniaus universitete. Pasižymėjo nepaprastu darbštumu renkant medžiagą: surinko daugiau kaip 15 000 tautosakinių variantų lietuvių tautosakos archyvu bei per 20 000 žodžių „Lietuvių kalbos žodynu“. Nuo 1933 m. rašė etnografiniais klausimais „Židinyje“, „Naujojoje Romuvoje“, „Pavasaryje“, „Panevėžio balse“, „Gimtajame krašte“, „Ateityje“ ir kituose leidiniuose, nuo 1935 m. buvo Eltos narys korespondentas. Jis priklausė ateitininkams ir pavasarininkams (1937 m. buvo „Pavasario“ vyrų sąjungos Centro valdybos narys).

Nuo 1939 m. buvo Litanistikos instituto Tautosakos skyriaus bendradarbis, dalyvavo 1939 ir 1941 m. Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus surengtose etnografinėse ekspedicijose. 1944 m. pasitraukė į Vakarų, Insbruko ir Tiūbingeno universitetuose tęsė religijos istorijos, etnologijos ir antropologijos studijas, 1949 m. gavo Tiūbingeno universiteto diplomą. 1951 m. atvykęs į JAV iš pradžių dirbo Pensilvanijos universiteto bibliotekoje Filadelfijoje, bet vėliau persikėlė į Bostoną, kur dirbo „Lietuvių enciklopedijoje“, vadovavo Etnografijos skyriui. 1958–1969 m. mokytojavo Bostono šeštadieninėje mokykloje. 1973–1980 m. – Litanistikos instituto Kraštotyros skyriaus vedėjas, nuo 1973 m. – Amerikos lietuvių kultūros archyvo direktorius. Skaitė pranešimus II ir III mokslo ir kūrybos simpoziumuose. Nuo 1961 m. priklausė Lietuvių katalikų mokslo akademijai; 1973 m. suvažiavime Bostone skaitė pranešimą „Tautosakos bei tautotyros darbai Lietuvoje 1947–1972 metais“. „Litanistikos instituto darbuose“ 1979 m. paskelbė straipsnį „Tariamasis Perkūno giesmės“. Parengė spaudai Jono Puzino „Rinktinius raštus“. Turėdamas gerą atmintį, be pasirengimo galėjo kalbėti įvairiomis temomis su stebėtinai daug smulkmenų.

Antanas Juozas Mažiulis buvo tikras bibliofilas, jo bute knygų buvo pilnos ne tik lentynos, bet pridėta ir ant grindų, kad net sunku buvo praeiti. Jis dažnai apeidavo Bostono knygynus ieškodamas knygų ir žemėlapių

apie Lietuvą. A. J. Mažiulio biblioteka buvo perduota į Amerikos lietuvių kultūros archyvą Putname. Jis pats yra nemažai atsiuntęs į LKMA biblioteką. Antano Juozo Mažiulio gyvenimas nebuvo lengvas, šeimos nesukūrė, susirgęs Alzheimerio liga dar ilgai gyveno slaugos namuose.

Saulius A. Girnius

K R O N I K A

LEONAS LAIMUTIS MAČIŪNAS, IRENA MAČIŪNIENĖ

IŠŠŪKIAI LIETUVOS ŠEIMOS INSTITUCIJAI GLOBALIZACIJOS EROJE

Įvadas. Visi suvokiame, koki svarbų vaidmenį kiekvieno mūsų gyvenime atlieka šeima: joje keičiasi kartos, ateina naujos gyvybės, jos auga, bręsta, įsijungia į visuomenę. Šeimoje vyksta visas kiekvieno mūsų gyvenimas (78*). Joje tarpsta draugystė, meilė ir pareiga, teisė ir atsakomybė, ištikimybė ir rūpestis, pagarba ir gerumas, vienas kito supratimas ir bendro tikslo siekimas. Šeimoje vaikai, patirdami tėvų meilę, įsimena pagrindines gyvenimo nuostatas: pasaulėžiūrą, supratimą apie gyvenimo tikslą, elgesio kultūrą, įgyja krikščioniškojo gyvenimo ir maldos patirtį. Sutuoktiniai, kurdami šeimą, tai supranta ir todėl siekia, kad visa, kas geriausia šeimoje subrandinta, būtų perduota vaikams. Perduodama ir visa tai, kas gera pasisavinta iš pažįstamų, draugų, savo tėvų bei senelių. Taigi šeima yra kiekvieno mūsų gyvenimo pagrindinė mokykla ir žmogaus esmės pajautimas (2, 61, 75). Todėl kiekvienas gerbiame savo šeimą, ją puoselėjame, giname jos orumą ir garbę.

Tik ar visos šeimos tokios būna? Mus nuolatos skaudina žinios ne tik apie tėvų rūpestingumo stoką savo vaikams, bet ir rodomą blogą pavyzdį jiems, netinkamą elgesį su jais, netgi smurtą, jų žalojimą ar net žudymą. Visi žinome, kad šeimos instituciją dabar drebbina neištikimybė, įteisintas partnerystės (bandomųjų) „santuokų“, propaguojamos homoseksualų „santuokos“, vis gausėjančios skyrybos, lydimos mirties kultūros ir gimstamumo mažėjimo, nesantuokinių vaikų (49). Ir taip yra ne tik Lietuvoje, bet visame pasaulyje. Dabartinė statistika pateikia duomenų, kad kiekvienais

* Skaičiai skliaustuose rodo literatūros sąrašo numerį.

metais išsiskiria daugiau kaip pusė šeimų (12, 13), pavyzdžiui: Portugalijoje nuo 1995 iki 2004 m. išsiskyrusiųjų padaugėjo 89%, Italijoje – 62%, Ispanijoje – 59%, panašiai yra Anglijoje ir Vokietijoje; Lietuvoje 2006 m. buvo 21 454 santuokos, o ištuokų – 11 367 (53%) (38). Prieš karą ištuokų skaičius nesiekė 0,5%, prieš keletą metų buvo apie 70%, o dabar, kai kasmet ištuokų skaičius didėja, reikia manyti, kad jis gali būti dar didesnis (53). Nurodoma (22), kad kas trečia šeima skiriasi dažniausiai antrais trečiais santuokos metais; vidutinė santuokos trukmė siekia 12 metų. Penktadalis šeimų išsiskiria po 10 metų, 13% – per antrąjį dešimtmetį, 3% – po 25-erių metų (39). Per metus po ištuokų pusiau našlaičiais (dažniausiai be tėvo) lieka apie 10 000 vaikų (39). Mažėja santuokų skaičius: 1956 m. tūkstančiui gyventojų teko 10,6 santuokos, o 2006 m. – 6,3. Daugėja ne santuokoje gimusių vaikų skaičius (2006 m. – 8679). Suminis gimstamumo rodiklis moteriai nukrito iki 1,3; Europoje, pavyzdžiui: Ispanijoje yra 1,15, Italijoje – 1,2, Lenkijoje – 1,24, Slovakijoje – 1,25, Švedijoje – 1,77, Suomijoje – 1,88 (17, 20). Taigi turtingieji europiečiai turi mažai vaikų, o tai rodo, kad ne ekonominės priežastys yra mažo gimstamumo kaltininkas. Europa yra seniausias savo gyventojų amžiumi kontinentas, kur vyrauja 65-mečiai, palyginti su 14-mečiais (3). Dėl išsiskyrusių šeimų kenčia daugiau kaip 16 milijonų vaikų. Nesantuokoje gimę vaikai sudaro 15% (50), Anglijoje – 32%, JAV – 30% (24, 25). Kiekvienais metais nužudoma vienas milijonas negimusiuoju kūdikiu, tuo tarpu nuo širdies ligų miršta 699 tūkstančiai žmonių, nuo vėžio – 466 tūkstančiai (64). Nurodoma, kad lygiagrečiai su seksualiniu palaidumu pagausėjo ir smurtinių nusikaltimų. Nustatyta, kad pasaulyje vargingos populiacijos tris ketvirtadalius sudaro moterys ir vaikai, augantys išsiskyrusiose šeimose (26).

Remiantis Dekalogu, Bažnyčios mokymu, Europoje pamatinis vyro ir moters lygybės principas sudarant šeimą yra monogamija, t. y. moteris ar vyras gali turėti tik vieną sutuoktinį. Islamiškose visuomenėse vyras gali turėti kelias sutuoktines, tačiau moteriai tokios „teisės“ nesuteiktos. Ir skyryboms teisę turi tik vyras. Taigi monogamija yra ginamos moters teisės ir orumas. Šiuo metu Europoje yra apie 560 milijonų krikščionių (21), iš jų 285 milijonai yra katalikai, 161 mln. – ortodoksai, 77 mln. – protestantai, 26 mln. – anglikonai ir 11 mln. kitų krikščioniškų konfesijų. Nors islamo tradicija yra Turkijoje, Albanijoje, Bosnijoje ir Hercegovinoje, tačiau musulmonų skaičius Europoje siekia jau iki 35 milijonų (1991 m. buvo 12 milijonų); vien Prancūzijoje jų yra 5 milijonai. Budistų skaičius nuo 27

tūkstančių 1991 m. pakilo iki 2,5 milijono. Taigi, Vakarų šalyse gyvena daug poligaminių musulmonų šeimų, nors tų šalių konstitucijos ir įstatymai tai draudžia. Jų egzistenciją bandoma pateisinti daugiasluoksnės kultūros ideologija, kuri toleruoja įvairias kultūrinės ar religines nuostatas (60), nors tuo įtvirtinama nelygybė tarp vyro ir moters. Pastaruoju metu didėja santuokų tarp katalikų ir musulmonų. Tokiose santuokose turėtų būti aiškiai pasižadėta išlaikyti savo tikėjimą, kad vaikai būtų pakrikštyti ir išauklėti pagal Katalikų Bažnyčios mokymą (14). Tačiau tokiose šeimose išlieka galimybė plėstis religiniam abejingumui, identiteto praradimui, moterų prievartinei izoliacijai nuo savo etninių bendruomenių ir kt. (19).

Šeimos institucijos tvirtumą grindžia ne tik Biblija, Dekalogas, bet ir pastaraisiais dešimtmečiais skelbti Šventojo Sosto dokumentai, pavyzdžiui: „Familiaris consortio“ (31), „Evangelium vitae“ (32), „Humanae vitae“ (29), „Šeimos teisių chartija“ (30), „Dignitas connubii“ (67) ir kt. Juose pabrėžiama (71), kad šeima yra „Kūrėjo įsteigta ir savais įstatymais apdovanota glaudi santuokinio gyvenimo ir meilės bendruomenė“. Šeimos klausimai nuolat svarstomi pasauliniuose kongresuose (Prahoje – 1992, Ženevoje – 1999, Meksikoje – 2004, Varšuvoje – 2007), regioniniuose suvažiavimuose, konferencijose (55, 62, 65, 59). Lietuvos Respublikos Konstitucijos (37) 38 straipsnis teigia, kad „šeima yra visuomenės ir valstybės pagrindas; valstybė saugo ir globoja šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę“, nurodomos tėvų ir vaikų pareigos; 39 straipsnyje teigiama, kad „Valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, įstatymo nustatyta tvarka teikia joms paramą“. Nors 1996 m. Vyriausybė patvirtino šeimos politinę koncepciją, kur teigiama, kad „visuomenės stiprybė ir stabilumas prasideda šeimoje“, tačiau tai neįtvirtinta kasdieninėje veikloje, nes propaguojamos šeimai prieštaringos nuostatos: absoliutinamos individo teisės, remiamos seksualinės mažumos, nesantuokinė partnerystė (68, 53, 49). Užmirštama, kad santuoka ir šeima turi ne tik asmeninę, bet ir visuomeninę reikšmę (40, 65, 44, 15). Tad kyla klausimas dėl Konstitucijos teiginio apie šeimą, kad ji yra valstybės ir visuomenės pagrindas, jei ją sudaro poros su „bandomosiomis santuokomis“, homoseksualų poros, vis galinčios keisti savo partnerius, tuo išduodamos draugystės principą: aukojimąsi vienas kitam ir žengimą dviem išvien, naujos gyvybės kūrimą; o tai yra viena didžiausių dvasinių vertybių ir doro žmogaus laimės prielaidų (36, 28). Taigi per 17 atkurtosios nepriklausomybės metų Lietuvoje nepavyko įgyvendinti šeimai palankios politikos (35). Matome, kad da-

bartinėje visuomenėje šeima negerbiama ir nevertinama (68). Ji Lietuvoje, kaip ir pasaulyje, patekusi į didelę krizę (49). Teigiama, kad šeimos padėtis priklauso nuo daugelio veiksnių: vedamos politikos jos atžvilgiu, nuo įstatymų, šeimos užimtumo, religinių įsitikinimų, išsilavinimo, pajamų, sutuoktinių padėties visuomenėje (77).

Trumpai apžvelgus šeimos padėtį pasaulyje ir Lietuvoje, kyla klausimas: kas sukelia šeimos krizę tokioje senoje, ilgaamžėje institucijoje, dėl kokių priežasčių ji atsidūrė tokioje sunkioje padėtyje?

Atsakant į šį klausimą, galima paminėti tokius jai iškilusius iššūkius.

1. *Žmogaus dvasinė krizė*. Ji yra nulemta 50 sovietinės okupacijos metų: patirta panieka kaip asmeniui, kiekvieno moralės pajungimas sistemos poreikiams, skelbti melagingi ateities pažadai (54). Okupacijos metu dvasinę žmonių stiprybę naikino nežmoniški okupantų įvesti įstatymai (turto nacionalizavimas, žemės ūkio kolektyvizavimas ir kt.), nekaltų žmonių suėmimai, kankinimai, žudymai, trėmimai į Sibirą, prievartinis materialinės pasaulėžiūros diegimas, persekiojimas dėl religinių įsitikinimų, Katalikų Bažnyčios autoriteto griovimas, dvasininkų persekiojimas, melaginga informacija ir kt. Trijų kartų patirtos dvasinės krizės iki šiol neįstengiama atsikratyti. Vis dėlto daugelis šeimų liko ištikimos krikščioniškoms vertybėms ir dvasinė krizė jų neįveikė. Kitos šeimos, būdamos dvasiškai silpnos, nesuvokdamos santuokinio ir šeimos gyvenimo esmės, pasidavė niokojantiems veiksniams ir iro.

2. *Plintantys globalizacijos procesai su liberalizmo idėjomis*. Jos nulėmė seksualinį palaidumą, alkoholizmą, narkomaniją, steigimą lošimo namų, naktinių klubų, prostituciją, pornografiją ir klaidingą supratimą apie laisvę be atsakomybės. Prie viso šito prisidėjo ir paperkamoji žiniasklaida, noras greitai praturtėti, vedantis į korupciją, smurtą, vagystes. Be to, globalizacijai būdingas ir skubėjimas, laiko stoka atsigręžti į savo šeimą, savo vaikus, artimuosius ir draugus (18). Moralė tapo skonio dalyku: kiekvienas turi skirtingus jos standartus. Valstybės pareigūnai vengia žodžio „amoralu“. Suprantama, kodėl dauguma dabartinių šeimų neatlaiko tokių iššūkių ir žlunga. Neseniai pašto dėžutėje radome reklaminius lapelius, kur rašoma: „Naujiena Lietuvoje! Skyrybų centras: pigios ir greitos skyrybos!“ Skelbimo fone – atsegti antrankiai! Tai aiškus pasityčiojimas iš šeimos institucijos, tarsi ji būtų panaši į kalėjimą.

Modernėjanti visuomenė mėgina perkelti evoliucijos „objektyvius dėsnius“ į savo ir valstybės gyvenimą. Tai daryti yra visai nelogiška. Nors

tuo marksizmas panašiai aiškino kapitalizmo žlugimo ir komunizmo pergalės neišvengiamumą, tariamiems istorijos dėsniams pajungdamas ir žmogaus prigimtį, jo mąstyseną, tačiau jau šiandien matome, kad visa tai nepasitvirtino. Popiežius Jonas Paulius II teigia: „Dvi santuokinės sąjungos dimensijos – susivienijimas ir gimdymas negali būti dirbtinai perkirtos, neiškreipiant intymios santuokinio akto tiesos. Bažnyčia moko moralės tiesos apie atsakingą tėvystę – motinystę, gindama ją nuo šiandien išplitusių klaidingų koncepcijų. Bažnyčia, nors ir bus laikoma atsilikusia ir dogmatiška, niekada nesutiks, jog šeima taptų tarsi legalizuota landynė, kur žmonės atmeta Kūrėjo valią ir iškelia savo egoizmą“ (30).

3. *Nesuvokimas savo, kaip asmens, gyvenimo prasmės ir tikslo.* Šių laikų šeimos problema iš esmės yra tikėjimo ir netikėjimo problema (40). Šiuo metu tikėjimas prarandamas gyvenant nemoralioje šeimoje, bedvasėje mokykloje ir visuomenėje. Tikėjimas prarandamas, kai, nesilaikant moralės įstatymų, prarandant dvasines vertybes, atitolstama nuo Bažnyčios, jos bendruomenės, paneigiamas Dievo egzistavimas, tampama ateistu. Požiūris į šeimą, ypač į santuoka pagrįstą šeimą, priklauso nuo žmogaus įsitikinimų, jo pasaulėžiūros (47, 1, 31, 59). Stipri ir patvari šeima išlieka, jei ji remiasi tvirtais moraliniais pagrindais, atlaikančiais natūraliame šeimos gyvenime pasitaikančius sunkumus, rūpesčius, netgi vargus (52). Katalikas, tradicinės šeimos šalininkas, atsakingai vertina draugystę, jaučia atsakomybę už savo elgesį ir moralę, palaikydamas psichologinį ir fizinį intymumą, realizuodamas tėvystę ar motinystę, lieka ištikimas visą gyvenimą ir tai įtvirtina santuoka (43). Tradicinė šeima – tai Dievo nurodytas kelias gyventi moraliai šiame pasaulyje. Todėl teiginys, kad tradicinė šeima, tik santuokoje turinti vaikų, yra atgyvena, netinkanti modernėjančiai visuomenei, yra absurdiškas. Liberalas, vadovaudamasis ateistine pasaulėžiūra, elgiasi priešingai: jam nebūtina laikytis draugystės principų, ištikimybės jiems; išsituokę partneriai vėl poruojasi ir istorija gali kartotis, palikdama vis naujas dvasines žaizdas, ypač vaikams. Skyrybos ir vaikų gimimas nesantuokoje, anksčiau pranašavęs šeimos žlugimą, dabar vadinamas daug atlaidžiau: „Vaikų auginimas nesantuokoje“, o išsiskyrusios ar netekėjusios moterys, auginančios vaikus, suplaktos į „vieno gimdytojo šeimos“ kategoriją (24, 25). Anksčiau meilužiais, meilužėmis vadinti asmenys dabar tampa „draugais“ ar „draugėmis“.

4. *Santuokos prasmės nesuvokimas.* Tenka sutikti su Šventojo Tėvo Benedikto XVI žodžiais: „Santuokos institucija yra šis tas daugiau nei socialinis

produktas. Šeimos šaknys siekia ne tik socialinę aplinką, bet paties vyro ir moters žmogiškumą. Klausimai apie santuoką siejasi su klausimais apie tai, kokia yra galutinė tiesa apie žmogų, galų gale apie jo Kūrėją – Dievą. Santuoka atspindi žmogaus panašumą į Dievą, o Jis yra Meilė. Taigi žmogus panašus į Dievą tiek, kiek myli...“ (51). Katalikui santuokos aktas yra vienas iš sakramentų, paremtas Dievo Žodžiu ir Bažnyčios mokymu, o netikintiems jis yra civilinė sutartis, kurią, kaip ir kiekvieną sutartį, galima, reikalui esant, nutraukti. Yra ir tokių asmenų, kuriems santuoka iš viso nepriimtina, kaip varžanti institucija, ir todėl esą jos reikia atsakyti (47). Taigi šių laikų šeimos problema prasideda nuo santuokos supratimo, supratimo, kas yra partnerystės, homoseksualų „santuokos“. „Bandomoji santuoka“ yra paversta tarsi eksperimentu, o mylimasis ir mylimoji – bandomaisiais triušiais (71); eksperimentą galima bet kada nutraukti, jam nepasitvirtinus. Todėl suprantama, kodėl dabar propaguojamos skyrybos, kaip tolesnio eksperimento galima tąsa.

Tradicinę šeimą sudaro tėvas, motina, vaikas, o homoseksualų „šeimoje“ yra arba du „tėvai“, arba dvi „motinos“ ir įvaikintas ar surogatinis vaikas (13). Homoseksualių šeimų įteisinimas civiline santuoka yra priešingas žmogaus prigimčiai, Bažnyčios mokymui ir žalingas visuomenei (76, 79). Santuoka, kuriai Kristus suteikė sakramento kilnumą, gali būti tik tarp dviejų skirtingų lyčių asmenų, kurie, dovanodami save vienas kitam (48) savitu būdu, siekia bendrystės. Šventajame Rašte homoseksualumas vertinamas kaip didelis iškrypimas ir sunki nuodėmė (11, 67, 71, 72, 73). Tvirtinimai, kad tokia lytinė orientacija yra normali ir biologiškai determinuota, neatitinka tikrovės, nes neįrodoma to reiškinių fiziologinių priežasčių. Klaidingai teigiama, kad homoseksualumo negalima pakeisti dėl gresiančių didelių emocinių stresų ir galimos savižudybės. Norintįjį atsikratyti šios elgsenos gydo psichoterapeutas. Tai trunka keletą metų. Homoseksualines „santuokas“ įteisina valdžioje buvę ar esantys prigimtinių žmogaus teisių ir moralės nepripažįstantys asmenys (Olandijoje – 1998 m., Belgijoje – 2003 m., Ispanijoje – 2006 m.) (76, 79). Kitose Europos šalyse (daugiausia Skandinavijos) gėjų ir lesbiečių „bendro gyvenimo kontraktai“ įteisinti pripažįstant vienokias ar kitokias socialines bei mokestines galimybes. Homoseksualių „porų“ registracija pradžioje leista Danijoje – 1989 m., vėliau Norvegijoje – 1993 m., Švedijoje – 1994 m.; joje nuo 2002 m. leista „įsivaikinti“ vaikus (11). Pastaraisiais keleriais metais homoseksualių „porų“ registracija įteisinta ir keliose JAV bei Kanados valstijose. „Teisiškai

pripažinti ar su santuoka sulygtinti homoseksualiąsias sąjungas reikėtų pritarti ne tik iškrypėliškam elgesiui ir padaryti jį pavyzdžiu šiandieninėje visuomenėje, bet ir aptemdyti pamatines vertybes, priklausančias bendrajam žmonijos paveldui. Bažnyčia negali neginti tokių vertybių žmonių ir visos visuomenės gerovės labui“, sakoma Tikėjimo mokslo kongregacijos dokumente (2003 m.). Vaiko įteisinimas homoseksualioje šeimoje prieštarauja Vaiko teisių konvencijai, kurioje sakoma, kad kiekvienas vaikas turi teisę turėti ir tėvą, ir motiną (13). Be to, gyvenimas tokioje aplinkoje ribotų jo žmogiškąją sklaidą.

5. *Netinkamas jauno žmogaus ugdymas šeimos gyvenimui.* Sutuoktiniai turėtų žinoti, kad vaiko psichologinė raida prasideda jau nuo jo prasidėjimo momento ir todėl jie patys turi būti teigiamos psichologinės būsenos. Tai labai svarbu kūdikiui vystantis (9). Popiežius Jonas Paulius II jaunystę apibūdina taip: „Tai ne tik tam tikras gyvenimo tarpsnis, bet ir laikas, duotas kiekvienam žmogui paties Dievo ir skirtas kaip užduotis. Tuo laiku mes ieškome atsakymų į pagrindinius gyvenimo klausimus, ne tik jo prasmės, bet ir konkretaus projekto, pagal kurį tą savo gyvenimą reikia pradėti kurti“ (33). Jaunimas, užuot pats ieškojęs prasmingų atsakymų, pasiduoda kitų įtakai: prisitaikymui, vartotojiškumui, abejingumui. Tada veiklos prioritetu tampa materialinės vertybės, o dvasinės nustumiamos į šoną. Į tai atsižvelgiant, jauną žmogų šeimai reikia rengti nuo mažens, ypač kreipti dėmesį į jo dvasinių vertybių ugdymą ir rodyti savo šeiminio gyvenimo pavyzdį, aiškinti, kad santuoka yra dviejų asmenų glaudus bendradarbiavimas. O čia ir gali kilti problemų, nes žinome, kad santuoką sudarantys žmonės, būdami skirtingos kilmės ir auklėjimo, turi skirtingus įpročius ir gyvenimo patirtį. Neužmirština, kad, gyvenant santuokoje ir norint išvengti kivirčų, reikia nuolat tobulinti savo charakterį, temperamentą, nors tai nėra lengva, bet įmanoma (72, 52, 4, 79). Gali kilti nesutarimų sprendžiant savo interesus, seksualumo, vaikų auklėjimo, tikėjimo, šeimos biudžeto klausimus. Jų neišsprendus, trūkstama noro vienas kitą išgirsti, suprasti, atleisti (49). Atsiranda ir atsakomybės stoka vaiką dvasingai ugdyti. Jaunas žmogus turi suprasti, jog šeimą griaua plintanti mirties kultūra, teigimas, kad būtina iš gyvenimo pasiimti viską, paneigiant visa tai, kas skatina sutuoktinį atsakingai žiūrėti į santuoką, vedybinį gyvenimą ir pareigas savo vaikams (68, 63). Reikia jiems paaiškinti, kad partnerystės, homoseksualų „santuokos“ yra žalingos visuomenei, Bažnyčios mokymui, pačiam žmogui, jo prigimčiai (7); be to, tai nenormalus reiškinys, pasitaikantis neurotinėms asmenybėms,

sergant psichikos, galvos smegenų ligomis, alkoholizmu, narkomanija ir kt. Mokykloje, kad vaikas suprastų šeiminio gyvenimo tikslą, turėtų būti dėstomas lytinis auklėjimas, o ne lytinis švietimas (17, 69).

6. *Nepasirengimas šeiminiam gyvenimui.* Skyrybų daugėja dar ir todėl, kad jaunuoliai tuokiasi būdami emociškai bei psichologiškai nebrandūs, jie nesugeba bendrauti (išklausti, atleisti, valdyti savo emocijų ir t. t.), nori lyderiauti, neįvertina maldos reikšmės šeimoje (5), užmiršta, kad savo artimą turi mylėti taip, kaip save patį. Šiandien vis dažniau kalbant, kad neįmanoma visą gyvenimą išgyventi su vienu vyru ar viena žmona, viešai diskutuojama apie „draugus“ ir „drauges“ (anksčiau jie buvo vadinami meilužiais ir meilužėmis). Tai melas, nes yra daug ilgamečių tradicinių šeimų. Daugumas santuokų prasideda nuo romantiškos meilės iliuzijos. Jos apibrėžimas yra: troškimas būti lepinamam, kas yra besitęsiančio kūdikiškumo ir savimi pasitikėjimo stokos įrodymas. Tai yra priešinga požiūriui, kad šeima yra kūryba, kuri „atiduoda“, o ne „čiulpia“. Įsivaizdavimas, kad santuoka yra pilna gerų daiktų dėžė, iš kurios visą laiką gali ką nors imti ar ją nusipirkti už pinigus, yra klaidingas, nes kita nupirktą dėžę taip pat nebus pilna. Taigi santuoka, pagrįsta romantikos mitu (80), degraduoja iki abipusio kaltinimo, kurio tikslas – permesi darbą kitam. Romantiškoje meilėje kiekvienas tikisi „gauti“ laimės iš kito. Abu sėdi ir laukia vienas kito veiksmų. Skandalas prasideda, kai renginys neprasideda laiku... Norint nugalėti tokį kūdikišką požiūrį į šeimą ir siekiant, kad ją lydėtų sėkmė, reikia abiejų sutuoktinių bendro darbo. Yra žinoma, kad meilė nėra utopija, nes kiekvienas asmuo jaučia norą mylėti ir būti mylimas, tačiau dažnai meilė suprantama klaidingai (58). Tikroji meilė turi atspindėti meilę Triasmeniui Dievui. Reikia neužmiršti ir Dekalogo įsakymų: „Nesvetimauk“ ir „Negeisk svetimo vyro ir svetimos moters“. Santuokinė meilė tarnauja kaip atvaizdas to ryšio, kuris egzistuoja tarp Dievo ir žmogaus sielos (8). Mylėti, tai reiškia žinoti, ko reikia kitam (16). Egoistinė meilė klausia: „O kas man iš to?“, o tikroji meilė – savęs dovanojimas klausia: „Kuo aš galiu padėti?“ Daug didesnė tikimybė, kad savęs dovanojimo filosofija padės sukurti laimingą šeimą.

Veiksny, trikdantis santuokos darną, yra priklausomumas nuo savo tėvų (22). Senajame Testamente pasakyta: „Todėl vyras palieka savo tėvą ir motiną, glaudžiasi prie savo žmonos, ir jie tampa vienu kūnu“ (*Pr 2, 24*). Po vedybų susituokusieji turėtų gyventi vieni, be tėvų, kad visą dėmesį galėtų sutelkti savo santykių tobulinimui (22, 40).

7. *Šeimos rūpesčiai užgožia dvasinių vertybių puoselėjimą.* Sutuoaktiniai laimingose šeimose, suvokdami, kad reikia dalytis ne tik dvasiniais turtais, kurių svarbiausias yra tikėjimas, bet ir rūpesčiais, sėkmėmis ar nepasisekimais, geba diskutuoti, kartu spręsti įvairius klausimus, todėl daug laiko praleidžia kartu (57, 40). Nurodoma (56), kad šeimoje teigiamų ir neigiamų momentų santykis turi būti 5:1. Siūloma, kad kiekvienam neigiamam momentui, kiekvienam kritiniam pastebėjimui turi būti atsakoma penkiais teigiamais teiginiais. Žmogų galima sugniuždyti morališkai, paversti jį nieku, išnaudojamu daiktu. Čia svarbų vaidmenį atlieka charakterio ypatumai, egoizmas, individualizmas, nerealistinis požiūris į šeimą (72, 73, 74, 4). Nurodoma (16), kad mylėti – reiškia žinoti, ko reikia kitam. Reikia skirti meilę nuo įsimylėjimo, kuris išblėsta maždaug per dvejus metus ir po to sutuoaktiniai vienas kitą ima vertinti realistiškiau. Šiuo metu pats laikas porai pradėti siekti sąmoningesnės meilės, prisimenant sudarytą sutartį – priesaiką ir abipusę atsakomybę jai. Reikia suvokti, kokia meilės kalba mylima. Kiekvienas iš mūsų turi būdą, kuriuo gali savo meilę geriausiai išreikšti ir priimti (16): žodžiu, dovana, paslauga, laiku būti dviese, švelnumu. Tačiau dažnai partnerių meilės kalbos būna skirtingos ir nė vienas nenutuokia apie kito kalbą. Ją suvokti galima stebėjimu.

8. *Santuokos krizė iš esmės yra sekso krizė ir mirties kultūros tęsinys* (66). Modernusis pasaulis visiškai nebesuvokia žmogiško seksualumo prasmės. Nepaisant propaguojamo lytinio švietimo ir viešų seksualinių pramogų, nebesupratama, ką reiškia seksas. Teigiant, kad seksas yra privati rekreacinė veikla be moralinės ar socialinės reikšmės, partneris tampa patenkinančiu ar nepatenkinančiu reikmeniu. Vartotojiškoje visuomenėje nepatenkinančiu produktu tiesiog atsikratoma (46). Taigi sukurta kultūra, kurioje tapo socialiai priimtina naudotis žmonėmis. Egzistuoja nerašytas sutarimas: gali manimi naudotis kaip sekso objektu tol, kol leisi man naudotis tavimi. Jei lytiškumas stokoja dovanai būdingos prasmės bei reikšmės, tada žmogus tampa daiktu ir mėgavimosi objektu (48). Visiškas savęs dovanojimas apima tris prasmes: santuokinį sutikimą, santuokinę meilę ir santuokinį lytinį aktą (48). Be to, dažnai užmirštama, kad žmogiškasis seksualumas turi dvi pagrindines paskirtis: naujos gyvybės kūrimą ir santuokinę vienybę. Abi jos kuria šeimą kaip bendruomeninę ląstelę, gausindamos narių skaičių, ir tvirtina santuokinius ryšius. Atsitiktiniais lytiniais santykiais griauamas siekis sukurti laimingą šeimą. Vartotojiškas seksas dažniausiai užvaldo jaunus žmones 10-čiai ar daugiau metų, kai

pagaliau jie suvokia, kad seksas buvo tik žaisliukas. Tik per vyro ir moters sąjungą žmogus gali atrasti tikrąjį santykį su Dievu ir tikrai jį pajusti (2, 42). Be to, krikščionybė pripažįsta, kad šeimos kūrimas nėra vienintelis galimas žmogaus siekis. Teigiama skaistumo puoselėjimo svarba, kai siekiama visą gyvenimą skirti vien tarnystei Dievui.

9. *Žiniasklaida*. Didelį neigiamą vaidmenį šeimos nepastovumui atlieka žiniasklaida: radijas, televizija, kinas, spauda. Televizijos programos liaupsina egoistinę asmeninių įgeidžių tenkinimą, pateisina žiaurumus, smurtą ir palaidumą (68). Erotizuotos televizijos programos skatina jaunimą į vadinamąją laisvą meilę, kuri iš tikrųjų nėra meilė, o didžiausias egoizmas, žudantis tikrąją meilę ir tėvų atsakomybę savo vaikams. „Laisvoji meilė“ naudojasi žmogaus silpnybėmis ir vilionių bei opinijos padedama stengiasi jas nuspalvinti tam tikru orumu (68).

Kalbant apie iššūkius šeimos institucijai, reikia paminėti nuorodą (71), kad sužadėtiniai katalikai, norėdami tuos iššūkius nugalėti ir susituokę gražiai sugyventi, turi vykdyti šiuos principus:

1. Išsaugoti pirmąją intymią sueitį vedyboms; statistika sako, kad iki vedybų išlaikiusiųjų skaistumą skyrybų skaičius yra 50–80% mažesnis. JAV prasidėjęs judėjimas už skaistybę vis labiau plinta ir didėja procentas išlaikiusiųjų skaistumą iki vedybų (17).

2. Susituokti bažnyčioje.

3. Dalyvauti liturgijoje ir kartu melstis; statistika rodo, kad stabiliausias šeimos yra tos, kurios praktikuoja bendrus religinius įsitikinimus. Sekmadienis – tai ne tik dalyvavimo liturgijoje, bet ir bendravimo šeimoje diena (10).

4. Naudotis natūraliu šeimos planavimu, nenaudoti kontracepcinių priemonių.

5. Perimti savo tėvų, senelių gražaus sugyvenimo šeimoje tradicijas.

6. Ugdyti savo charakterį, temperamentą (5).

Žmonių tikėjimas, pasak Benedikto XVI, turi būti grindžiamas besąlygiškumu žmogaus orumui; jo teisės kaip vertybės turi būti pirmesnės už bet kurią valstybinę teisinę steigtį; būtina nepaneigti krikščioniškojo paveldo galiojimo (54). Turi išlikti svarbi Europoje santuoka ir šeima. Vakarų pasaulyje, vis labiau įsigalint reliatyvizmui ir racionalizmui, vis daugiau remiantis mokslu kaip vieninteliu pažinimo modeliu, nes visa kita yra subjektyvu, vis mažiau atsigręžiama į Dievą. Todėl krikščioniškas gyvenimas yra subjektyvus ir sunku tikėti, jog jis gali būti gyvenimo kelias

(5). Tai rodo mirštančios vadinamosios didžiosios Bažnyčios Australijoje, Europoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose, didėjantis sektų skaičius. Geresnė yra Katalikų Bažnyčios padėtis.

Taigi, kalbėdami apie gyvybės kultūrą, visuomet atsigręžkime į šeimą, nes nuo jos tvirtumo, atsparumo įvairiems iššūkiams priklausys, kaip mes gebėsime gerbti žmogaus gyvybę, jos orumą ir neliečiamumą. Prisimintina popiežiaus Jono Pauliaus II mintis (32), kad „...Gyvybės evangelija skirta ne tik tikintiesiems. Ji skirta kiekvienam. Gyvybės, jos gynimo ir skatinimo reikalas rūpi ne tik krikščionims. Tikėjimas teikia ypatingos šviesos ir stiprybės, tačiau šis klausimas kyta kiekvieno žmogaus sąžinėje, ieškančioje tiesos ir susirūpinusioje žmonijos ateitimi. Gyvybė tikrai turi šventą ir religinę vertę, tačiau ši vertė negali būti vien krikščionių rūpestis. Kalbama apie vertę, kurią kiekviena žmogiška būtybė gali suprasti proto šviesa; taigi ji neišvengiamai rūpi visiems“. Tvirtos šeimos atsispirs valdžios neatsakingai priimamiems, moralės principų stokojantiems įstatymams (abortų, eutanazijos, partnerystės, homoseksualų „santuokoms“, eksperimentams su žmogaus embrionais ir t. t.), išliks aktyvios kovotojos už žmogaus gyvybę, jos orumą nuo prasidėjimo iki natūralios mirties.

Išvados. 1. Šiuo metu šeimos institucija išgyvena krizę ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje: gausėja ištuokų, steigiama nesantuokinė šeima – partnerystės „santuoka“, įteisinama homoseksualų pora.

2. Šeimos krizė plėtojasi dėl sutuoktinių netvirto tikėjimo ar jo praradimo, netekus krikščioniškųjų dvasinių vertybių, dėl nesibaigiančių iššūkių šeimai.

3. Dvasinės žmonių vertybės Lietuvoje buvo sunaikintos per 50 okupacijos metų, o po to jas dar naikino ir tebenaikina plintantys globalizacijos procesai kartu su liberalizmo, reliatyvizmo idėjomis, mirties kultūra.

4. Paminėtini ir tokie iššūkiai šeimos tvirtumui: šeimą kuriantys asmenys dėl netinkamo auklėjimo ir ugdymo šeiminiam gyvenimui dažnai būna nepasirengę. Sutuoktinių elgesį šeimoje lemia netinkamas seksualumo prasmės, gyvybės ir mirties kultūros suvokimas, kurį platina žiniasklaida, taip pat jos platinamų idėjų sklaida visuomenėje ir visuomenės požiūris į šeimą.

5. Tradicinę šeimos instituciją remia Biblija, Dekalogas, Katalikų Bažnyčia, daugelio kongresų, konferencijų, suvažiavimų, sprendžiančių šeimos

problemas, nutarimai, pagaliau ją remia ir mūsų Konstitucija. Deja, jos postulatų valdžia dažnai neparemia, netgi juos ignoroja.

LITERATŪRA

1. Aleknaitė-Abramkienė V., „Lietuvos valstybės šeimos politikos bruožai“, in: *Šeima šiandien: vertybės, problemos, išeitys*, Vilnius, 2002, p. 1–5.
2. Bagdonaitė M., *Šeima – tai Dievo dovana ir didžiulė paslaptis*, www.bernardinai.lt, 2007. 03. 14, p. 1–5.
3. Baier S., *Lebensmunde Gesellschaft: Analyse des demographischen Niedergangs*, www.zenit.org, 2007. 01. 21, p. 1–3.
4. Benedikt XVI, *Eure Aufgabe besteht darin, den ausserordlichen Wert der Ehe in ihrem ganzen Reichtum aufzuzeigen*, www.zenit.org. 2006. 01. 13, p. 1–3.
5. Benedikt XVI, *Wir müssen Gewissheit haben*, www.zenit.org. 2006. 09. 12, p. 1–4.
6. Benedikt XVI, *Notwendig ist eine Politik der Familie und für die Familie*, www.zenit.org, 2007. 01. 27, p. 1–2.
7. Benediktas XVI, „Apie prigimtinių įstatymą“, *Bažnyčios žinios*, 2007. 03. 15, Nr. 5, p. 1–2.
8. Bernatoniai J. ir A., „Sakramentinė santuoka ir ką ji reiškia mano gyvenime“, *Už gyvenybę*, 2000, Nr. 7–8, p. 7–9.
9. Bieliauskaitė R., *Ar reikia pagalbos skyrybas išgyvenantiems žmonėms?*, // www.bernardinai.lt, 2006. 01. 20, p. 1–4.
10. Boruta J., *Siekime šeimų dvasinio atsinaujinimo stebuklo*, www.bernardinai.lt, 2006. 06. 27, p. 1–2.
11. Buiko M., „Bažnyčia gina pamatines santuokos vertybes“, *Lietuvos aidas*, 2003. 10. 31, Nr. 255, p. 12.
12. Buslius Z., „Visuomenės ar tik individo nelaimė (homoseksualizmas)“, *Lietuvos aidas*, 2006. 07. 25, p. 1, 7.
13. Cantalamessa P. R., *Jedes Kind möge eine Mutter und einen Vater haben*, www.zenit.org, 2006. 12. 8, p. 1–2.
14. Cantalamessa R., *Was Jesus von Ehe und Familie halt*, www.zenit.org, 2007. 03. 22, p. 1–3.
15. *Catholic News*. Interview with cardinal Juozas Backis, www.catholicnews, 2006. 05. 13, p. 4–7.
16. Chapman G., *Mylėti, reiškia žinoti, ko reikia kitam*, www.bernardinai.lt, 2006. 06. 03, p. 1–2.

17. *Debatte über Sexualerziehung: USA- Enthaltensamkeit oder Verhütung*, www.zenit.org, 2000. 07. 11, p. 1–3, 5.
18. Donskis L., *Kaip susigrąžinti gyvenimo vertės ir prasmės pojūčius visko nuvertėjimo ir beprasmybės laikotarpiu*, www.bernardinai.lt, 2007. 04. 01, p. 1–4.
19. *Europos vyskupų diskusija apie šeimos ateitį. Nerimas dėl mišrių santuokų didėja*, www.zeit.org, 2007. 03. 08, p. 1–2.
20. Fedor D., *Europe Freezes in demographic Winter Due to Severe Underpopulation*, www.lifenews.com, 2006. 06. 04, p. 1–3.
21. Giordano A., *Christentum und Religiosität in Europa*, www.zenit.org, 2006. 11. 02, p. 1–3.
22. Grigaliūnienė V., *Šeimos kritiniai periodai*, kmu.lt/avevita/text.php/, 2006. 12. 02, p. 1–6.
23. Haaky M., *Der Umgang mit dem anderen Geschlecht*, www.zenit.org, 2007. 02. 14, p. 1–2.
24. Himmelfarb G., *Demoralizuota visuomenė: britiška/amerikietiška patirtis (I)*, www.bernardinai.lt, 2006. 09. 06, p. 1–3.
25. Himmelfarb G., *Demoralizuota visuomenė: britiška/amerikietiška patirtis (II)* // www.bernardinai.lt, 2006. 09. 07, p. 1–4.
26. *Holy See's address to U.N. on status of women*, www.catholicnews Digest, vol. 12. – issue 30, 2005. 03. 09, p. 1–4.
27. Howse Ch., *Gėjai, santuoka ir arkivyskupas Williamsas*, www.bernardinai.lt, 2007. 02. 13, 1–3.
28. *Impuls zur diesjährigen Aktion Nazaret-Gebet der Erzdiozese Wien. Ein Fleisch werden heisst: ganz eine werden und bei doch zwei bleiben*, www.zenit.org, 2007. 02. 14, p. 1–2.
29. Jonas Paulius II, *Humanae vitae*, Vilnius, 1993, p. 1–23.
30. Jonas Paulius II, *Šeimos teisių chartija*, Vilnius, 1993, p. 24–41.
31. Jonas Paulius II, *Familiaris consortio*, Vilnius, 1994, p. 1–168.
32. Jonas Paulius II, *Evangelium vitae*, Vilnius, 1995, p. 1–177.
33. Jonas Paulius II, „Žengiant per vilties slenkstį“, *Katalikų pasaulis*, 2005, Nr. 10, p. 5–6.
34. Jonas D., *Nutylima tiesa: Biblija apie homoseksualius santykius*, www.bernardinai.lt, 2006. 01. 28, p. 1–2.
35. Konferencijos: „Šeima XXI-me amžiuje – iššūkiai ir tendencijos“ rezoliucija, in: *Katalikų Bažnyčia Lietuvoje*, www.lcn.lt, 2005. 02. 27, p. 1.
36. Laučius V., „Supriešintos vertybės: šeima, santuoka ir draugystės užmarštis“, *Atodangos*, XXI Amžiaus priedas, 2006, vasario 23, p. 1–4.
37. *Lietuvos Respublikos Konstitucija*, Vilnius, 1990, p. 1–80.

38. *Lietuvos statistikos metraštis*, Vilnius, 2007, p. 1–425.
39. *Lietuvoje daugėja ir santuokų, ir skyrybų, bet mažėja gyventojų*, www.bernardinai.lt/print, 2005. 02. 18, p. 1.
40. Liobikienė N., „Tikėjimas – šeimos išlikimo ir stabilumo laidas“, *Už gyvybę*, 2000, Nr. 7–8, p. 5–6.
41. *LVK šeimoms reikalų tarybos kreipimasis*, www.bernardinai.lt, 2006. 03. 31, p. 1–2.
42. Mačiūnas L. L., „Pasaulinė gyvybės diena: šeima-gyvybės nešėja“, *Lietuvos aidas*, 2007.04. 28, Nr. 96 p. 4–5.
43. Meilius K., „Konkubinato iššūkiai tradicinei šeimai“, in: *Šeima – ateities visuomenės pamatas*, Panevėžys, 2005, p. 4.
44. Meisner J., *Die Familie–mit dem Herzen Gottes verbunden*, www.zenit.org, 2007.03. 06, p. 1–5.
45. Meisner J., *Ehe und Familie–Gottes Geschenk fur Kirche und Welt*, www.zenit.org, 2006. 03. 07, p. 1–6.
46. Morse J. R., *Atitaisant modernaus sekso ir vedybų blogybes*, www.bernardinai.lt, 2006. 01. 23, p. 1–3.
47. Morse A., *Santuoka ir ekonomika*, www.bernardinai.lt, 2007. 03. 15, p. 1–3.
48. Narbekovas A., „Santuokos esmė – savęs dovanojimas vienas kitam“, in: *Šeima – ateities visuomenės pamatas*, Panevėžys, 2005, p. 9.
49. Navickas R., *Dar kartą apie šeimos vertybes*, www.bernardinai.lt, 2005. 08. 08, p. 1–3.
50. *Popiežius užsipuolė naujusias „itališkas vedybas“*, www.bernardinai.lt, 2007. 02. 13, p. 1–3.
51. Popiežiaus Benedikto XVI kalbų rinkinys, – *Tiesa apie šeimą*, Vatikano radijas, 2007. 02. 16, p. 1.
52. *Popiežiškiosios gyvybės akademijos deklaracija: sąžinė ir gyvybė*, www.bernardinai.lt, 2007. 03. 21, p. 1–2.
53. Pukenis R., „Šeimos globa teisiniu požiūriu“, in: *Šeima – ateities visuomenės pamatas*, Panevėžys, 2005, p. 12–13.
54. Ratzingeris J., *Europos siela*, www.bernardinai.lt, 2007. 02. 14, p. 1–7.
55. Respublikinė mokslinė konferencija. *Šiandieniniai iššūkiai santuokai ir šeimai: problemos bei perspektyvos*, Kaunas, 2006. 10. 16, p. 1–7.
56. Ryan P. M., *Ratschlage für eine glückliche Ehe (Teil I)* // www.zenit.org, 2006. 04. 27, p. 1–2.
57. Ryan P. M., *Ratschlage für eine glückliche Ehe (Teil II)* // www.zenit.org, 2006. 04. 28, p. 1–2.
58. Rylko S., *Die Liebe ist keine Utopie*, www.zenit.org, 2007. 03. 15, p. 1–2.

59. Rakauskaitė J., 17-asis Lietuvos jaunimo tarybos posėdis: *Ar galime likti abejingi šeimos vertybėms?*, www.bernardinai.lt, 2006. 11. 19, p. 1–2.
60. Sami S. K., *Apie poligamiją: nekritiška Vakarų visuomenių tolerancija griaua jų pačių pamatus*, Vatikano radijas, 2007. 03. 10, p. 1.
61. Saulaitis A., SJ, *Jokie išgyvenimai neatstumia nuo Dievo*, www.bernardinai.lt, 2007. 01. 20, p. 1–4.
62. Schenker A, Edart P. J., Himbaza I., *Homosexualitat in der Bibel*, www.zenit.org, 2007. 03. 23, p. 1–2.
63. Serapinas D., „Prenatalinės raidos svarba“, in: *Šeima – ateities visuomenės pamatas*, Panevėžys, 2005, p. 6.
64. *Studie beweist. Familie muss zentrales EU-Thema werden*, www.zenit.org, 2006. 10. 31, p. 1.
65. Sveikos gyvensenos kultūros ugdymo forumo „Sveika tauta – didžiausia Lietuvos vertybė“ rezoliucija, Vilnius, 2006. 12. 08, p. 1–2.
66. Šaulauskienė A., „Atsiverkime meilei ir tiesai. Pavojai žmogaus gyvybei šeimoje“, in: *Šeima – ateities visuomenės pamatas*, Panevėžys, 2005, p. 5.
67. Šventasis Sostas, *Presentation of instruction about norms in marriage cases (Dignitas connubii. Dignitas of marriage)*, www.vatican.va/news, 2005. 02. 08, p. 2–4.
68. Tamkevičius S., „Šeima – žmogaus ir Bažnyčios kelias“, *Už gyvybę*, 2000, Nr. 7–8, p. 3–4.
69. Terenzi Paolo, „Ugdymo šeimoje atsakomybė“, Konferencijos medžiaga „Šeima šiandien: vertybės, problemos, išeitys“, Vilnius, 2002, p. 15–16.
70. Vaitoška G., „Ko reikia šeimyninei laimei?“, Šeimos centrų konferencija, 2005. 02. 25, p. 27.
71. Vaitoška G., *Šeimyninės laimės kriterijai (I)*, www.bernardinai.lt, 2005. 03. 08, p. 1–2.
72. Vaitoška G., *Šeimyninės laimės kriterijai (II)*, www.bernardinai.lt, 2005. 03. 15, p. 1–2.
73. Vaitoška G., *Šeimyninės laimės kriterijai (III)*, www.bernardinai.lt, 2005. 03. 18, p. 1–2.
74. Vaitoška G., *Šeimyninės laimės kriterijai (IV)*, www.bernardinai.lt, 2005. 03. 29, p. 1–4.
75. Vatikano radijas, *Italijos vyskupai prieš naujo, šeimai alternatyvaus juridinio subjekto kūrimą*, 2007. 03. 29, p. 1.
76. Vanderheydem T., *Vatican to United Nations: „Sexual orientation is not Comparable to Race or Ethnic Origin“*, www.queenofpeace.ca/Vatican to UN, 2007. 01. 05, p. 1–3.
77. Voverienė O., „Lietuvos moterims aktualiausia tema – šeima“, *Lietuvos aidas*, 2003. 03. 25, p. 9.

78. Wanke J., *Wir haben allen Grund die Familie zu feiern*, www.zenit.org, 2007. 01. 15, p. 1–4.
79. Westen J-H., *United States Backs UN UGO Status for Homosexual Activist Groups Once associated with Pedophilles*, www.LifeSiteNews.com, 2006. 05. 19, p. 1–2.
80. Willard, M. Beecher, *Pražūtingas romantikos mitas santuokoje*, www.bernardinai.lt, 2005. 09. 01, p. 1–3.

THE CHALLENGES TO THE FAMILY INSTITUTION IN THE GLOBALIZATION ERA IN LITHUANIA

Leonas Laimutis Mačiūnas, Irena Mačiūnienė

Summary

As the smallest unit of a community, the family is the fundamental school in every person's life, helping him to understand his essence, the purpose and meaning of life. It is possible to achieve this when personal relationships in the family are based on spiritual values arising from Christian upbringing and the teachings of the Catholic Church. The spread of modernism with its ideas of liberalism and the processes of globalization, relativism, rationalization, are decreasing spiritual values, and expressions of expanding egoism are destroying to an ever greater extent the traditional family, the understanding of its meaning and purpose. In order to satisfy egoistic reasons "marriages" of partners, homosexual couples are legalized. The number of divorces accompanied by the culture of death is constantly increasing while the birth rate is decreasing. In Lithuania more than 50 percent of marriages end in divorce, leaving about 10000 children without a father, and the number of children who are born out of wedlock is increasing (8679 in 2006). The fertility index of women has decreased to 1,3 child (to maintain a demographic balance an index of at least 2,1 child is needed). All of this is leading toward the extinction of the nation. While the rate of divorce was only 0,5 per cent before World War II, it has increased to more than 70 per cent today. These figures show that the institution of the family is now experiencing a deep crisis. However, there are similar figures in other countries in Europe, allowing one to assert that economic conditions are not the cause of this crisis. Relying on the Decalogue and the teachings of the Catholic Church, as well as the principle of the equality of the rights of man and woman, the family in Europe is basically monogamous, while in Islamic countries the polygamous family is permitted and with the arrival of more Muslims has become more accepted in Europe. It is ever more difficult for the traditional family in Lithuania to remain firm due to the

constantly growing challenges. Among these challenges are: 1. the lack of human spiritual values, lost during the 50 years of Soviet occupation; 2. this shortage is now accompanied by the processes of globalization with the ideas of liberalism, relativism and rationalization; 3. the loss of the understanding of the meaning and purpose of life; 4. the lack of understanding of the meaning of marriage; 5. inadequate education of young people for family life; 6. lack of preparation for family life; 7. household worries overwhelming the spread of spiritual values; 8. the sex boom with the accompanying culture of death; 9. the spiritual decline of society which is also influenced by the media.

One should not forget that the Bible, the Decalogue, the Catholic Church, the documents of the Holy See and the resolutions of various congresses, conventions, and meetings are protecting the institution of the family. Our Constitution also carries out this function in Lithuania. However, the current abundant challenges to the institution of the family as well as the inadequate support by the government are creating conditions for the disintegration of families and numerous divorces.

PASAULINĖS GYDYTOJŲ KATALIKŲ FEDERACIJOS (FIAMC) EUROPOS ASOCIACIJŲ (FEAMC) VALDYBOS POSĖDIS HEISENE (OLANDIJA)

Europos gydytojų katalikų asociacijų (FEAMC) valdybos planinis posėdis įvyko 2007 m. gegužės 3–6 d. Heisene (Huissene), Olandijoje. Jame dalyvavo 14 šalių atstovai: Airijos, Belgijos, Čekijos, Ispanijos, Italijos, Kroatijos, Lenkijos, Lietuvos, Olandijos, Portugalijos, Prancūzijos, Šveicarijos, Vengrijos, Vokietijos. Atskridę lėktuvu į Šifolo (Sipholo) aerouostą, turėjome per Amsterdamą traukiniu važiuoti į Olandijos rytuose esantį Arnhemą, o iš čia dar apie 10 km į pietus – į Heiseno miestelį, į ten esantį dominikonų centro vienuolyną (www.dominicaanscentrum.nl), kur turėjo vykti FEAMC asociacijų valdybos posėdis. Čia vakare klausėme FEAMC viceprezidento dr. H. Stevenso fortepijonu atliekamo koncerto.

Olandijos gydytojų katalikų asociacija gegužės 4 d. organizavo kelionę į Keukenhofą, gražiausią pasaulyje pavasario parką (www.keukenhof.nl). Parkas yra 32 ha dydžio su žydinčiomis tulpėmis, hiacintais, narcizais ir kitomis pavasario gėlėmis. Jos, susodintos grupėmis ar įvairiomis kombinacijomis, sudaro nuostabius vaizdus, kuriuos fotografuoja gausūs, iš viso pasaulio atvykę turistai. Parką patartina lankyti tada, kai gėlės žydi, t. y. nuo kovo 22 iki gegužės 20 d.

Pasigrožėję nuostabiais gėlynų vaizdais, buvome nuvežti į Harlemą (į vakarus nuo Amsterdamo). Visų pirma čia aplankėme seną didelę Šv. Bavo (miręs 653 m.) bažnyčią (statyta 1245 m.), nuo XVI a. priklausančią protestantams (www.bavo.nl). Jos ilgis – 108 m, didžiausias plotis – 47 m, navos aukštis – 29 m, bažnyčios aukštis su bokštu – 76 m, bokšto svoris – 250 000 kg, bokšte kabo 7 varpai; didžiojo varpo svoris – 5000 kg, vargonai su 68 registrais ir 5068 vamzdžiais yra 30 m aukščio. Jais, būdamas 10 metų, grojo Mocartas. Grindyse yra apie 1500 antkapių (seniausias yra XV a.). Kiekvieną dieną vakare pusę valandos skamba du mažieji varpai; ši tradicija gyvuoja nuo XVI a., kai miestelėnai būdavo įspėjami apie miesto vartų uždarymą.

Aplanke gausų senovinių dailės kūrinių Franco Halso muziejų (www.franshalsmuseum.nl), vykome į priėmimą pas FEAMC viceprezidento H. Stevenso sūnų. Čia nedideliame sodelyje turėjome progos pabendrauti, pasi-

dalyti mintimis apie kiekvieno šalyje esamus medicinos etikos trūkumus. Vakare per visą Olandiją einančiu keliu grįžome į Heiseną.

Gegužės 5 d. FEAMC asociacijų valdybos posėdį pradėjo malda (prancūziškai) vyskupas V. Pozaikas (Kroatija). Posėdžiams, vykusiems iki 18 val., pirmininkavo (angliškai) FEAMC prezidentas prof. J. Marekas (Čekija). Pradžioje buvo aptarti posėdžio, vykusio 2006 m. rugsėjo 16 d. Romoje, nutarimai. Tikimasi, kad jau visose 27-iose Europos Sąjungą sudarančiose šalyse bus suorganizuotos FEAMC asociacijos. Iždininkas prof. Ch. Brežėonas pabrėžė nario mokesčio svarbą, nes Lenkijoje vyksiančiam XI FEAMC kongresui 2008 m. reikės lėšų, ir jau dabar svarbu jas kaupti. Nario mokestis Vidurio Europos šalims yra mažesnis nei Vakarų. Buvo pateikti tokie normatyvai: esant narių skaičiui iki 200, mokėti 50 ir 150 Eu, esant 201–500 narių – 75 ir 200 Eu, esant 501–1000 narių – 100 ir 300 Eu, esant per 1000 narių – 150 ir 450 Eu.

Apie abortų liberalizavimą po Portugalijoje vykusio 2007 m. vasario 11 d. referendumo kalbėjo prof. A. Santosas: jis pabrėžė, kad tai lėmė visuomenėje plintančios liberalizmo idėjos ir privačiose klinikose slaptai atliekami abortai, nesilaikant įstatyme numatytų jiems atlikti indikacijų; be to, pagausėjo ir komplikacijų. Katalikiškos organizacijos numato aktyvinti lytinio auklėjimo programas mokyklose ir darbą su jaunomis šeimomis.

Daug dėmesio ir laiko buvo skirta svarstant kitais metais Gdanske įvyksiančio XI FEAMC kongreso klausimus. Suformuluota pagrindinė kongreso mintis: „Prigimtinis ir teisinis įstatymas dabartinėje Europos medicinoje“. Pateiktos tokios temos: 1. Prigimtinis ir teisinis įstatymas medicinoje. 2. Prenatalinės biotechnologijos etiniai aspektai. 3. Civilizacijos ligos kaip iššūkis valstybei, gydytojui ir ligoniui. 4. Gyvybės palaikymas – etinis ir teisinis aspektas. 5. Žmogaus gyvybės šventumas. Gydytojas kaip gyvybės tarnas. Numatoma priimti FEAMC Gdansko deklaraciją. Apie apgyvendinimo, tezių išsiuntimo sąlygas, mokesčio dydį numatoma skelbti internete – www.feamc2008.org.

Dr. P. Deschepperis (Belgija) informavo apie kovo 25 d. Romoje įvykusį Europos Sąjungos 50-ties metų minėjimą ir gegužės 5 d. ES centriniuose rūmuose atvirų durų dieną išskilmėms, konferencijoms ir debatams dėl vedamos politikos. Smulčiau apie tai galima sužinoti internete adresu: www.europa.eu.

Nutarta, kad kitas FEAMC asociacijų valdybos posėdis įvyks rudenį,

lapkričio mėn. Lisabonoje. Posėdis buvo baigtas malda, parašyta vysk. V. Pozaiko.

Posėdžio metu valdybos narius lydintiems asmenims buvo organizuota išvyka į parką-muziejų. Daugiau sužinoti apie muziejų galima internete: www.openluchtmuseum.nl.

Po posėdžio rinkomės į vienuolyne esančią bažnyčią, kur iš pradžių klausėme fortepijonu ir smuiku atliekamos Dž. Pergolezio (Pergolesi) ir J. Barbirolio (Barbirolli) muzikos, po to dalyvavome šv. Mišių aukoje, kurią koncelebravo kapelionas vysk. V. Pozaikas su vienuoliais. Šv. Mišių metu, vadovaujami vieno vienuolio, giedojome lotyniškai parašytas giesmes pagal mums išdalytas gaidas. Pasibaigus apeigoms, buvome pakviesti į bendrą vakarienę, kur dalyvavo ir gausiai susirinkę Olandijos gydytojai katalikai. Buvo sakomos kalbos, padėkos už gerai organizuotą sueigą, malonų priėmimą, o gydytoja Irena Mačiūnienė dar padainavo lietuvišką dainą, kuri buvo palydėta gausiais plojimais. Maloniai pabendravę su olandų gydytojais, pasidaliję savais rūpesčiais, įsitikinome, kad tie rūpesčiai panašūs kaip ir Lietuvoje, susiję su gyventojų ligomis, kurios dažniausiai atsiranda ir progresuoja dėl dvasinių vertybių stokos, blogų įpročių, nesureguliuotos mitybos, netinkamo poilsio. Tačiau Olandijoje gydytojai susiduria dar ir su tokiais iššūkiais, kurių Lietuvoje nėra: įteisintomis homoseksualų „santuokomis“ su vaikų įsivaikinimu, eutanazija, prostitucija. Dar kartą supratome, kad mes, gydytojai katalikai, siekdami savo šalių žmonių geresnės sveikatos, visi kartu, glaudžiai susitelkę turime kovoti su visuomenėje klestinčiomis negerovėmis.

Leonas Laimutis Mačiūnas
Europos gydytojų katalikų asociacijų valdybos narys

ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Aaltas P. 32
Aarono giminės 13, 14
Abelli Louis 101
Adomas, Jokūbo sūnus 46
Adomavičius Jonas 163
Akelaitis Mikalojus 67, 76
Albinijus Georgijus 54
Aleknaitė-Abramikienė V. 202
Aleksandras IV, popiežius 34, 35, 37
Aleksandrovičius 115
Aliulis Vaclovas, MIC, kun. 98, 120
Ambrazevičius J. 161
Ambraziejus Juozas 167
Ambrozaitis Kazys 162
Antanavičius Darius 31, 218
Antanavičius Juozapas 122, 124, 125
Antoine Paul 101
Aramavičiūtė Vanda 2, 218
Argentas Jonas 49
Arijas Antonijus 46
Arndt Wilhelmus 29
Astrauskas Vincentas, kun. 121
Avižonis Konstantinas 186
Адам Капа 23, 25
- Bačkis Audrys Juozas, kardinolas 181, 202
Bagdanavičius Vytautas, kun. 158, 178
Bagdonaitė M. 202
Baier S. 202
Balčiūnas V., kun. 184
Banevičius 159
Baranauskas Adomas 122
Barbirolis J. 210
Baronas Darius 3, 4, 27, 31, 34, 41, 42, 218
Bartnicki Mariusz 30
Basanavičius J. 90
Batijus, Čingischano anūkas 29
Batūra Romas 28, 30, 39
Baumann, H. Arnulf 13, 25
Bednarski Stanisław 44, 45
- Benediktas XVI, popiežius žr. Ratzinger Joseph
Berend Nora 35, 40
Berentas Tomas 46
Berkė, Aukso ordos chanas 35
Bialavičius Valentinas 52
Bieliauskaitė R. 202
Bielowski August 39
Bielskis Jonas 52
Biržiška M. 89, 90
Biržiška V. 68
Bistras L. 179
Błaszczycas Grzegorz 2, 39
Bliudeckis Jurgis 50
Bliūdžius Jonas 125
Bloznelis M.
Boguševičius Adalbertas 49
Bohenas Paulius 49
Bolesław Jakimowicz, MIC 98
Borisovas 113
Boruta Jonas, SJ, vysk. 2, 202
Botterweck G. J. 17, 19, 20, 25
Brazys Pr., tėv. 184
Bronisław Natoński 44
Buiko M., 202
Bukowicz Jan, MIC, kun. 98, 99
Bumblauskas A. 74
Burba Jeronimas 52
Burundajus, karvedys 33, 35, 37, 38, 39, 40
Buslius Z. 202
Butkus Petras 130
Butvilas Danielius 52
Bżostowski Michał 60
- Cantalamessa P. R 202
Cezaris 80
Chamberlainas Houstonas Stewartas 132
Chapman G. 202
Charmes Thomé 101
Chilonas 86

- Chodkevičius Jonas Karolis 51
 Chondzinskis Jonas 52
 Ciceronas 80
 Cornfeld G. 17, 19, 20, 25
 Crummey Robert O. 37
 Čepienė Konstancija 48
 Čepinskis V. 179
 Čėpla Petras 125
 Čerkaskis Vladimiras 114, 115
 Česaitis Ignas 176
 Čėsna Jurgis 104
 Čingischanas 28, 29
 Čiževskis Valentinas 106
- Dąbrowskis 85
 Damušis Adolfas 159, 161
 Daniėlius, Haličo–Voluinės valdovas 33
 Daugėla Merkėlis 50
 Daukantas S. 68
 Daukša Andrius 66
 Daukša Mikalojus 51, 56
 Daumantas Kazimieras 52
 Dereškevičius Martynas 68
 Descartesas R. 75
 Deschepperis P. 209
 Dielininkaitis P. 129, 143
 Donskis Leonidas 129, 130, 203
 Dovydas, karalius 13, 14, 29
 Drignevičius Mykolas 52
 Dubonis Artūras 31, 218
 Dupont-Sommer A. 16
 Dzeusas 86
- Edart P. J., 205
 Elžbieta 24
 Estreicher Karol 48
 Eugeniusz Niebelski 105
 Eustachijus Konstantinovičius 38
- Fedor D. 203
 Fénelonas F. 75
 Fidijas 86
 Fitzmyer Joseph A. 9, 11, 12, 14, 17, 23, 25
 Fletcher Richard 35
 Frydrichas Vilhelmas III, karalius 82
- Gach Piotr Paweł 98, 100, 101, 103, 112, 114, 119
 Gailienė Danutė 2
- Galminas Motiejus 50
 Gavėnas Vincentas 118
 Gedvydas 31
 Gegužinskis Juozapas 104
 Gegužinskis Tomas 104
 Germantas Pranas 161, 162
 Gerulskis Mykolas 52
 Giedraitis Merkėlis, vysk. 50, 51, 54, 56
 Ginkevičius Kazimieras 52
 Giordano A. 203
 Giovanni Francesco Commendone, popiežius 43
 Girmnius J. 186
 Girmnius Kęstutis 2
 Girmnius Saulius A. 189
 Gylys Motiejus 120, 124
 Gocfeldas 113
 Gogineau Josephas Artuhras 131
 Golavskis Pranciškus 106
 Górski Tadeusz 119
 Grabovskis Steponas 107, 108, 109
 Gravgrogkas J. 162
 Green Joel B. 16
 Grigaliūnienė V. 203
 Grigalius XIII, popiežius 44
 Grinevičius Vincentas 104
 Grišans Józef 97
 Grundmann Walter 14, 20, 25
 Grzebień L. 54
 Gudauskis Petras 174, 175
 Gudavičius Edvardas 33, 35, 38
 Gūyūgas, didysis chanas 32, 33
 Gustainis Valentinas 133
- Haaky M. 203
 Haličietis Daniėlius 30, 38
 Halsas Francas 208
 Handrava Feliksas, kun. 101
 Hilelis, rabinas 19
 Himbaza I. 205
 Himmelfarb G. 203
 Hitleris Adolfas 130, 131, 133, 134, 138, 139, 141
 Hostounsky Baltazaras, kun. 43, 44, 46
 Howse Ch. 203
 Hozijus Stanislovas, vysk. 43
 Hubert Jedin 13, 16, 25
- Ilgūnas G. 81

- Inocentas IV, popiežius 33, 34, 35
 Inocentas XII, popiežius 99
 Inocentas XIII, popiežius 99
 Ipatijus 31, 34
 Ivinskis Zenonas 53, 161, 184, 186
- Jablonovskis Valentinas 105
 Jacksonas 39
 Jagodynskis Stanislovas Serafinas 52
 Jakimovičius Boleslavas, kun. 98
 Jaknavičius Jonas 48, 52
 Jalbžykovskis Romualdas 177
 Jamelkauskas Jonas 52
 Jan Sobieski III 92
 Jan Sobieski, karalius 83
 Jaroslavas Vsevolodovičius, didysis kunigaikštis 30
 Jasaitis J. 169
 Jatulis Paulius, kun. 184, 185, 186, 187
 Javoras Stanislovas 46
 Jedin Hubert 12, 22, 23
 Jegelevičius S.
 Jemielity Witold 98, 104, 105
 Jėzus Kristus 3, 4, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 44, 49, 50, 85
 Joel B. Green 25
 Jogaila 41, 83
 Jonas di Pian di Carpini 31, 32, 33
 Jonas Evangelistas 12
 Jonas Krikštytojas 15
 Jonas Paulius II, popiežius 152, 197, 201, 203
 Jonas, Grigaliaus sūnus 46
 Jovaiša Liudas 2, 43
 Jučas Mečislovas 53, 218, 219
 Judas Iskarijotas 15
 Judas Makabiejus 13
 Juknevičius Jonas 52
 Junavičius 104
 Juozapas 13, 24
 Juozapas Rimgaila 52
 Juras Pranciškus 187
 Jurevičius Algirdas, kun. 2, 3, 4, 9, 19, 25, 26
 Jurevičius Andrius 120, 124
 Jurgevičius Grigalius 46
 Jurgis Radvila, kardinolas 54
 Jurskis 174
 Juvenalis 71
- Kačergis Vincentas, kun. 68, 116, 118
 kahano Ugedėjus 33
 Kairys S. 161, 179
 Kalnius P.
 Kałowski Julian 98
 Kanopkaitė Sofija 2
 Kapelrud S. Arvid 11, 25
 Karoblis Gediminas 2
 Karpavičius Mykolas Pranciškus 83
 Karpus Jonas 125
 Karvelis Petras 159
 Katilius Algimantas 2, 3, 4, 76, 80, 81, 83, 97, 128, 187
 Katilius Andrius 65, 69, 77, 82, 87
 Kazlas Petras 161
 Keliuotis J. 129
 Kelpša Pranciškus 53
 Kemėšis Fabijonas 129, 133, 139, 143
 Kersnovskis Jonas 105, 106
 Kiprijonas Lukauskis 87
 Kišelskis Blažiejus, kun. 119, 120
 Kyras 163
 Kojalavičius-Vijūkas Albertas 45, 47
 Kojelavičius 83
 Kolesinskis Jurgis 104
 Kołłatajus Hugonas 60
 Kolovskis Julijanas 98
 Komorovskis Matas 105
 Konarski Stanisław 60, 82
 Kopernikas 86
 Korewa Jan 43
 Kosciuška 84
 Kosinskis Valentinas 52
 Kosmowski Jan, MIC, kun. 98, 105, 111, 106
 Krahel Tadeusz, kun. 2
 Krakowskis Stefanas 32, 39
 Krasauskas Rapolas, kun. 183, 184, 185, 186, 187
 Krasinskis Petras 105
 Krasovskis Karolis 107, 108, 109
 Kriauciūnas Juozas 187
 Krikščiūnas, vysk. 185
 Krimeris Petras 46
 Krinskis Petras, kun. 107, 108, 109, 110, 111
 Krollis Gerhardas 10, 11, 12, 13, 15, 22, 24, 25
 Krupavičaitė Marytė 166
 Krupavičaitė Melanija 166
 Krupavičaitė Veronika 166

- Krupavičius Mykolas 157, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 217
Kubicki Paweł 105
Kudirka Stasys 161
Kudirkos V. 81
Kumelis Jonas 47
Kuzma Vl. 160
- Labukas, vysk. 185
Labutis V. 78
Laynezas Diegas (Jokūbas) 43
Lancicijus Mikalojus 49
Landsbergis Vytautas 181
Lankester Harding G. 10, 25
Lašas Vladas 160, 164
Latvis Henrikas 29, 30
Laučius V. 203
Laukaitytė Regina 120, 126
Laviškis Jokūbas 47
Lebedys Jurgis 49
Ledesma Jokūbas 51
Lelešius Juozapas 125
Leonas XIII, popiežius 2, 178
Lešekas Juodasis, karalius 83
Liauksminas Žygimantas 45, 52
Liobikienė N., 204
Litovsko Vysoka 106
Liuima, SJ Antanas 51, 55, 184
Liulevičius Vincentas 133
Locke J. 74
Lokickis Jonas 105, 106
Lubenskiis Konstantas Irenėjus, vysk. 98, 119, 120
Luce Pietri 17, 25
Ludwik Grzebień 54
Ludwik Piechnik SJ 44, 49, 45
Lukauskis K. 72
Lukšienė Meilė 59, 60, 61, 72
Lūžys Sigitas 54
- Maceina Antanas 129, 130, 131, 135, 136, 137, 139, 140, 141, 142, 143
Mackevičius Laurynas 50
Mačiūnas Leonas Laimutis 3, 4, 191, 204, 206, 210
Mačiūnienė Irena 3, 4, 191, 206, 210
Maiminas Jefremas 129
Majeris 161
- Maldeikis Petras 178
Malinauskaitė Rozalija 165
Manikevičius Laurynas 47
Marekas J. 209
Markevičius 169
Martinaitis Andrius 123
Masalskis Ignotas, vysk. 60, 64
Matas Evangelistas 21, 25
Matuševičius Jurgis Jonas 101
Mažeika Rasa 2
Mažeika, kun. 185
Mažiulis Antanas Juozas 188
McKnight Scot 16
Medekša Teodoras 88, 89
Meilius K. 204
Meisner J. 204
Merkienė Irena Regina 2, 181
Merkys Vytautas 68, 217
Meškauskaitė Marija 157
Meškauskas Juozas 3, 4, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165
Meškus (Justinas Staugaitis) 217
Mickiewicz Adam 39
Mikailaitė Ona 183, 187
Miknys Rimantas 218
Mikuličius 82
Miliauskas Eliziejus 105, 118
Mindaugas, karalius 3, 4, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42
Miškinis Algimantas 122
Mlodzianovskis Andrius 52
Mocartas 208
Molin Georg 22, 25
Möngke, didysis chanas 36
Morkus 21
Morse A. 204
Morse J. R. 204
Motieka Egidijus 218
Mozė 12, 13, 15, 16, 17
Mraasas J., kun. 64
Muchanovas Aleksandras 120
Muravjovas Michailas 106, 109, 112
Musteikienė Gražina 158
Musteikis Kazys 158
- Napoleonas 84, 88, 92
Narbekovas A. 204
Narbutas Kazimieras 60
Naruševičius Jurgis 118

- Navickas R. 204
 Nevskis Aleksandras 37
 Nikolajus I, caras 100
 Nytzas Norbertas 65
 Nojus 22

 Odyniec A. 68
 Odyniecas Edvardas 68
 Okninskis Stanislovas 106
 Ona 24
 Osmolskis Karolis 105, 106
 Ostrowski Donald 29
 Ovidijus 80
 Oželis K. 160

 Pacas Mikalojus, vysk. 54
 Pacevičius Arvydas 97
 Padalskis Pr. 161
 Paketuris Edvardas 65
 Panausupis Ambraziejus Juozapas 167
 Papčinskis Stanislovas 99
 Paszkiewiczzius Henrykas 37, 38
 Paulius VI, popiežius 185
 Pazurkevičius Jokūbas 52
 Peckus V. 76
 Peliasinskis Bernardas 105, 106
 Penčyla Vincentas 125
 Pergolezis Dž. 210
 Pestalozzi J. H. 76, 93
 Pėstininkas 104
 Peter Jackson 27, 28, 29, 30, 32, 33, 36, 39
 Petrauskaitė-Meškauskienė Janina 157
 Petrauskas Rimvydas 31, 218
 Petrauskienė Irena 48
 Pietaris Mykolas 65
 Pietaris Vincas 65
 Pijus IX, popiežius 107
 Pijus VI, popiežius 62
 Piličovskis Aleksandras, kun. 121, 122
 Píramowiczzius Grzegorz 60
 Pižechanskis Paulinas, kun. 101
 Plečkaitis R. 63
 Podlaski K. *žr.* Skaradzinskis B.
 Poniatovskis, karvedys 84
 Poplawskis Antonijus 60
 Posevinas Antonijus 50
 Poszakowski Joannes 46, 52
 Pošakovskis Jonas 52
 Potapovas Aleksandras 110

 Povilaitis Pranas 158
 Pozaikas V., vysk. 209, 210
 Pranciškus Krupavičius 165, 166
 Prašmantaitė Aldona 218
 Protasevičius Valerijonas, vysk. 43
 Pruskus Valdas 3, 4, 129, 143
 Przerębskis Janas 43
 Puidokas V., kun. 184
 Pukenis R. 204

 Rabikauskas Paulius 43, 44, 46, 47, 51, 53, 55
 Račkauskas Jonas 59, 72
 Rakauskaitė J. 205
 Rakovskis Hilarijus 106
 Ramonas Arvydas, kun. 2
 Ratzinger Joseph *žr.* Benediktas XVI,
 popiežius 10, 13, 14, 16, 17, 24, 25, 202, 204
 Razminas Klemensas, kun. 185
 Reinys Kazimieras 125
 Reinys Mečislovas 131, 132, 134, 135, 143
 Repšys A. 178
 Ribarskis 122
 Rimavičius Adomas 65
 Ryan P. M. 204
 Rygelis Juozas 187
 Rylkas S. 204
 Rokickis Jonas 104
 Romanas, Briansko kunigaikštis 41
 Rosenbergas Alfredas 132
 Rousseau J. J. 75, 93
 Rubšys Antanas 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 20,
 21, 22, 23, 25
 Rudnickis Dominykas 52
 Rudzevičius Stanislovas 105
 Ruškevičius Motiejus 123

 Sabaliauskas Adomas 52
 Sakas Jonas 157, 158
 Sami S. K. 205
 Sanders E. P. 13, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25
 Santosas A. 209
 Sapiega Kazimieras Leonas 54
 Sarbievijus Motiejus Kazimieras 45, 53
 Saulaitis A., SJ 205
 Schenker A. 205
 Schick Alexander 10, 13, 18, 22, 25
 Sedkovskis Mikalojus 50
 Seidel Hans 15, 25
 Senkauskas Vincas 104

- Senkus Vincentas 105, 106, 118, 120
 Seraphim von August 40
 Serapinas D. 205
 Sidaravičius Bronius 159
 Simeonas 24
 Sirutavičius Vladas 218
 Sirvydas Anupras 106
 Sirvydas Konstantinas 48, 50
 Sydry Stefan, MIC, kun. 98
 Skrupskelis Kęstutis 129, 136, 140
 Smigleckis Martynas 45
 Smilgys Petras, kun. 2
 Smoloka Jurgis 53
 Solonas 86
 Stakauskas Juozapas 33
 Stanevičius S. 68
 Stankaitis Jonas 161
 Starkovskis Baltramiejus 105
 Stevensas H. 208
 Stopka Krzysztof 37
 Strazdas A. 68
 Streikus Arūnas 2
 Strijkovskis Motiejus 51
 Strupinskas Andrius 104, 116, 117
 Strupinskas Mykolas 117
 Stulginskis A. 179
 Stulpinas Aurimas 3, 4, 145, 154
 Subačius Paulius 2
 Sunyer Francisco 44
 Svenckis Mykolas, kun. 105, 107, 108, 109,
 110, 111
 Svirys Stanislovas 46
 Šabuldo Feliksas M. 41
 Šakenis K. 159
 Šalaševičius Simonas 104, 105, 106, 118
 Šalkevičius Vincentas 125
 Šamajas, rabinas 19, 20
 Šaulauskienė A. 205
 Šaulys Kazys 162
 Šidlauskas Algirdas 50, 63, 67
 Šidlauskis Kazys 178
 Šilas Grigalius 50
 Šimkevičius Gabrielius 49, 52, 55
 Škiudaitė Audronė V. 157, 160
 Šleževičius M. 179
 Šliūpas Rokas 171, 172
 Šmukštys Juozas 176
 Šrubauskas Pranciškus 52
 Šrubauskis Pranciškus 49, 52
 Štaupa Jonas 159
 Štirietis Andriejus 33
 Šv. Petras 36
 Šv. Juozapas 85
 Talis 86
 Tamkevičius S. 205
 Tamošaitis Izidorius 138
 Tatarė Antanas 60
 Tautvilas 31, 38, 40
 Tekorius Vincentas 125
 Terenzi Paolas 205
 Tereškinas A. 87
 Tilkovskis Albertas 46
 Timinskis Kristupas 52
 Tyla Antanas 2, 217
 Totoraitis, MIC Jonas 63, 64, 65, 80, 97, 98, 99,
 100, 103, 104, 117, 120, 126
 Tulaba 184
 Tunaitis St. 87
 Ulčinaitė Eugenija 4, 43, 49, 50, 56, 57
 Urbonas IV, popiežius 40
 Uždavinyš Giedrius 2
 Vaicekavičius Paulius 46
 Vaišelga, kunigaikštis 38
 Vaišnora Juozas, MIC, kun. 99, 104, 184
 Vaišvilkas 38
 Vaitiekūnas Vytautas 179
 Vaitoška G. 205
 Valančius Motiejus 217
 Valavičius Eustachijus, vysk. 54
 Valevičius Andrius 2
 Valiūnas S. 68
 Vanderheydem T. 205
 Vasilkas, kunigaikštis 30, 40
 Vaznelis Jonas 157
 Vėbra Rimantas 218
 Vega Emanuelis (de) 46
 Vergilijus 80
 Vežbickis Juzefas 105
 Vežbickis Tomas 106
 Vežbovskis Petras Povilas, vysk. 117, 121
 Viliūnas Dalius 3, 4, 34, 59, 85, 94, 95
 Vilkul Tetjana 38
 Vitelescas Mucijus 49
 Vitkauskas Viktoras 167
 Vykintas 31

Vyšniauskas Juozapas 123
Vytautas 4, 41
Vladimirovas Levas 54
Vladislovas, karalius 83
Vosylius Antanas 125
Voverienė O. 205
Vujekas Jokūbas 51

Wagner Siegfried 11, 25
Wanke J. 206
Westen J.-H. 206
Wierzbowski T. 62
Willard, M. Beecher 206
Wise M. O. 16, 25
Woo-suk Hwang 149

Zaborskaitė Vanda 55
Zacharijus 24
Zienevičius Andrejus 52

Zienius Vladas 176
Zinkevičius Zigmās 2, 218
Zubkum 161
Žagarietė-Umiastauskaitė Barbora 185
Žemaitis, kun. 185
Žeminskis Vincentas 105, 106
Žiemys Vincas 104
Žilevičius Leonidas 101
Žilinskas Tomas 169, 170
Žilinskis Jonas 104, 160
Žilinskis Vincentas, kun. 114
Žygimantas Augustas, karalius 43, 54
Žukovskis Kazimieras 105

Бейджент Майкл 9, 12, 13, 15, 17, 19, 25
Грушевський Михайло 38
Ли Ричард 9, 12, 13, 15, 17, 19, 25
Феннел Джон 37

ATMENA AUTORIAMS

Lietuvių katalikų mokslo akademija įvairių mokslo sričių specialistus telkia į bendriją, kuri akademinio lygiu svarsto pasaulėžiūriškai aktualius klausimus.

„Bažnyčios istorijos studijos“ kaip atskira „LKMA Metraščių“ serija yra skirta krikščionybės istorijos Lietuvoje tyrimams skelbti ir šaltiniams publikuoti. Leidinys atviras visiems mokslininkams, doktorantams ir kitiems asmenims, deramu lygiu analizuojantiems Bažnyčios istorijos klausimus, bet LKMA Centro valdyba ragina nuolat šia tematika besidominčius autorius įsitraukti ir į Akademijos bei LKMA Humanitarinių tyrimų instituto veiklą.

„LKMA Metraščių“ ir „Bažnyčios istorijos studijų“ redakcinė kolegija laikosi požiūrio, kad autoriai neturi būti formaliais reikalavimais varžomi rinkdamiesi jų metodologiją, siekius, individualų stilių, požiūrį į mokslinių publikacijų paskirtį atitinkantį diskurso tipą (straipsnio struktūrą, argumentavimo modelį). Tačiau vienu ar kitu būdu mokslo straipsnyje privalu suformuluoti tyrimų tikslą, nurodyti uždavinius, įvardyti objektą, metodą, aptarti nagrinėjamos problemos ištirtumo laipsnį. Įprasta, kad mokslinėse publikacijose nurodomi šaltiniai, rūpinamasi citavimo tikslumu, pateikiami ir pagrindžiami tyrimų rezultatai, daromos išvados.

Tekstai ir jų priedai priimami tik elektroniniu pavidalu (el. paštu ar asmeniškai įteikiant laikmeną; dėl išimčių būtina tartis su atsakinguoju sekretoriumi); pageidautina pateikti ir vieną egzempliorių išspausdintos medžiagos. Failai rengiami *Microsoft Office* ir su juo suderinamomis programomis (formatai: *.doc, *.rtf, *.xls, *.vsd; *Word 2007* failai *.docx pateikiami išsaugoti *.doc formatu), iliustracijos – programomis, kurios leidžia išsaugoti medžiagą formatais: *.gif, *.jpg, *.tif, pastaruoju formatu – be suspaudimo. Tekstas rengiamas pagal lietuviškus rašmenų kodavimo standartus, kuriuos palaiko *Microsoft Office 2000* ir vėlesnės versijos, šriftais *Times New Roman* arba *Palemonas*, 12 pt dydžiu, 1,5 li intervalu.

Jei siūlomos medžiagos (straipsnių ir šaltinių publikacijų) apimtis viršija 1 autorinį lanką (40 000 ženklų), dėl galimybės ją paskelbti reikia tartis su atsakinguoju sekretoriumi. Į autorinį lanką įeina straipsnio tekstas, priedai (šaltiniai, lentelės, schemos, žemėlapiai ir pan.), iliustracijos, santrauka. Publikaciją sudaro faksimilė ar originalo perrašas, grindžiamas sistemiškais ir atskiroje komentaru padalijo aptartais principais, esant reikalui – vertimas į lietuvių kalbą, taip pat tekstologinis aparatas bei dalykiniai (istoriniai, kalbiniai ir kt.) komentarai.

Lietuvos akademinuose ir kultūriniuose leidiniuose pamažu nusistovint bendriešiems mokslinio aparato principams, nuo 2007 m. „LKMA Metraššis“ ir „Bažnyšios istorijos studijos“ laikosi toliau aptartos citavimo, nuorodų pateikimo ir literatūros sąrašo sudarymo tvarkos, kurią rekomenduojame mūsų autoriams.

1. Citata žymima tik vienu žymėjimu: arba kabutėmis, arba kursyvu. Cituojant kabutėse skyrybos ženklas (kablelis, taškas) po citatos rašomas už kabučių, pvz., *A a a „b b b“*. Tik tuomet, kai sakinys prasideda ir baigiasi citata, skyrybos ženklas rašomas prieš paskutines kabutes, pvz., *„A a a, a a a.“*

1.1. Kai citata yra didesnės apimties negu kelios eilutės, ji iškeliami į atskirą pastraipą. Iškeltinės citatos pateikiamos be kabučių, jos atskiriamos tarpu tarp eilučių; esant reikalui renkamos mažesniu ar kitu šriftu.

1.2. Visos darbo autoriaus korekcijos citatoje žymimos laužtiniais skliaustais. Pateikiant citatą ne nuo sakinio pradšios, ji pradedama rašyti mažąja raide, pradšioje daugtaškis nerašomas. Kai citata baigiama anksčiau nei cituojamo sakinio pabaiga, po jos rašomas daugtaškis laužtiniuose skliaustuose.

1.3. Citatas kitomis kalbomis rekomenduojama pateikti išverstas į lietuvių kalbą. Pririekus citatos pateikiamos ir originalo kalbomis, tada jas rekomenduojama išvesti.

2. Metai rašomi arabiškais skaitmenimis ir santrumpa *m.*, pvz., *1861 m.*; amžiai rašomi romėniškais skaitmenimis ir santrumpa *a.*, pvz., *XVI a.*; laiko tarpas rašomas pilnai, tarp arabiškų ir romėniškų skaitmenų rašomas ilgasis brūkšnys be tarpelių, pvz., *1815–1831 m.*; *VI–XX a.*; kai metai pateikiami skliausteliuose, santrumpa *m.* nerašoma, pvz., *(1900)* arba *(1579–1832)*.

3. Lotynišku alfabetu rašyti asmenvardžiai pateikiami originalo rašybos forma su pilnais vardais, kitais alfabetais užrašyti asmenvardžiai transliteruojami į lotynišką alfabetą pagal Lietuvių kalbos komisijos patvirtintas taisykles. Pirmą kartą paminėjus pilną asmenvardį, toliau rašoma tik pavardė, o esant reikalui (kai sutampa kelių asmenų pavardės) – pavardė su inicialu. Dievų, šventųjų, karalių, imperatorių, kunigaikščių, popiežių, kardinolų, arkivyskupų ir vyskupų vardai tradiciškai rašomi lietuviškai.

4. Išnašos ženklas (skaičius, žvaigždutė, raidė) tekste dedamas prieš skyrybos ženklą, pvz., ^{–1}; „–“^{***}; –^a. Iškeltinėje (atskira pastraipa teikiamoje) citatoje išnašos ženklas dedamas po paskutinio skyrybos ženklo. Straipsnyje ar publikacijoje (jos komentare) taikoma ištisinė išnašų numeracija.

5. Bibliografija (šaltiniai, literatūra) teikiama išnašose. Kitakalbių leidinių aprašas pateikiamas originalo kalba ir rašmenimis; nelotyniško alfabeto antraštiniai duomenys gali būti transliteruojami į lotynišką alfabetą. Esant reikalui laužtiniuose skliaustuose galima pateikti pavadinimo ar kitų duomenų vertimą į lietuvių kalbą.

5.1. Duomenys leidinio aprašui imami iš antraštinio puslapio ir pateikiami be su-

trumpinimų ar korekcijų. Esant reikalui, nuorodos į senuosius ir retuosius leidinius (konkrečius egzempliorius) bei archyvinę medžiagą gali būti pateikiamos kaip išsamus antraštinių bei kitų (fizinės būklės, irišimo, saugojimo vietos, signatūros, nuosavybės) duomenų aprašas. Tuo atveju dera perteikti antraštinio puslapio grafinius duomenis – didžiųjų ir mažųjų raidžių skirtumą, ligatūras, įkypu brūkšniu pažymėti antraštinio teksto skaidymą eilutėmis ir kt.

5.2. Knygų ir kitų leidinių apraše pirmiausia nurodoma autoriaus pilnas vardas (vardai) ir pavardė; skyrybos ženklais neskiriama. Toliau nurodomas knygos pavadinimas kursyvu; atskiriamas kableliu. Toliau nurodoma leidimo vieta, leidykla ar leidėjas (senųjų leidinių – spaustuvė), metai. Leidimo vieta nuo leidyklos ar leidėjo atskiriama dvitaškiu; leidėjas nuo metų atskiriamas kableliu. Knygos puslapis nurodomas po metų; atskiriamas kableliu ir rašomas po lietuviškos santrumpos *p.*:

Antanas Tyla, *Garšvių knygnešių draugija*, Vilnius: Mintis, 1991, p. 10.

5.3. Kai knygos ar straipsnio autoriai yra keli, jie nurodomi atskiriant kableliu. Kai knygos antraštiniame puslapyje autorius nėra išskeltas į priekį, nėra įrašytas arba tik spėjamas, jį aprašo pradžioje galima nurodyti laužtiniuose skliausteliuose; atskiriama kableliu.

5.4. Kai autorius yra pasirašęs slapyvardžiu, jis irgi apraše nurodomas laužtiniuose skliaustuose po slapyvardžio; skyrybos ženklu neskiriama:

[Mykolas Krupavičius], *Ko siekia L. krikščionių demokratų blokas Steigiamajam Seime*, Kaunas: „Šviesos“ spaustuvė, 1920.

Meškus [Justinas Staugaitis], *Katalikų tikėjimas ir jo priešai*, Seinai: Laukaičio, Dvarausko, Narjausko ir B-vės spaustuvė, 1908.

6. Kai knyga ar leidinys turi paantraštę, tai ji nurodoma po pavadinimo ir rašoma stačiai; atskiriama dvitaškiu:

Vytautas Merkys, *Motiejus Valančius: Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius: Mintis, 1999.

7. Kai vienoje išnašoje nurodomi keli to paties autoriaus veikalai, autorius antrą ir kitus kartus nurodomas santrumpa *Idem*.

8. Kai knygoje ar leidinyje niekur nėra nurodyta leidimo vieta, metai, tai žymima santrumpomis laužtiniuose skliaustuose, pvz., be vietos – [s.l.], be metų – [s.a.]; rekonstruota tikroji kontrafakcijų leidimo vieta ir metai nurodomi laužtiniuose skliaustuose, pvz., [Bitėnai: M. Jankaus spaustuvė, 1896].

9. Kai knyga ar leidinys turi sudarytoją, rengėją, vertėją, jis ir iš kokios kalbos versta nurodoma po pavadinimo tokia pilna formuluote, kokia yra pažymėta cituojamoje knygoje, ir rašoma stačiai; atskiriama kableliu:

Lietuvių klausimas Rusijos imperijoje XIX a.–XX a. pradžioje, sudarytojas Rimantas Vėbra, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 201.

Mindaugo knyga: Istorijos šaltiniai apie Lietuvos karalių, parengė ir į lietuvių kalbą išvertė Darius Antanavičius, Darius Baronas, Artūras Dubonis (atsakomasis sudarytojas), Rimvydas Petrauskas, Vilnius: LII leidykla, 2005, p. 105.

10. Keliatomio leidinio tomas žymimas lietuviška santrumpa *t.* po pavadinimo; atskiriamas kableliu. Tomo ar dalies pavadinimas rašomas kursyvu; atskiriamas dvitaškiu:

Zigmas Zinkevičius, Rinktiniai straipsniai, t. 2: *Valstybė ir kalba. Senųjų raštų kalba. XVIII–XIX a. rašomoji kalba. XX amžius. Rytų Lietuva*, Vilnius: LKMA, 2002, p. 59.

11. Cituojant antrą kartą iš eilės, nurodoma kursyvinė santrumpa *Ibid.* Cituojant antrą ar kelintą kartą ne iš eilės, nurodomas autorius ir kursyvinė santrumpa *op. cit.*:

Vanda Aramavičiūtė, *op. cit.*, p. 26.

Ibid., p. 29.

11.1. Cituojant straipsnius ar kitokius tekstus iš kitų leidinių, nurodomas autorius, straipsnio pavadinimas kabutėse, leidinys, kuriame tekstas spausdintas. Cituojamo teksto pavadinimas nuo leidinio atskiriamas santrumpa *in*; nurodant periodinį leidinį santrumpa *in*: nerašoma, leidinio pavadinimas rašomas kursyvu:

Mečislovas Jučas, „Lietuvos parapijų fundacijos XV–XVIII a.“, *LKMA metraštis*, t. 25, Vilnius, 2005, p. 77–96.

Aldona Prašmantaitė, „Vilniaus Biblijos draugija (1816–1826)“, in: *Atgimimas ir Katalikų Bažnyčia*, sudarytojai Egidijus Motieka, Rimantas Miknys, Vladas Sirutavičius, (Lietuvių atgimimo istorijos studijos, kn. 7), Vilnius: „Katalikų pasaulio“ leidykla, 1994, p. 8–23.

12. Kai rengiant tekstą šaltinių bei literatūros pasitelkta daugiau nei nurodoma išnašose, pabaigoje gali būti pateikiamas literatūros sąrašas. Jis sudaromas aprašų abėcėlės tvarka ir rengiamas pagal pateiktąsias bibliografinio aprašo taisykles, išskyrus tai, jog literatūros sąrašė pirmiau nurodoma autoriaus pavardė, paskui vardas; kablelis po pavardės nerašomas:

Jučas Mečislovas, „Lietuvos parapijų fundacijos XV–XVIII a.“, *LKMA metraštis*, t. 25, Vilnius, 2005, p. 77–96.

13. Drauge su straipsniais ir publikacijomis pateikiamos santraukos (šaltinių publikacijų apžvalgos) lietuvių ir anglų ar kita užsienio kalba, parinkta atsižvelgiant į tikėtiną publikacijos adresatą. Santraukos apimtis – 1000–1500 spaudos ženklų.

Autoriai patys parengia trumpą (vienos pastraipos) prisistatymą skyreliui „Apie autorius“ lietuvių ir anglų kalbomis; jame pageidautina paminėti akademinis laipsnius bei vardus, mokslinių interesų sritis, instituciją, pastarąją knygą, disertaciją ar kitą svarbų pasiekimą; privaloma nurodyti elektroninio pašto arba įprastinio pašto adresą.

14. Redakcinė kolegija išsipareigoja esant reikalui konsultuoti į LKMA veiklą įsitraukusius ar norinčius įsitraukti magistrantus bei doktorantus, jaunos mokslininkus, rengiančius pirmąsias savo mokslines publikacijas.

15. Visus „LKMA Metraščio“ ir „Bažnyčios istorijos studijų“ straipsnius bei šaltinių publikacijų parengimą anonimiškai recenzuoja du recenzentai. Autoriai su recenzijomis supažindinami tik tuo atveju, jei tekstai įvertinti kaip taisytini ir recenzentų pastabos pravarčios korekcijoms atlikti. Redakcinė kolegija neįsipareigoja teikti paaiškinimų atmetų tekstų autoriams. Maksimalus terminas, per kurį redakcinė kolegija priima sprendimą tekstą skelbti, atmesti ar grąžinti taisyti, yra 4 mėnesiai. Šis terminas nėra tiesiogiai susietas su eventualaus publikavimo laiku, nes pastarasis gali priklausyti nuo teminių tomų formavimo.

Visus spausdinamus tekstus kalbos taisyklingumo atžvilgiu peržiūri ir, esant reikalui, taiso redaktoriai. Autoriams pateikiami sumaketuoti tekstai elektroniniu *.pdf formatu korektūrai atlikti ir autorizuoti. Grąžindami redakcinei kolegijai tekstą autoriai paprastu ar elektroniniu parašu patvirtina autorizavimą bei sutikimą, kad tekstas būtų skelbiamas „LKMA Metraščio“ elektronine versija interneto svetainėje www.lkma.lt bei prieinamas per asocijuotas duomenų bases.

Spausdinti tekstai ir iliustracijos, diskelių ir CD pavidalo laikmenos autoriams ne-grąžinamos.

Kilus neišskumams dėl medžiagos tematikos, rengimo principų ar kitų su „Metraščio“ ir „Bažnyčios istorijos studijų“ dalykiniais aspektais susijusių klausimų prašome kreiptis į atsakingąjį sekretorių.

Redakcinės kolegijos ir atsakingojo sekretoriaus adresas:

Lietuvių katalikų mokslo akademija, Pilies 8, Vilnius, LT-01123;

el. paštas: contacts@lkma.lt; tel. (+370-5) 2122491.

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

LKMA METRAŠTIS XXX

Spaudai parengė J. Kardelytė, L. Sidarienė
Leido ir maketavo „Katalikų akademijos“ leidykla, Pilies 8, Vilnius
SL 1902. 15,5 sp. l. Tiražas 200 egz. Užsak.
Spaudė UAB „Rotas“, Pylimo 42, Vilnius
Kaina sutartinė